

Societatea de Științe Istorice din România

Filiala Lugoj

**RESTITUIRI
BĂNĂȚENE
,
VIII**

Editura Eurostampa

Timișoara, 2020

**Volum publicat
cu sprijinul
Primăriei Făget**

Coordonatori volum:
Prof. dr. Dumitru Tomoni
Prof. Horațiu Suciu

Colegiul de redacție:
Dumitru Tomoni - președinte
Horațiu Suciu - secretar
Pinca Răzvan - membru

Coperta:
Casina din Făget

ISSN 2344-4355

**Proiect cofinanțat de Consiliul Județean Timiș,
prin Agenda culturală 2020**

Editura Eurostampa
Timișoara, Bd. Revoluției din 1989 nr. 26
Tel./fax: 0256-204816
edituraeurostampa@gmail.com
www.eurostampa.ro
Tipărit la Eurostampa

Cuvânt înainte

Într-o perioadă dificilă, fără precedent în ultimul secol, dominată de incertitudini și frustrări, credințăm tiparului nr. 8 al revistei „Restituiri bănățene”, cu dorința mărturisită încă de la apariția primului număr, de a stimula cercetarea istoriei Banatului și de a o face cunoscută celor interesați de trecutul, cultura și spiritualitatea unui spațiu istoric bine conturat, *multiethnic, multicultural și multiconfesional*.

Volumul cuprinde 26 studii și articole grupate în patru secțiuni: *Studii și articole, Personalități bănățene, In memoriam și Recenzii*. Ne bucură atât diversitatea temelor abordate, cât și faptul că numărul colaboratorilor a crescut, reușind astfel să publicăm originale și interesante contribuții semnate de cunoscuți istorici: *Două documente timișorene de la sfârșitul secolului al XV-lea* (Costin Feneșan); *Aspecte comparative ale sculpturii baroce în Banat, secolele XVIII – XIX* (Bogdan Pleș); *Din cronologia Banatului imperial. Anul 1744* (Ioan Hațegan, Alexandru Kósa); *Din cronologia Banatului imperial. Anul 1745* (Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, Tatiana Ostroveanu); *Constantin Udria și mecenatul lugojean. Noi contribuții documentare* (Șipoș Ibolya); *Cenad -biblioteci, săli de lectură, casine* (Dușan Baiski); *Cultură și naționalitate. Argumente ale multiculturalității active în Țara Cărașului istoric* (Ionel Bota); *Aspecte ale implicării învățătorilor din Banat în mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea* (Florin Zamfir); *Lupta de la Lugoj (1907) (I)* (Horațiu Suci); *Obținerea postului de învățător confesional în Banat la începutul secolului XX* (Dumitrescu Angela); *Structura etnică și confesională din comitatul Caraș-Severin (1900-1918)* (Gabriela Hajdu); *Un document inedit referitor la repartizarea Jandarmeriei Lugojene și a militarilor francezi pentru menținerea ordinii publice în Departamentul Lugoj - unitate politico-administrativă constituită de către misiunea militară franceză (martie - iulie 1919)* (Vasile Dudaș);

Avatarurile Marii Uniri (1918-1920) (Eugen Mioc); *Normalizarea relațiilor diplomaticeale Regatului România cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor la sfârșitul anului 1919* (Miodrag Ciurușchin); *Informații despre Traian Vuia, dintr-un document de arhivă* (Dumitru Tomoni); *Căsătoriile timpurii - factor important al dispariției unei comunități etnice* (Mircea Măran); *Situația socială a județului Timiș-Torontal în perioada 1934-1937* (Eusebiu Narai); *Coriolan Brediceanu - „Leul” comitatului Caraș-Severin: propunerea pentru revocarea ordinului de dizolvare a Partidului Național Român și a Comitetului Național Român* (Constantin-Tufan Stan); *Aspecte privind viața și activitatea lui Victor Bârlea (1882-1959)* (Silviu Mureșan); *Contribuții la cunoașterea vieții și activității academicianului Nicolae Bocșaiu, fiu al Banatului* (Constantin Brătescu); *Contribuția lui Traian Simu la cunoașterea istoriei medievale a Banatului* (Tiberiu Ciobanu); *Preotul Iova Firca (1908-1988), „devotat slujitor al altarului și teolog de excepție”* (Ionel Popescu); *Banatul și bănățenii în „Revista de istorie” (1974-1980)* (Petre Barangă, Rodica Barangă); *In memoriam Petru Ursulescu (1946-2020)* (Dumitru Tomoni); *In memoriam. Preot Gheorghe Naghi (1950 - 2020)* (Ibolya Șipoș); *Studii și articole de istorie - Horațiu Suciu* (Dumitru Tomoni).

Demersul nostru nu se putea finaliza fără sprijinul Consiliului Județean Timiș, Primăriei și Consiliului Local Făget. De aceea, se cuvine a mulțumi domnului primar prof. Marcel Avram și consilierilor locali din Făget.

Prof. dr. Dumitru Tomoni
Președintele Societății de Științe Istorice din
România – Filiala Lugoj

STUDII ȘI ARTICOLE

DOUĂ DOCUMENTE TIMIȘORENE DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA

Costin Feneșan*

Arhiva Timișoarei dinainte de 1552, la fel ca și aceea din timpul stăpânirii otomane, au pierit cu totul în cursul evenimentelor care au afectat metropola Banatului. Astfel, documentele emise de autoritățile centrale și locale de la Timișoara sau primite de acestea se păstrează în prezent doar în arhivele partenerilor, publici sau privați, care s-au aflat în diferite relații cu acestea. De aceea socotim că este de folos darea la iveală a oricărui document din istoria mai veche a Timișoarei.

Încă acum mai bine de 20 de ani, în cursul unor cercetări făcute la Arhivele Naționale din Sibiu, ne-au atras atenția două documente care aduc un strop de cunoaștere mai mult asupra rosturilor Timișoarei și ale oamenilor ei la finele secolului al XV-lea. În cele ce urmează, le publicăm însoțite de un necesar comentariu.

La 19 iunie 1497 Józsa de Som, comite de Timiș și, în același timp, *căpitan al părților de jos* ale regatului Ungariei¹,

---

* Cercetător independent (București); e-mail: costinfenesan@yahoo.com

¹ În 1479, în cadrul reformei militare făcute de regele Matia Corvin, a fost instituită dregătoria de *capitaneus generalis partium inferiorum regni* (căpitan general al părților de jos ale regatului), legată de cea a comitelui de Timiș. Nu e mai puțin adevărat că, la începutul secolului al XV-lea, Pipo de Ozora, un alt comite de Timiș, fusese, la rândul său, investit cu atribuții și cu autoritate similare. Între 1479 și 1494 dregătoria de comite de Timiș împreună cu cea de căpitan general al părților de jos ale regatului a fost deținută de Pavel Chinezul, cel care s-a ilustrat în

s-a adresat din Timișoara lui Georg Hecht, primarul Sibiului² și Sfatului sibian, răspunzând unei misive ale acestora. În ceea ce privește lămurirea pe care sibienii i-au cerut-o comitelui în legătură cu justetea unei cauze judiciare care îl privea pe Matei Gereb, judele scaunului Miercurea, Józsy de Som le-a comunicat neputința de a se pronunța în vreun fel oarecare. A doua chestiune la care s-a referit scrisoarea Sfatului sibian era însă de o însemnătate deosebită: comitelui timișan i se cerea să intervină pe lângă abatele de la mănăstirea Igrîș pentru a-l convinge să-i vândă municipalității sibiene mai multe moșii pe care aceasta dorea să le cumpere cu orice preț. Józsa de Som a dat curs rugăminții venite de la Sibiu și a discutat cu abatele de la Igrîș. S-a lovit însă de refuzul acestuia, cu motivația că va reflecta la cererea sibienilor abia după ce regele Vladislav s-at fi întors³. După cum se va vedea, dorința sibienilor de a dobândi moșiile din Transilvania care îi aparțineau mănăstirii Igrîș nu avea să se îndeplinească nici atunci și nici mai târziu. Din documentele de mai apoi ne este cunoscut numele acelor moșii, pe care Sfatul sibian nu le-a pomenit în scrisoarea din 19 iunie 1497: Hoghilag, Șoroștin, Mănărade și Cenade, toate aflate în comitatul Alba. Modul în care aceste moșii au ajuns în stăpânirea mănăstirii Igrîș mai rămâne să fie cercetat. În orice caz, situația moșiilor din Transilvania ale mănăstirii Igrîș se aflase încă înainte de 1497 în atenția autorităților centrale. Astfel, la 28 martie 1492, voievodul transilvănean Ștefan Báthori, care era în același timp judecător al curiei regale

---

lupta de respingere a încercărilor de expansiune otomană. În momentul în care Józsa de Som a preluat dregătoria de comite și căpitan general, fiind numit de regele Vladislav al II-lea la 24 noiembrie 1494, sub autoritatea sa, mai ales de natură militară, se aflau nu mai puțin de 12 comitate: Timiș, Torontal, Cenad, Bács, Bodrog, Csongrád, Békés, Arad, Zarand, Bihor, Valkó și Srem.

² Cu privire la Georg Hecht, care a fost primar al Sibiului între 1491 și 1498 (cu o întrerupere în 1493-1494), vezi Eugen von Friedenfels, *Zum Leben des Hermannstädter Bürgermeisters Georg Hecht*, [Viena}, 1853.

³Vezi doc. 1.

(*iudex curiae regiae*) i-a poruncit vicevoievodului său, Mihail de Almas și comiților de Alba – la plângerea Universității săsești – să nu mai tulbure moșiile Hoghilag, Cenade, Mănărade, Șoroștin, Bălcaciu, Jidvei, Târnava și Târnăvioara, deopotrivă și alte bunuri care îi aparțineau mănăstirii Igrîș, ca urmare a conflictului ivit încă în vara anului precedent. Báthori urma să cerceteze situația personal și să decidă asupra ei cu ocazia prezenței sale viitoare în Transilvania. Până atunci, locuitorii de pe moșiile amintite nu puteau fi însă obligați nici să plătească taxa de 20 de denari și nici să fie constrânși la prestarea altor obligații⁴.

Situația pare să nu se fi îndreptat în urma acestei măsuri. Astfel, la 7 ianuarie 1495 regele Vladislav al II-lea le-a poruncit nobililor și dregătorilor din comitatul Alba să nu-i impună la darea comitatului pe locuitorii moșiilor Mănărade, Șoroștin, Hoghilag și Cenade, care îi aparțineau mănăstirii Igrîș⁵. Mai mult, la 5 mai 1495, Sigismund Ernusz, episcop de Pécs și tezarar regal, le-a poruncit – din însărcinarea directă a regelui (*de voluntate et mandato regiae maiestatis*) – celor doi comiți ai Cămării de sare a Transilvaniei, Ștefan Istvánfy și Nicolae Kápolnay, să-i despăgubească pe locuitorii moșiilor Cenade, Mănărade, Hoghilag și Șoroștin, „care țin de Igrîș” (*ad Egres pertinentes*), cu sare în valoare de 100 de florini „pe socoteală regală” (*ad rationem regiam*)⁶.

În acest context demersul întreprins de Sfatul Sibiului în 1497 pe lângă comitele timișan Jósa de Som se explică pe deplin. Nu știm, cel puțin deocamdată, cum a evoluat situația în continuare cu moșiile din Transilvania ale mănăstirii Igrîș.

---

⁴Josephus Kemény, *Notitia historico-diplomatica archivi et literalium Capituli Albensis Transsilvaniae*, vol. I, Sibiu, 1836, p. 195.

⁵*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VIII – online, nr. 5404. Mulțumim și pe această cale confratelui Adrian Magina, care ne-a atras atenția asupra acestui volum accesibil doar în variantă electronică.

⁶*Ibidem*, nr. 5515.

Oricum, municipalitatea sibiană pare să fi ajuns între timp în stăpânirea acestora, pierzând-o apoi odată cu ocuparea habsburgică a Transilvaniei (1551). Ce-i drept, la 27 martie 1553 Ferdinand I de Habsburg le-a dăruit sibienilor cele patru moșii mult dorite, „care țin de episcopia Cenadului, dar în vremurile mai vechi au fost stăpânite de orașul nostru Sibiu” (*ad episcopatum Chanadiensis pertinentes, antiquis tamen temporibus ad civitatem nostram Cibiniensis possessae*). Sfatul sibian avea însă obligația să le răscumpere de la Francisc Medgyesi, locțiitorul episcopului romano-catolic al Transilvaniei sau de la episcopul titular care urma să fie numit. Cum sibienii n-au reușit să le răscumpere, Ferdinand le-a zălogit la 18 aprilie 1554, pe timp de doi ani, lui Nikola Crepović în schimbul sumei de 4000 de florini. De altfel suveranului îi era cunoscut faptul că moșiile respective, care îi aparținuseră episcopiei de Cenad prin abația de la Igrîș, îi reveniseră în 1552, după căderea Timișoarei. Ferdinand știa la fel de bine că, tot atunci, Castaldo, generalul său din Transilvania, împreună cu comiții proimperiali Toma Nádasdy și Andrei Báthori, îi zălogiseră moșiile Hoghilag, Șoroștin și Mănărade lui Nikola Crepović pentru 1000 de florini, iar căpitanul sârb îl rugase să le poată păstra până va primi „bunuri mai sigure”. Tot atunci Ferdinand i-a zălogit lui Crepović și moșia Cenade, care se aflase în folosința răposatului doctor în teologie Francisc Székely, abate de Cluj-Mănăștur. Această moșie urma să fie folosită de frații lui Crepović, aflați la rândul lor în serviciul militar al lui Ferdinand. Potrivit cu actul de zălogire din 18 aprilie 1554, suveranul s-a obligat ca, după scurgerea celor doi ani de zălog, fie să treacă cele patru moșii în stăpânirea definitivă a lui Crepović, fie să-i dăruiască proprietăți echivalente sau să-i restituie suma împrumutată de 4000 de florini, la care se

adăugau 200 de florini reprezentând costul casei ridicate pe una din moșii⁷.

În toamna anului 1556 Ferdinand a fost nevoit să se retragă din Transilvania. Crepović trecuse însă din timp în tabăra învingătorilor, cea a reginei Isabella și a fiului ei Ioan Sigismund, pentru a-și securiza averea, având să fie numit chiar ban suprem al Caransebeșului și Lugojului (1558-1559). După moartea sa (1562), principele transilvănean Ștefan Báthori le-a confirmat, în 1572, văduvei lui Nikola Crepović, Maria Ovčarović și fiicelor ei stăpânirea asupra celor patru moșii din comitatul Alba, râvnite atât de mult de sibieni⁸.

În același an 1497, în care comitele Józsa de Som⁹ fusese interpelat de Sfatul Sibiului în legătură cu moșiile din Transilvania ale mănăstirii Igrîș, înaltul demnitar al regatului

---

⁷ Costin Feneșan, *Ioan Kendefi, Ioan Glesán și Nikola Crepović – fideles pragmatici în lupta pentru stăpânirea Transilvaniei și Banatului (mijlocul secolului al XVI-lea)*, în „Banatica”, 26/2 (2016), p. 319.

⁸ *Ibidem*, p. 320, nota 48.

⁹ După ce a servit sub arme cu distincție în timpul comitelui timișan și căpitan al părților de jos ale regatului, Pavel Chinezul, Józsa de Som i-a succedat acestuia în funcție la 24 noiembrie 1494, deținând cele două dregătorii importante până în 1508 (mai nou se susține cu argumente destul de convingătoare, că Józsa de Som ar fi servit în funcție până în decembrie 1510). Însemnătatea funcțiilor deținute este de altfel evidențiată și prin remunerația consistentă de care s-a bucurat titularul ei: în 1504 venitul anual al comitelui de Timiș și căpitanului părților de jos ale regatului se ridica la 7000 de florini, cărora li se adăugau 1000 de florini în sare, vezi Petrovics István, *A temesi ispánság és a déli határvédelem a 15. században és a 16. század elején*, în vol. „Aktualitások a magyar középkor kutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939-2004)”, ed. de Font Márta, Fedeles Tamás, Kiss Gergely, Pécs, 2010, p. 273. Conomitent cu funcția sa de comite de Timiș și căpitan al părților de jos ale regatului, Józsa de Som a fost comite de Bács (1494-1495), de Bodrog (1494-1498), de Békés (1494-1498), de Cenad (1494-1498) și de Fejér (1495-1508), vezi C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás, W. Kovács András, *Magyarország világi archontológiája 1458-1526*, vol. II, Budapesta, 2017, p. 599.

ungar¹⁰intervenea într-o altă problemă care îi interesa pe sibieni. Aflat la Gilău, Józsa de Som s-a adresat la 7 aprilie 1497 Sfatului sibian și i-a ceut să-l păstreze în funcția de jude al scaunului Alțâna (*Olczona*) pe Iacob de Gerend. În acest fel înaltul demnitar a înlăturat toate obiecțiile formulate de sibieni în Dieta de la Turda, cum că Iacob ar fi deținut funcția de jude prin încălcarea libertăților de care se bucurau sașii. Motivarea deciziei comunicate de Józsa de Som sibienilor a fost următoarea: pe de o parte, Iacob de Gerend nu era prezent atunci când fuseseră formulate acuzațiile împotriva lui, pe de altă parte el înfățișase la Gilău, inclusiv voievodului transilvănean, documente care dovedeau drepturile sale de a ocupa funcția de jude¹¹.

Un al doilea document¹² emis la Timișoara la 28 iunie 1498 se referă la o problemă cotidiană destul de frecventă în acele vremuri: reținerea unui garant sub motivul că nu ar fi achitat suma de bani pentru care se pusese chezaș. Ceea ce ne interesează în acest caz mai mult este, pe de o parte, menționarea documentară a „juzilor și cetățenilor jurați din Timișoara” (*iudex iuratique cives de Themeswar*), pe de altă parte amintirea nominală a unui cetățean al orașului, Briccius Toth, aceasta datorită informațiilor reduse ca număr în această privință¹³.

1 1497 iunie 16, Timișoara. Józsa de Som, comite de Timiș și căpitan al părților de jos ale regatului ungar, îi aduce la

---

¹⁰Comitele de Timiș se număra printre marii demnitari ai statului, cunoscuți sub numele de *barones*, făcând parte din consiliul regal.

¹¹*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VIII – online, nr. 5704.

¹²Vezi doc. 2

¹³ O listă a timișorenilor din secolul al XIV-lea până în secolul al XVI-lea, amintiți fie în calitate de comunitate (*hospites, cives, inhabitatores, mercatores, iudices et iurati*), fie nominal, la Petrovics István, *A középkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város előtti történetéből*. Kubinyi András (1929-2007) emlékére (în colecția „Capitulum”, IV), Szeged, 2008, p. 53-60; Briccius Toth este menționat la p. 56.

cunoștință lui Georg Hecht, primarului și Sfatului orașului Sibiu că nu îi este cunoscut dacă Matei Gereb, judele scaunului Miercurea, are de partea sa dreptatea în cauza care îl privește; în legătură cu vânzarea moșiilor care îi aparțin mănăstirii Igrîș, a vorbit cu abatele ei, iar acesta i-a declarat că nu va lua o hotărâre în această privință decât după revenirea regelui.

Arhivele Naționale Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu. *Colecția de documente medievale*, seria U. III, nr. 126; original pe hârtie; urme ale peceții de închidere în ceară verde. *Regest: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VIII – online, nr. 5730.

Egriegio et circumspecti, amici honorandis. Literas vestras intelligimus et quantum ad Matheum Gereb, iudicem sedis Zredahel¹, pertinet, dicimus quod nos ad hoc vobis respondere nescimus, quia non scimus quatenus iusticiam idem Matheus habet. Ex parte autem possessionum que ad abbaciam de Egres pertinet, sciatis quod nos cum abbate de predicta Egres superinde locuti sumus et eum ad hoc induximus, quod paratus est vobis illas possessiones perpetuo iure² precio vendere, hoc autem intentum facere non vellet, nisi Maiestas Regia ad regnum hoc presens adebit. Ex Themeswar, feria secunda post festum beatorum Viti et Modesti martirum anno etc. LXXXX^{mo} septimo.

Josa de Som, comes Themesiensis et parcium inferiorum capitaneus

pe verso: Egriegio et circumspectis, magistro civium, iudicibus ac iuratis consulibus civitatis Cibiniensis, amicis nobis honorandis.

Anno 1497, Josae de Som, comitis Themesiensis, litterae intuitu Mathaei Gereb, iudicis Szeredahelyiensis et possessionum ad abbatiam de Egres pertinentium.

¹ Astfel în text.

² După sens ar trebui să urmeze *debito*.

Traducere

Alesule și chibzuiților, prieteni vrednici de cinste. Am înțeles scrisoarea voastră și, în ceea ce îl privește pe Matei Gereb, judele scaunului Miercurea, vă spunem că nu știm ce să vă răspundem la aceasta, deoarece nu știm câtă dreptate are același Matei. În ceea ce privește însă moșiile care țin de abația de la Igrîș, să știți că am vorbit în legătură cu aceasta cu abatele din pomenitul Igrîș și l-am îndemnat să fie gata să vă vândă acele moșii cu drept veșnic la un preț [cuvenit]. Înțelegînd aceasta, el n-a vrut să o facă decât după ce Maiestatea Regală va veni în această țară. Din Timișoara, în luna după sărbătoarea fericitilor mucenici Vitus și Modestus, în anul etc. LXXXX și șapte.

Józsa de Som, comite al Timișului și căpitan al părților de jos

pe verso: Alesului și chibzuiților, primarului, juzilor și consulilor jurați ai orașului Sibiu, prietenilor nouă vrednici de cinste.

În anul 1497, scrisoarea lui Józsa de Som, comitele Timișului, cu privire la Matei Gereb, judele din Miercurea și la moșiile care țin de abația din Igrîș.

2 1498 iunie 29, Timișoara. Judele și jurații din Timișoara îi roagă pe judele și jurații din Sibiu să îl pună în libertate pe Nicolae Siketh (Surdul), care se pusese chezaș cu suma de 3 florini și jumătate pentru un bou pe care îl cumpărase de la stăpânul său Petru Mészáros (Măcelarul) din Sibiu cetățeanul Briccius Toth din Timișoara, aceasta deoarece banii pentru plata cărora garantase fuseseră plătiți, fapt ce putea fi dovedit cu mai mulți martori.

Arhivele Naționale Sibiu, Magistratul orașului și scaunului Sibiu. *Colecția de documente medievale*, seria U. III. nr. 227; original pe hârtie; urme ale pecetii de închidere în ceară galbenă.

Prudentes et circumspecti domini et amici nobis honorandis. Dicit nobis providus Briccius Toth, consocius noster, quod temporibus elapsis emerat à quondam Petro

Mezarus, consocio vestro, vnum bovem florenis quinque minus ortone, ex quibus prius florenos duos restaverat, pro residuis autem erat fideiussor providus Nicolaus Siketh, famulus illius Petri carnificis, cuiusquidem Nicolao Siketh idem Briccius Toth tand(em) dictas pecunias quibus obligatus permanserat, videlicet florenos tres minus ort(one)¹, eidem Nicolae Siketh, fideiussori suo, integre persolvit, ymo² omnes illos quinque florenos minus ortone ipse idem Briccius solvit prefato Nicolao Siketh tanquam suo subiussori, quia, vt dicit idem Briccius, pretactus Petrus carnifex alium bovem non dederat, nec considerat ad ipsum Briccium Toth. Quod ad ipsum Nicolaum Siketh nunc et dum pro florenis tribus minus ortone per ipsum Petrum carnificem pro dicto Briccio Toth in medio vestri arestatio² fieri possit, qui fideiussorem habuit vel haberet, dicit eciam idem Briccius Toth, quod potest probare cum providis viris, videlicet Blasio fabro, consocio vestro, et octis aliis nonnullis nostris concivibus, quod ipse Nicolao Siketh de dictis obligacionibus ad integrum satisfecit. Ideo rogamus Vestras D(ominaciones) et A(micicias) diligenter per presentes, eatenus prefatam arestacionem² tanquam minusiuste factam sine omni dampno pacifice amittere velitis. Et si ipsi Petro carnifici minusiuste apparet, prefatum Nicolaum Siketh, suum fideiussorem, iure perquirat, alioquin nos prefatum nostrum consocium in dampno manere non permittimus iure procedente. Ex Themeswar, feria sexta in festo Decem milium martirum, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo. Iudex iuratique cives de Themeswar, vestri (amici)³

pe verso: Prudentibus et circumspectis, iudici iuratisque civibus civitatis Czibiniensis¹, dominis et amicis nobis honorandis.

¹ Hârtia ruptă; întregire după sens.

² Astfel în text.

³ Omis de scrib; întregire după sens.

Traducere

Înțelepți și chibzuiți domni și prieteni nouă vrednici de cinste. Briccius Toth, cel nouă ales, concetățean al nostru, ne-a zis că în vremea trecută a cumpărat de la un oarecare Petru Mészáros [Măcelarul], concetățean al vostru, un bou pentru cinci florini fără de un orton ¹, din care a plătit mai înainte doi florini, iar pentru cei rămași a fost chezaș alesul Nicolae Siketh [Surdul], slugă a acelu Petru măcelarul. Același Briccius Toth i-a plătit apoi în întregime aceluiași Nicolae Siketh, chezașului său, zișii bani cu care i-a rămas dator acelu Nicolae Siketh, anume trei florini fără de un orton, așa că acel Briccius i-a plătit toți cei cinci florini fără de un orton amintitului Nicolae Siketh ca subchezaș al său, deoarece, așa cum zice același Briccius, amintitul măcelar Petru nu i-a dat vreun alt bou și nici nu s-a gândit cumva la acel Briccius Toth. Socotim că nu este în conformitate cu dreptatea, că amintitul Petru măcelarul a pus să fie arestat de către voi acel Nicolae Siketh pentru cei trei florini fără de un orton pe seama zisului Briccius Toth, deoarece pentru orice reținere care s-ar face a avut sau va avea aici un chezaș, iar același Briccius Toth ne-a mai spus că poate dovedi cu bărbați aleși, anume cu Blasiu fierarul, concetățeanul vostru, și cu alți opt concetățeni ai noștri, că acest Nicolae Siketh și-a plătit în întregime zisele datorii. De aceea, prin cele de față le rugăm pe Domniile și Prieteniile Voastre cu stăruință, să renunțați în pace, fără de vreo pagubă, la amintita arestare făcută în chip nedrept. Iar dacă acel Petru măcelarul va socoti aceasta nedrept, atunci să-l urmărească pe amintitul Nicolae Siketh, chezașul său, pe calea legii. Dealtminteri, pe calea legii nici noi nu vom îngădui ca amintitul nostru concetățean să rămână păgubit. Din Timișoara, în vinerea sărbătorii Celor zece mii de mucenici, în anul Domnului o mie patru sute nouăzeci și opt.

Judele și cetățenii jurați din Timișoara, prietenii voștri

pe verso: Înțelepților și chibzuiților, judeului² și cetățenilor jurați ai orașului Sibiu, domnilor și prietenilor noștri vrednici de cinste.

¹ Monedă divizionară folosită în regatul Ungariei încă din timpul regelui Ludovic I de Anjou. Valoarea acesteia a fluctuat în cursul vremii, ortonul fiind estimat cel mai adesea la o jumătate de florin, vezi Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig – Budapesta, 1901, p. 461.

² Primar al Sibiului era pe atunci Nikolaus Proll, amintit documentar în această funcție încă la 12 martie 1498, vezi *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VIII – online, nr. 5814 A.

ASPECTE COMPARATIVE ALE SCULPTURII BAROCE ÎN BANAT SECOLELE XVIII – XIX

Profesor Bogdan Pleș

Cadrul istoric al Banatului în secolul XVIII și XIX

În plan politic, sfârșitul secolului al XVII-lea înseamnă declinul Imperiului Otoman odată cu pierderea asediului Vienei (1683), încorporându-se ansamblului european de civilizație, teritorii ce până la acea dată se aflaseră sub opresiunea semilunii.

Principatul Transilvaniei avea să intre primul în sfera de influență a Imperiului Habsburgic, prin renunțarea la suveranitatea turcească, act consfințit de Diploma Leopoldină din 16 octombrie 1699, viitoarea constituție a Transilvaniei și de pacea de la Karlowitz (26 ianuarie în 1699). Tendința de emancipare și eliberare națională din Țările Române va fi contracarată de introducerea domniilor fanariote, începând cu Moldova în 1711 și Țara Românească în 1716. Integral Imperiul austriac prin pacea de la Passarowitz (1718), Banatul deținea o poziție particulară la întâlnirea Europei periferice, nou achiziționată continentului, cu Europa clasică, între spațiul răsăritean balcanic și cel vest-central-european, gravitând spre zona vestică, în permanență pendulare a Europei între nord și sud.

Poziția geografică și statul juridic distinct, tradițiile culturale și realitățile confesionale, la care se adaugă după 1718, tendințele reformiste ale Coroanei, menite să pună în valoare economic, militar sau politic avantajele oferite de noua provincie, au asigurat Banatului o situație particulară, acesta

devenind o adevărată arie de convergență a civilizațiilor și influențelor culturale¹.

Administrația țării era subordonată direct Consiliului Aulic de război de la Viena, iar pentru problemele economice Camerei Aulice. În domeniul jurisdicției, administrația utiliza legislația din Austria de Jos. Banatul s-a aflat sub dominație militară până în 1751 când sistemul

de guvernare s-a schimbat devenind cameral (civil). Întreaga provincie a fost împărțită în vederea unei mai bune evidențe asupra situației economice și politice în 10 districte. Acest sistem a fost viabil până în 1778 când provincia a fost încorporată administrației Ungariei. Principala caracteristică a stilului baroc în Banat este faptul că pătrunzând târziu, abia în deceniul 3 al secolului al XVIII-lea, acesta devine o reflexie a iluminismului ca ideologie oficială a Curții Habsburgice.

În secolul al XIX-lea Banatul rămân sub influența culturii austriece, cât și politic, având o administrare civilă, dar și una militară 1850-1857. Din 1867 când se formează imperiul Austro-ungar, Banatul va intra sub administrația ungară și va rămâne pe parcursul secolului.

Barocul Central-European și barocul bănățean

Barocul concept și fenomen stetic universitar cu apariții istorice perioaice, diferențiate, se conturează pe plan central-eropian în secolul al XVII-lea, fiind inclus în seria categoriilor esențiale ale spiritualității ca și o formă mentis, pe lângă clasicism și romantism constituind un tip utopic de contemplație a existenței un mod fundamental de-a trăi și-a simți².

Țara care a creat sistemul de valori formale tipice barocului este Italia. Noile formulări emise de Conciliul Trident au întărit dogma catolică ce iese victorioasă din lupta

---

¹ Mihaela Vlăsceanu, *Sculptura Barocă în Banat*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2005, pag. 9

² *Ibidem*, pag. 11

cu Reforma. Izvorând din necesități strategice, ce urmăreau combaterea principiilor Renașterii ce laicizaseră peste măsură arta îndepărtând-o de canoanele bisericii, arta barocă – purtătoare a noilor principii devine accesibilă omului de rând, din nou în opoziție cu arta Renașterii ce se adresa raționamentului. Artă barocă se apropie de sufletul credinciosului, reflectând chiar în concepția lui Giulio Carlo Argan religiozitatea acestuia și nu o religiozitate a artistului. Fenomenul artistic baroc operează la nivelul conștiinței milenare a Europei centrale, reinterpretarea acestora constituind individualitatea stilului în raport cu universalismul perioadei precedente.

Europa centrală a cunoscut un baroc fastuos al marilor potenți ai Contrareformeii pus în slujba absolutismului monarhic și al bisericii. Măreția bisericii catolice confirmată de artă vremii, decurge din programul apologetic impus de către Conciliul de la Trento. Acest conciliu (1545-1563) a reușit să creeze o nouă concepție despre lume, în care fervoarea religioasă reînnoită a acționat și dincolo de cadrul catolicismului. Expresie simbolică a acestei concepții era o arhitectură religioasă pusă în serviciul răspândirii credinței, care odată cu reformele tridentine este modificată în spiritul noii orientări.

Sculptura barocă austriacă își va găsi un echilibru clasic prin exponenți ca: Georg Raphael Donner (1693-1742) adept al unui stil elegant ce presupunea perfecțiunea anatomică creând lucrări ce tind spre imaterialitate, contrar tradiției austriece lucrând exclusiv din piatră, la toate fiind vizibilă influența italianului Giovanni Giuliani³ a cărui discipol a fost. Deși diferite, țările Europei centrale au dezvoltat în secolele XVII-XVIII-lea o artă omogenă, situație rezultată din acceptarea barocului, evidențiindu-se acele variante locale, adevărate barocuri. În Boemia și Moravia sculptura se dezvoltă

---

³ Jhon Rupert Martin, *Barocul*, Ed. Meridiane, București, 1980.

pe aceleași coordonate ca și în Austria tinzând spre o metamorfozare a artei în forme clar exprimate accesibile omului de rând. Dintre reprezentați se individualizează prin claritatea execuției, tematică retorică: Johann Maximilian Brokoff, ce execută după un bozzetto de Mathias Rauchmiller, statuia de bronz a Sfântului Nepomuk plasată pe podul Carol din Praga pe locul unde se presupune că arhierul ar fi fost aruncat în râu.

Difuzarea târzie a elementelor definitorii transformă barocul bănățean dintr-un al Contra reformei, într-un stil al Iluminismului, conturat ca noua politică oficială a curții vieneze. Ideologia Luminilor influențează pozitiv manifestarea artei, barocul bănățean fiind caracterizat de moderație, tendințe clasicizante, contactul cu omul de rând imprimându-i popularitatea, mai ales în mediul rural, adresându-se sensibilității unei populații aflate într-o permanentă amenințare față de războaie ce lasă în urmă foametea și molime devastatoare.

În toată provincia se observă o intensă activitate de modernizare concretizată prin ridicarea unor lăcașe de cult unde nu existau și prin adăugarea unor elemente baroce de decor la cele existente. Inițiatorii și mecenajii construirii acestor edificii erau în primul rând persoane provenind din rândul familiei imperiale, dar și din rândul demnitarilor laici și clerici. Arhitectura barocă bănățeană a oferit prilejul manifestării formând un tot unitar. Dacă la începutul activității edilitare religioase, pictura și sculptura au fost importate direct din imperiu, cu timpul odată cu creșterea numărului de comenzi acestea vor fi satisfăcute prin execuția pe plan local, prin import de meșteri. Viața culturală a Banatului în secolul al XVIII-lea se desfășura în ritmul impus de autoritatea imperială: abia în 1794 s-a deschis un teatru în Timișoara⁴. Aceste repere ale evoluției provinciei Banat odată cu anexarea

---

⁴ Mihaela Vlăsceanu, *Sculptura Barocă în Banat*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2005, pag. 15

la conglomeratul format de națiunile din cadrul imperiului conturează un fenomen de circulație caracteristic și altor provincii cu tendințe modernizatoare.

Sculptura barocă din Banat în secolul XVIII

Evoluția artei baroce pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea este determinată de contactul și dependența de modelele Europei Centrale, constituindu-se într-o fază provincială diferită, atât de modelele ce au influențat-o cât și de arta barocă practică în provinciile străine.

Un fenomen comun cu arta barocă central-europeană este scăderea interesului pentru genul istoric în favoarea artei cu tematică religioasă, fenomen datorat mutațiilor survenite în mentalitatea omului secolului al XVIII-lea. Unul din primele domenii de pătrundere a artei baroce este cel al arhitecturii religioase, ordinilor catolice sosite în provincie imediat după cucerire revenindu-le rolul hotărâtor. Franciscanii Salvadorieni își edifică biserica și mănăstirea între 1754-1755, iar frații minoriți ai aceluiași ordin își zidesc în 1732 o biserică cu hramul Sfântului Nepomuk, sfânt devenit patron spiritual al Banatului din 1726. Însă primul domeniu în care propaganda catolică avea să se manifeste din plin, este cel edilitar, concretizat într-o metamorfozare a ideologiei în plan vizual. Noua schemă urbanistică a orașului baroc plasează piața în centrul său, aceasta concentrând în mod obiectiv viața cotidiană, această nouă concepție a orașului baroc provine din programul edilitar al papei Sixtus al V-lea ce propune ca nucleu al orașului – *„biserica parohială, celula esențială a traficului urban, cap de perspectivă în comunicație ce se stabilește între omul de rând și reprezentantul puterii divine.”*⁵

În Timișoara, cel mai vechi monument reprezentându-l pe Sfântul Nepomuk a fost ridicat în 1722, amplasat inițial în piața din fața vechii biserici Sf. Ecaterina până la demolarea

---

⁵*Ibidem*, pag. 27

acesteia, în 1756, mutat apoi în Palanca Mare, din 1908 în grădina orașului, actualmente fiind situat în curtea bisericii parohiale romano-catolice din cartierul Iosefin⁶.

După primirea aprobării episcopale și imperiale (1726), Ioan Nepomuk este consfințit ca și patron al Banatului, ziua de 16 mai fiind aleasă sărbătoarea orașului. Încă înainte de canonizarea lui Ioan Nepomuk, în anul 1729, de către papa Bonifaciu al XII-lea, cultul acestui arhiereu praghez s-a răspândit cu iuțeală într-o arie largă din Europa Centrală a secolului al XVIII-lea.

Prima statuie ridicată la Timișoara este cea a sfântului Nepomuk dataată 1722 realizată după arhetipul creat de artistul vienez Mathias Rauchmiller. Nu se cunoaște cu certitudine cine este autorul, dar se știe că a fost adusă pe calea apei dintr-un centru artistic situat în Austria. Redat conform arhetipului de sculptorul vienez Mathias Rauchmiller, sfântul apare reprezentat într-un ușor contra post, îmbrăcat în hainele de canonic, cu surpliss, pluviale cu blană, crucifixul este susținut pe brațul stâng, pe cap având bereta, la picioarele sale fiind redat și un putto dolofan, așezat pe colțul soclului de granit puternic profilat, care rupe armonia compoziției statice, conferindu-i o oarecare imaterialitate. Executat din gresie, material ușor de prelucrat, dar perisabil în timp, este evidentă starea avansată de degradare în care se află monumentul. Statuia poate fi atribuită unui atelier central european, chiar dacă figura sfântului este lipsită de patos, efecte contrastante de lumini și umbre deslușindu-se doar la nivelul faldurilor surpliss-ului, la păr și barbă. În față, pe soclul de granit se află un cartuș decorativ ce reprezintă o cunună de frunze de acant, delimitând un spațiu restrâns în care s-ar fi putut inscripționa doar data ridicării monumentului

---

⁶*Ibidem*, pag. 28

Sculptura barocă din Banat în secolul XIX

Varietatea formelor și a conținutului tematic a determinat evoluția barocului, diferențiindu-se treptat în cadrul aceluiași stil, nuanțe caracteristice unei anumite zone, atât de diferite de impulsul creator ce le-a dat naștere. Dar, tocmai această diversitate a formelor este importantă în analiza structurală a artei baroce bănățene evidențiind trăsăturile ce o deosebesc de arta practică în provinciile vecine cu care există un permanent contact și import de meșteri⁷.

Furnizând imagini artistice pentru discursul ideologic promovat, arta secolului al XVIII-lea în Banat se constituie într-o variantă regională a stilului baroc, desigur cu analogii atât pe teritoriul țării noastre, în Principate, Transilvania, cât și zonele central europene de unde a proliferat inițial. Acest stil este continuat în secolul XIX, cu ușoare modificări, pe teritoriul Banatului.

Dovezi în acest sens este proliferarea cultului acestui arhieru praghez pe parcursul secolului al XIX-lea, statuia sfântului de la Dudeștii Vechi (1805) urmând tiparele epocii, la fel cele din Reșița, Lipova, Vinga etc.

Statuia Sfântului Nepomuk de la Lipova, plasată pe malul Mureșului se încadrează tipului monumental, fiind plasată pe un postament profilat, sub formă de balustră, în stânga sa se observă un putto ignud, sfântul fiind înveșmântat cu costumul de canonic, așa cum se poate observa dintr-o litografie vieneză, nesemnată de la 1820 (monumentul nu s-a păstrat). Interesant de observat este faptul că, spiritul și limbajul decorativ provincial urmează tiparele central-europene începând cu una din cele mai vechi reprezentări ale arhierului praghez pe podul Carol din Praga plasată pe locul de unde a fost aruncat în apele Vâltavei, statuie executată după un model de Mathias Rauchmiller și Ferdinand Brokoff, similitudini formale fiind evidente și în cazul statuii Sf.

---

⁷ Germain Bazin, *Clasic, Baroc și Rococo*, Ed. Meridiane, București, 1970.

Nepomuk din cartierul praghez Mala Strana sau statuia sfântului de la Linz⁸.

Arta barocă bănăţeană, ca ansamblu de conţinuturi şi forme evoluează ca o experienţă unică, o manifestare târzie a unei declaraţii de libertate, paradoxul barocului constând tocmai în eliberarea de canoane, dar şi supunere faţă de acestea. Dintre metamorfozele barocului, varianta sa bănăţeană constituie o proiecţie îndepărtată ce modelează spaţiul în acord cu noua mentalitate. Epocă de înnoire a societăţii bănăţene, arta secolului al XVIII-lea sintetizează întreaga evoluţie a artei Europei centrale în această variantă locală a barocului. Având o evoluţie lentă desfăşurată pe parcursul secolului al XVIII-lea, se prelungeşte şi în secolul XIX.

Sculptura monumentală este de import în prima fază, cazul monumentul Sf. Ioan Nepomuk, a cărui hagiografie e legată de locurile de origine ale coloniştilor (Boemia) îşi găseşte tot mai mulţi adepţi prin consemnarea sa ca protector împotriva celei mai dezastruoase maladii, consacrat ca şi păstrător al tainei confesiunii.

Conform principiilor urbanismului, sculptura monumentală pe lângă rolul său funcţional (de împodobire a pieţelor principale ale oraşului) concentra în jurul său aspectele principale ale vieţii cotidiene. Având ca model scenografia impusă de marile oraşe ale imperiului, monumentele de sculptură independentă constituie elemente principale ale fastului cu care le plăcea învingătorilor să se înconjoare.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi al XIX-lea (barocul târziu clasicizant) se realizează o plastică figurativă cu un repertoriu iconografic restrâns, Nepomuk fiind cel mai ilustrat sfânt. O interpretare inedită a subiectului, sfântul fiind redat cu crucifixul pe braţ (Reşiţa, Dudeştii Vechi, sec. XIX) sau la redarea sfântului având ca atribut pe lângă

---

⁸ Mihaela Vlăsceanu, *Sculptura Barocă în Banat*, Editura Excelsior Art, Timişoara, 2005, pag. 31

crucifix, un putto dolofan ce schițează cu degetul un gest aluziv la calitatea sfântului de păstrător al secretului confesional.

Fig.2

Fig. 1

Listă Ilustrații:

Fig. 1)
Sf. Nepomuk Biserica
Romano-Catolică Iosefin

Fig. 2)
Sf. Nepomuk Biserica
Romano-Catolică Iosefin

Fig. 3)
Sf. Nepomuk Biserica
Catolică Dudeștii Vechi

Fig. 3

DIN CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL (ANUL 1744)

Dr. Ioan Hațegan
Dr. Alexandru Kósa

Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii
Banatice „Titu Maiorescu”

Lucrarea de față este o mică parte din cercetarea CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL (1716-1753) prezentând evenimentele anului 1744 și se bazează pe traducerea din germană în română a celor 10 fascicule publicate de Baróti Lajos (Ludwig Grün) în cadrul revistei muzeului bănățean Történelmi és Régészeti Ertésítő între anii 1893 și 1907. Fiecare fasciculă are cel puțin o sută de pagini și chiar mai mult.

Problematika stăpânirii habsburgice asupra Banatului (1716-1778) a fost discutată și analizată, parțial, în câteva cărți apărute în limba română sau germană. Majoritatea lor s-au ocupat de probleme economice, sociale și câteodată administrative.

Acești 62 de ani au marcat profund istoria Banatului. În primul rând, vechea nobilime nu a mai fost admisă cu dreptul de proprietate în această țară. Împăratul era stăpânul pământului și al subsolului, iar Banatul era o proprietate a casei de Habsburg condusă printr-un guvernator militar și civil, iar administrația provincială era subordonată Curții Aulice de la Viena.

Astfel, în paginile ce urmează, prezentăm situația din Banat pe parcursul anilor 1744 și 1745.

1744

IANUARIE

1 Contract de arendare parțială între Administrație și Johann Grayner pentru berăria imperială, pentru suma de 53 florini (Idem, IX, p. 610).

2 Districtul Ciacova trimite Administrației solicitarea lui Dumitru Perschenar, din Ghilad, pentru o bună înțelegere între cei de acolo și cei din Voiteni pentru locurile de pășunat (Idem, IV, p. 474).

8 Camera Aulică răspunde Administrației că atât locuitorii stabiliți la Szőreg, cât și arendașul prediului trebuie să plătească dările obișnuite (Idem, I, p. 63).

10 Maiorul Gurschitz, de la Pancevo, scrie Administrației că nu știe de o răspândire a epidemiei, nici la Belgrad și nici în alte sate sârbești (Idem, VII, p. 388).

11 Fiscul cere Administrației să se îngrijească de prizonierii de război francezi (Idem, I, p. 63).

18 Primăria Szeged, la solicitarea măcelarilor, vrea să cumpere 100 de boi pentru tăiat, din Banat (Idem, VII, p. 462).

20 Sosit la Petrovaradin, consilierul cameral, von Viechter, îi cere generalului Scotti ca locotenentul major de panduri, Petru Vancea, să vină acolo la el (Idem, VII, p. 351). Chirurgical carantinei Eisenschmidt arată că directorul acesteia, căpitanul conte Hallaer, lipsește și întreabă cui îi predă raportul sanitar (Idem, P.f., p. 84).

23 Districtul Ciacova înștiințează Administrația că obercnezul Pavel Micu, din Petroman, și cnezul Petru Lighezan, din Vermeș, solicită pașaport spre a participa la lucrările Congresului general ortodox (Idem, IV, p. 474).

29 Ordin al Administrației de a transporta bunurile de la Szeged la Timișoara (Idem, II, p. 272).

FEBRUARIE

4 Vameșul Pejacevici descrie starea proastă a drumurilor și a podurilor (Idem, P.f., p. 108).

5 Johann Georg Belm, din Ciacova, aduce în viitoarele luni 30 de familii din zona Bregenz, în Banat, și va primi 130 florini (Idem, P.f., p. 85).

12 Districtul Orșova arată că cerealele datorate zeciuiei vor costa 24 creițari mierța (Idem, VI, p. 256).

14 Rugămintea a locuitorilor din Sihesvar de a fi mutați în alt loc, ferit de inundațiile Begăi (Idem, III, p. 421).

15 Mai mulți locuitori așezați în Zădăreni, după expirarea celor 5 ani de scutire de taxe, vor să emigreze acum în comitatul Arad (Idem, III, p. 421).

17 Haiducii sunt cei ce strâng contribuția locuitorilor în cereale (Idem, III, p. 372).

23 Circulară a Administrației către districtele Ciacova, Lugoj și Vârșeț cerând să nu mai permită contrabanda cu cupru (Idem, II, p. 196). Administrația îi cere lui Gebauer, cel ce se ocupă de cele 5 nou înființate companii militare, să le asigure atât hainele cât și armamentul necesar (Idem, P.f., p. 40).

24 Circulară a Administrației către districte cu privire la înrolările benevole în batalionul de voluntari bănățeni (Idem, II, p. 196).

28 Administrația îi cere ofițerului administrativ Fichtner să aducă la zi calculele lui Mathias Paumann, de la Majdanpek, dintre anii 1726-1729 (Idem, VIII, p. 541). Districtul Orșova anunță că are atât soldații cât și fondurile pentru contingentul său din batalionul bănățean de voluntari (Idem, VI, p. 256). Contract între Administrație și Simon Panaioti pentru arendarea haraciului țiganilor, cu suma anuală de 6.300 florini (Idem, IX, p. 610).

MARTIE

6 Administrația îi ordonă vameșului Langler să-i preia pe cei doi medici epidemiologi, pe care i-a așteptat timp îndelungat (Idem, VIII, p. 523).

7 Fiscul îl somează pe consilierul cameral von Viechter ca împreună cu felcerii Gisterl și Schwinberger să reușească să stopeze epidemia (Idem, I, p. 63).

9 Administrația solicită Oficiului superior vamal să repare vama de la Kovin, afectată de inundații (Idem, VIII, p. 523).

10 Districtul Becicherecu Mare alcătuiește o listă cu locuitorii fugiți, și reveniți în district (Idem, III, p. 333).

11 Vama Pancevo arată că preotul Efraim a dus produse de contrabandă în Smederevo, și de acolo s-a întors cu vin, tot prin contrabandă (Idem, VIII, p. 523).

12 Camera Aulică ordonă Administrației ca să nu mai arendeze furnalele de la Bocșa și Luncani fraților Reyssenbuchler (Idem, I, p. 63).

14 Nicola Kaciamag, în numele bulgarilor, arată că termenul pentru cumpărare casei Mohrenfeld, din Vinga, expiră pe 20 decembrie (Idem, VI, p. 323).

17 Directorul carantinei spune că are destule produse pentru cei internați, dar că cei doi meșteri zidari mai rămân acolo, căci vin turcii la piața săptămânală (Idem, P.f., p. 84).

18 Districtul Timișoara spune că nu crede că locuitorii din Zădăreni vor pleca în comitatul Arad (Idem, III, p. 421).

20 Vama spune că cele 60 găleți de vin aduse de primăria ortodoxă a Timișoarei sunt deocamdată sigilate (Idem, VIII, p. 523).

23 Negustorii greci garantează pentru conașionalii lor, negustorii Dimo și Nico, arestați la Lugoj (Idem, P.f., p. 15). Administrația către Oficiul sării din Lipova despre vechiul corăbier, Stoia Conta și fiul său Mihai (Idem, VII, p. 566).

24 Districtul Caransebeș arată că cei ce sunt supuși recrutării preferă să fugă (Idem, VI, p. 202).

27 Administrația cere locuitorilor din Orșova, Mehadia și Almăj să meargă după sare (Idem, VI, p. 256). Administrația solicită districtului Caransebeș să meargă după locuitorii ascunși prin păduri și să-i aducă acasă (Idem, VI, p. 202).

30 Vama arată că contrabanda este tot mai accentuată între Mako și Banat (Idem, VIII, p. 524).

APRILIE

2 Administrația amână colectarea contribuției în satele în care aversele au provocat pagube (Idem, II, p. 272).

4 Administrația solicită vămi din Petrovaradin să nu împacheteze bunurile ce vor ajunge la Novi Bečej (Idem, VII, p. 388). Consiliul de război solicită ca prizonierii de război să nu mai primească bani, ci produse în natură (Idem, I, p. 63).

5 Dejean von Hansen solicită un loc pentru a ridica o casă în Timișoara (Idem, VII, p. 462).

6 Arendașii prediilor Grabaț, Lenauheim și Bulgăruș așteaptă o clarificare, căci vor să ridice în Timișoara o clădire cu două etaje (Idem, P.f., p. 15). Gramer, administratorul de Orșova, solicită funcția de administrator la Lipova (Idem, VI, p. 256).

8 Fiscul înștiințează Camera Aulică despre faptul că, capelanul regimentului Szyrmai a fost numit, de împărat, canonic de Cenad (Idem, I, p. 63).

13 Locuitorii Atanațcu Georgevici și Nica Faika, din Satu Mare, îl reclamă pe cnezul Ostoia (Idem, P.f., p. 15). Administrația îi ordonă administratorului Kollmann să cumpere lână de oi pentru fabrică, în valoare de 29.324 florini și 9,5 creițari (Idem, III, p. 333).

15 Fiscul îl anunță pe consilierul cameral von Viechter că doar până la sfârșitul lunii mai finanțează alimentarea prizonierilor francezi, apoi aceștia intră în finanțarea coroanei franceze (Idem, I, p. 63). Primăria Szeged roagă Administrația ca cetățenii săi, care vin să cumpere lemn în Banat, să fie scutiți de vamă (Idem, VII, p. 462). Lista cu recruții districtului Becicherecu Mare morți anul trecut (Idem, III, p. 334).

16 Administrația îi ordonă funcționarului Fischer să calculeze costurile cu spaniolii veniți în Banat, calcul cerut de Camera Aulică (Idem, III, p. 421).

19 Districtul Ciacova transmite Administrației rugămintea locuitorilor din Foeni, să mute satul într-un alt loc (Idem, IV, p. 474).

21 Administrația cere primăriei germane din Timișoara date despre Johann Georg Supper, consilier local (Idem, VI, p. 297).

24 Penner, directorul carantinelor, îi cere lui Mehmed aga date despre doi indivizi aflați în carantină (Idem, P.f., p. 84). Administrația transmite mai departe componența comisiei cerute de Camera Aulică (Idem, P.f., p. 40). Contract între districtul Pancevo și Todor Kalovitz pentru arendarea, pe doi ani, a prediului Juriovac, cu suma de 92 florini (Idem, IX, p. 610).

26 Administrația anunță pe toți cei interesați, să știe că lucrările la canalul Bega și la malurile acestuia, continuă (Idem, III, p. 421).

28 Administrația către districtul Pancevo că familiile venite din Serbia se pot așeza în localitățile Jarkovac, Tomasevac, Mărgitica, Dobrica și Ilandza (Idem, III, p. 372).

29 Stefan Pusenich și Franz Stanislavich cer permisiunea de a-și construi o casă, sau de a cumpăra o casă în Timișoara și renunță la arendarea prediilor (Idem, P.f., p. 15). Districtul Timișoara arată că de doi ani vin la Seceani locuitori din Transilvania (Idem, III, p. 421). Subadministratorul Petrascu, de la Recaș, vrea să aducă pacea între locuitorii germani și cei ortodocși (Idem, III, p. 421). Districtul Caransebeș anunță Administrația că pentru terminarea bisericii din Slatina Timiș mai este nevoie de 1.000 florini (Idem, VI, p. 402).

MAI

6 Administrația cere districtului Pancevo să asigure suma necesară pentru carantina de acolo (Idem, III, p. 373).

7 Ordin al Administrației către Oficiul superior minier pentru zona Moldova (Idem, II, p. 196).

8 Solicitare pentru construirea unui grajd la Mehadia, pentru cei 28 cai folosiți în serviciul poștal (Idem, VI, p. 256).

11 Administrația ordonă districtului Pancevo să rezolve problema locuințelor pentru familiile militarilor de la Dubovac (Idem, III, p. 373).

12 Administrația ordonă districtului Vârșeț să repartizeze familiile venite din Țara Românească, aflate acum în carantină la Mehadia, în satele districtului (Idem, I, p. 527).

15 Districtul Becicherecu Mare arată că 6 tâlhari au răpit și sechestrat un locuitor din Ciacova, care se află acum la Ecka (Idem, III, p. 333). Camera Aulică interzice demolarea morii de la Moldova Nouă pentru ridicarea pe acel loc a unui cuptor de cupru (Idem, I, p. 64).

19 Primăria germană a Timișoarei spune că meșterul constructor Gaspar Majon a devenit cetățean al orașului (Idem, VI, p. 297). Primăria depune Administrației memoriile lui Stoffelmayer Mathias de a deveni meșter în Timișoara (Idem, VI, p. 297).

23 Serviciul Orșova arată că are mai multe scrisori pe adresa pașei de Belgrad (Idem, VI, p. 256).

24 Listă cu românii colonizați în satele districtului Vârșeț (Idem, P.f., p. 400).

25 Dorința de a mări capacitatea carantinei de la Mehadia nu este reală, iar locul cel mai potrivit ar fi Jupalnicul (Idem, P.f., p. 84).

27 Districtul Orșova arată că harambașa Raiko, cu banda sa, a trecut cu o corabie turcească în Serbia (Idem, VI, p. 256).

30 Districtul Orșova spune că cele 17 familii venite din Țara Românească vor fi așezate, o parte la Oravița, ca producători de mangan și altă parte la Caransebeș (Idem, VI, p. 256).

31 Familiile de români vor fi așezate la Straja și Keveriș (Idem, P.f., p. 400).

IUNIE

2 Districtul Timișoara adeverește faptul că Nicola Șipulovici, din Secușigiu, a fost spion în timpul ultimului război, și a fost rănit. Acum, el cere eliberarea sa și a familiei sale (Idem, III, p. 427).

7 Primarul și Consiliul Orășenesc german din Timișoara transmit Administrației rugămintea cetățenilor germani, care

locuiesc și au afaceri alături de ortodocși, să fie separați de aceștia (Idem, VI, p. 247).

8 Comitatul Arad știe că mai multe familii bănățene au emigrat la Ghioroc (Idem, VII, p. 462).

9 Administrația cere negustorilor aflați în carantină să spele lâna adusă, în apele râului Cerna (Idem, P.f., p. 84). De la Sibiu, generalul von Csein îi scrie generalului Scotti că știe cu siguranță că, călugării ortodocși duc o intensă activitate de prozelitism (Idem, VII, p. 388).

11 Administrația îi dă pașaport lui Oy, controlorul fabricii de postav din Timișoara, de a merge în Srem să cumpere lână, apoi aceasta va fi adusă cu corăbiile până la Timișoara, prin strădania administratorilor districtuali (Idem, III, p. 333).

13 Pejacevic, vameșul de la Uj Szeged, roagă să primească cambiatura de la Novi Kneževac (Idem, P.f., p. 108). Districtul Pancevo arată că locuința preotului Wolfgang a fost preluată de locotenentul Merglbach (Idem, III, p. 373).

14 Administrația îi permite lui Mathias Ferner, directorul carantinei de la Orșova, să aducă vin pentru subordonați (Ibidem). Consiliul Orașenesc german din Timișoara spune că meșterii Johann Menesch și Georg Klocker doresc să devină cetățeni ai orașului (Idem, VI, p. 297). Contract între Administrație și meșterul Kayser, din Lipova, prin care Administrația îi cumpără casa cu 500 florini (Idem, IX, p. 610).

15 Administrația îl numește pe funcționarul Rommer ca actuar, la Oravița (Idem, P.f., p. 400). Administrația comunică districtului Ciacova că supusul turc Nicola Mihailovici nu-și mai poate practica meseria (Idem, VI, p. 475).

18 Administrația aprobă planul construirii unei biserici ortodoxe în cartierul ortodocșilor din Timișoara (Idem, VI, p. 202).

20 Districtul Vârșeț află dorința a 40 de familii din Grădinari, inclusiv a unor coloniști, de a popula prediul Nicolinț (Idem, IV, p. 527). Ordin al Administrației către districte ca în cazul în care emigranții din Serbia nu au suficiente mijloace de trai, să

fie trimiși înapoi (Idem, III, p. 333). Administrația îi răspunde lui Salbeck, administratorul sării din Lipova, la cererea acestuia de a construi o cancelarie, că poate construi doar o cameră, alături de cele deja existente (Idem, VII, p. 566).

21 Pejacevic, vameșul de la Uj Szeged, spune că negustorii vienezii și din alte părți nu pot merge de la Uj Szeged la Szőreg, din cauza drumului impracticabil, iar de la Sânnicolau Mare la Szeged se poate merge, doar dacă podurile sunt în stare bună (Idem, P.f., p. 108). Directorul carantinei cere Administrației un teren unde cei aflați în carantină să-și poată spăla lâna (Idem, P.f., p. 84).

22 Districtul Becicherecu Mare arată dorința lui Andrei Grunici, care colonizează prediul Farkașdin, de a fi scutit de contribuție (Idem, III, p. 333). Districtul Caransebeș întreabă unde să-i așeze pe românii veniți din Țara Românească (Idem, VI, p. 202).

23 Administrația știe că meșterul Franz Flister este singurul specialist în prelucrarea cositorului din districtul Vârșeț (Idem, IV, p. 527).

24 Administrația îi comunică prințului de Fulda că cei doi trimiși ai săi veniți să preia moștenirea preotului Schuler, de la Oravița, au preluat-o în bune condiții (Idem, VII, p. 463).

26 Circulară a Administrației către districtele Ciacova, Lugoj, Timișoara, Palanca Nouă și Vârșeț cu privire la interdicția supușilor turci de a cumpăra cupru din Banat (Idem, II, p. 196).

IULIE

1 Administrația către Oficiul sării de la Lipova despre schimbarea din funcție a unui funcționar (Idem, VII, p. 566).

6 Administrația cere districtului să ridice un pod, pentru a asigura circulația între Bucovăț și Chevereșu Mare (Idem, III, p. 422). Administrația îi spune coșarului Del Pondio că pentru

cei 600 florini anual ceruți, va trebui să ridice câteva case la serviciul montan de la Oravița (Idem, VI, p. 247).

7 Administratorul districtual principal, Gebauer, prezintă Administrației lista coloniștilor germani din districtele Ciacova, Lugoj, Cenad, Timișoara și Lipova (Idem, P.f., p. 400). Fiscul este de acord cu suma de 140 florini pentru Belin, din Ciacova, care aduce coloniști din imperiu (Idem, I, p. 64). Gabriel, arhiepiscopul de Kalocsa, cere Administrației ca pentru vizita sa în Banat să aibă, la fiecare stație, caii pregătiți, iar la sosirea la Timișoara să fie întâmpinat cu pompă și de clerici și de militari (Ibidem).

8 Von Sommer, administratorul comitatului Hunedoara, alocă anual o anumită cantitate de fier pentru Banat (Idem, VII, p. 463).

10 Administrația ordonă districtului Ciacova să dea coloniștilor veniți 130 mierțe de cereale, pentru hrană (Idem, IV, p. 475). Ordin al Camerei Aulice ca 40 chintale de argint, extras din mina Sebastiani, să fie trimis la probe în imperiu (Idem, I, p. 64).

11 Districtul Becicherecu Mare arată că nu are ordine în privința emigranților veniți dinspre Petrovaradin și Sremski Karlovci (Idem, III, p. 333).

12 Administrația îi cere districtului Ciacova să-l primească aici pe Mihiucă Kokoș, căpitanul de seimeni (Idem, IV, p. 475).

16 Administrația ordonă districtelor Ciacova, Lipova și Timișoara ca acei locuitori care vor să facă negoț duminică, să-l facă după terminarea serviciului religios (Idem, II, p. 196).

21 Fiscul ordonă Administrației să nu mai dea pâine prizonierilor de război francezi (Idem, I, p. 64).

22 Camera Aulică înștiințează Administrația că negustorii greci, care fac negoț cu amănuntul, o pot face doar în cartierul Fabric al Timișoarei, la Pancevo și la Mehadia (Idem, I, p. 64).

24 Districtul Timișoara vorbește despre cererea comitatului Arad de a-i returna pe locuitorii de acolo, fugiți la Vinga, dar spune că același comitat nu i-a returnat anul trecut pe cei din

Zădăreni, fugiți acolo (Idem, III, p. 422). Circulară a Administrației către districte să nu mai construiască mori, dacă nu le-au reparat pe cele existente (Idem, I, p. 196). Andrea Kronitz, cnezul local din Becicherec, nu este mulțumit de prestația cambiaturistului Veselin (Idem, IX, p. 622).

25 Administrația ordonă administratorului Kovatsits și oficiului silvic să regularizeze posesiunile mănăstirii Bezdin (Idem, II, p. 196).

30 Districtul Ciacova îi reclamă pe coloniștii Jakob Schlachter și Johann Georg Pelm, veniți din zona Bregenz, că mai au datorii la fisc (Idem, IV, p. 475).

AUGUST

1 Maria Terezia acordă localității Vinga statutul de târg privilegiat, cu numele de Teresiopolis.

3 Camera Aulică înștiințează Administrația despre faptul că în locul decedatului episcop ortodox Demetrovici, va veni un substitut, Stojanovic (Idem, I, p. 64). Scrisoare de susținere a lui Petru din Seceani, din partea timișoreanului Josim Lillarica, a lui Mircea Lungu din Seceani și Iancu Mustran din Săcălaz (Idem, II, p. 16).

7 Districtul Ciacova înștiințează Administrația despre costurile transportului de coloniști, sosiți aici (Idem, IV, p. 475).

8 Camera Aulică cere Administrației să oprească comerțul cu amănuntul al negustorilor veniți din Turcia (Idem, I, p. 64).

11 Vicecomitele de Arad, von Bibics, anunță Administrația că bandele de tâlhari trec Mureșul, în ambele părți, mai ales în zona montană (Idem, VII, p. 463).

12 Administratorul Gebauer înștiințează Administrația despre dorința satului Hemeacova, din districtul Lipova, și satul Izvin, din districtul Timișoara de a arenda prediul Sumei (Idem, P.f., p. 401).

13 Johann Fichter, comisarul cu sănătatea de la Pancevo, reduce mărimea carantinei de aici (Idem, P.f., p. 85).

15 Fiscul arată că prizonierii francezi din Banat beneficiază de hrană caldă de 2 ori pe săptămână (Idem, I, p. 65).

18 Districtul Cenad constată faptul că preotul din Periam, Peyrman, a ținut exact registrele de cheltuieli și venituri ale parohiei în ultimii doi ani (Idem, III, p. 272).

19 Camera Aulică apreciază activitatea guvernatorului von Engelshofen, a generalului Scotti, a consilierilor camerali von Viechter și Redeckher (Idem, I, p. 65).

25 Sculptorul Georg Majon devine cetățean al Timișoarei (Idem, II, p. 297).

28 Administratorul Gebauer întreabă Administrația ce să facă cu călugării arestați în districtele Lugoj și Lipova (Idem, P.f., p. 401).

SEPTEMBRIE

1 Administrația către ofițerul de transport Bigg despre cele 20 de plute cu care vine de la Alba Iulia la Szeged (Idem, VII, p. 566). Districtul Orșova raportează că mai mulți locuitori, ce pescuiau pe Dunăre, s-au îmbolnăvit, și ia măsuri de siguranță (Idem, VI, p. 256).

4 Căpitanul de Achilles și administratorul Kovatsits raportează Administrației despre pagubele suferite de districtele Ciacova, Lugoj, Caransebeș și Timișoara, din cauza inundațiilor (Idem, P.f., p. 401). Circulară a Administrației către districte ca niciun cleric, care nu este paroh, să nu poată predica în Banat (Idem, II, p. 296).

7 Administrația către primăria germană a Timișoarei despre locul ales pentru construirea spitalului orășenesc (Idem, VI, p. 297).

9 Serviciul de carantină din Pancevo cere redeschiderea carantinei din cauză că totul este în bună stare de sănătate (Idem, P.f., p. 85). Ordin al Administrației către judele grecilor, Marko, pentru ca negustorii greci și cei turci să respecte regula comerțului cu amănuntul doar în Fabric, la Pancevo și Mehadia, iar căruțele lor pentru comerț en gros vor fi confiscate de autorități (Idem, P.f., p. 75).

12 Vameșul Pejacevic anunță că digul lung, de la Szőreg, a fost total ruinat de porci și întreabă ce va face acum (Idem, P.f., p. 12).

14 Contract de cumpărare între Administrație și măcelarul Mathias Suniok pentru cumpărarea casei acestuia cu suma de 300 florini (Idem, IX, p. 610).

16 Primăria și Consiliul Orașenesc german din Timișoara roagă Administrația ca preoții catolici, decedați, să fie înmormântați cu hainele preoțești (Idem, VI, p. 208).

17 Duka Panaiot, ober-căpitan, raportează că a găsit o bandă secretă de tâlhari în satul Berliser, formată din locuitori de aici (Idem, P.f., p. 53). Administrația către districtul Timișoara privitor la tot terenul ce aparține localității Vinga (Idem, III, p. 427).

19 Districtul Ciacova cere acordul Administrației pentru ca brutarii germani, Mathias Stoll și Anton Pattay, să-și poată deschide o brutărie (Idem, IV, p. 475). Districtul Caransebeș arată că, căpitanul plăieșilor are probleme la graniță, căci tâlharii pradă satele și cu greu se poate strânge contribuția locuitorilor (Idem, VI, p. 202).

23 Obercnezii districtului Ciacova, Paul Micu și Iancu Schora, certifică faptul că sunt atenți la faptele iertatului tâlhar Mihucă Kokoș (Idem, P.f., p. 16). O scrisoare din partea lui Mihucă Kokoș despre faptul că va fi de acum înainte un cetățean model (Idem, P.f., p. 16).

24 Primarul din Pancevo atestă faptul că măcelarul Mathias Suniok a devenit cetățean al localității (Idem, VI, p. 298).

25 Oficiul sării din Lipova înștiințează Administrația că funcționarul de aici, Michaer Bauer, a ucis, cu flinta sa, un țigan (Idem, VII, p. 566).

26 Fr. Schwab, superiorul ordinului franciscan, solicită Administrației un alt loc pentru construirea mănăstirii, în locul celei demolate (Ibidem).

28 Districtul Vârșeț solicită prelungirea dării vinului până luna viitoare, atunci când lucrările vor fi încheiate în podgorie (Idem, IV, p. 527).

OCTOMBRIE

1 Districtul Vârșeț roagă Administrația să îl promoveze pe husarul și translatorul Lazăr Sava, care lucrează aici deja de 3 ani (Idem, IV, p. 528).

2 Von Pliemel, inginer locotenent, raportează generalului Scotti mersul la canalul Bega (Idem, VII, p. 388).

3 În districtul Orșova există un singur grec care face comerț en gros cu căruțele (Idem, VI, p. 257).

4 Districtul arată că locuitorii din Variaș trebuie să-și ducă cerealele la morile de pe Mureș (Idem, III, p. 425). Districtul Ciacova roagă Administrația să interzică grecilor și albanezilor, care ignoră interdicția, de a face comerț în district (Idem, IV, p. 475).

9 Johann Blum, din Recaș, cere să fie scutit de plata contribuției, întrucât este grav bolnav (Idem, III, p. 423).

14 Camera Aulică îi răspunde meșterului minier Trol, în privința promovării sale (Idem, I, p. 65).

15 Administrația îi comunică colonelului von Albertini despre privilegiile obținute de Vinga, de la Maria Terezia (Idem, VII, p. 388).

17 Vama întreabă dacă cele 40 de găleți de vin aduse de episcopul Stanislavich din Țara Românească, sunt vămuite, sau nu (Idem, VIII, p. 524).

20 Administrația îl atenționează pe cnezul din Recaș că, dacă nu se implică în prinderea tâlharilor, va fi schimbat (Idem, III, p. 426). Ordin al Administrației către districte ca fiecare casă a bănăștenilor folosită de negustorii turci pentru comerț, va fi dărâmată și reconstruită apoi (Idem, VI, p. 257).

22 Rugămintea lui Iancu Dona este de a construi un birt în pusta Pakacz, cu asigurarea securității locului (Idem, III, p. 423).

23 Districtul Ciacova întreabă Administrația ce să facă cu negustorii greci, care nu vor să plece (Idem, IV, p. 475).

24 Se dorește construirea unei clădiri la Orșova pentru negustorii greci și albanezi (Idem, VI, p. 257). Districtul

Pancevo trimite Administrației lista negustorilor greci din district (Idem, III, p. 373).

25 Districtul Cenad arată că a văzut 7 tâlhari la Periam (Idem, II, p. 272).

27 Camera Aulică înștiințează Administrația de un nou impozit de 23.076 florini, de la care sunt exceptați episcopul Stanislavich, administratorul sării Salbeck, pădurarul Waldforster și comunitatea din Vinga (Idem, I, p. 65).

30 Perner, directorul carantinelor, raportează că de-a lungul graniței toată lumea este sănătoasă (Idem, P.f., p. 85).

31 Inspectorul vamal Langler primește de la Administrație înștiințarea că vameșul Siegel este în ordine (Idem, VIII, p. 524).

NOIEMBRIE

4 Rabinul Levi Isac se adresează Administrației în privința taxei de toleranță a evreilor (Idem, P.f., p. 16).

12 Districtul Caransebeș despre problema locuitorilor în privința datoriei de 7.880 mierțe de porumb (Idem, VI, p. 202).

13 Primarul și Consiliul Orășenesc german din Timișoara nu este de acord ca meșterul Michael Jacolicz să cumpere emblema hanului lui Johann Poliecsnek (Idem, VI, p. 298). Primăria germană înștiințează Administrația despre dorința celor 3 măcelari timișoreni, și a unuia din Smederevo, de a înființa o companie (Ibidem). Primăria germană din Timișoara este de acord ca, consilierul Johann Georg Supper să transfere stema hanului *La Căluțul de Aur* asupra casei sale nou construite (Ibidem).

14 Administrația cere primăriei germane din Timișoara un nou impozit de 2.371 florini și 58,5 creițari (Ibidem). Circulară a Administrației către districte ca locuitorii ce vin la robotă, să vină cu boii, sub supravegherea unui cnez local (Idem, II, p. 219).

15 Ordin al Administrației către districtele Lugoj, Făget, Caransebeș și Vârșeț, ca să asigure totala asistență la vizita canonică a episcopului ortodox Isaia Antonovici (Idem, II, p. 197).

16 Ordin al Administrației către districtul Pancevo ca familiile venite din Turcia, după expirarea perioadei obligatorii de carantină, să fie așezate la Dudeștii Vechi (Idem, III, p. 373).

17 Primăria germană din Timișoara înștiințează Administrația că vechiul felcer Johann Merzel, va fi înlocuit cu felcerul orășenesc Georg Latner (Idem, VI, p. 298).

18 Circulară a Administrației către districte în privința acelor negustori greci care au casa în Banat (Idem, II, p. 197). Administrația cere primăriei germane din Timișoara lista familiilor de evrei ce locuiesc aici (Idem, P.f., p. 22). Districtul Ciacova arată Administrației dorința brutarului Anton Pattai de a face și el zilnic pâine, nu o dată pe săptămână, așa cum fac și ceilalți brutari (Idem, IV, p. 476).

19 Fiscul arată că pentru anul 1745 se alocă suma de 300.000 florini pentru lucrările de fortificare, sumă ce va fi plătită de contribuabilii din Banat (Idem, I, p. 65).

20 Johann Deckely își cere scuze guvernatorului, că nu mai își face meseria la Vârșeț (Idem, P.f., p. 53).

30 Directorul carantinei certifică faptul că toți locuitorii din zona de graniță sunt sănătoși (Idem, P.f., p. 85).

DECEMBRIE

2 Oberadministratorul Kovatsits arată că între Valcani și prediul Teremia trebuie hotărnicit hotarul (Idem, P.f., p. 401).

5 Districtul Pancevo înștiințează Administrația că la târgurile săptămânale cei din carantină fac comerț la negru cu locuitorii (Idem, III, p. 373).

6 Districtul Orșova vorbește despre obișnuința locuitorilor de a străbate lunca Cernei (Idem, VI, p. 257).

11 Camera Aulică cere Administrației să rezolve problema oaspeților din Timișoara (Idem, I, p. 65). Administrația primește de la pașa din Belgrad rugămintea ca oamenii să cumpere fân din zona Pancevo (Idem, III, p. 373).

13 Districtul Cenad anunță că podurile sunt în bună stare, și guvernatorul poate călători liniștit spre Comloșu Mare și Novi Kneževac (Idem, II, p. 279).

15 Atenționare a Administrației către districte despre posibile vizite ale guvernatorului, ale generalului Scotti și ale consilierului cameral Redeker (Idem, II, p. 197).

17 Popularea prediului Beodra se face cu acordul cnezului local (Idem, III, p. 373).

19 Începe acum deportarea din Viena a mai multor oameni: tâlhari, vagabonzi, prostituate, așa numitul Wiener Schub. Polițistul vienez Haass vine cu 28 arestați, și trebuie transportați toți spre Timișoara cu 13 căruțe (Idem, III, p. 334).

21 Contract între Administrație și primarul ortodox, Marcu Nicu, pentru închirierea către acesta a unei clădiri erariale cu chiria anuală de 350 florini (Idem, IX, p. 610).

22 Ordin al Administrației către districte pentru încasarea haraciului țiganilor de la cei care l-au arendat (Idem, II, p. 197).

23 Consilierul administrativ Redeker către guvernator despre cei 28 arestați vienezi ce ajung la Timișoara, ca să fie puși la muncă (Idem, VII, p. 357).

26 Comisarul provincial Rossler îl întreabă pe guvernator cum anume să vândă fânul din prediul Biled (Idem, P.f., p. 401). Districtul Pancevo arată că obercnezul Vinkovic vrea să populeze prediul Beodra (Idem, III, p. 373).

31 Administrația înștiințează ordinul franciscan din Timișoara că mănăstirea lor va fi dărâmată din cauza apropierii sale de zidurile cetății (Idem, II, p. 217).

FĂRĂ DATĂ

- Primăria germană a Timișoarei vorbește despre Jacob Baidali, cafegiu (Idem, VI, p. 298).

- Primăria germană a Timișoarei arată că morarul din Socol, Johann Wurst, dorește să înceapă negoțul cu făină, în noua sa casă (Idem, VI, p. 299).

- La 1744 funcționa la Vinga o școală cu clasele de predare în latină și română.
- Tot la 1744 se deschide și clasa a patra la gimnaziul iezuit din Timișoara.
- În anul 1744 se încheie lucrările de construcție a celui de-al doilea spital din Timișoara, cel municipal.

BIBLIOGRAFIE

Baróti Lajos (Ludwig Grun), *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. I-X, Timișoara, 1893 – 1907.

Baróti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, în *TRET*, serie nouă, an VIII, fasc. 1-3, Timișoara, 1892.

Berkeszi István, *Temesvári művészek*, Timișoara, 1909.

Bona Petru, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1995.

Calincof Eleonora, *Date privind prediile bănățene din secolul al XVIII-lea*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol. II, București, 1993, p. 277 – 296 .

*** *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București 1976.

Feneșan Costin, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716 – 1778*, Timișoara, 1997.

Feneșan Costin, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716 – 1778*, București, 1996.

Feneșan Costin, *Der Banater Kupferhandel in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, zur Frage des österreichischen Merkantilismus in Grenzland*, în *Rumanian Studies*, III, Leiden, 1975, republicat în *Banatica, Festgabe Al. Krizan*, Viena, 1996, p. 93 – 106.

Garban Zeno, *Compendium Dioecesis Timisoaraensis*, Timișoara, 1998.

Geml József, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara, 1995.

Guboglu Mihai; Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privitoare la Țările Române*, vol. II, București, 1968.

Griselini Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traduce și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984.

Groza Liviu, *Restituiri istorice*, vol. IV, *Războiul austro-otoman din anul 1738 în Culoarul Timiș – Cerna*, Lugoj, 1997.

Hoffman Leo, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717 bis 1848*, Timișoara, 1925.

Ilieșiu Nicolae, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943.

Leu Valeriu, *Studii istorice bănățene*, Reșița, 1997.

Milleker Bódog (Felix), *Az első német települések a Duna, Tisza, Maros déli részben*, în *TRET/III*, serie nouă, fasc. 2, Timișoara, 1887, p.82-92.

Milleker Bódog, *Kurze Geschichte des Banats*, Vrșac, 1925.

Mureșan Sofronie, *Evoluția organizării administrativ-teritoriale a Banatului în secolul al XVIII-lea*, în *Patrimonium Banaticum*, vol. II, Timișoara, 2003, p. 141-150.

Mureșianu I. B., *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, 1985.

Petri A.P., *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, Munchen, 1966.

Preyer J. N., *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Timișoara, 1853.

Răduțiu Aurel; Gyémánt Ladislau, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, f. a.

Simu Traian, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924.

Șipoș Ibolya, *Încorporarea Banatului la Ungaria*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2000-2003.

Sponner Waltraut, *Kirchenpolitik im Banat von 1716-1778*, Viena, 1941, mss.

Suciu I.D.; Constantinescu Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.

Tafferner Anton, *Quellenbuch zur Donau schwäbischen Geschichte*, vol. I-V, Munchen și Stuttgart, 1933-1995.

Tufiș Ovidiu Marius, *Situația mineritului și metalurgiei bănățene la începutul stăpânirii habsburgice*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2001-2003, p. 353-380.

Țintă Aurel, *Situația Banatului la cucerirea de către habsburgi*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. I, Timișoara, 1969, p. 83-114.

Țintă Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716 – 1740*, Timișoara, 1972.

Vărădeanu Vasile, *Monumente bisericesti și culturale din zona Oraviței*, Timișoara, 1981.

Weifert Mathias, *Die Entwicklung der Banater Hauptstadt Temeschburg. Hg. Arbeitskreis für donauschwabische Heimat und Volksforschung*, Munchen, 1987.

Wolf Hans, *Das Schulwesen des Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert. Gründung und Ausbau im Geiste des aufgeklärten Absolutismus*, Viena, 1955.

Wolf Johann, *Istoria șvabilor din Banat 1717 – 1778*, București, 1981.

Wolf Johann și Marionela, *Conceptul de organizare a Banatului Timișoarei. Geneză și formă de guvernare în perspectivă comparată*, în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 ani*, Cluj-Napoca, 2015, p. 451-466.

DIN CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL (ANUL 1745)

Dr. Ioan HAȚEGAN
Dr. Alexandru KÓSA

Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii
Banatice „Titu Maiorescu”
Prof. Tatiana OSTROVEANU
Liceul Teoretic Special „IRIS” Timișoara

Lucrarea de față este o mică parte din cercetarea CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL (1716-1753) prezentând evenimentele anului 1745 și se bazează pe traducerea din germană în română a celor 10 fascicule publicate de Baróti Lajos (Ludwig Grün) în cadrul revistei muzeului bănățean Történelmi és Régészeti Ertésítő între anii 1893 și 1907. Fiecare fasciculă are cel puțin o sută de pagini și chiar mai mult.

Problematica stăpânirii habsburgice asupra Banatului (1716-1778) a fost discutată și analizată, parțial, în câteva cărți apărute în limba română sau germană. Majoritatea lor s-au ocupat de probleme economice, sociale și câteodată administrative.

Acești 62 de ani au marcat profund istoria Banatului. În primul rând, vechea nobilime nu a mai fost admisă cu dreptul de proprietate în această țară. Împăratul era stăpânul pământului și al subsolului, iar Banatul era o proprietate a casei de Habsburg condusă printr-un guvernator militar și civil, iar administrația provincială era subordonată Curții Aulice de la Viena.

Astfel, în paginile ce urmează, prezentăm situația din Banat pe parcursul anului 1745.

1745

IANUARIE

6 Administrația cere districtului să construiască podul de la Bucovăț (Idem, III, p. 323).

8 Administrația ordonă districtului Pancevo ca prediul Beodra să fie colonizat cu familii sârbești, de obercnezul Stojan (Idem, III, p. 373).

10 Districtul Timișoara vorbește despre datoria celor din Săcălaz, la darea porumbului (Idem, III, p. 273).

11 Administratorul Gebauer raportează Administrației despre învățătorul Carl Ferdini, de la Aradu Nou, despre împrejmuirea cu gard a vămii de acolo (Idem, P.f., p. 41).

12 Administrația îl numește pe Hanke, vameș la Făget (Idem, VIII, p. 524). Administrația către districtul Cenad despre Vinga și Dudeștii Vechi, dar și despre transferul românilor de acolo la Comloșu Mare (Idem, II, p. 272).

15 Contract între Administrație și Murgu Peia, din Vârșeț, pentru arendarea haraciului țiganilor pe anul 1745 cu suma de 7.100 florini (Idem, IX, p. 610). Contract între Administrație și cetățenii Andreas și Janko Mesali pentru comercializarea sării cu amănuntul, contra sumei anuale de 450 florini (Ibidem). Contract între comisia de construcții a Timișoarei și Deschan, pentru cumpărarea unei case cu suma de 20.000 florini (Ibidem).

16 Districtul Pancevo știe, din surse sigure, despre apariția unei epidemii în orașul turcesc, Pojarevac (Idem, III, p. 373).

20 Circulară către districte ca pentru alegerea obercnezilor să se prezinte câte trei candidați pe un post (Idem, II, p. 198).

22 Întrebare: în ce locuri vor fi transferați românii din Vinga? (Idem, P.f., p. 42).

23 Serviciul de carantină de la Mehadia arată că nu există informații despre vreo boală a animalelor în Țara Românească și Craina (Idem, P.f., p. 85).

24 Circulară despre modul în care se vor arenda fabricile de piele din Banat (Idem, II, p. 198). Lt. colonelul von Simbschen dorește să înceapă campania de recrutare în Banat (Idem, P.f., p. 53).

27 Circulară a Administrației către districte de a cunoaște exact numărul evreilor spanioli și germani de aici (Idem, II, p. 198).

29 Circulară pentru stoparea importului de animale din Serbia și Țara Românească, până la încetarea epidemiei de acolo (Idem, II, p. 198).

FEBRUARIE

1 Districtul Ciacova spune Administrației că Deta vrea să ridice un han (Idem, IV, p. 476).

3 Franz Braun, oaspete în Timișoara la hanul *La Vulturul de Aur* dorește să ia locul de cambiaturist, celui bolnav, din Itebej (Idem, IX, p. 622).

4 Administrația către primarul ortodox al Timișoarei în privința negustorilor greci și turci, din Fabric, care nu mai au voie să locuiască în hanuri sau case private, doar în hanul destinat special pentru ei (Idem, P.f., p. 75).

6 Districtul Pancevo raportează că fiecare locuitor al districtului a fost atenționat în privința regulilor sanitare, spre a preveni o epidemie (Idem, III, p. 374).

7 Andreas Temesvary, șeful poștei din Szeged, spune că multe poduri sunt ruinate de inundații (Idem, VIII, p. 463).

9 Administrația către districtul Caransebeș despre cantitatea de făină datorată de locuitori (Idem, VI, p. 203).

10 Administrația arată că este pentru mutarea unor familii de la Dudeștii Noi la Vinga (Idem, II, p. 198).

13 Doi tâlhari din banda lui Diak pleacă spre Belgrad (Idem, III, p. 374).

15 Consiliul de război îi spune guvernatorului von Engelshofen că bulgarii din Vinga au privilegii clare (Idem, I, p. 65).

19 Un anunț către guvernator despre dorința celor din Dudeștii Vechi de a pleca la Vinga (Idem, VI, p. 221).

20 Penner, directorul carantinei, solicită mărirea salariului de la 400 la 600 florini (Idem, P.f., p. 85). Districtul Caransebeș cere reducerea sumei anuale de 100 florini pentru cei doi meșteri ce prelucrează cuprul, din cauza cererii reduse (Idem, VI, p. 203).

23 Districtul Becicherecu Mare arată că nu a reușit să cumpere decât 40 de cai pentru armată, deși trebuia să cumpere 50 (Idem, III, p. 334).

24 Primarul german din Timișoara mulțumește Administrației pentru cadoul de 250 florini, pentru spitalul orășenesc (Ibidem).

25 Georg Arazin, administratorul districtului Cenad, spune că din cauza inundațiilor drumul de la Sânnicolau Mare spre Szeged este impracticabil, și călătorii vor trebui să meargă pe la Novi Kneževac (Idem, II, p. 273).

MARTIE

2 Este amintit primarul ortodox de Timișoara, Iosim Malenița (Idem, VI, p. 315).

5 Camera Aulică trimite Administrației solicitarea lui Francisc Schwartz de a primi un post de preot într-o parohie (Idem, I, p. 65). Circulară către districte că și în satele germane se pot face recrutări pentru armată (Idem, II, p. 198).

6 Circulară despre faptul că se reiau cele două târguri anuale de la Timișoara, oprite din cauza războiului și a ciumei (Idem, II, p. 199).

7 Administrația comunică districtului Cenad că paulicienii din Dudeștii Vechi se pot muta la Vinga (Idem, II, p. 273).

10 Consilierul orășenesc german, Wenzel Lechner, oferă Administrației spre vânzare casa sa, la 2.800 florini, și roagă să primească cărămizi la prețul erariului, pentru a ridica casa Solderer și sinagoga (Ibidem).

15 Districtul Vârșeț roagă Administrația să ia în considerare situația fiului lui Emanuel Stojan, fost obercnez, rămas fără

tată și fără mamă (Idem, IV, p. 528). Se constată o creștere a epidemiei animalelor în ținuturile turcești (Idem, P.f., p. 85).

19 Districtul Becicherecu Mare arată că marile inundații au provocat mari pagube în Itebej și Žitiște, inclusiv la moara de acolo (Idem, III, p. 334). Canonicul Mayer, în numele capitlului de Cenad, dorește ca cei ce slujesc în catedrala din Timișoara, să primească un salariu anual de 1.000 florini (Idem, P.f., p. 144). Administrația spune districtelor Pancevo și Palanca Nouă (Nova Palanka) că fiecare militar de graniță, care dorește să se ofere voluntar, să o poată face (Idem, II, p. 198).

23 Mai multe comune vor să se mute în alte locuri din cauza marilor inundații (Idem, III, p. 223). Districtul Ciacova spune că are nevoie de mai multe căruțe pentru a duce fânul din prediul Biled, la Timișoara (Idem, IV, p. 476). Un anume von Schubert anunță că noul primar german al Timișoarei este Peter Mayer (Ibidem).

25 Districtul Ciacova înștiințează Administrația despre dorințele locuitorilor din mai multe sate de a se muta în alte locuri din cauza inundațiilor: 16 familii din Macedonia, 7 din Banloc și 6 de la Gaiul Mic (Idem, IV, p. 476).

27 Administrația cere districtului Vârșeț ca Murgu Peia, arendașul haraciului țiganilor pe acest an, să plătească jumătate din sumă în 14 zile (Idem, IV, p. 528).

28 Stefan Laelius, preotul din Lipova, solicită un salariu anual de 400 florini (Idem, P.f., p. 144).

30 Consiliul de război decretează că negustorii greci pot face și comerț en gros și en detail (Idem, I, p. 66).

31 Epidemia animalelor semnalată în Turcia nu se extinde și în zona Dunării bănățene (Idem, P.f., p. 85).

APRILIE

2 Circulară despre escortarea prizonierilor francezi din Transilvania, prin Banat, de către comandoul de cuirasieri Betlak, și sprijinul care trebuie să li se acorde (Idem, II, p. 199). Administrația îl înștiințează pe consilierul cameral von

Dietrich că are strânse 10.000 chintale de făină și 12.000 mierțe de cereale (Idem, VII, p. 445).

3 Administrația îl prezintă pe episcopul de Cenad, preotului din Periam, Karl Schwarz (Idem, P.f., p. 144). Direcția Casieriei generale camerale îl înștiințează pe consilierul von Viechter că de acum înainte Casieria camerală și cea militară vor fi unite (Idem, I, p. 66).

5 Administrația îl suspendă pe cnezul din Giroc pentru brutalitățile comise (Idem, III, p. 224).

7 Andreovic, administratorul patriarhiei din Sremski Karlovci, arată că fratele lui Vuk, obercnezul prins de banda lui Diak, cere o răscumpărare de 4.000 florini (Idem, III, p. 334).

10 Informații despre răspândirea epidemiei între animale, în Srem (Idem, II, p. 334). Administrația îi cere vameșului Langler o specificație despre fierul intrat în Banat, în anul 1740 (Idem, VIII, p. 524).

11 Hacken, funcționar al districtului Cenad, informează Administrația despre faptul că 7 locuitori din Valcani, recrutați în armată, au dezertat și s-au întors înapoi (Idem, II, p. 273).

13 Circulară în privința circulației evreilor în Banat (Idem, II, p. 199).

14 Fiscul imperial se împarte în două: o Casierie camerală și alta militară (Idem, I, p. 65). Administrația ordonă ca produsele pe care arhiepiscopul de Kalocsa le va cumpăra din Banat, sunt scutite de vamă (Idem, VIII, p. 524). Districtul Vârșeț arată că în grădina lui Adam Luca, din Maidan (Brădișorul de Jos), s-a găsit cupru (Idem, IV, p. 528).

15 Ordin al Administrației către districte privitor la arendarea pescuitului către Mihai Koin din Vinga (Idem, III, p. 233).

17 Mutarea satului Bobda nu este posibilă, dar locuitorii pot folosi parte din pământurile prediului Sylas (Idem, III, p. 233). Inspectorul Langler dorește să-și lase funcția moștenire cancelistului Wissler (Idem, VIII, p. 254).

19 Localitatea Vinga dorește ca meșterii săi să fie scutiți de obligații domaniale (Idem, III, p. 224). Districtul Pancevo

arată dorința negustorilor de boi, dea-și vinde animalele în Turcia (Idem, III, p. 374).

20 Administrația către districtul Caransebeș să-și transporte singur cantitatea de sare repartizată (Idem, VI, p. 203). Stanislavich roagă ca biserica din Lipova, aflată în ruină, să fie refăcută (Idem, P.f., p. 144). În noaptea trecută 6 tâlhari au încercat să atace localitatea Berzovia (Idem, IV, p. 528). La Becicherecu Mare se ridică o biserică ortodoxă (Idem, III, p. 334).

26 Districtul Cenad permite comloșenilor să folosească pământul prediului Seleuș (Idem, IV, p. 476). Locuitorii din Sânmihai doresc să întemeieze un sat în districtul Becicherecu Mare în locul Ostina Mare (Idem, IV, 458). Camera Aulică informează Administrația că este de acord cu înființarea unui oficiu vamal la Vinga, cu un vameș cu 150 florini pe an, și un ajutor de 100 florini anual (Idem, I, p. 66). Vama confiscă efectele evreilor Sasve și Rabbes Lobl (Idem, VIII, p. 524).

30 Administrația cere districtelor Făget și Lugoj să pregătească din timp lemnele pentru canalul Bega (Idem, VI, p. 203).

MAI

1 Solicitare a armatei de hrană pentru soldați din partea districtelor (Idem, VI, p. 257).

2 Contribuția districtului Vârșeț pentru contingentul său armat ce pleacă spre Cehia, Silezia, se ridică la suma de 6.843 florini și 22,5 creițari (Idem, IV, p. 528).

5 Administrația înștiințează Oficiul superior vamal că împărăteasa a acordat privilegii Vingăi, inclusiv dreptul de a ține trei târguri anuale (Idem, VIII, p. 524).

6 Districtul Cenad înștiințează Administrația despre dorința locuitorilor din Dudeștii Vechi de a pleca spre Vinga (Idem, II, p. 273).

7 Administrația ordonă districtului Cenad să-i introducă în casele și pământurile din Dudeștii Vechi, a celor plecați deja la Vinga, pe cei veniți de acolo, aici (Idem, II, p. 273).

11 Administrația cere districtului Cenad să nu permită celor din Comloșu Mare să mai cultive pământurile prediului Vizejdia, care sunt arendate primarului ortodox din Timișoara, Iosim Malenița (Idem, II, p. 273).

13 Administrația înștiințează districtele Cenad și Timișoara că batalionul Pálffy mărșăluiește prin Banat spre războiul din inima Germaniei (Idem, II, p. 199). Vama Timișoara confiscă 2 găleți de țuică ale evreului, din Palanca Mare, Elias, și a unui anume Mihai (Idem, VIII, p. 525).

15 Districtul Pancevo arată că moara ridicată între insula de la Smederevo și mlaștina de la Kovin, era folosită pentru comunicarea cu Turcia, și deși era utilă satelor din zonă, a trebuit distrusă (Idem, III, p. 374).

17 Vama arată că a sechestrat, în fața porții Lugojului din Timișoara, jumătate de găleată de țuică (Idem, VIII, p. 525).

25 Se deschide sezonul de licitații pentru predii, menționat fiind prediul Biled (Idem, P.f., p. 68).

26 Perner, directorul carantinei, arată că epidemia animalelor este tot mai extinsă în zona dintre Cladovo și Vidin (Idem, P.f., p. 85). Funcționarul Ferdinand Kolb, din Ciacova, solicită mutarea sa în casa în care a locuit Pelm, recent transferat de aici (Idem, IV, p. 476).

29 Comunitatea privilegiată din Vinga contestă un decret administrativ, care le aduce atingere privilegiilor obținute (Idem, VI, p. 321). Guvernul Transilvaniei roagă comandantul interimar al Banatului, să permită și să asigure etapele regimentelor transilvane aflate în marș prin Banat (Idem, VII, p. 445). Căpitanul Achillitz raportează generalului Scotti că și-a încheiat misiunea cu comisia sa comercială, și l-a trimis la Szegeed pe căpitanul Nicoletics, cu raportul (Idem, VII, p. 388).

31 Ordin al Administrației ca trupele transilvane, aflate în marș prin Banat, să primească hrana necesară la etape (Idem, II, p. 199). Ordin al Administrației către districtul Ciacova ca Macedonia și Petroman să nu mai dorească închirierea de predii, fiindcă prediul Toisek este arendat de obercezii Paul și

Pavo Istvan, din Macedonia, și Petru Belici, din Timișoara (Idem, IV, p. 476).

IUNIE

1 Comisarul provincial Rossler spune că insurgenții transilvani aflați în marș prin Banat, sunt majoritatea bolnavi, și se întreabă ce să facă cu ei (Idem, P.f., p. 420).

2 Administrația îl numește pe Franz Dobregazy, vameș la Sânpetru German, ca vameș la Cenad (Idem, P.f., p. 108). Administrația înștiințează primarul din Vinga că vameșul de aici este H. Kernhoffer (Idem, VI, p. 321).

3 Administrația înștiințează Camera Aulică că Vinga protestează împotriva numirii unui vameș acolo (Idem, VIII, p. 525).

5 Circulară către districte în privința comerțului cu amănuntul, practicat de negustorii cu origini în Grecia și Turcia (Idem, II, p. 199).

6 Pejacevic, vameșul de la Uj Szeged, arată că din cauza condițiilor mizere, Casieria trebuie mutată la Szeged (Idem, II, p. 199).

8 Administrația cere districtului Cenad ca românii din Vinga, sosiți la Dudeștii Vechi, să fie mutați în alte sate, la Beba sau la Comloșu Mare (Idem, II, p. 273).

11 Ordin al Administrației ca în această săptămână să fie prezenți la fortificații 70 lucrători (Ibidem).

12 Districtul Pancevo arată că din Croația au venit familii, care s-au stabilit la Pločica și Brestovac, și este nevoie de 36 mierțe de cereale pentru hrana lor (Idem, III, p. 374).

13 Parohul din Slatina, părintele Csubin, solicită ajutorul subadministratorului (Idem, P.f., p. 144).

14 Camera Aulică cere Administrației ca pentru vitele, pe care le aduc la iernat în Banat, locuitorii din Transilvania să plătească vamă (Idem, VII, p. 495).

20 Cnezii din Kovin vor să ridice o moară pe insula din fața Smederevo (Idem, III, p. 374).

22 Călugărul, care se ocupă de recuperarea captivilor din Imperiul Otoman, cere Administrației o dispensă la carantină, pentru cei recent eliberați de acolo (Idem, P.f. p. 144).

23 Ordin al Administrației către vămi ca niciun locuitor să nu se apropie de transporturile de sare (Idem, VIII, p. 525).

24 Johann Stogmann, funcționar din Pancevo, a avut mai multe discuții cu pașa din Belgrad, și spune că, căpitanul din Liubcova a ucis, între Svinița și Berzasca, 4 turci (Idem, III, p. 374).

26 Oficialul vamal din Vinga arată că de la deschiderea oficiului a sechestrat, deja, 8 chintale de lână de oaie (Idem, VIII, p. 525). Ordin ca românii veniți la Dudeștii Vechi să primească alt loc de așezare (Idem, III, p. 224). Administrația spune că părintele Laelius își poate repara casa, dar să nu mai treacă fără vamă, vinul (Idem, P.f., p. 144).

29 Districtul Ciacova înștiințează Administrația că un negustor grec din Lugoj, cu unul din Ciacova, vor să facă comerț la negru cu 2 negustori turci (Idem, IV, p. 476).

IULIE

3 Vameșul din Vinga vorbește despre contrabanda cu lână din Transilvania (Idem, VIII, p. 525).

6 Districtul Ciacova roagă Administrația să nu ceară 100 sau 200 roboțasi la fortificații, pentru că nu are atâția oameni (Idem, IV, p. 477).

10 Decret prin care cuprul se poate vinde cu cel mult cu 2 florini ocaua, dar în mod real cu 1,42 florini (Ibidem). Administratorul Gebauer arată Administrației că între 1 octombrie 1743 și 10 iunie 1745 au fost colonizate mai multe familii românești (Idem, II, p. 273).

12 Circulară pentru ca negustorii greci să poată face comerț, doar la Mehadia și Pancevo (Idem, II, p. 199).

13 Ordin al Administrației către carantina de la Mehadia să-i lase liberi pe cei 58 creștini, recent eliberați din sclavia turcească (Idem, II, p. 199). Este amintit translatorul Mayer, de la Mehadia (Idem, P.f., p. 85).

15 Casieria militară arată că dezertorii au plătit cei 2 ducați (Idem, I, p. 46).

17 Administrația admonestează primarul ortodox al Timișoarei pentru faptul că 28 locuitori au intrat în prediul Biled, deși acesta era prevăzut doar pentru fân (Idem, VI, p. 316).

19 Administrația este de acord cu colonizarea prediului Tomasevac, unde se vor ridica 60 de case (Idem, III, p. 375).

21 Administrația către districtul Cenad unde vor veni cei 50 de creștini, eliberați din sclavia turcilor (Ibidem). Sub președinția administratorului Gebauer se delimitează terenul dintre prediile Maliorosin din Cenad și Toisek, din districtul Timișoara (Idem, P.f., p. 42).

28 Stegarul regimentului Pálffy vorbește despre soldatul Martin Loeze, care a cerut azil în biserica franciscană (Idem, P.f., p. 16). Administratorul Kovatsits își cere scuze de la cavalerul de Tousaint, că nu poate renunța la funcția de administrator aici, în schimbul uneia în alte părți ale imperiului (Idem, P.f., p. 42).

30 Sub conducerea administratorului Gebauer se face delimitarea dintre Comloșu Mare și prediul Seleus (Idem, P.f., p. 42).

AUGUST

2 Districtul Orșova primește valoarea impozitului districtual de 6.813 florini și 28 creițari, din care suma de 1.757 florini și 9 creițari va fi din transport (Idem, VI, p. 257). Camera Aulică roagă Administrația să-l probeze pe meșterul miner, Johann Troll (Idem, I, p. 66).

4 Districtul Pancevo arată că generalul comandant de aici, nu mai stă în casa în care era măcelăria, și a închiriat o locuință în mănăstirea minoriților cu 300 florini (Idem, III, p. 375). Ordin al Administrației către districtele Lugoj și Timișoara să trimită 80 de lucrători la canalizarea Begăi (Idem, II, p. 200).

6 Districtul Becicherecu Mare confirmă faptul că în prediul Veliki Galad se va înființa un sat (Idem, III, p. 335).

10 Districtul Caransebeș știe că pe 5 august grecul Kostas Gomila a fost atacat de tâlhari, rănit grav, și a murit (Idem, VI, p. 203). O parte din cei 120 oameni aflați la robotă la fortificații vor lucra la canalizarea râului Bega (Idem, III, p. 224).

14 Informație despre o mare epidemie între animale în Oltenia (Idem, P.f., p. 87). Direcția superioară a Casieriei militare către districtul Orșova, despre faptul că bandele de tâlhari atacă și Casieriile (Idem, I, p. 66).

16 Administrația confirmă mutarea preotului Jacob Sorgenfrey, de la Vărădia de Mureș, la Cenad (Idem, P.f., p. 145). Administrația către districtul Pancevo despre moartea medicului de câmp Scheidler (Idem, III, p. 375).

18 Informație despre doi voluntari din batalionul liber bănățean, Ion Sverca și Dumitru Craiovean, care au fugit din prizonieratul prusac (Idem, IV, p. 458).

20 Administrația către episcopia de Cenad despre preotul din Periam, Michael Dollman (Idem, P.f., p. 144). Paul Sandor, preotul din Cenad, despre avorturile femeilor din zonă (Idem, P.f., p. 144).

21 Administrația arată că administratorul districtului Orșova, Kramer, ce transporta aur în valoare de 6.513 florini și 29 creițari, a fost atacat de tâlhari (Idem, P.f., p. 97). Ordin al Administrației ca patriarhul și mitropoliții ortodocși, ce se vor afla pe 31 august la Mehadia, să dispună de toate cele necesare (Idem, II, p. 199).

23 Oficiul districtual Cenad înștiințează Administrația despre faptul că Peter Rochus, capelan al episcopului și preot la Dudeștii Vechi, a plecat la Viena (Idem, II, p. 274).

24 Circulară ca toți obercnezii și cnezii să vină la Timișoara la instalarea noului episcop ortodox, George Popovici (Idem, II, p. 199).

25 Administrația îi răspunde preotului profesor din Szeged, Sebastian, că poate obține un stângen de lemn de foc cu prețul oficial de 1 florin și 20 creițari (Idem, P.f., p. 145).

28 Șeful poștei din Carașova, Paglitz, îi trimite generalului von Scotti 8 iezi tineri (Idem, VII, p. 388).

SEPTEMBRIE

1 Administrația îi spune baronului von Wissenhutzen că țara trece prin greutăți, și nu a reușit să facă toate pregătirile de iarnă, astfel că batalionul de voluntari din Banat nu poate fi format (Idem, P.f., p. 47).

4 Gabriel Mater, preotul din Cenad, întreabă Administrația ce să facă cu Dollmann, preotul din Periam, care vrea să renunțe la slujbă, să accepte sau nu? (Idem, P.f., p. 145).

5 Scrisoare a Comisiei Aulice pentru ca tâlharii, care au prădat aurul de la Mehadia, să fie judecați (Idem, I, p. 66).

6 Oficiul superior vamal arată că este mulțumit de activitatea vameșului din Satu Mare de Timiș, Gaspar Fullgrass (Idem, VIII, p. 525).

10 Administrația cere districtului Pancevo să asigure cantitățile necesare de provizii pentru militari și populație, pentru iarna ce urmează (Idem, III, p. 375).

11 Contract între Administrație și evreii Mayer Amigo și Joseph David pentru furniturile de pat ale garnizoanei timișorene, ce vor fi plătite cu 5.435 florini (Idem, IX, p. 611).

12 Oficiul districtual Pancevo vorbește despre faptul că, comandantul cere 24 creștari pentru fiecare pașaport, iar 11 creștari îi ține pentru sine (Idem, III, p. 375).

13 Comisia Aulică vorbește despre Ferdinand von Kollovrath, președintele Consiliului secret, care devine și președintele Comisiei Aulice (Idem, I, p. 67).

14 Fiul locuitorului din Almăj, Caspar Vrebete, plătește 40 florini spre a nu face cei doi ani de armată (Idem, VI, p. 357).
Decret imperial despre trecerea tuturor afacerilor bănățene în jurisdicția Comisiei Aulice (Idem, I, p. 67).

15 Oficiul carantinei din Mehadia solicită 2 exemplare din tabelele carantinei, întrucât la Craiova s-a declanșat o epidemie la animale (Idem, P.f., p. 86).

20 Districtul Ciacova arată că, comunitatea de călugări de la Sângeorge poate folosi produsele pădurii spre a-și asigura existența (Idem, IV, p. 477).

23 Districtul Becicherecu Mare dorește să facă posibilă trecerea căruțelor poștale prin tot ținutul, inclusiv spre Foeni și Peciu Nou (Idem, III, p. 335).

26 Circulară ca locuitorii districtelor să-și plătească întâi impozitele, și abia apoi să-și vândă surplusul de produse (Idem, II, p. 200).

OCTOMBRIE

5 Ordin al Administrației către primăria germană a Timișoarei în legătură cu brutarii de aici (Idem, VI, p. 636).

7 Administrația bănățeană intervine în conflictul dintre administratorul districtual Stogmann și primarul ortodox al Timișoarei, Malenița (Idem, VI, p. 636). Districtul Ciacova înștiințează Administrația despre felul cum s-au cheltuit banii alocați familiilor de coloniști sosiți din Bregenz, anul trecut (Idem, IV, p. 477).

11 Ordin imperial pentru deportarea unor femei de la Viena în Banat (Idem, I, p. 67).

14 Ordin al Administrației către primăria germană din Timișoara pentru a da cei 6.964 florini și 4,5 creițari, datorați statului pentru anii 1740, 1741 și 1743 (Idem, I, p. 67).

15 Ordin pentru eliberarea din carantină a 213 familii de țigani (Idem, P.f., p. 86).

16 De la Mehadia, Wangenschein cere generalului Scotti permisiunea de a exporta vin fără taxe spre Țara Românească (Idem, VII, p. 389).

20 Circulară despre izbucnirea unei epidemii între animalele districtului Pancevo, și interdicția Administrației de a mai fi comercializate animalele de acolo (Idem, II, p. 200).

23 Circulară a Administrației despre faptul că pescăriile și locurile de pescuit de pe Dunăre urmează a fi arendate (Idem, II, p. 200).

24 Oficiul districtual Ciacova întreabă Administrația ce să facă cu negustorii veniți din Turcia, care participă la piețele districtului (Idem, IV, p. 477).

25 Judele grecilor și 5 locuitori din Macedonia adevăresc faptul că Stefan Iancovici, născut acolo, a fost în tinerețe negustor la Oravița și Dognecea, și a fost luat prizonier de turci în 1738. Acum se întoarce acasă din prizonierat (Idem, IX, p. 622).

27 Sebastian Krazeisen iese din închisoare pe 1 noiembrie, și va avea un impozit anual de plătit de 135 florini (Idem, III, p. 335).

29 Dobregazy, vameș din Cenad, vorbește despre contrabanda cu bărcile pe râuri și solicită închisoarea pentru cei prinși (Idem, P.f., p. 101).

NOIEMBRIE

1 Administratorul districtului Caransebeș solicită un pașaport pentru ca o turcoaică, aflată aici, să poată pleca la Belgrad (Idem, VI, p. 204). Ordin al Administrației către oficiul districtual Timișoara, cu sediul la Sânaandrei, ca să-i potolească pe insolentii locuitori din Giarmata, care ocupă pământuri (Idem, III, p. 324).

4 Magistratul din Szeged solicită un stângen de lemne de foc din cei aflați de-a lungul Mureșului (Idem, VIII, p. 463).

5 Primarul ortodox din Timișoara înștiințează Administrația despre faptul că administratorul proviziilor de făină, Schultz, vrea să-și deschidă o brutărie în cartierul Fabric (Idem, VI, p. 316).

9 Ștefan Pauletic, paroh în Sremski Karlovci, roagă Administrația pentru un post liber de preot într-o comunitate germano-ortodoxă din Banat (Idem, P.f., p. 145).

10 Districtul Cenad anunță Administrația despre faptele cunoscutului tâlhar, Ilie Moldovan (Idem, II, p. 274).

23 Districtul Cenad înștiințează Administrația despre faptul că tâlharii l-au tâlhărit, și ucis, pe negustorul de vite Jovan Scharaz, în prediul pe care l-a arendat (Idem, II, p. 274).

26 Administrația către districtul Lipova despre problemele de teren dintre satele Fiscut și Sânnicolaul Mic (Idem, VIII, p. 566).

DECEMBRIE

1 Wittkofsky, subadministratorul de Pancevo, arată că din arendarea locurilor de pescuit pe Dunăre, a adunat 342 florini (Idem, III, p. 375).

2 Vameșul din Palanca Nouă confiscă de la un sătean din Deliblata, întors din Turcia, 12 boi și 50 de oi (Idem, VIII, p. 525).

3 Administrația înștiințează primăria din Timișoara despre faptul că 17 zidari, ce lucrează la fortificații, au primit locuri de casă în cartierul Fabric (Ibidem).

9 Administrația ordonă primăriei din Vinga să ajute la construirea Oficiului vamal de acolo (Idem, VIII, p. 525).

13 Vameșul din Vinga, Kernhofer, arată că este nevoie de un înalt ordin pentru construirea Oficiului vamal (Idem, VIII, p. 526). Se semnează un protocol al primăriei din Vinga pentru construcția vămii (Idem, VIII, p. 526).

14 Ordin al Administrației către districtul Cenad pentru ca Iovan Vlaskovici, să pescuiască în lacul Fok, de lângă Novi Kneževac, fără a fi deranjat de locuitori, căci are încheiat un contract de pescuit pe trei ani (Idem, II, p. 274). Administrația arată că primarul din Vinga nu dorește construirea vămii, așa că va fi arestat pentru 24 de ore (Idem, VI, p. 321).

18 Districtul Ciacova înștiințează Administrația despre conflictul dintre localitățile Remetea Pogănici și Valea Mare, pentru pământ (Idem, IV, p. 477).

21 Ordin al Administrației către districtul Caransebeș pentru cele 3 femei turcoaise, ce călătoresc de la Orșova, și să afle dacă acestea se întorc, sau nu la Belgrad (Idem, VI, p. 204). Scrisoare imperială privitoare la mitropolitul Arsenie Ioanovici, și cheltuielile pentru ultimul Congres Național Ortodox (Idem, I, p. 67). Direcția superioară a Casieriei camerale arată că la Timișoara a fost rezolvat preotul Michael Szleczak, cu un salariu anual de 400 florini (Idem, I, p. 677). Raport despre arendarea pescuitului, pe an, cu suma de 1.323 florini și 56,5 creițari (Idem, VI, p. 250).

- 22 Banca către consilierul cameral Redeker despre gratuitatea unor drepturi ale episcopilor (Idem, I, p. 67).
- 23 Primarul ortodox al Timișoarei vorbește despre cererea călugărilor mizericordieni de a primi 300 florini din fundația Rentzner (Idem, VI, p. 316).
- 26 Camera Aulică spune că preoții catolici sunt scutiți de dare, așa cum este și cel din Periam (Idem, I, p. 67). Raport despre focul izbucnit la cazarma pandurilor din Jupalnic, din neglijența acestora (Idem, VI, p. 258).
- 27 Ordin al Administrației către orașul privilegiat Timișoara, în privința egalității a bulgarilor paulicieni de la Dudeștii Vechi (Idem, VI, p. 258). Administrația îl întreabă pe administratorul Gebauer despre unele puncte ale pretențiilor bulgarilor paulicieni de la Dudeștii Vechi (Idem, P.f., p. 47).
- 29 Perner, directorul carantinei de la Mehadia, știe despre noua epidemie a animalelor din Țara Românească (Idem, P.f., p. 86).
- 31 Administrația îl întreabă pe călugărul Johann Kutzmann: dacă lângă capela de la Ciclova vrea să mai ridice și alte clădiri? (Idem, P.f., p. 145).

Bibliografie

- Baróti Lajos (Ludwig Grun), *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. I-X, Timișoara, 1893 – 1907.
- Baróti Lajos, *A bánsági legrégebb település története*, în *TRET*, serie nouă, an VIII, fasc. 1-3, Timișoara, 1892.
- Berkeszi István, *Temesvári művészek*, Timișoara, 1909.
- Bona Petru, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1995.
- Calincof Eleonora, *Date privind tradițiile bănățene din secolul al XVIII-lea*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol. II, București, 1993, p. 277 – 296 .
- *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București 1976.

- Feneșan Costin, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716 – 1778*, Timișoara, 1997.
- Feneșan Costin, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716 – 1778*, București, 1996.
- Feneșan Costin, *Der Banater Kupferhandel in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, zur Frage des österreichischen Merkantilismus in Grenzland*, în *Rumanian Studies*, III, Leiden, 1975, republicat în *Banatica, Festgabe Al. Krizan*, Viena, 1996, p. 93 – 106.
- Garban Zeno, *Compendium Dioecesis Timisoaraensis*, Timișoara, 1998.
- Geml József, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara, 1995.
- Guboglu Mihai; Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privitoare la Țările Române*, vol. II, București, 1968.
- Griselini Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traduce și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984.
- Groza Liviu, *Restituiri istorice*, vol. IV, *Războiul austro-otoman din anul 1738 în Culoarul Timiș – Cerna*, Lugoj, 1997.
- Hoffman Leo, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717 bis 1848*, Timișoara, 1925.
- Ilieșiu Nicolae, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943.
- Leu Valeriu, *Studii istorice bănățene*, Reșița, 1997.
- Milleker Bódog (Felix), *Az első német települések a Duna, Tizsa, Maros déli részben*, în *TRET/III*, serie nouă, fasc. 2, Timișoara, 1887, p.82-92.
- Milleker Bódog, *Kurze Geschichte des Banats*, Vrșac, 1925.
- Mureșan Sofronie, *Evoluția organizării administrative-teritoriale a Banatului în secolul al XVIII-lea*, în *Patrimonium Banaticum*, vol. II, Timișoara, 2003, p. 141-150.
- Mureșianu I. B., *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, 1985.
- Petri A.P., *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, Munchen, 1966.

Preyer J. N, *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Timișoara, 1853.

Răduțiu Aurel; Gyémánt Ladislau, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, f. a.

Simu Traian, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924.

Șipoș Ibolya, *Încorporarea Banatului la Ungaria*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2000-2003.

Sponner Waltraut, *Kirchenpolitik im Banat von 1716-1778*, Viena, 1941, mss.

Suciu I.D.; Constantinescu Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.

Tafferner Anton, *Quellenbuch zur Donau schwäbischen Geschichte*, vol. I-V, Munchen și Stuttgart, 1933-1995.

Tufiș Ovidiu Marius, *Situația mineritului și metalurgiei bănățene la începutul stăpânirii habsburgice*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2001-2003, p. 353-380.

Țintă Aurel, *Situația Banatului la cucerirea de către habsburgi*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. I, Timișoara, 1969, p. 83-114.

Țintă Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716 – 1740*, Timișoara, 1972.

Vărădeanu Vasile, *Monumente bisericesti și culturale din zona Oraviței*, Timișoara, 1981.

Weifert Mathias, *Die Entwicklung der Banater Hauptstadt Temeschburg. Hg. Arbeitskreis für donauschwabische Heimat und Volksforschung*, Munchen, 1987.

Wolf Hans, *Das Schulwesen des Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert. Gründung und Ausbau im Geiste des aufgeklärten Absolutismus*, Viena, 1955.

Wolf Johann, *Istoria șvabilor din Banat 1717 – 1778*, București, 1981.

Wolf Johann și Marionela, *Conceptul de organizare a Banatului Timișoarei. Geneză și formă de guvernare în perspectivă comparată*, în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 ani*, Cluj-Napoca, 2015, p. 451-466.

CONSTANTIN UDRIA ȘI MECENATUL LUGOJEAN. NOI CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

Prof. dr. Șipoș Ibolya

Personalitate marcantă a Lugojului din secolul al XIX-lea, Constantin Udria s-a bucurat de atenția cuvenită prin apariția mai multor cărți, studii și articole. Viața și faptele sale au fost scoase la lumină după meticuloase cercetări arhivistice de istoricul Ioan Boroș. Sub forma însemnărilor istorice, arhiereul greco-catolic îi dedică un prim volum în limba maghiară¹ și tangențial îl amintește în articole cuprinzătoare². Mai toate lucrările arhiereului greco-catolic au legătură cu revoluția de la 1848, informațiile integrându-l pe

Constantin Udria (1811-1902)

---

¹Boros János, *Történeti feljegyzések Lugos városáról és Udria Konstantin nevü birájáról az 1848/49. évi szabadságharcral kapcsolatban* (Însemnări istorice despre orașul Lugoș și despre judele Udria Constantin referitoare la revoluția 1848/1849), Lugoș, 1917, 107 p.

²Ioan Boroș, *Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848/49 desfășurate în Lugoș*, Lugoș, Tipografia Națională, 1927, 56+VIII p.; Boros János, *Az 1848-év eseményei Krassó vármegyében* (Evenimentele anului 1848 în comitatul Caraș), ediție îngrijită de Elemér Jakabffy, Lugoș, 1928, 103 p.; I[oa]n Boroș, *Deținerea lui E. Murgu*, în „Răsunetul Cultural“ (Lugoș), 1926, II, nr. 11, 5 decembrie, p. 2; Idem, *Epistola autografă a lui E. Murgu către primarul Const[antin] Udrea din Lugoș*, în „Răsunetul“ (Lugoș), 1927, VI, nr. 35, 28 august, p. 2; Idem, *Evenimente*

Constantin Udria în șirul evenimentelor petrecute la Lugoj și comitatul Caraș. Alți istorici s-au ocupat de activitatea lui Constantin Udria pe tărâm politic, bisericesc și cultural³.

În calitate de luptător pe tărâm național, Constantin Udria a corespondat cu personalitățile timpului, s-a implicat în toate evenimentele importante ale petiționarismului românesc din perioada postpașoptistă și a contribuit după 1864 la separația bisericii bănățene de biserica sârbă ortodoxă.

Lucrarea de față urmărește pe bază de noi documente să arate aportul lui Constantin Udria la dezvoltarea urbei de pe Timiș, sprijinul acordat în modernizarea învățământului primar, formarea instituțiilor culturale și ajutorarea celor nevoiași, dovedind interesul lui pentru acțiuni culturale și filantropice în sprijinul categoriilor sociale defavorizate din comuna Lugoj.

în Lugoj și jud. Caraș (vechi) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/49 de sub stăpânirea maghiară, în „Răsunetul“ (Lugoj), 1929, VIII, nr. 37, 8 septembrie, p. 1-2; nr. 38, 15 septembrie, p. 1-2; nr. 39, 22 septembrie, p. 1-2; nr. 40, 29 septembrie, p. 1-2; Idem, Două scrisori autografe ale lui E. Murgu (scrise cu litere cirile), adresate primarului de pe vremuri al Lugojuului, Constantin Udrea în „Semenicul“ (Lugoj), 1930, III, nr. 12, p. 11-13.

³ Datorită imensului material bibliografic amintim câteva lucrări mai importante: Iosif Naghiu, *Un negustor bănățan*, în „Revista economică“ (Sibiu), 1945, XLVII, nr. 29-30, 28 iulie, p. 119; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, Editura Academiei, 1968, 272 p.; Ioan Stratan, Vasile Muntean, *Monumente istorice bisericești din Lugoj*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1981, 228 p; Gheorghe Luchescu, Vasile Muntean, Victor Lăzărescu, *Spiritualitate lugojeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1993, p. 36, 62-63, 111, 138; Victor Lăzărescu, *Constantin Udria (1811-1902)*, în „Lugojul și lugojenii de altădată“, Fed Lugoj, 1993, p. 27-29; Dr. Victor Lăzărescu, *Constantin Udrea (1811-1902)*, în „Mitropolia Banatului“, 1986, XXXVI, nr. 6, p. 51-53; Prof. Dr. Vasile V. Muntean, *Biserica – monument istoric „Adormirea Maicii Domnului”. 250 de ani de la sfințire*, Timișoara, Editura Partoș, 2016, p. 26, 28, 33.

Preocuparea lui Constantin Udria în dezvoltarea comunității locale a reprezentat o constantă de-a lungul vieții până în anul 1893, priceperea și experiența sa în conducerea așezării, bucurându-se de susținerea împăratului din Viena, a demnitarilor din imperiul austriac și conducerea comitatului Caraș.

Născut la 24 noiembrie 1811 într-o familie ortodoxă din comuna Lugoj, Constantin Udria s-a ocupat toată viața cu comerțul și arendășia, acumulând o avere care i-a permis să facă investiții în construcții, donații și acte de binefacere în sprijinul celor nevoiași. Numai în anul 1850 Beé Ferenc, Nikolaus Höchinger și Constantin Udria au închiriat de la trezoreria regală 94 de cârciumi, o fabrică de bere și pălincărie. Afacerea dintre cei trei datorită neînțelegerilor s-a încheiat la 1853⁴.

Pe lângă cele trei mandate de primar în comuna Lugoj (1848-1852, 1857-1859, 1876-1878), Constantin Udria a ocupat și diverse funcții în administrația locală: consilier, director al școlilor răsăritene, administrator de spital, comisar de poliție și curator al bisericii ortodoxe, angajându-se în buna funcționare a instituțiilor de învățământ, bisericești și culturale.

Pentru îmbunătățirea nivelului de trai a populației, Constantin Udria și-a dat seama că o prioritate a comunei Lugoj era înființarea de școli primare și medii ortodoxe, atât datorită creșterii natalității cât și posibilității tinerilor români de a frecventa școli în limba națională. În lipsa instituțiilor pedagogice proprii, copiii din familiile mai înstărite frecventau gimnaziile confesionale din Timișoara, Lugoj, Vârșeț, Seghedin și Arad.

După revoluția de la 1848 au funcționat în Lugojul Român trei școli primare, două pentru băieți și una pentru fete. Odată cu încheierea mandatului de primar, Constantin Udria a cerut guvernatorului Banatului la 6 iulie 1852 ca salariul lui de jude, neridicat timp de patru ani, în valoare de 666 fl. 40 cr. să fie dat viitoarei școli reale din Lugoj. Cererea lui Udria a fost

---

⁴ Glück Jenő, *Adatok a Csemegei-levéltárból* (Date din arhiva Csemegei), în „Levéltári Szemle“ (Budapest), 1993, XLIX, nr. 3, p. 48.

analizată și aprobată la ședința consiliului orașenesc prezidată de judele Beé Ferenc în 16 februarie 1853. Pentru sporirea fondului, suma a fost completată la 22 aprilie 1854 cu alți 50 de fl.⁵ Alți 100 de fl. erau donați tot de Udria la 1854 în scopul înființării gimnaziului real⁶.

Pe lângă înființarea de noi școli, fostul jude a intervenit în ajutorul copiilor săraci lipsiți de posibilități materiale, prin acordarea de haine, rechizite și încălțăminte. Acțiunile filantropice erau organizate de fostul edil într-un cadru public și festiv cu prilejul sărbătorilor oficiale și religioase. Prima festivitate a fost la 21 mai 1853 de Sfinții Împărați Constantin și Elena, Udria donând în folosul școlarilor sărmani suma de 40 de fl. Pe lângă nelipsitele urări de mulțumire venite din partea copiilor pentru darul primit⁷,

---

⁵Boros János, *Történeti feljegyzések Lugos városáról és Udria Konstantin nevű birájáról az1848/49. évi szabadságharcral kapcsolatban* (Însemnări istorice despre orașul Lugoj și despre judele Udria Constantin referitoare la revoluția 1848/1849), Lugoj, 1917, p. 93.

⁶Știri în legătură cu proiectarea unor școli românești la Lugoj, în „Telegraful Român“ (Sibiu), 1854, II, nr. 41, 26 mai, p. 162.

⁷„D. emeritul jude al Lugojului și proprietar al crucei de aur cu coroană pentru merite Constantin Udrea spre semn de bucurie, cumcă providența a scăpat pe Maiestatea Sea ce. r. apostolică de mâna ucigașului a dăruit tinerimei școlare de aici prin Înaltul Minister 40 f. m. c. spre acel scop, ca să se cumpere din ei pentru școlarii seraci cărți și vestminte. Aceasta dorință s'a și îndeplinit astăzi în zioa de S[ântul] Constantin, care este patronul D. dăruitor. Tinerimea școlastică pătrunsă de simțul mulțămirei și-a arătat către Domnul jude Udrea pentru aceasta generosă faptă prin cuvântări potrivite semnele sele de înaltă prețuire și umilită mulțămire pentru darul acest însemnat, rogând pe Dumnezeu ca să moaie și inimele altora, și să îi îndemne a ajutura din cele ce le prisosesc și tinerimia școlariă. — Tot cu aceasta ocașiune nu uită tinerimea școlariă de aici că este și zioa onomastică a mult stimatului lor Domn Consiliar și Inspector școlar Cons[antin] Ioanovicî căruia 'i aduseră mai multe urări de fericire, și întonară un „La mulți ani.“, cf. *Bănat. Lugoj*, în „Telegraful Român“(Sibiu), 1853, I, nr. 41, 27 mai, p. 162.

festivitatea a însemnat și sărbătorirea inspectorului școlar Constantin Ioanovici⁸.

O altă cerere din 6 aprilie 1854 adresată de Constantin Udria autorităților imperiale menționa că la 1846 a făcut o donație 40 de fl. pentru formarea unei grădinițe la Lugoj⁹. Pentru fondul grădiniței, Udria a mai dat cu ocazia cununiei împăratului Franț Iosif la 1854, alți 40 de fl., cerând ca așezământul să poartă denumirea de „Împărăteasa Elisabeta”¹⁰.

Apreciat de întreaga comunitate română din comuna Lugoj, Udria este ales la 1854 prim curator al bisericii ortodoxe, preluând la 18 ianuarie 1855 prin inventar averea parohiei. A doua zi de la numire, noul episcop propune în ședința consiliului parohial din 19 ianuarie 1855 construirea unui noi școli de fete, între clădirea școlii existente și locuința paracliserului iar „vizavi de grădină să fie construită o prăvălie, care dată în arendă împreună cu vechea școală de fete ar aduce anual un profit de 500 florini”. Sarcina ridicării construcției a primit-o zidarul Wigand pentru 1503 fl. 24 cr., dulgheria construcției fiind încredințată tâmplarului Beranek

---

⁸Născut la Lugoj în anul 1813 Contantin Ioanovici frecventează gimnaziul la Arad și facultatea de drept din Pesta. În 1843 devine director al Preparandiei din Arad, la 1846 inspector al școlilor române din districtul Timișoara și 1850 inspector al școlilor române din tot districtul bănățean. Rămâne în funcția de inspector școlar până la reforma Consiliului Locotenențial Ungar din anul 1861. Moare la 27 august 1865 în comuna Miniș, comitatul Arad, cf. V. Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 125.

⁹Grădinița s-a deschis în anul 1847 și la puțin timp alta la Becichreul Mare, cf. *A kisededová int[ézeteket] M[agyar] O[rszágos] térj[eszítő] Egyesület* (Asociația de răspândire a institutelor de îngrijire timpurie a copilului din Ungaria), în „Hetilap” (Pest), 1847, 4 iunie, p. 718. A funcționat până la revoluția de la 1848 când și-a încetat activitatea, cf. Iványi István, *Lugos rendezett tanácsú város története. Adatok és vazlatok* (Istoria orașului și a consiliului orașenesc Lugoj. Detalii și schițe), Szabadka, 1907, p. 145.

¹⁰Boros János, *op. cit.*, p. 98.

pentru suma de 394 fl. 49 cr.¹¹ În vara anului 1855 clădirea școlii de fete era ridicată¹².

Demersurile lui Constantin Udria de susținere a școlii confesionale ortodoxe au continuat și în anii următori. În 1858 ziarul *Telegraful Român* din Sibiu lauda eforturile lui Udria pentru ajutorarea celor trei clase primare, fiind subliniat și progresul școlar al copiilor¹³. Astfel, în beneficiul claselor primare ortodoxe din Lugoj Constantin Udria înființează un fond de 180 fl., dobânda sumei urmând să asigure manuale și îmbrăcăminte școlarilor nevoiași¹⁴.

Creșterea numărului de copii și numărul mic de clase obligă conducerea școlii primare ortodoxe să mărească spațiul de învățământ. De aceea, Constantin Udria în urma discuțiilor avute la 1869 cu învățătorii de la școala primară se decide să construiască o nouă clasă. Memoriul înaintat de episcopul consiliului parohial ortodox la 10 august 1869 arăta că învățătorul clasei a patra de pe strada Timișorii nu-și poate ține lecțiile și este des întrerupt din cauza zgomotului făcut de care și cărași. Prin urmare, Udria propune mutarea clasei la școala de lângă biserică și mărirea spațiului școlar cu încă o sală de clasă la edificiul din centrul comunei¹⁵.

Inaugurarea erei constituționale a însemnat și schimbări în legislația școlară pentru teritoriile administrate de monarhia austriacă. După modelul școlilor confesionale din Ungaria aflate sub controlul clerului romano-catolic, Consiliul de Locotenență Ungar hotărăște prin ordinul nr. 67.343 din 15 ianuarie 1862 ca inspecțiile în școlile ortodoxe din Banatul

---

¹¹*Ibidem*, p. 99.

¹²*Bănat. Lugoj 21 Aug[ust]*, în „*Telegraful Român*“ (Sibiu), 1855, III, nr. 67, 24 august, p. 266.

¹³*Lugoj. 10 August*, în „*Telegraful Român*“ (Sibiu), 1858, VI, nr. 32, 21 august, p. 133.

¹⁴Boros János, *op. cit.*, p. 100.

¹⁵ Arhiva Protopopiatului Ortodox Lugoj, *Protocolul adunărilor comunei bisericești*, f.222v-223; I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 907.

Timișan să fie făcute de episcopii de Timișoara și Vârșeț, de protopopii și preoții locului¹⁶. După desființarea inspectoratelor școlare, congregația comitatului Caraș înființează în ședința din 7 august 1861 o „comisie școlară” condusă de Ștefan Ioanescu fost deputat la 1848/1849 și formată din Iulian Ianculescu, Constantin Udria, Atanasie Marienescu și protopopul Ioan Marcu¹⁷.

Măsurile lui Construirea Udria de sprijinire a școlii ortodoxe din centrul comunei Lugoj nu s-au limitat doar la instituția de învățământ de lângă „biserica mare”. Datorită distanței dintre centru și cartierele mărginașe, magistratura orășenească din Lugoj acceptă înființarea unei noi instituții de învățământ pe strada Tunei, numită și „ulița Jdioarei” („Zsidovarer Gasse”), localnicii numind edificiul și „școala din Buchin”. În acest scop, Consiliul parohial a închiriat casa familiei Grozescu, instituția de învățământ funcționând în cartierul menționat ca școală primară între anii 1851-1887. La școala din cartier vine învățătorul Vasile Nicolescu. Rămâne până la 1859, când se transferă la școala din centru în urma examenului din 6 octombrie 1859, comisia de verificare fiind formată din: Constantin Ioanovici, inspector școlar, Ioan Marcu protopop, Alexandru Atanasievici procuror, Constantin Udria director școlar și Ioan Hațeg, învățător în Belinț¹⁸.

Ca urmare a memoriului înaintat de Udria consiliului parohial la 6 noiembrie 1877, numărul claselor cunoaște o nouă modificare, fostul edil propunând închiderea școlii din Buchin,

---

¹⁶Victor Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 121.

¹⁷S. J. A. S. Timiș, Fond *Prefectura Județului Severin-Registre*, reg. 18/1861, f. 360v-362; Marian Marienescu At[anasie], *Deciziunea comitetului comitatens al comitatului Caraș în interesul școalelor populare române adusă sub numărul 703 în ședința din 4 septembrie 1861*. Redată și însemnată de Dr. Marienescu vicenotar al comitatului, în „Amicului Școalei” (Sibiu), 1861 (II), nr. 39 – 40, 30 septembrie, p. 322 – 323.

¹⁸George Joandrea, *Vasile Nicolescu. Note biografice*, Lugoj, Tipografia Carol Traunfellner, 1908, p. 12.

deschiderea unei noi clase de fete și comasarea claselor a treia și a patra de băieți la școala din centrul comunei¹⁹. La puțin timp după închiderea școlii, George Grozăvescu, proprietarul imobilului unde a funcționat edificiul de învățământ înainta o cerere consiliului parohial pentru plata chiriei²⁰.

Constantin Udria înființează pe spațiul gol din fața școlii ortodoxe prima bibliotecă publică din Lugoj la 1869, preconizând să ridice „o chilie așa numita „Bibliotecă“ în care să se păstrează toate cărțile de cetire, și se fie deschisă și liber fiesce fiecărui individ a intra și a ceti ce voesce, și prin aceia cugeta ca momentositatea la mai mare se va redica”²¹. Costurile ridicării chiliei urmau să fie suportate de Udria²².

Gândită ca bibliotecă școlară, pentru dotarea instituției Constantin Udria organizează baluri și colecte, din sumele adunate fiind cumpărate cărți în folosul școlărilor și noului

---

¹⁹ „Presidiul raportează, că în urma unei conferiri avute cu directorul local de școale, cu corpul învățătoresc și cu mai mulți membrii ai Comitetului par[ohial] în interesul învățământului s-a aflat de oportun a se casa două paralele de prunci din Buchin și a se deschide aici în edificiul școlii o a două clasă pentru fete, iar clasele 3 și 4 de prunci să se împreune – și fiindcă din cauza timpului prea scurt și înainte de a fi putut aduce acestea în ședința comitetului la pertractare, a fost silit singur a face pre calea presidială acestea dispuseșiuni, deci pre basa motivelor premenționate cere aprobarea ulterioară”, cf. Arhiva protopopiatului ortodox român din Lugoj, *Protocolul adunărilor comunei bisericesti* din 6 noiembrie 1877, punctul 55, f. 99.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Arhiva protopopiatului ortodox român din Lugoj, *Protocolul adunărilor comunei bisericesti* din 19 ianuarie 1869, nr. 4, f. 219v. - 220; *Anuarul școlii generale numărul 3 din Lugoj*, județul Timiș, pe anul școlar 1969-1970; Gheorghe Luchescu, Vasile Muntean, V. Lăzărescu, *op.cit.*, p. 36.

²² I. D. Suci, Radu Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, p. 907-908; I. D. Suci, *Societăți de lectură și școli superioare la românii bănățeni în secolul al XIX-lea*, în „Mitropolia Banatului“, 1980, XXX, nr. 10-12, octombrie-decembrie, p. 672; Prof. Dr. Vasile V. Muntean, *Biserica – monument istoric „Adormirea Maicii Domnului”*. 250 de ani de la sfințire, Timișoara, Editura Partoș, 2016, p. 33.

așezământ cultural. Udria anunță la începutul anului 1869 intenția de organizare a balului caritabil în sala „Berăriei“ din Lugoj „în favorul creândeii „Bibliotecii“ pe seama școalelor capitale române greco-orientale și procurarea cărților necesare pentru elevii cei orfani“ în ziarul *Telegraful Român* din Sibiu²³.

Apelul lui Udria de sprijinire a întinutiei culturale s-a bucurat de un larg ecou în rândurile populației din Banat și Voievodina în lista donatorilor regăsindu-se un patriarh, patru episcopi, canonici, protopopi, preoți, proprietari de pământ, profesori și avocați din Carloviț, Vârșeț, Timișoara, Caransebeș, Lugoj, Făget, Bocșa-Montană, Reșița și alte sate din comitatul Caraș, fiecare comunitate contribuind cu sume consistente pentru achiziționarea de cărți. Donații au mai venit din Arad, Oradea-Mare, Sibiu, Rășinari, mulți locuitori de pe cuprinsul monarhiei austriece indiferent de etnie și confesiune dovedind solidaritate pentru susținerea scopurilor culturale²⁴.

---

²³*Varietăți*, în „Telegraful Român“ (Sibiu), 1869, XVII, nr. 3, 9/21 ianuarie, p. 12.

²⁴**Din Caransebes:** Ilustr[isimul] d. episcop Ioan Popas 10 fl., d. Ioan Bartolomei 2 fl., prin d. Ioan Peția colectant 2 fl., de la d. Ioan Vasalievici 1 fl., d. Iosif Tempea prof[esor] 1 fl., d. Ales[andru] Vasilievici 1 fl., d. Nicolae Posta 2 fl., d. Nicolae Brancovan 1 fl., d. Maior Seracin 1 fl.; **Din Carloviț:** Esc[elenta] Sa d. Samuil Masirevici patriarh 25 fl.; **Din Vârșeț:** Ilustr[isimul] d. Emilian Chengelat episcop 10 fl.; **Din Timișoara:** Ilustr[isimul] d. Antoniu Naco episcop 4 fl. și cărți în preț de 17 fl. De la Ilustra familie mocioniană prin d. I. Ianculescu preceptor 22 fl.; **Din Lugoj:** prin comitetul aranjator de la domnia următori: Ilustr[isimul] d. I. Faur comite suprem 5 fl., Esc[elenta] Sa d. A[lexandru] Dobra episcop 10 fl. Prin d. Ziegler, colonel 5 fl. Eară de la corpul ofițeresc 24 fl., d. A. Macai vicecomite 2 fl., d. A. Wlad vicecomite II. 2 fl., d. Mih[ai] Nagy canonic 3 fl., d. Hermina Maniu 3 fl., d. Ales[andru] Atanasievici protolisc. 2 fl., d. Iova Popovici negustor 5 fl., d. Mih[ai] Besanu ases[or] 2 fl., d. Ioanu Vancea archivar 2 fl., d. Küchler ases[or] 1 fl., d. Phöbus Németi vicenot[ar] 2 fl., d. Andrea Liviu canon[ic] 1 fl., d. E. Patianschi protonot[ar] onor[ar] 1 fl., d. I.

Fabri vicenot[ar] onor[ar] 1 fl., d. I. Ianculescu perceptor 2 fl., d. Asbot perceptor 1 fl., d. I. Paus av[ocat] 1 fl., d. Sienci 1 fl., d. Ant[on] Bee 1 fl., d. Petru Ratiu canonic[ic] 1 fl., Dr. At[atasie] Marienescu ases[or] 2 fl., d. Matei Kis canonic 2 fl., d. Vasilie Stoian jude prim[ar] 5 fl., d. Stefan Putnic av[ocat] 3 fl., d. Iosif Fejér jude prim[ar] 1 fl., d. Kokai asesor 1 fl., d. A. Mahr 2 fl., d. M. Schieszler 1 fl., d. O Schieszler 1 fl., Dr. F. Neumann 1 fl., d. M. Asboth 1 fl., d. V. Iarinai 1 fl., d. L. Tapai 1 fl., d. I. Harczer 1 fl., d. I. Cosgaria capit[an] 2 fl., Dr. B. Petric 1 fl., d. Titu Hațeg ases[or] 2 fl. d. Gavril Pop 1 fl., d. Farkas protoc. 1 fl., d. O. Casici vicenot[ar] 1 fl., d. L. Bători 2 fl., d. Iuliu Panaiot negu[ător] 2 fl., d. Kronetter apotec[ar] 2 fl., d. C. Weinhardt 1 fl., d. I. Wolf 2 fl., d. I. Céhmaster av[ocat] 2 fl., d. Bernh[ard] Deutsh frații 2 fl., d. E. Svoboda 2 fl., d. I. Siatelesu 1 fl., d. D. Deutsch 3 fl., d. Zenov[ie] Bordan vicenot[ar] 2 fl., d. I. Kral 1 fl., d. G. Schmidt 2 fl., d. I[on] Olteanu secret[ar] episc[opesc] 3 fl., d. T. Bordașiu av[ocat] 2 fl., d. M[ihai] Perian act[uar] episc[opesc] 1 fl., d. Pichler 1 fl., d. Mihailovici 1 fl., d. I. Wurmhórner 1 fl., d. Scherübl 1 fl., d. I. Pellisieceu 2 fl., d. S. Papp 1 fl., d. Ana Teodori 1 fl., d. G. Asboth 1 fl., d. A. Chileru 1 fl., d. I. Stanche 1 fl., d. D. Baieru 1 fl., d. E. Ghergheli 1 fl., d. Zunft cas[ina] com[unală] 1 fl., d. A. Weinhart 1 fl., d. M. Hirsch Deutsch frații 5 fl., d. I. Licker 1 fl., d. Echhardt 3 fl., d. I. Deutsch 1 fl., d. N. Ignea 1 fl., d. I. Wlad jude cercual 1 fl., d. D. Popovița negu[ător] 2 fl., d. P. Catrușca negu[ător] 2 fl., d. P. Jivi 3 fl., d. Z. Kammergruber 1 fl., d. G. Büttl 1 fl., d. I. Hundt 2 fl., d. F. Blum 2 fl., d. A. Tornea 1 fl., d. O Florescu 2 fl., d. G. Jovi 2 fl., d. A. Nécsia 3 fl., d. I. Jiucsiu 2 fl., d. I. Nicolcea 1 fl., d. G. Luca 2 fl., d. G. Damenescu 3 fl., d. I. Parvu 2 fl., d. N. Ignea 2 fl., d. A. Podhraszky 1 fl., d. G. Peșteanu prot[opop] gr[eco] or[todox] 5 fl., d. M. Ignea paroh 1 fl., d. M. Pocrean par[oh] 2 fl., d. C. Rădulescu av[ocat] 3 fl., d. F. Pascu ases[or] 3 fl., d. Gica propr[irtar] 3 fl., d. T. Pop propr[ietar] 5 fl., d. V. Opra 1 fl., d. V. Pavel 1 fl., d. Ștef[an] Bercianu archidiacon 2 fl., d. P. Kövály 1 fl., d. I. Glăvan 1 fl., d. A. Berlogea 2 fl., d. A. Căldărăș 1 fl., d. O. Metzler not[ar] com[unal] 1 fl., d. C. Toma înv[ățător] 1 fl., d. I. Mureșianu 3 fl., d. I. Iorga 2 fl., d. F. Papp 3 fl., d. Mersici 1 fl., d. A. Hundt 3 fl., d. O. Parvi 1 fl., d. Wusching înv[ățător] 50 cr., d. Fűzi 1 fl., d. N. Popovici 2 fl., d. G. Svoboda 1 fl., d. G. Lupulescu 2 fl., d. G. Marian 2 fl., d. C. Popovici 2 fl., d. S. Vitia 1 fl., d. S. Totváradi 2 fl., d. dr. Miescu 2 fl., d. P. Lang 2

---

fl., d. A. Bauer 2 fl., H. Klein 3 fl., d. Papházi jurat 1 fl., d. G. Bugariu 1 fl., d. S. Gavrilovschi 1 fl., d. I. de Fogaraș 1 fl., d. Rezei ases[or] 1 fl., d. I. Rusalín 2 fl., d. B. Marsovschi 2 fl., d. D. Daminescu 1 fl., d. Bagoși 1 fl., d. S. Deutsch 2 fl., d. O Palco 2 fl., d. M. Auspiț 2 fl., d. Galini 1 fl., d. A. Höffler 2 fl., d. Herțeg 1 fl., d. P. Bocicaui 1 fl., d. G. Bocicaui 1 fl., d. F. Freund 2 fl., d. P. Ghelesianu 1 fl., d. A. Mold 2 fl., d. I. Hipsch 2 fl., de la confetarul 5 fl. **Din Făget:** Prin d. Ștefan Antonescu jude primar colectante din Făget de la dd. următori: D. Atan[asie] Ioanovici protop[op] 1 fl., d. S. Antonescu jude prim[ar] 1 fl., d. I. Miloș jur[at], 1 fl. d. Iacob Stoica jur[at] 1 fl., d. Nic[olae] Sedan com. de drum. 1 fl. **Din Sărăzani:** A[urel] Maniu not[ar] com[unal], Serezan 1 fl. **Din Bojur:** N. Bărbulescu preot Bojur 1 fl., d. Ștefan Panaiot not[ar] com[unal] 1 fl., d. I. Constantinovici înv[ățător] 1 fl. **Din Făget:** A. Mustețiu înv[ățător] Făget 1 fl. **Din Bocșa Montană:** prin d. A. Stolojan jude primar de la dd. următori: d. Zacarie Botoș paroh 1 fl., d. Neda 1 fl., d. N. Panaiot 1 fl., d. M. Rusu 2 fl., d. V. Diaconovici 1 fl., d. A. Blajut 1 fl., d. E. Pețiu 1 fl., d. A. Christu 1 fl., d. A. Stolojan protojude 2 fl., prin d. Iuliu Petric jude cercual col[ectante] au incurs de la dd. următori, și adică: **Din Reșița:** A Hergloz not[ar] com[unal] 3 fl., G. Pocrean paroh 2 fl., B. Bird jur[at] de cerc 2 fl., A. Diaconovici secr[etar] la soc. 5 fl., I. Zimmermann jude com[unal] 5 fl., I. Capețiu doc[ente] gr. or. 2 fl., A. Jianu negu[țător] 2 fl., A. Dragulovici 2 fl., G. Nicolaevici 2 fl., A. Ursiciu not[ar] com[unal] 2 fl., G. Caragena priv[at] 3 fl., G. Jianu negu[țător] 5 fl., Glig[or] Bălănescu măcel[ar] 3 fl., Cristian Pateșanu priv[at] 3 fl., Alex[andru] Crenianu păpuc[ar] 1 fl., I. Petricu jude cere[ual] 6 fl. Prin d. V. Radulovici colectante au incurs de la dd. următori: **Din Biserica-Albă:** Maior Megheleșu 2 fl., Major Novăcescu 2 fl., C. Cioloca 2 fl., C. Bălănescu 1 fl., M. Pocrean capel[an] 2 fl., V. Radulovici 5 fl. Prin colectantele d. I. Vlad jude cere[ual] au incurs de la dd. următori **din Satu-Mic:** S. Patianschi propriet[ar] 2 fl., C. Patianschi propr[ietar] 1 fl., I. Patianschi pror[ietar] 1 fl. D. Fodor. not[ar] com[unal] 1 fl. **Din Pietroasa:** A. Toroniosi not[ar] com[unal], 1 fl. **Din Scăiuș:** Popeanu not[ar] com[unal] 2 fl. **Din Zgribești:** A. Mihuț not[ar] com[unal] 1 fl. Prin d. Alesandru Ioanovici prot[onotar] ca colectante au incurs de la dd. următori **din Chevereșul-Mare:** I. Popovici par[oh] gr[eco] or[todox] 1 fl., D. Crăciun par[oh] gr[eco] or[todox] 1 fl., I. Bărbulescu adm[inistrator]. 1 fl. **Din Sacoșul**

Turcesc: P. Belu adm[inistrator] par[ohial] 1 fl. **Din Buziaș** au dat bani: Ales[andru] Ioanovici protop[op] 4 fl. Prin d. Dionisiu Popescu par[oh] gr[eco] or[todox] colectante de la dd. următori din Giabaru: Nicol[ae] Lipovan învăț[or] 1 fl., Nicol[ae] Ohirea jude 1 fl., Georgiu Milencovici propr[ietar] 2 fl., Șt[efan] Milencovici propr[ietar]. 1 fl., Ștefan Petrovici 1 fl. D. Popescu paroh 2 fl. Prin d. I. Petrovici jurat de cerc ca colectante, au încurs de la dd. următori, **din Maciova:** Sig[ismund] Licecu jude cerc[ual] 1 fl. **Din Sacul:** I. Petrovici jurat 1 fl., D. Blajovan paroh 1 fl., M. Klein medic cerc[ual] 1 fl., Hieron[iu] Knop 1 fl. Prin d. I. Nedelcu jude cerc[ual] colectante au încurs de la dd. următori **din Belinț:** C. Gruici protopop 2 fl. D. Brătescu 1 fl., I. Hațeg 1 fl., N. Grozescu paroh 1 fl., B. Novacu not[ar] com[unal] 1 fl., G. Berariu 2 fl. **Din Chizățau:** D. Cadariu not[ar] și av[ocat] 1 fl., Trifu Șepețianu par[oh] 1 fl., I. Iambriuc pădur[ar] 1 fl., C. Brândușu 2 fl., J. Nedelcu jude cerc[ual] 2 fl., Ioan Șepețianu jurat cerc[ual] 1 fl. Prin d. colectante dnu I. Rusu catihet la institutul pedagogic din Arad de la dd. următori **din Arad:** Dr. Atan[asie] Șandor prof[esor] 1 fl., I. Russu catih[et] 1 fl., Aug[ustin] Russu 1 fl. Pin colectant[ant] d. Teodor Lazar avoc[at] de la dd. următori **din Urbea-Mare:** Simion Bica protop[op] 2 fl., Iosif Roman avoc[at] 2 fl., Gavril Netyo protop[ot] 1 fl., Iuliana Ciocanu 1 fl., Petru Suciuc preot 1 fl., Teodor Lazar fiscal cons[ilier] 2 fl. Prin colect[ant] d. P. Chinezu învățător de la dd. următori **din Găvojdia:** F. Blidaru paroh 1 fl., P. Chinezu învă[ă]țător 1 fl. **Din Lugojel:** A. Păiușan not[ar] com[unal] 1 fl., N. Cheverșan paroh 1 fl. Prin colect[ant] d. Z. Boiu profes[or] la insti[ut]ul, teologic din Săbiu, de la dd. următori **din Săbiu:** unu anonim 1 fl. Alicipis 1 fl., Dr. Racuciu 1 fl., D. Cuntianu 1 fl., unu anonim 1 fl., German duhovnic 1 fl., N. Cristea Z. Boiu par[oh] și prof[esor] 1 fl., Aliquis 50 cr. Prin colect[ant] d. Nic[olae] de Crainic din Dobra 1 fl., Ales[andru] Crainic de acolo 1 fl. Prin colect[ant] d. N. Mihelțianu dir[ector] la șco[a]l[a] cap[itulară] din Rășinari, de la dd. următori **din Rășinari:** Sava Popovici Barcian 2 fl., I. Broto 1 fl., Ilarian Muciu Urechia 1 fl., Agapia Droc 1 fl., Zoe Mihelțianu 1 fl., Petru Siuționu învă[ă]țător 1 fl., D. Baron Haidte gener[al] **din Zăguseni** 10 fl., d. Hazi propr[ietar] **din Sacul** 2 fl. De la d. L. Sende jude cerc[ual] s-au prim[it] pe 4 bil[ete] **din Găvojdia** 4 fl. **Din Domanu:** Prin colect[ant] d. I. Olaru învă[ă]țător în Domanu de la dd. următori I. Oprea paro[h] 1 fl., d. Roma Colosiora jude com[unal], 1 fl.,

S-a adunat în folosul bibliotecii și școlarii săraci la balul filantropic din 27 ianuarie 1869 suma de 400 fl. 50 cr., „jumătate din sumă fiind destinată pentru procurarea felurilor opuri eară 200 fl. v. a. se vor depune la cassa de păstrare”²⁵. O listă mai restrânsă a donatorilor a fost publicată în *Telegraful Român*²⁶. O mulțumire specială a fost adresată de Constantin Udria la 8 iulie 1869 baronului Billot proprietar de pământ în Caraș și Torontal „pentru mărinimosul ofert de 40 fl. v.a. destinat a procura cărți nesperat recerute pentru școlarii cei orfani, ce deja s-a și efectuat”²⁷.

În perioada prepașoptistă se remarcă eforturile intelectualității românești de a schimba societatea, prin cereri de aplicare de legi și reforme pentru îmbunătățirea vieții claselor sociale defavorizate. Activitatea lui Constantin Udria

---

d. P. Iacob jurat com[unal] 1 fl., d. G. Colosiora ostaș 1 fl., d. I. Olariu docinte 2 fl., d. I. Țieranu protopop în Lipova 2 fl. **Din Bara**: d. Adalbert Putnic jude cercual, ca colectant au trimis de la dd. următori. C. Lazar jurat comitat[ens] 1 fl., S. Spitzer propr[ietar] 2 fl., A. Rosa paroh 2 fl., G. Brebu învăț[ător] com[unal], B. Putnic jude cerc[ual] 2 fl., d. Aristide de Mangiarli **din Delinești** 10 fl. **Din Boldur**: Prin d. I. Jucu paro[h] colectante, au incurs de la dd. următori Arthur Paliceuvevni 5 fl. Const[antin] Grecu paro[h] 1 fl., Iosif Jucu 1 fl. **Din Jdiora**: Prin colect[ant] d. George Gaspar paro[h] în Criciova, au incurs de la dd. următori - Const[antin] Popovici învăț[or] 1 fl., Nicol[ae] Vuia not[ar] com[unal] 2 fl., Nicol[ae] Borlovan paro[h] 1 fl., (flamura lui dr. Marienescu) I. Pușcanu paro[h] **din Criciova** 2 fl., G. Gașpar paro[h] 2 fl. cf. *Mulțumită publică și comput de la Balul ținut în 27 ianuariu s. n. a. c. in favorea „bibliotecei” creânde pe seama tinerimei române greco-orientale de la școalele capitale și elementare din Lugos, în „Albina”* (Viena), 1869, IV, nr. 46, 4/16 mai, p. 3

²⁵*Ibidem*

²⁶*Ibidem*, în „Telegraful Român” (Sibiu), 1869, XVII, nr. 54, 10/22 iulie, p. 224, nr. 60, 31 iulie/12 august, p. 249, 1870, XVIII, nr. 10, 1/13 februarie, p. 40

²⁷*Mulțumită publică*, în „Telegraful Român” (Sibiu), 1869, XVII, nr. 55, 13/25 iulie, p. 230

pe tărâm educațional a însemnat implicare și responsabilitate dincolo de zidurile instituției de învățământ, școala reprezentând în percepția fostului jude un factor important în *mișcarea de emancipare națională a românilor*.

Tributară revoluției pașoptiste, fenomenul asociaționismului câștigă tot mai mult teren în secolul al XIX-lea, când se înființează tot mai multe societăți, reuniuni și casine, formele de organizare culturală fiind un răspuns la intențiile guvernului de maghiarizare forțată a românilor.

Pentru a dovedi că reprezintă o reală forță în comunitățile românești din Transilvania și Banat se organizează reuniunile de învățători, dascălii înțelegând că educația tinerilor și schimbarea mentalităților reprezintă singura soluție de luptă pe tărâm național. Meritul înființării reuniunii de învățători în Banat a revenit episcopului Ioan Popasu, numind la 1866 „comisari“ pe învățătorii: Ștefan Lipovan din Lugoj pentru protopopiatul Caransebeș, Vasile Nicolescu din Lugoj pentru protopopiatul Oravița, Martin Țapu din Fizeș pentru protopopiatul Biserica-Albă, Ilie Istvan din Șipet, pentru protopopiatul Ciacova, Iosif Novac din Oravița pentru protopopiatul Oravița Montană, Nicolae Soiu din Lugoj pentru protopopiatul Lugoj, Anton Mustețiu din Făget pentru protopopiatul Vârșeț și Pavel Gaitovici din Mircovăț pentru protopopiatul Jebel²⁸.

Constantin Udria a devenit de la început membru al Reuniunii învățătorilor români ortodocși din dieceza Caransebeș, fiind apreciat la 27 septembrie 1869 pentru activitatea depusă de episcopul Ioan Popasu cu ocazia ședinței adunării generale din Lugoj „ca unui barbat față cu școala prea zelos, asemenea și cu biserica și națiunea, care și de astă dată a dat doveadă prea frumoasa națiunei, făcendu-se membru

---

²⁸George Joandrea, *Conferințele învățătoresți introduse de episcopul Ioan Popasu (1866-1876). Contribuții la istoria școalelor noastre*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei și Librăriei Diecesane, 1912, p. 17

protector Reuniunii învă[țătorilor] cu 100 fl. v. a.²⁹. Constantin Udria a participat ca membru al Reuniunii de învățători la mai multe adunări generale, oferind de fiecare dată sume consistente de bani pentru ajutorarea învățământului local și școlărilor sărmani. Astfel, cu ocazia unui sfert de veac de activitate a Reuniunii de învățători din dieceza Caransebeș, fostul primar era nominalizat că de la întemeiere „până în ziua de azi (fiind-s.n.) numit tata școlărilor și al săracilor, pentru ostenelele și jertfele ce le aduce în fiecare an, adunând oferte benevoie și provezând pe școlarii săraci cu îmbrăcăminte la sărbătorile Crăciunului în fiecare an, acest mărinimos amic al școalelor a donat 100 fl. pe sama Reuniunii”³⁰. O altă modalitate de susținere a școlii primare din Lugoj au fost balurile organizate cu participarea intelectualității române, sumele colectate fiind folosite în beneficiul instituției de învățământ. De fiecare dată Constantin Udria nu uita să adreseze mulțumiri publice în calitate de director și președinte al școlii capitale și elementare din Lugoj³¹.

Sub impulsul dezvoltării economice și industriale, categorii sociale diverse formează elita locală lugojeană, cu rol în răspândirea ideilor pașoptiste, mișcării naționale și politice. Pe lângă educarea tinerilor, clericii ortodocși din Lugoj se alătură inițiativelor culturale începute de burghezia bănățeană, fie prin susținerea petițiilor înaintate împăratului la Viena, fie prin revendicări politice proprii. Sunt bine cunoscute

---

²⁹Protocolul adunării generale a Reuniunii învățătorilor români gr. or. din diecesa Caransebeș, ținute în Lugos în ziua de 27 Septemvre 1869. v., în „Albina“ (Pesta), 1869, IV, nr. 87, 4 noiembrie/23 octombrie, p. 3.

³⁰Ioan Marcu, Raportul Reuniunii învățătorilor români gr. or. de la școalele confesionale din diecesa Caransebeșului. La jubileul de 25 ani, în „Foaia Diecesană“ (Caransebeș), 1895, X, 17/29 decembrie, p. 4

³¹Mulțumită publică, în „Albina“ (Pesta), 1871, VI, nr. 25, 19/31 martie, p. 3; Ședinței comitetului reuniunii învețătorilor gr. or. români din diecesa Caransebeșului, ținută în Lugos în 1/13 aprilie 1871, în „Albina“ (Pesta), 1871, VI, nr. 55, 8/20 Iulie, p. 3

inițiativele culturale ale protopopului de Lugoj Ioan Marcu și preotului Dimitrie Teodori.

Prima societate culturală a funcționat la Lugoj înainte de izbucnirea revoluției de la 1848. Întemeiată de burghezia germană din Lugoj la 1844, societatea de lectură activa doar pe plan local. Din corespondența trimisă de Gheorghe Ioanovici ziarului guvernamental *Pesti Hirlap* la 1844, aflăm că majoritatea membrilor societății erau femei, autorul considerând că mai bine funcționa la Lugoj un cazinou maghiar cu membrii din administrația comitatului³².

Nici comunitatea română din Lugoj nu s-a lăsat mai prejos, o scrisoare a lui N. T. Velia trimisă lui George Barițiu la 21 iunie 1846 amintind că la Lugoj „s-a încheiat de curând o societate literară, care înființând o bibliotecă-după zisa lor stabilă voie, de a se abona la toate cărțile românești ce se vor tipări în viitor”³³. Nu se cunoaște nimic despre locația și membrii societății, dar preocuparea de a cumpăra cărți însemna că era bine susținută și organizată de comunitatea locală.

Surse istorice oferă date exacte despre întemeierea, activitatea și durata funcționării primei casine maghiare. În congregația generală din 20 decembrie 1847 s-a propus burgheziei maghiare din Lugoj înființarea unei casine „ceea ce fiind acceptată cu bucurie și casina s-a deschis în birtul numit „Ad tres Rozas”. Au fost prenumerate aproape 20 de ziare”³⁴. Istoricul lugojean *Iványi Istvan în lucrarea monografică dedicată urbei de pe Timiș scrie că casina maghiară s-a deschis la 8 ianuarie 1848 în hanul „La trei trandafiri”* numit

---

³² Joannovics György, *Krassóbból, jul. 18-án* (Din Caraș, 18 iulie), în „Pesti Hirlap” (Budapest), 1844, nr. 273, 28 iulie, p. 517-518

³³ I. D. Suci, *Nicolae Tincu Velia (1816-1867). Viața și opera lui*, București, 1945, p. 251

³⁴ Ioan Boroș, *Repertoriul istoric despre orașul Lugoj și districtul, respective vechiul județ al Carașului din anul 1332-1851*, manuscris, colecția Muzeului de Istorie Lugoj, p. 370; Valeriu Leu, *Memorie, memorabil, istorie în Banat*, Timișoara, Editura Marineasa, 2006, p. 181

ulterior „Regele Ungariei“. Casina s-a închis odată cu revoluția de la 1848 și s-a reînființat la 1 ianuarie 1865³⁵. O corespondență din 1853 trimisă de un intelectual maghiar revistei *Divatcsarnok*, menționează că activitatea casinei maghiare a fost scurtă și lipsită de transparență, membrii necunoscând situația contabilă a societății. Abonamentele nu erau colectate cu regularitate de la membrii³⁶. Odată cu izbucnirea revoluției de la 1848-1849 casina a încetat să funcționeze, mulți așteptând vremuri mai liniștite pentru renașterea culturală a comunei, prin înființarea diferitelor asociații de cultură.

După modelul societăților de lectură germane și maghiare din Lugoj, biserica ortodoxă locală are inițiativa formării la propunerea protopopului Ioan Marcu în 5 septembrie 1848 a unei „fundațiuni pentru stipendierea a lor 2-3 tineri talentați, simțindu-se lipsa învățaților bărbați“. Tot atunci s-a înaintat consiliului parohial ideea înființării unei „societăți naționale române“ ca despre întâmplării și despre unirea scopurilor a sfătui toate întâmplările, metapofosele din novele a ceti și cu acestea poporul mai de aproape cunoscut să se facă³⁷.

Contrar celor afirmate în unele lucrări că propunerea înființării fundației culturale ar fi aparținut lui Constantin Udria³⁸, credem că demersurile protopopului Marcu au fost sprijinite și de fostul edil.

---

³⁵Iványi István, *op. cit.*, p. 184

³⁶ Szilard, *Lugos, april végén* (Lugoj, sfârșitul lui aprilie), în „Divatcsarnok“ (Pest), 1853, 26 iunie, p. 593

³⁷ Biblioteca Națională a României, *Notițe din protocolul adunării bisericeii din Lugoj*, manuscris 21.808, f. 9-10; Arhiva protopopiatului ortodox român din Lugoj, *Protocolul adunărilor comunei bisericești din 5 septembrie 1848*, punctul 13, f. 76

³⁸ Ioan Stratan, *Corul Ion Vidu din Lugoj*, Timișoara, Casa Creației Populare a județului Timiș, 1970, p. 32; Gheorghe Luchescu, *Lugojal cultural artistic: tradiție și contemporaneitate*, Timișoara, 1975, p. 21, 25, 319

După revoluția de la 1848 Udria se implică în abonarea magistraturii comunale pe cheltuială proprie la o serie de ziare românești și germane din monarhia austriacă. Scrisoarea trimisă din Viena la 11 ianuarie 1850 primăriei comunale este relevantă în acest sens: „Din simțul meu cel bun, dragostea și iubirea ce o am către cinstiții locuitori ai orașului nostru Lugoj, fără deschilinire [deosebire-s.n.] de nație, pentru binele de comun și pentru înaintarea în știință și despre alte părți a culturai și pentru oamenii de clasa mai de jos a locuitorilor noștri, jertfesc din binele meu și prenumeresc [abonez] foaia nemțescă din Viena cu numele: «Lloyd» și foaia românească cu numele: «Bucovina» și «Gazeta de Transilvania», și acestea toate vor veni la Cinstitul Magistrat în dar spre cetirea a tuturor locuitorilor fără deschilinire de nație. Deci mă rog de Cinstitul Magistrat să binevoiască a face aceasta cunoscut oamenilor să binevoiască a veni să citească oricând la casa comunității. Rămân al Cinstitului Magistrat și al Cinstitei Comunități voitor de bine, Constantin Udria, m.p., judele orașului”³⁹.

Despre actele de caritate ale fostului primar după ziarul germane scria *Gazeta Transilvaniei*, că Udria a trimis ministerului de interne la 19 noiembrie 1855 „întru onoarea zilei onomastice a Maiestatei Sale Împărătese patroana binefăcătoare a Reuniunii F[emeilor] R[omâne], un dar de 20 fri. m.c., cu menire ca să se dee, la fondul Reuniunii F.R. pentru orfanele celor căzuți în anii 1848-[18]49”. Ziarul menționa eforturile lui Udria de a introduce „cântări populare puse pe noate, avend cuget în societate cu bravii bărbați ai comunei acestia a forma un cor cu bărbați crescuți și prunci de ambe sesile cu scop de a lăși gustul muziciei între popor și tinerimea crescătoare”⁴⁰.

---

³⁹ *Scrisoare din alte vremi*, în „Drapelul”, 1916, XXVI, nr. 72, 25 iunie/8 iulie, p. 3

⁴⁰ „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), 1855, nr. 92, 16 noiembrie, p. 1

Constantin Udria s-a implicat în funcționarea corului bisericesc din care va lua naștere Reuniunea de Cânt și Muzică din Lugoj. La 20 februarie 1855 el propune consiliului parohial „înființarea unui fond al cântăreților, prin deschiderea tasului al IV-lea în biserică“. Atât biserica ortodoxă locală, cât și episcopul de Vârșeț au acceptat inițiativa ce „s-a comunicat obștei în adunarea din 15 iulie 1855”⁴¹. În lipsa sumelor necesare pentru crearea fondului cântăreților, Udria intervine la 2 februarie 1856 cu o altă hotărâre, propunând ca „locul cel de lângă progadea bisericei și a-l ara, s-a încheiat (decis), că venitul acelu loc 10 ani să se verse în locul cântăreților pe note” să fie îngădit, acolo construindu-se mai târziu hotelul „Concordia”⁴².

Tot în sprijinul parohiei locale ortodoxe intervine Costantin Udria în urma incendiului din 1842, când edificiul și turnurile bisericii au ars, paguba fiind estimată la 100.000 florini. Cu ocazia focului s-a stricat și orologiul din turnul bisericii gr[eco] ort[odoxe], reparat și reînnoit la 1842. În ședința magistratului orașenesc din 26 februarie 1845 s-a propus reînnoirea orologiului după ce Constantin Udria a promis că va da 20 de fl. și „să i se dea concesiunea să facă colecta de dăruire, și ce nu s-ar ajunge din suma adunată, restul să plătească din casa orașului, deoarece repararea și renovarea acelu ceas de veacuri tot din speșele orașului s-a făcut”. Ceasul din turn a fost reparat de ceasornicarul Leopold Tehler pentru suma de 250 fl. Ca urmare a colectei făcute de Udria s-a adunat suma de 423 fl. 48 cr. și la cheltuielile de 389 fl. 24 cr. pentru reparații adăugând Udria încă 128 fl. 4 cr⁴³.

---

⁴¹ Coriolan Brediceanu, *Date și reminiscențe pentru Istoria reuniunii române de cântări și muzică din Lugoj*, Lugoj, Tipografia Ioan Florea, 1900, p. 21

⁴² *Ibidem*

⁴³ *Din trecutul Lugojului Român. Focul din 1842*, în „Drapelul“, 1916, XVI, Nr. 77, 7/20 iulie, p. 2-3; Dr. Victor Lăzărescu, *Biserica cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" din Lugoj și incendiul din 1842*, în

Eforturile materiale ale lui Udria în folosul bisericii au fost menționate și în mica broșură redactată cu prilejul împlinirii unui secol de la întemeiere: „Iară ce au mai rămas de împlinit la sf. Biserică pentru folosul și bunăstarea ei, sperăm de la neobosita osteneală și nobilul zel a d-lui episcop de acum Constantin Udrea, care nu numai spre înfrumusețarea bisericii și a lucrurilor ei s-au ostenit, ci (precum tuturor ne este cunoscut), prin regularea ocolului bisericesc și adăugerea zidirii școlare și un venit anual au câștigat, pre toți ne obligă la mulțămire și recunoștințe”⁴⁴.

Constantin Udria a dorit să ridice o capelă în cimitirul ortodox și în acest sens la 4/16 septembrie 1849 adresează o cerere consiliului parohial: „din dragostea ce o are către națiunea sa, dorește să ridice o capelă în morminții de obște cu acea condiție ca jumătate din venitele capelei să se întrebuințeze pentru capelă, iar cealaltă jumătate pentru ridicarea instituțiilor nației românești trebuincioasă, reținându-și dreptul de patronat în viață asupra acesteia întru veșnica lui și a familiei sale aducere aminte”⁴⁵. Deși petiția înaintată de Udria ministerului de interne la 18 februarie 1851 a primit autorizația necesară, comitetul parohial din Lugoj respinge propunerea, pe motiv că nu era de acord cu dreptul de patronat al fostului edil asupra lăcașului de cult⁴⁶.

Publicațiile epocii menționează pe Constantin Udria alături de elitele politice din Banat și Transilvania la balurile caritabile în folosul tinerimii universitare din Pesta⁴⁷, a

---

„Altarul Banatului”, 1992, III (XLII), nr. 10-12, p. 129-136; Gheorghe Luchescu, Vasile Muntean, Victor Lăzărescu, *Spiritualitate lugojeană*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1993, p. 62

⁴⁴Cum s-a zidit biserica ortodoxă română din Lugoj, ed. II-a, Lugoj, 1936, p. 6

⁴⁵Victor Lăzărescu, Gheorghe Luchescu, *Un panteon lugojean într-un cimitir istoric*, Parohia Bisericii Ortodoxe Române Lugoj, 1993, p. 4-5

⁴⁶*Ibidem*, p. 5

⁴⁷D. D. *contribuenți la spesele și scopul concertului și balului tinerimii române din Pesta*, dat în 23 / u. Faur 1865. (dupa ordenea

învățătorilor lipsiți de posibilități materiale⁴⁸ și diverselor reuniuni culturale⁴⁹, sumele obținute fiind donate școlilor care aveau nevoie de reparații pentru buna funcționare și ajutorarea dascălilor bolnavi și lipsiți de posibilități materiale.

Constantin Udria a fost membru al Asociațiunii transilvane române, plătind pe anii 1863/64, 1864/1865, 1865/1866, 1866/1867, taxe în valoare de 20 fl.⁵⁰

Pe lângă muzică, un alt domeniu de afirmare a spiritului național s-a făcut în cadrul Societății pentru fond de teatru român, Constantin Udria și burghezia română din Lugoj participând la numeroase baluri, spectacole, activități caritabile, totul în ideea cultivării gustului pentru artă și perpetuării tradițiilor românești. Ziarele timpului menționează sumele de bani donate de Udria și intelectualitatea lugojeană în

---

contribuirei), în „Aurora Română“ (Pesta), 1865, III, nr. 12, 15/27 iunie, p. 143-144. Constantin Udria a contribuit cu 1 fl; *Mulțămită publică*, în „Albina“ (Viena), 1868, II, nr. 142-249, 31 decembrie 1867/12 Ianuarie 1868, p. 4. Constantin Udria a contribuit cu 2 fl; *Socoată publică despre balul tenerimei rom[âne] din Pesta dat în 17 faur 1868*, în „Albina“ (Viena), 1868, III, nr. 28, 8/20 martie, p. 2. Constantin Udria a contribuit cu 2 fl; *Socote si mulțămite publice. Comput despre rațiunile balului tinerimei române din Oradea-mare, tenut în 10 faur 1868*, în „Albina“ (Viena), 1869, IV, 23 faur/7 martie, p. 4. Constantin Udria a contribuit cu 1 fl.; *Socoata publică despre balul tenerimei rom[âne] din Pesta*, în „Federațiunea“ (Pesta), 1868, I, nr. 36, 4/16 martie, p. 140. Constantin Udria a contribuit cu 2 fl; *Comput despre rațiunile balului tenerimei rom[âne] din Oradea M[are] ținută la 10 Faur 1868*, în „Federațiunea“ (Pesta), 1868, I, nr. 46, 22 martie/3 aprilie, p. 180. Constantin Udria a contribuit cu 1 fl; *Socoată publică*, în „Federațiunea“ (Buda-Pesta), 1869, II, nr. 38-223, 11 aprilie/30 martie, p. 153. Constantin Udria a contribuit cu 2 fl; *Socoteală publică*, în „Federațiunea“ (Pesta), 1869, II, nr. 38-223, 11 aprilie-30 martie, p. 153. Constantin Udria a contribuit cu 2 fl.

⁴⁸*Mulțămită publică*, în „Biserica și Școala“ (Arad), 1883, VII, nr. 43, 23 octombrie/4 noiembrie, p. 386. Constantin Udria a dat 1 fl.

⁴⁹ „Transilvania“ (Brașov), 1870, III, nr. 2, 15 ianuarie, p. 24. Constantin Udria a contribuit cu 20 de fl.

⁵⁰*Ibidem*, 1869, II, nr. 8, 15 aprilie, p. 94

fondul societății de teatru și spectacolele organizate pe scena teatrului local. Astfel, cu ocazia Adunării Generale de la Reșița din 3 octombrie 1875 fostul jude este menționat printre numeroșii donatori cu suma de 1 fl.⁵¹. De asemenea s-a implicat în organizarea Adunării Generale a Societății pentru Fond de teatru român desfășurate la Lugoj în zilele de 15-16 octombrie 1876⁵².

Constantin Udria și protopopului Ioan Marcu au introdus la Lugoj începând cu anul 1854 sărbătoarea rugii locale. Suma de 400 fl. colectată la rugă a fost cheltuită în beneficiul locuitorilor din Lipova rămași fără bunuri după un incendiu și sprijinirea lugojenilor săraci⁵³.

Merită să amintim câteva date despre activitatea docentului greco-catolic din Lugoj Petru Popescu, bun

---

⁵¹ Din Lugoj au mai donat Victor Mihali, 10 fl, episcopul Ioan Popasu 5 fl, Mihail Nagy, Andrei Liviu, Gavril Pop, M. Besan 5 fl., pentru detalii vezi *Societatea pentru fond de teatru român*, în „Familia” (Budapesta), 1876, XII, nr.28, 11/23 iulie, p. 335-336

⁵² Este menționat Constantin Udria, membru ordinar cu suma de 5 fl. alături de Victor Mihali membru fondator cu 100 fl., Dr. Ioan Maior avocat din Lugoj membru ordinar cu 6 fl., Constantin Rădulescu, avocat din Lugoj membru ordinar cu 6 fl., Petru Jivi în Lugoj membru ordinar cu 5 fl., Ioan Vlad avocat în Lugoj, membru ordinar pe viață o obligație de 50 fl., plătind rata primă 10 fl, Iosif Iorga v. not[ar] orășenesc în Lugoj, membru ordinar 5 cu fl., Ioan Nedelcu avocat în Lugoj, membru ordinar cu 10 fl., Fabiu Rezei notar la tribunalul regesc din Lugoj cu 5 fl., Zenobiu Bordan avocat în Lugoj membru ordinar cu 10 fl., Dr. Ios[if] Miescu medic în Lugoj membru ordinar cu 5 fl., Leontin Simonescu protonotar comitatens în Lugoj ca membru ordinar cu 5 fl., Coriolan Brediceanu avocat în Lugoj, membru ordinar cu 5 fl., Titu Hațeg avocat în Lugoj, membru ordinar cu 5 fl., Teodor Pop proprietar în Lugoj membru ordinar 5 cu fl., Iulian Ianculescu din Lugoj ½ losu „Ungariche Prämien - Anleihe” în valoare nominală de 50 fl. Lugoj 16 oct 1876. Comisiunea s-a format din Titu Hațeg, Ioan Nedelcu, Zenobiu Bordan, Iosif Jorgu, Fabiu Rezei, pentru detalii vezi „Familia”(Budapesta), 1876, XII, nr.44, 31 octombrie/12 noiembrie, p. 526

⁵³ M[ihai] Besan, *Correspondință. Lugos în 5 Septembrie 1863*, în „Aurora Română” (Pesta), 1863, I, nr. 5, 1/13 septembrie, p. 59

cunoscător al activității politice, culturale și școlare defășurate de-a lungul vieții de Constantin Udria, faptele filantropice în beneficiul școlărilor săraci fiind menționate de dascăl în periodicele românești.

Despre docențele greco-catolic Petru Popescu se cunosc puține informații biografice. Originar din satul Vermeș, comitatul Caraș, activitatea pedagogică ca dascăl este descrisă de Petru Popescu într-un articol publicat în *Foaia bisericească și scolastică*: „În anul 1858 ca preparand absolut fiind denumit de Veneratul Ordinariat episcopesc ca învețător la școala gr[eco] cat[olică] din Lugos, după introducerea în școala prin Mult Onoratul Protopop repausat Ștefan Bercianu, începui prelegerile cu vreo 40 de școlari, parte prunci, parte fetețe⁵⁴. După doi ani petrecuți la școala greco-catolică din Lugoj (1858-1860) se transferă la locul de obârșie până la 1873, când revine datorită implicării episcopului Ioan Olteanu pentru a doua oară la Lugoj și funcționează aici până la pensie. Ultima mențiune ca învățător o avem din 1894 când contribuie la o colecție pentru gimnaziul din Blaj cu 2 fl⁵⁵. Este autor a două manuale de gramatică tipărite cu aprobarea comisiei școlare diecesane din Lugoj⁵⁶, articole de istorie și pedagogie în ziarele *Unirea* (Blaj), *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), *Foaia bisericească și solastică* (Blaj) și *Dreptatea* (Timișoara)⁵⁷.

---

⁵⁴ Petre Popescu, *Experiențe pedagogice*, în „Foaia bisericească și școlastică“ (Blaj), 1888, I, nr. 22, 15 august, p. 371.

⁵⁵ „Unirea“ (Blaj), 1894, IV, nr. 14, 7 aprilie, p. 113

⁵⁶ *Îndreptări practice pentru învățătorii școlilor populare la tratarea învățământului limbii materne cu privire la regulile gramaticale și stilistice*. [Partea] I; [Partea] II. *Manual de stilistică cu privire la scrisorile corespondențelor și a cauzelor private*, [Brașov, Editura autorului, 1883] 83 p. (I); 59 p. (II).

⁵⁷ Dintre articolele apărute în presa vremii menționăm: Petru Popescu, *Experiențe pedagogice*, în „Foaia bisericească și școlastică“ (Blaj), 1888, I, nr. 22, 15 august, p. 371-372; nr. 23, 15 septembrie, p. 384-387; nr. 24, 15 septembrie, p. 403-404; 1888, II, nr. 2, 15 octombrie, p. 28-29;

În vremea numirii lui Petru Popescu ca docente la școala greco-catolică din Lugoj, instrucțiunea pruncilor era în perioada de consolidare. Școala elementară unită deschisă la 1838 a funcționat provizoriu într-o casă pe strada Timișorii până în anul 1844, când a intrat în proprietatea lui Tornya Albert⁵⁸, ulterior construindu-se o școală cu edificiu de piatră⁵⁹.

Pentru promovarea învățământului confesional pe teritoriul diecezei greco-catolice de Lugoj s-au înființat două Reuniuni învățătorești una în ținutul Lugoj, a doua în zona Hațeg. Reuniunea din ținutul Lugoj s-a format la 21 iunie st. n. 1885 cu aprobarea Prea Veneratului Ordinariat episcopesc la 24 Octombrie 1885 cu Nr. 891 și din partea Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică din Budapesta la 21 Decembrie 1886 cu Nr. 840. La ședința de constituire învățătorul Petru Popescu a fost ales notar al Adunării, alături de canonicul Andrei Liviu în calitate de președinte⁶⁰. La diverse Reuniuni

---

Idem, *Instrucțiunea limbei materne în școlile populare*, în „Foaia bisericească și școlastică“ (Blaj), 1889, III, nr. 4, 15 noiembrie, p. 59-61; nr. 5, 1 decembrie, p. 73-75; nr. 6, 15 decembrie, p. 94-96; Idem, *Despre intuițiune* (articol neterminat), în „Foaia bisericească și școlastică“ (Blaj), 1890, IV, nr. 4, 15 noiembrie, p. 57-58; Idem, *Documente istorice despre starea bisericească a românilor*, în „Gazeta Transilvaniei“ (Brașov), 1890, LIII, nr. 51, 4/16 martie, p. 3-5; nr. 57, 11/23 martie, p. 4-6; nr. 63, 18/30 martie, p. 5-7; nr. 69, 25 martie/6 aprilie, p. 1-3.

⁵⁸ Ștefan Moldovan, *Albumul Capitulului Bisericeii Catedrale gr. catolice din Lugoj*, copie manuscris Muzeul de Istorie Lugoj, p. 111

⁵⁹ *Șemantismul Veneratului Cler al Diecezei Românești Greco-Catolice a Lugoșului pre anul Domnului 1877*, p. 22. Este menționat Petru Popescu ca învățător la școala greco-catolică din Lugoj, numărul școlarilor fiind de 144, frecventând însă efectiv 58 de elevi. Șemantismul greco-catolică de Lugoj din 1891 îl menționează tot ca docente, școala ocupându-se atunci de instrucțiunea a 112 prunci, frecventând însă doar 65 școlari, cf. *Șemantismul Veneratului Cler al Diecezei Românești Greco-Catolice a Lugoșului pre anul Domnului 1891*, p. 20

⁶⁰ Petru Popescu, *Raport despre constituirea Reuniunii docenților români de religiunea gr[eco].- cat[olice] din ținutul Lugoșului*, în

Petru Popescu a ținut prelegeri și discursuri despre articolele publicate și alte subiecte cu conținut cultural și pedagogic⁶¹.

Primul document (Anexa I) redactat de învățătorul Petru Popescu în anul 1881 păstrat în fondul de manuscrise românești din cadrul Bibliotecii Academiei Române menționează activitatea de mecenat lugojean a lui Constantin Udria, „care din tinereție și-a luat de maximă contribuție pentru scopuri filantropice, culturale și bisericești, încât la învrednicit Dumnezeu: ca comerciant, posesor de realități și arendator, ajutând materialmente pre mai mulți săraci în toate privința, procurând pentru scoale cărți și recuise scolastice și înfrumusețând mai multe beserici cu icoane sante și alte recuise și ornamente bisericești”⁶².

Documentul de două pagini scris cu intenția de a fi publicat într-un ziar românesc, a rămas în stare de proiect, docentele Petru Popescu menționând ajutorul umanitar și binefacerile săvârșite de fostul edil de-a lungul vieții, mai cu seamă „fapta cea mai nobilă și sublimă care o împlinește de cinci ani trecuți numindu-se părintele pruncilor miseri. În tot anul colectează sume mărinimoase începând de la Ilustritatea Sa Domnul Episcop și.... alți P. I. Domni oficiați comitatensi,

---

„Foaia bisericească și scolastică“ (Blaj), 1888, I, nr. 21, 1 august, p.352-353

⁶¹Petru Popescu, *Raport despre adunarea generală a reuniunii docenților români de religiunea gr[eco]-cat[olică] din tîenutul Lugosului, tîenută în Lugos*, în „Foaia bisericească și scolastică“ (Blaj), 1890, IV, nr. 4, 15 noiembrie, p. 58-60; Cu ocazia Adunării din Lugoj, în 25 august 1890 a vorbit despre „Ună estrasă din pedagogia fundamentală”, care a fostă ascultată cu încordată atențiune; căci membrii adunării cunoscă în d. disertante pre unulă din cei mai diligenți învățători ai noștri“, cf. Paul Munteanu, *Vermeș, 10 Sept[embrie] 1891*, în „Unirea“ (Blaj), 1891, I, nr. 40, 3 octombrie, p. 316-317; Paul Muntean, *Corespondințe. Vermeș, (Diec. Lugoșului) 1 Sept. 1892*, în „Unirea“ (Blaj), 1892, II, nr. 39, 24 septembrie, p. 308

⁶² Biblioteca Academiei Române, Fond *Manuscrise Românești* 1009, f. 534

comercianți maestri și alți cetățeni din Lugos și giur, și pregătând din acei bani încălțăminte și alte vestminte necesare pentru pruncii miseri amblători la scolele elementare și normale din Lugos, care apoi le împărțește aproape câte la 80 scolari la ambele sexe în două seri: în preseara Nascerei Domnului după ritul latin și grecesc⁶³.

După mărturisirile învățătorului lugojean, pe lângă ajutorul propriu, Udria a căutat să mobilizeze la acțiunile umanitare cât mai mulți cetățeni cu posibilități materiale, colectele în bani și îmbrăcăminte urmărind sprijinirea cât mai multor copii săraci aflați în suferință.

Nominalizarea arendatorului Nicula Muntean, a curatorului bisericesc Constantin Jucu și judeului comunal substituit Simeon Popeș arată prin exemplificări concrete sprijinul dat de administrația comunei școlii primare greco-catolice din Lugoj în vederea ajutorării copiilor săraci.

Al doilea document (Anexa II) publicat de doctorele Petru Popescu în ziarul *Dreptatea* din Timișoara cu ocazia Crăciunului din anul 1894 vine să completeze cu date noi mecenatul lugojean al lui Constantin Udria, dovedind că „fapte nobile venerabilul bătrân nu încetează a săvârși chiar și astăzi în etate de 85 de ani. Unde nu poate însuși împlini vreo binefacere din puterile sale proprii, el dă îndemn altor bărbați cu dare de mână și cu simțuri umane“. Dacă în anul 1881 de ajutorul lui Constantin Udria au beneficiat 80 de școlari, la 1894 „a împărțit încălțăminte la preste 100 de școlari de ambe sexele fără deosebire de naționalitate și confesiune“⁶⁴.

Mărturiile lui Petru Popescu pot fi completate cu mențiunile din ziarele locale despre acțiunile filantropice de Crăciun ale lui Constantin Udria în folosul copiilor săraci⁶⁵.

---

⁶³*Ibidem*

⁶⁴ Petru Popescu, *Crăciunul școlarilor*, în „Dreptatea“ (Timișoara), 1894, I, nr. 283, 29 decembrie 1894/10 ianuarie 1895, p. 5

⁶⁵*Știri personale*, în „Familia“ (Oradea-Mare), 1887, XXIII, nr. 1, 4/16 ianuarie, p. 11; *A szegények karácsonyfája* (Pomul de Crăciun al

Constantin Udria a desfășurat, pînă la sfârșitul vieții lui, o bogată activitate pe tărâmul propagării și propășirii culturii naționale lugojene. Pe fondul dezvoltării economice apărute în imperiul austriac în primele decenii ale secolului al XIX –lea apar schimbări în structura socială a societății românești ca urmare a sporului demografic, modernizării centrelor urbane și construcției de drumuri. Toate aceste transformări au dus la apariția unei puternice elite burgheze românești la Lugoj, formate din meseriași, comercianți, negustori, proprietari de moșii, avocați, clerici, interesată să creeze o coeziune de grup în viitoarele mișcări naționale și politice. În acest context, Constantin Udria a crezut cu tărie că doar școala și biserica reprezintă o soluție viabilă de emancipare a românilor și realizare a idealurilor strămoșești. Ca primar și deținător a mai multor funcții în administrația comunei Lugoj, Udria a stat în slujba comunității locale aproape jumătate de secol, manifestând devotament față de tron și autorități, îndeplinându-și cu bun simț și onoare misiunea de mecenat lugojean în favoarea școlarilor săraci, instituțiilor culturale și publice indiferent de etnie și confesiune.

Fiind cuprins la 82 de ani de o slăbiciune firească a vârstei, într-o scrisoare din 4 decembrie 1893 trimisă autorităților locale Constantin Udria menționează că se retrage din viața publică, gândurile exprimate de venerabilul senior al luptei naționale reprezentând un mobilizator testament, care trebuie urmat de generațiile tinere: „într-un teren politic și cultural de 45 ani după capacitatea lui trupească, materială și

---

săracilor), în „*Krassó-Szörényi Lapok*“ (Lugoj), 1888, X, nr. 52, 27 decembrie, p. 3; *A szeretet karácsonyfája* (Pomul de Crăciun al dragostei), în „*Krassó-Szörényi Lapok*“ (Lugoj), 1889, XI, 52, 26 decembrie, p. 3; *Caritatea în Lugoș*, în „Familia“ (Oradea-Mare), 1890, XXVI, nr. 1, 7/19 ianuarie, p. 11

sufletească a făcut tot posibilul pentru interesul și scopul orașului Lugoj⁶⁶.

În urma cererii adresate autorităților locale de a fi ajutat cu o pensie, consiliul local din Lugoj i-a acordat un ajutor anual de 400 fl. de care s-a bucurat încă nouă ani, până la 15 septembrie 1902 când decedează în prezența unei rude la vârsta de 91 de ani⁶⁷.

La propunerea lui Coriolan Brediceanu înmormântarea lui Constantin Udria s-a făcut pe spesele orașului, slujba de înhumare fiind săvârșită de protopopul Dr. George Popovici, asistat de preoții Tempea, Birescu și Sudreșian. Cântările funebrele au fost făcute de Reuniunea de Cânt sub conducerea lui Ion Vidu și Reuniunea germană de cântări. Au participat elevii și elevele școlii greco-ortodoxe din Lugoj, împreună cu alte personalități ale urbei⁶⁸.

Personalitate emblematică a orașului Lugoj, Constantin Udria merită și astăzi o mai mare atenție din partea autorităților locale, munca de o viață în slujba comunității reprezentând modernizarea urbei, ridicarea de construcții edilitare și sedii pentru școli, apropiind mai mult imaginea așezării lugojene de centrul Europei moderne.

---

⁶⁶Boros János, *Történeti feljegyzések Lugos városáról és Udria Konstantin nevü birájáról az 1848/49. évi szabadságharccal kapcsolatban* (Însemnări istorice despre orașul Lugoj și despre judele Udria Constantin referitoare la revoluția 1848/1849), Lugoj, 1917, p. 105

⁶⁷(†Constantin Udria, în „Drapelul“ (Lugoj), 1902, II, nr. 101, 3/16 septembrie, p. 3; †Constantin Udria, în „Biserica și Școala“ (Arad), 1902, XXVI, nr. 36, 8/21 septembrie, p. 308-309; Constantin Udria, în „Familia“ (Oradea-Mare), 1902, XXXVIII, nr. 36, 8/21 septembrie, p. 431; *Necrolog Constantin Udria*, în „Controla“ (Timișoara), 1902, VIII, nr. 72, 21 septembrie n., p. 3; Constantin Udria†, în „Südungarischer Bote“ (Lugos), 1902, IV, nr. 76, 21 septembrie, p. 4; †Constantin Udria, în „Telegraful Român“ (Sibiu), 1902, L, 10/23 septembrie, p. 411

⁶⁸Înmormântarea lui Constantin Udria, în „Drapelul“ (Lugoj), 1902, II, nr. 102, 5/18 septembrie, p. 3

Anexa I⁶⁹

Lugos în 27 Decembre st[il] v[echi] 1881.

În timpurile antice cum ne spune istoria, multe popore au escelat prin bravuri belice, sângerând pre câmpul bătăliei pentru libertate și independență, multe națiuni și-au eternizat memoria prin edificii colosale, - dar fără de veiențe (voință-s.n.) n'au avut viață lungă. Acele națiuni se absorbiră de alte națiuni înaintate în cultură și periră cu totul, încât la unele abia li mai remase numele.

Cultura e cea mai prețioasă avere a unui popor. Acesta nu o pot răpi inamicii, și preste care sborul etern al seculilor va trece fără a o atinge. Națiunea noastră încă a început a propăși în cultură și continuându-și firul de sigur și va pregăti viitorul.

Înse ca națiunea noastră se poată propăși în cultura lor toate ramurile, are lipsă de școale bune și alte instituțiuni binefăcătoare, care numai prin bărbați zeloși și devotați acestei cauze se poate efeptui.

Ca se aret în public cetitor că și în orașul nostru Lugos se află astfel de bărbați zeloși, cari ajutoră înfiintarea culturii intelectuale voi descrie unele fapte binemeritate a următorilor Domni.

Domnul Constantin Udria care din tinereție și-a luat de maximă contribuire pentru scopuri filantropice, culturale și bisericești, încât la învrednicit Dumnezeu: ca comerciant, posesor de realități și arendator, ajutorând materialmente pre mai mulți săraci în toate privința, procurând pentru școale cărți și recuisite scolastice și înfrumusețând mai multe beserici cu icoane sante și alte recuisite și ornamente bisericești.

Mari sacrificie a făcut pentru orașul Lugos ca fost Antiste comunal în anii revoluțiunei 1848 și 1849, a conlucrat

---

⁶⁹ Biblioteca Academiei Române, Fond *Manuscrise Românești* 1009, f. 534-535

ca deputat național la mai multe/**534v**/petițiuni dimpreună cu alți bărbați distinși a națiunii noastre, începând de la anul 1848 până la 1856 cătră tron și guvern, pentru care sacrificie Maiestatea Sa bunul nostru Monarh l-a și aflat demn a-l decora cu crucea de aur Francisc Iosif.

Aceste sacrificie și fapte mărețe le-au efectuit din simțul cel bun care [î] are cătră umanitate și deosebit cătră națiune, deși cu multă abnegare de sine și în fine cu ruina subștinției sale materiale, și precum se vede acest simț umanitar [î] mai posede și astăzi la bătrânețe și în stare materială decadintă; încât unde nu poate împlini ceva binefacere singur, dă inițiativă altor bărbați cu simț umanitor, și prin colecte de ajutorie materiale mărinimoase ajută mulți seraci și cu deosebire pruncii amblători la școală fără deosebire de naționalitate și confesiune.

Aceasta e fapta cea mai nobilă și sublimă care o împlinește de cinci ani trecuți numindu-se părintele pruncilor miseri. În tot anul colectează sume mărinimoase începând de la Ilustritatea Sa Domnul Episcop și Ven[eratul] Capitul gr[eco] cat[olic] din Lugos Domni Advocați și alți P. I. Domni oficiați comitatensți, comercianți maestri și alți cetățeni din Lugos și giur, și pregătând din acei bani încălțăminte și alte vestminte necesare pentru pruncii miseri amblători la scolele elementare și normale din Lugos, care apoi le împărțește aproape câte la 80 scolari la ambele sexe în două seri: în preseara Nascerei Domnului după ritul latin și grecesc.

Al doilea se poate numera Domnul Nicula Muntean fost mai mulți ani Arendatorul puntei/**535/a** piațului și a drumurilor orașului Lugos, care deservește ca cosarul colțului școalei gr[eco] cat[olice] de la anul 1873 până acum gratuit, împlinind lipsesle școalei de multe ori chiar din banii săi proprii. Dânsul fiind însărcinat din partea Senatului scolastic dimpreună cu Domnul Curator bisericesc Constantin Jucu în tot anul colectează câte 3—40 fl. v. a. pentru încălțăminte cari se împărțesc la prunci miseri amblători la școla gr[eco]

cat[olică]. Sperăm în viitor multe binefaceri de la acest bărbat în stare materială bună și cu simț bun către școală și biserică.

În fine Domnul jude comunal substituit Simeon Popoț anul acesta în ziua Anului Nou s. n. a împărțit câte la 10 prunci din fiecare școală câte 50 cr. pentru cărți școlastice.

Drept acea subscrisul ca interesat în genere pentru cultura poporului român și în specie pentru școala gr[eco] cat[olică] locală [î]mi exprim prin aceasta mulțumita publică numiților Domni, precum și tuturor P. Î. Domni mărămimoși contribuitori poftindu-le și rogând pe Părintele ceresc se le recompenseze aceste fapte mărămimoase prin sănătate și bunăstare până la cea mai înaltă etate!

Deie prea bunul Dumnezeu ca pretutindenea să avem se avem mulți bărbați cari se se intereseze de școală și biserică; căci numai acestea ne-au fost scutul contra degenerării poporului și ne va fi și în venitor. Până când românii vor sprigini cultura intelectuală și religioasă-morală vor prospera și nu vor peri.

Petru Popescu, docinte gr[eco] cat[olic]

Anexa II⁷⁰
Corespondență.
Crăciunul școlarilor.*

Lugoș, în preseara Crăciunului.

Preseara Nașterii Domnului a fost anul acesta și pentru lugoseni o seară plăcută; cu deosebire însă pentru școlarii miseri din Lugoș, cari după usul anilor trecuți, așteptau darurile Crăciunului de la binefăcătorii lor. Usul acesta l-a introdus în Lugoș veteranul Domn Constantin *Udria*.

Ca publicul să cunoască zelul și meritele Domnului Constantin Udria mă mărginesc a însemna următoarele:

În anii revoluționari 1848 și 1849 ca antiste opidan și prin ținuta sa prudentă, Dl. Udria a făcut Lugoșului mari servicii. După anii revoluțiunii până la anul 1856 a conlucrat ca deputat național la mai multe petițiuni, dimpreună cu mai mulți bărbați distinși ai națiunii noastre, către tron și guvern, pentru care Majestatea Sa l-a și aflat demn a-l decora cu crucea de aur „Francisc Iosif“.

Multe daruri și sacrificii a făcut, cât a fost în stare materială bună: ca comerciant posesor de realități și arendator, și anume: a ajutat școalele populare cu cărți și recuise școlastice, a decorat mai multe biserici cu icoane sfinte, cu ornate bisericesti, clopote ș.a. Mulți săraci au primit de la dânsul lemne de foc, pâne și multe altele, mai cu seamă în

---

⁷⁰ Petru Popescu, *Crăciunul școlarilor*, în „Dreptatea“ (Timișoara), 1894, I, nr. 283, 29 decembrie 1894/10 ianuarie 1895, p. 5

* „Dl. P[etru] Popescu ni-a trimis o lungă corespondență asupra acestui obiect, din care- pentru care să-i putem storce nițel loc în „Dreptatea” – am omis introducerea și am lăsat, să intre imediat *in medias res*. Dar chiar și astfel trunchiată, abia astăzi i-am putut *împrumuta* puțin loc de la celelalte manuscrite, cari „toate bat la poarta vieții...”.

timpul de eamnă. Am putea zice, că toată averea și-a sacrificat-o pentru scopuri filantropice.

Astfel de fapte nobile venerabilul bătrân nu încetează a săvârși chiar și astăzi în etate de 85 de ani. Unde nu poate însuși împlini vreo binefacere din puterile sale proprii, el dă îndemn altor bărbați cu dare de mână și cu simțuri umane.

De douăzeci de ani încoace filantropul Udria în tot anul colectează sume de la binefăcători în diferite moduri, espunând chiar și cutii de colectare pe la locurile publice. Din rezultatul acestor colecte și din ajutoarele împărțite din venitele orașului, la stăruința lui se procură an de an vestminte și încălțeminte pentru școlarii săraci de la școalele poporale din loc.

Anul acesta în preseara Nașterii Domnului a împărțit încălțăminte la preste 100 de școlari de ambe sexele fără deosebire de naționalitate și confesiune.

Dee Dumnezeu să avem cât de mulți bărbați ca Domnul Constantin Udria!

Petru Popescu, învățător gr[eco] cat[olic] în Lugos

CENAD - BIBLIOTECI, SĂLI DE LECTURĂ, CASINE

Dușan Baiski

Cenad – o comună bogată în vestul extrem al României de astăzi, fără sate aparținătoare, aflată la granița cu Ungaria și nu departe de granița cu Serbia. Cândva, aici a fost un castru roman. Aici au luat ființă prima mănăstire de pe teritoriul actual al României și prima școală. Aici a ființat Episcopia Romano-Catolică de Cenad. Secole de-a rândul aici au trăit alături români, sârbi, maghiari, germani, pentru a aminti doar naționalitățile cele mai importante. Ecurile iluminismului au pătruns repede în inimile cenăzenilor, astfel că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, emanciparea națională a debutat cu înființarea primelor societăți de lectură și casine. Deși ocupația principală a sătenilor era agricultura, iar zilele lungi de iarnă trebuiau folosite cu chibzuință, pătura intelectuală, școlită în principal pe la Buda, Viena, Belgrad sau Novi Sad, a luat inițiativa. Pe lângă alte asociații de profil, de genul celor create de pompieri, reprezentanții fiecărei naționalități s-au străduit să înregistreze biblioteci, săli de lectură și, evident, casine.

Prima pagină a Statutului întocmit
la 26 mai 1894
(întocmit în limbile sârbă și maghiară)

Istoricul Ioan Hațegan, cenăzean de origine, amintește¹ o serie de asociații culturale, fără însă a le dezvălui obiectul de activitate, însă acesta reiese din însăși denumirea lor: „Dalarda” (Cenadul Vechi, Cor, 1868), „Katolikus Olvaso Egylet” (Asociația catolică a Rozariului, 1874), „Nagy es Szerbcsanád Olvasókör” (Clubul de lectură din Cenadul Mare și Sârbesc, 1864), „Polgári kör” (Clubul cetățenesc, 1875), „Reuniunea culturală” (1890), „Polgári Kaszino” (Cazinoul cetățenesc, 1890), „Szerbolvasókör” (Clubul de lectură sârbesc, 1894), o nouă casină (1904), „Foldmilevesikor (Cercul agricultorilor, 1905), „Olvasókör” (Clubul de lectură, 1910).

După Marea Unire, asociațiile înființate înainte de 1918 au trebuit să-și redobândească statutul juridic în Regatul României. Societatea locală era bulversată nu doar de schimbarea limbii oficiale, ci și a legislației. Nu toate asociațiile au rezistat în timp. Mai mult decât atât, cele ce se doreau a fi înființate după 1919 (după intrarea de facto a Banatului în componența României Mari) au avut de luptat de data aceasta cu birocrăția românească. Ca atare, la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale se pot găsi destule exemple de asociații care fie au renunțat la a-și legaliza existența în noul stat, fie nu li s-a admis, din diverse motive, înscrierea în registrele pentru persoane juridice de la Tribunalul Timișoara.

În cele ce urmează, vom trata trei cazuri de asociații din Cenad.

---

¹ Ioan Hațegan, *Cenad – Monografie istorică*, Editura Artpress și Editura Banatul, Timișoara, 2016, pag. 292-293

„Sala de lectură din Cenadul Sârbesc”

Prima sală sârbească de lectură din Cenad va lua ființă la 28 mai 1894 (data aprobării de către ministerul de resort de la Budapesta), cu numele de „*Srpskočanadska čitaonica*” („*Sala de lectură din Cenadul Sârbesc*”). Potrivit „*Regulamentului*”, țelul acestei societăți era de a uni toate părțile populației sârbești din localitate, în interesul progresului cultural.

Același „*Regulament*” prevedea și faptul că societatea va beneficia de propriul local, ca atare, cum observa scriitorul timișorean Ivo Muncian în

cartea „*100 – Српска Читаоница Чанад – Ис корена ружа цвета*” („*100 – Sala de lectură sârbească Cenad – Trandafirul înfloarește din rădăcină*”), nu era nicidecum vorba de o instituție ce funcționa pe lângă vreo cârciumă, așa cum se obișnuia pe vremea aceea, ci în propriul local. Așadar, sârbii cenăzeni erau interesați de progresul cultural, ridicarea spirituală comună, cultivarea spiritului de grup, socializarea, păstrarea ființei naționale. Pe sigiliul societății figura chipul Sfântului Sava².

Facsimil din copia în limba română după Statutul „Reuniunii sârbești de lectură” - necesară pentru o nouă autorizare a societății, de după Marea Unire (și primită la data de 26 ianuarie 1925)

²Sfântul Sava (în sârbă Свети Сава, Sveti Sava; 1174-14 ianuarie 1236, după calendarul iulian), pe numele de mirean Rastko Nemanici (în sârbă sârbă Растко Немањић, Rastko Nemanjić), cel mai tânăr fiu al domnitorului sârb Ștefan Nemanian. A primit de la tatăl său ținutul Zahumlje. Fuge pe Muntele Athos și se călugărește la mănăstirea ortodoxă rusă Sf. Pantelimon. În 1219, călătorește la Niceea și-i cere patriarhului autocefalia Bisericii Sârbe, pe care o și obține, patriarhul

Membri putea deveni orice sârb cenăzean care a împlinit 18 ani, calitatea fiind aprobată de adunarea generală, prin vot secret. Societatea era condusă de un președinte, un vicepreședinte, un casier și un secretar. Comitetul de conducere era format din 11 membri plini și patru supleanți. „Regulamentul”, întocmit la 29 martie 1894, înainte de aprobarea înființării societății, a fost semnat de: Pavel Brankovici (ca președinte), Alexandar Zarici (ca secretar), Andrei Putici (paroh), Dușan Zarici, George Putici, Dimitrie Popovici, Iacov Bugarschi, Pera Vuicici, Axentie Muncian, Toșa Dișici, Jivco Milicici, Mișa Marianuț, Paia Brancov, Jivco Dișici, Stevan Ilin, Svetozar Vlașcici, Dragomir Dișici, Sava Mircov, Sava Dehelian, Vasa Toșici, Axentie Vlașcici, Mitar Zarici, Mitar Zarici (al doilea), Pavle Zarici, Martin Milcic și Alexa Uncianschi.

După unirea Banatului și Transilvaniei cu România, a fost nevoie de un al doilea „Regulament”, pentru o nouă autorizare a societății, primită la data de 26 ianuarie 1925, la Timișoara, de la notarul regal Petru Perția.

Aniversarea împlinirii a patru decenii de activitate neîntreruptă a societății de lectură din Cenadul Mare a fost consemnată în nr. 31/10 iunie 1934 al publicației „*Temišvarski vesnik*” din Timișoara. Atunci, președinte era Liuba Uncianschi,

---

numindu-l arhiepiscop al acesteia. În 1219 a redactat prima constituție din Serbia –*Nomocanonul Sfântului Sava* (în sârbă *Zakonopravilo*), cu scopul de a crea un sistem legal în regatul sârb și de a reglementa guvernarea Bisericii Ortodoxe Sârbe. Se consideră că este întemeietorul mănăstirii ortodoxe sârbe de la Baziaș. Va muri în Bulgaria, în drum de întoarcere de la Ierusalim, și va fi înmormântat la Trnovo, capitala de atunci a Bulgariei. Moaștele sale vor fi aduse anul următor la mănăstirea Mileșevo. Pentru a-i pedepsi pe sârbi, Sinan pașa va lua moaștele și le va aprinde la Belgrad, pe dealul Vračar, la 27 aprilie 1594. Astăzi, acolo a fost înălțată catedrala Sv. Sava, cea mai mare biserică ortodoxă din lume. Ca sfânt, Sava este sărbătorit pe fiecare 27 ianuarie (după calendarul iulian), acest praznic fiind celebrat de toate școlile sârbești, inclusiv din România.

iar președinte de onoare, Alexandar Zarici. Participanții la aniversare au făcut o fotografie de grup, care a fost trimisă la Vârșeț, episcopului de Timișoara, dr. George Letić.

În 1905, la Cenad ia ființă o a doua sală de lectură și tot sârbească. Din păcate, nu s-a găsit niciun document legat de aceasta, dar va fi pomenită în „*Temišvarski vesnik*” nr. 65/3 februarie 1935. Autorul articolului, semnat doar cu inițialele J.D., se va referi la aniversarea împlinirii a 30 de ani de la înființarea Societății de lectură agricole din Cenadul Mare, al cărei președinte a fost atunci Nica Vlașcici. Și tot „*Temišvarski vesnik*”, în nr. 349/20 februarie 1938, spune că președinte era Bogdan Dișici, iar de Sfinții Trei Ierarhi, Societatea de lectură agricolă a pregătit un program distractiv, care s-a desfășurat în sala lui Stevan Stevancev și a avut mare succes la public. În aceeași casă (clădirea din spatele Monumentului Eroilor din centrul Cenadului, la colțul dintre Strada Principală și Ulița Grănicerilor) a funcționat o vreme și Societatea de lectură agricolă. În program au figurat și două piese de teatru, „*Leacul necruțător*” a lui Mita Kalić¹, în care au jucat actori amatori sârbi din Cenad: Mladen Dișici, Mara Brankovan, Velinca Jivici și Biserca Dișici, și „*Șoarecele*” lui Nušić, în care au jucat: Rada Dișici, Mila Jivici, Zlata Jivici, Mila Galetin și Stoianca Jivici. Secretar al Societății era Jivco Dișici. Membrii se adunau la sediul acesteia duminica după-amiaza, citeau ziare, cărți, povesteau, jucau cărți. Aici se puteau citi ziarul „*Politika*” din Belgrad și, mai mult ca sigur, „*Temišvarski vesnik*”. Cărțile se puteau împrumuta și pentru acasă.

Iată însă că în numărul său din 6 decembrie 1945, publicația timișoreană în limba sârbă „*Pravda*” pomenește de unificarea a două societăți de lectură (Societatea de lectură agricolă și Cercul de lectură al Societății de cântări) și se aștepta și de la a treia asemenea organizație decizia privind unificarea: Societatea de lectură. Așadar, la Cenad au existat trei societăți de lectură sârbești, cu un fond de peste 1.000 de titluri. Deschiderea, la Timișoara, la 2 ianuarie 1948, a librăriei

„Cartea iugoslavă”, a permis cumpărarea de către societățile de lectură cenăzene a numeroase cărți în limba sârbă. Numai că, așa cum observă și scriitorul Ivo Muncian, aceste societăți de lectură nu mai erau ceea ce au fost, bibliotecile deținute de ele devenind un mijloc de propagandă comunistă. În 1948, cărțile au fost duse la Căminul cultural de unde, când a început „îndepărtarea influențelor străine”, toate cărțile în limba sârbă de la biblioteca din Cenad au fost luate de persoane venite de la Sânnicolau Mare și duse pentru totdeauna nu se știe unde.

Astăzi, biblioteca sârbească funcționează la sediul Filialei Cenad a Uniunii Sârbilor din România.

„Casina Civilă”

„Casina Civilă³” din Cenadul Vechi s-a înființat la 8 mai 1990, cu aprobarea Ministerului Afacerilor Interne din Ungaria. Aceasta avea drept scop ca „...prin conveniri să creeze o viață socială folositoare”. Dosarul, aflat acum în custodia Serviciului Județean Timiș al Arhivelor Naționale, mai cuprinde contul de gestiune al societății pe anul 1923, statutul în limba maghiară (datat 8 iunie 1890, cu timbrul anulat cu ștampila purtând data 14 iulie 1890, întocmit în Cenadul Sârbesc, devenit ulterior

Cererea de înscriere a „Casinei Civile” în evidența de profil a Tribunalului Timișoara

³Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, Fond nr. 128 *Tribunálul Județului Timiș*, inv. nr. 130, dosarul nr. 78/1924, f. 1-18.

Cenadul Vechi), dar și traducerea acestuia în limba română, precum și actul de constituire, tradus din limba germană în română. Potrivit acestuia din urmă, la adunarea generală de constituire a societății, din 8 mai 1890, la care au participat 29 de membri, au fost aleși următorii: Ioan Gräbeldinger – președinte, Ioan Schulde – vicepreședinte, Emeric Jung – greșier (secretar) și casier. Iar ca membri ai comitetului de conducere: Iacob Gilot, Anton Huller, Mihail Schulde, Ioan Jung, Ioan Kühn și Emeric Wolf. S-a mai stabilit abonarea la opt publicații în limba germană, sarcina fiind a comitetului de conducere. Și tot comitetul trebuia să încheie un contract cu cârciumarul, cu siguranță unul de închiriere de spațiu, fără însă a se specifica numele cârciumarului. Procesul-verbal a fost citit și aprobat de Petru Jung și Anton Gilot.

Era strict interzisă intrarea cu orice fel de animale în localul societății. Potrivit statutului, datat 20 august 1922 și semnat de notarul Szainer Peter și președintele societății, Peter (Petru) Mircsov, membri ai „Casinei Civile” puteau fi doar cetățenii români domiciliați în localitate, în baza unei recomandări din partea unui membru ordinar. Membri mai puteau fi și străinii de localitate, însă numai ca membri extraordinari și în baza unei taxe de membru ordinar redusă la jumătate, adică de la 10 lei la 5. Potrivit paragrafului 17, fiecare membru avea dreptul de a aduce cu el un oaspete. Iar paragraful 18 spunea: „*Oaspetele introdus poate vizita localul societății neconturbat de nimeni 8 zile în șir, însă la recomandarea membrului introducător, comitetul are dreptul de a-i înmâna respectivului un mandat de plată de 2,50 Lei, valabil pe 3 luni.*”

La sfârșitul anului 1923, organizația avea 285 de membri, toți de naționalitate germană. Nu dispunea de avere imobilă, dar avea: o masă de biliard în valoare de 1.200 de lei, 340 de volume de carte în valoare de 600 de lei și două dulapuri în valoare de 2.000 de lei, deci în total bunuri mobile în valoare de 3.800 de lei. În 1923, casina a avut drept venit

suma de 2.442,785 de lei, cheltuielile ridicându-se la 2.228 de lei. Iată și membrii consiliului de administrație: președinte Petru Mircsov (plugar), vicepreședinte Carol Zimmer (zidar), secretar Petru Sauer (zidar), casier Petru Wambach (plugar). Membrii comisiei de control Ioan Aubermann (plugar), Petru Wolf (plugar). Potrivit Memoriului din 1 august 1924, întocmit conform art. 99 din Regulamentul Legii pentru persoanele juridice, *„Membrii societății convin în dumineci și sărbători în localul societății, unde le stă la dispoziție biblioteca, ziare, biliard. Aici discută, citesc, se distrează. În timp de iarnă duc și acasă din cărțile bibliotecii ca să citească. Toată activitatea societății se extinde asupra creării unei vieți sociale mai bune și asupra luminării membrilor săi pe tărâmul social și economic.”*

Tot pe 1 august 1924, conducerea casinei, respectiv președintele Petru Mirciov și secretarul Petru Sauer, redactează către Tribunalul Timișoara o cerere pentru ca, în baza art. 2 al Legii pentru persoanele juridice și a art. 98 din Regulamentul de aplicare a aceluiași act normativ, să binevoiască *„...a dispune înscrierea reuniunii noastre în registrele persoanelor juridice pe baza actelor prescrise aici alăturate.”* Documentul va primi nr. 6075/4 august 1924, termenul de rezolvare fiind fixat pentru 4 februarie 1925.

Răspunsul Tribunalului, redactat sub formă de decizie pe data de 19 octombrie 1924, va fi trimis către societate pe 29 octombrie 1924:

„Cererea Casinei Civile din Cenadul german pentru dobândirea personalității juridice nu este potrivită pentru rezolvare în urma lipsurilor indicate mai jos. Deci instanța înapoiază această cerere în baza legii persoanelor juridice pentru îndreptare cu înștiințarea că ea va fi considerată ca înaintată corect chiar de la început, dacă se va înainta îndreptată în termen de 8 zile dela înmânarea deciziei de față.

Lipsurile cererii sunt următoarele: Cererea să fie redactată și ajustată conform dispozițiilor art. 98 și 99 din

Regulamentul pentru aplicarea legii persoanelor juridice și să se achite în numerar 30 Lei taxa de înregistrare.

Dacă petentul va înainta cererea din nou cu lipsuri, instanța o va respinge din oficiu.”

Tribunalul Timișoara va lua în dezbatere solicitarea cenăzenilor la data fixată, respectiv 25 februarie 1925, prezenți fiind șipreședintele societății, Petru Mircsov, și, respectiv, Petru Sauer, secretarul acesteia. Judecătorul raportor îi va atrage atenția lui Petru Mircsov asupra faptului că nu s-au îndeplinit formalitățile cerute de lege, dându-i termen de 15 zile pentru completarea actelor. În încheierea Tribunalului, expedită solicitanților din Cenadul Vechi la 11 martie 1925, prin care se respinge cererea de (re)înființare a „*Casinei Civile*”, se motivează că, deși a fost invitată să se conformeze prin a prezenta întreaga documentație necesară aprobării, societatea „...nu s-a conformat, deși i s-a acordat un ultim termen, lipsind:

1) Titlul în baza căruia a funcționat până azi;

2) Actul de constituire nu este certificat de către organele de administrație;

3) Darea de seamă a ultimului an.”

Credem că ceea ce i-a împiedicat pe cenăzeni să-și vadă societatea legalizată a fost exclusiv lipsa deciziei de înființare primită de la fostele autorități maghiare de până la 1 decembrie 1918. Trebuie însă avut în vedere că, fără a exclude posibilitatea ca societatea să nu fi primit totuși acest titlu, de la înființare, în 1890, și până la solicitarea de legalizare de către Tribunalul Timișoara, în 1924, trecând 34 de ani. Dar dacă statutul în limba maghiară și actul de constituire s-au păstrat, unde a putut fi decizia de înființare? Dar de ce, deși existau la dosar un statut și un act de constituire, Tribunalul s-a cramponat în titlul lipsă și nu a specificat de la care organe administrative (în speță, ministerul de resort potrivit obiectului de activitate al societății) trebuiau cerute aprobările prealabile? Aidoma multor altor solicitări de legalizare ca persoană

Președinte a fost ales Gheorghe Barna, secretar – V. Ardelean. Iar pentru verificarea și validarea procesului-verbal – Tănăsie Covaciu și Ioan Dămian. S-a trecut apoi la alegerea unei comisii pentru înscrierea de membri, care va raporta că până atunci s-au înscris deja 84 de persoane. Președintele Gh. Barna va propune întocmirea unei liste de candidați pentru a face parte din comitetul de conducere al societății. Au fost aleși: președinte – Gheorghe Blaj (tăbăcar); vicepreședinte – Ioan Muntean (econom); membri – Grăvilă Vingan (econom), Ioan Crăciun (econom), Gheorghe Tomi (mecanic), Marcu Țonea (mecanic), Gheorghe Regep (econom), Ioan Popovici (econom), Mia Toconiță (econom), Gheorghe Nicolas (econom), Grăvilă Dogojie (econom), Ioan Vințan (econom); supleanți – Ioan Dan (econom), Ioan Dămian (econom); secretar – Vasile Ardelean (învățător); casier – Grăvilă Jianu.

Statutul va fi aprobat în unanimitate. În ceea ce privește sediul societății, s-a propus și aprobat ca „Mureșana” să funcționeze tot în localul lui Flore Barna, însă într-o odaie separată. Cotizația a fost stabilită la 60 de lei/anual/persoană.

Potrivit statutului, organizația avea drept scop crearea unui loc de întrunire „*potrivit trebuințelor unei societăți culte și sprijinirea membrilor întru cultivarea proprie*”, mijloacele fiind: „*abonarea diferitelor foi, cetirea cărților, aranjarea de ședințe publice și prelegeri științifice, consfătuiri, cultivarea poporului, convenirea prietenească și promovarea bunăstării și fericirii noastre și a patriei.*” Fondurile urmau a fi asigurate din cotizație, donații în bani sau în natură, precum și vărsarea în contul societății a câștigurilor nete obținute din organizarea de petreceri. Cotizația putea fi modificată de la 60 la 100 de lei. Calitatea de membru se putea obține la recomandarea a doi membri deja acceptați. Membrii se împărțeau în trei categorii: ordinari, extraordinari și onorifici, votul acestora din urmă fiind doar consultativ. Adunarea generală a fost stabilită pentru prima jumătate a lunii decembrie a fiecărui an. Însă la solicitarea a trei membri ordinari, președintele avea obligația

de a convoca adunarea generală extraordinară. Comitetul trebuia să țină ședințe o dată la fiecare trimestru.

Tentativa de legalizare a Societății de lectură „Mureșana”, prin cererea către Tribunalul Timișoara, a fost pe data de 20 ianuarie 1925, aceasta fiind înregistrată sub nr. 358.

„Onorat Tribunal

Subsemnații ne rugăm ca să binevoiți a suscepe în registrul pentru dobândirea personalității juridice Societatea de lectură «Murășana» din com. Cenadul-mare, al cărei scop este cultivarea poporului român din aceste părți, prin lectură în cărți și prin foi și prin întruniri culturale.

În cererea noastră anexăm următoarele acte:1). Copii legalizate în 3 exemplare depe actul de constituire în care adunarea a adoptat și statutele societății, anexate aici în trei exemplare

2). Conspectul membrilor din direcție aleși în adunarea de constituire

3). Conspectul membrilor înscriși la Societatea de lectură »Mureșana«.

Sperând căci umilita noastră rugare va avea norocoasă soarte de a fi luată în favorabilă conziderare

Rămânem al Onoratului Tribunal.

Cenadul-mare la 19 Ianuarie 1924.”

Data corectă era însă 19 ianuarie 1925, secretarul, respectiv învățătorul Vasile Ardelean, căzând în capcana propriei sale memorii. De altfel, nici nu e greu de descifrat atmosfera acelor ani când locuitorii Banatului, de numai câțiva ani alipit de România, trebuiau să se adapteze noii legislații, cu totul alta decât cea maghiară. Dar și noii mentalități administrative, la fel cu totul alta decât până la Unire.

Încheierea din 18 mai 1925 a Tribunalului nu va fi una favorabilă:

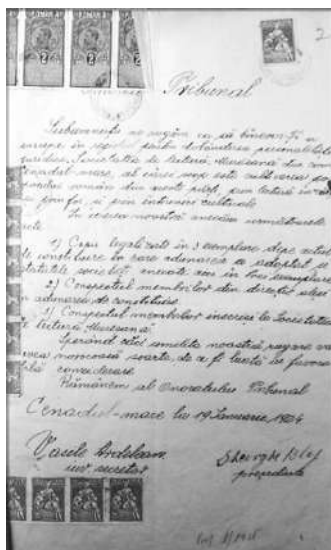
„Cererea Societății de lectură «Mureșana» din Cenadulmare pentru a i se recunoaște calitatea de persoană juridică și înscrierea în registrul respectiv, ne fiind însoțită de actele cerute de legea și regulamentul persoanelor juridice, se înapoiază pentru a se alătura actele lipsă, cu încunoștințarea că se va fi considerată ca înaintată chiar dela început, dacă se va înainta cu actele specificate mai jos în termen de 20 zile dela primirea încheierii de față.

Lipsurile cererei sunt următoarele:

- 1) Cererea nu este semnată de membrii fondatori și de Direcție
- 2) Cererea nu cuprinde subiectele din art. 9 din regulamentul legii pentru persoanele juridice
- 3) Copiile după actul de constituire și statute nu sunt legalizate de notarul public.
- 4) În cazul când cererea va fi înaintată din nou cu lipsuri va fi respinsă din oficiu conform § 141 proc. civ.”

Ca urmare a adresei primite din partea Tribunalului Timișoara, primită pe 27 iunie 1925, Ministerul Instrucțiunii – „Casa Școalelor” și a Culturii Poporului va da un răspuns, înregistrat sub nr. 31312, pe 3 august 1925, cu următorul conținut:

„În referire la adresa Dvs. No. 358/3-1925, avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se amâne pronunțarea hotărârei pentru acordarea dreptului de persoană juridică a

Cererea de dobândire a personalității juridice a Societății de Lectură „Mureșana” (din 19 ianuarie 1925)

Societății de Lectură «Mureșana» din Cenadul Mare, până când vom primi relațiunile dela revizoratul școlar și în urmă vom decide.”

Tribunalul Timiș-Torontal avea să primească, pe 20 mai 1932, o nouă cerere din partea cenăzenilor:

„Subsemnații, fondatori și membri în consiliul de administrație a societății de lectură «MUREȘANA» din comuna Cenadul-mare, avem onoare a Vă ruga să bine-voiți a dispune rezolvarea cât mai urgentă a cererii noastre pentru înregistrarea persoanei juridice înaintată D-Voastră sub No. 358 din 20 Ianuarie 1925, cerere care până în prezent n-a fost rezolvată și care se află în arhivele DV.” În numele membrilor și al societății semna Flore Barna, iar cererea a primit nr. 015523.

Pe verso-ul documentului, președintele Tribunalului Timiș-Torontal a adnotat:

„20 Mai 1931

Cu referire la No. 31312 din 3 august 1925 a Minist. Instrucțiunilor – Casa Școalelor și a Cultului Poporului se va cere relații în privința avizului pentru recunoașterea ca persoană juridică a Societății de Lectură din Cenadul Mare.”

Se pare că e vorba de o greșeală în privința anului, pe ștampilă apărând clar 1932 și nu 1931 așa cum a scris președintele.

Dosarul nu mai conține alte documente, dar potrivit adnotării de pe coperta I, un grefier (semnătură indescifrabilă) avea să scrie la 19 martie 1949: *„Verificat, n-are acordată pers. juridică.”* Din păcate, astfel s-a sfârșit o inițiativă frumoasă a românilor cenăzeni, distrusă în fașă de birocrăția unui stat care pare că a avut oroare de setea de cultură a bănașenilor. În loc de casina „Mureșana” s-a înființat, în schimb, cu surle și trâmbițe, la 31 ianuarie 1961, prin scindarea G.A.C. „Ștefan Plăvăț”, Gospodăria Agricolă Colectivă „Mureșul”. Mai mult, după colectivizare, Cenadul situându-se în frunte în acest sens în județ, încăperea destinată a fi sediul societății de lectură, cu intrare direct din stradă, a servit de depozit pentru diverse produse agricole, mirosul de usturoi ce răzbătea de acolo

fiind încă persistent în amintirile cenăzenilor în etate. Localul lui Flore Barna și-a continuat menirea, schimbându-și doar proprietarii și birtășii, printre aceștia din urmă fiind Ivan, cel care avea un masiv autoturism „Volga” de culoare albastră și șchiopăta de un picior. Aici, la sfârșitul anilor 60, profesorul de limba și literatura română Gheorghe Doran a realizat un film artistic de scurt-metraj, având ca actori clienții obișnuiți ai birtului: agricultori, mecanici, tractoriști, zilieri, oameni fără căpătâi etc. Despre soarta peliculei nu se mai știe nimic.

CULTURĂ ȘI NAȚIONALITATE. ARGUMENTE ALE MULTICULTURALITĂȚII ACTIVE ÎN ȚARA CĂRAȘULUI ISTORIC

Ionel Bota,

Centrul Cultural și Complexul Muzeal Oravița

1. Cultură și mentalitate culturală. Dacă imaginarul social îndeplinește, cum s-a mai spus, rolul de placă turnantă în permanențele reflexivității colective, e neîndoios că și în Banat, după 1700, redistribuirile de energii creatoare într-o istorie culturală, plurală, marchează o reconversie a mitului continuității, așa cum și-l asumă fiecare din etniile Europei. Are loc și aici, de la finele evului mediu, acea neconținută partajare a spațiului, de care vorbea Braudel¹, derivata organizării spațiului în bunuri materiale și bunuri spirituale.² Dar, în interpretările ideii europene (Chabod, Duroselle, Curcio), *orizontul mental* – construct paratactic al ideii naționale – e denumit de succesiuni și tranziții, continuități și discontinuități. Or, în Banatul conviețuirilor interetnice, originalitatea exprimărilor cultural-spirituale o consacră dinamicile convergențelor în teritorii bine delimitate, unde tocmai câștigurile tradiției asigură parcursul, traseul continuităților. Decodarea contextelor și fixarea valorilor, de care vorbea Ladurie, instrumentează în paralel un discurs cultural și un idilism al propriului orgoliu pentru fiecare etnie din acest generos habitat care este Oravița și întregă Valea Cărașului.

Recuperarea memoriei colective (G. Duby), traversarea socialului prin percepția culturală a epocii (Dupront) sunt realități ale etapei iluminate din evoluțiile culturii orăvițene și cărașene. În opinia lui W. Bahner³, aria de

comunicare internațională s-a lărgit în domeniul spiritual-cultural la finele veacului XVIII și începutul veacului XIX. *Cultura*, ansamblu de limbaje și comportamente, sector augmentat de tranzitivitatea destinului social dintr-o comunitate dată,⁴ devine și pentru orăvițenii aparținând comunităților conlocuitoare ale acestui important oraș bănățean, dintr-un firesc prilej, factor cultivator al conștiinței etnice, contribuie la dezvoltările unei conștiințe conservatiste, își asumă prin reprezentanții ei un demers de naționalitate ca legitate obiectivă în paralel cu circulația interzonală a ideii culturale. Grupul social și individul, consumatorii de cultură în orice epocă, își exercită direcționat, formal ori doar conceptual funcția activă și de activare, în același timp, validată în produsul cultural, stabilizator al imaginarului istoric și social.

Pe urmele afirmației lui Umberto Eco, teoriei codurilor îi incumbă și aici, în Țara Cărașului, o logică a culturii⁵ Sistem de semnificații, *codul cultural* poate însemna, la un moment dat, acel rezumat al reprezentărilor colective,⁶ în marele dialog cunoaștere - societate. Ne aflăm, cel puțin până la 1918, în etapa angajării, a prelungirilor iluministe în domeniul inițiativei, a restituirilor instituționale⁷. Pentru acea realitate istorică, Eminescu deosebea un spirit poporal-național de o viață publică spirituală ca principii fundamentând cultura și literatura națiunii: „Maturitatea culturii publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa... Comoara și puterea limbistică, felul stilului și al expresiunii la un popor se reflectă și se manifestă în literatura sa națională, ea este izvorul din care are să ieie fiecare...Fiecare literatură națională formează focarul spiritului național, unde concurg toate razele din toate direcțiunile vieții spirituale, ea arată nivelul vieții publice spirituale.” O triadă bănățeană funcționează, deci, perfect: *cartea* care contribuie la educarea unei conștiințe culturale, *presa* care întreține climatul cultural periodic și *tipografiile* care, mai ales după 1850, au devenit focare de iradiere a valorilor culturii. În cazul românilor, toate educă o

conștiință națională, apără, conservă, afirmă limba maternă. *Cartea șibiblioteca*, de pildă, exprimă acest climat al accesibilității la cultură pe fondul rațional, iluminist, restituit memoriei colective. Ele sunt menite, cum scrie o publicație din zonă, „a mijloci o comunicațiune intelectuală (...)”⁸ Lucrurile se văd și din afara locului. Iosif Vulcan era destul de optimist, după deplasările de la Oravița, făcând un bilanț în 1904: „Dacă ne rotim privirea în jur de noi, inima ni se umple de bucurie, văzând progresul ce am atins.”⁹

2. Tema rezistenței lingvistice. Cultul limbii materne. *Programul Babeș-Mocioni* fundamenta ca pe un deziderat suprem afirmarea culturii naționale, într-o vreme în care a fost relansată ideea identității lingvistice¹⁰ Lupta culturală e luptă pentru existența națională iar conștiința națională e un produs al culturii naționale. Dreptul limbii decurge din drepturile națiunii, susținea Babeș. În 1860, în „Causa limbelor și naciunalitatilor...”, V. Babeș formulează tranșant: dreptul limbii decurge din drepturile națiunii.¹¹ Conștiința culturală colectivă întemeia și ea un principiu, verificat în practica luptei de emancipare: calitatea culturii de a fi o „tribună sacră”¹² În adunarea comitatensă din Căraș, la 19 februarie 1861, preotul unit Andreiu Liviu propunea „limba română, singura” vorbită. În 1863, „Plânsoarea românilor lugojeni” arăta nemulțumirile că funcționarii nu vorbesc românește. La 15 decembrie 1866, Alexandru Mocioni vorbește românește în Parlament.

În acea etapă a revendicărilor românești, teza daco-românismului e definită sub *motto*-ul unirii forțelor culturale-naționale.¹³ Pe manșeta ziarului „Albina”, înființat de Vincențiu Babeș, scrie: „Daco-România morală, culturală, una și indivizibilă.” Aceeași publicație, la care colaborează și cărășeni, este promotoarea unui mesianism cultural-național¹⁴

În fundamentarea tezei daco-românismului, importanța tezei originilor nu se exclude.¹⁵ În 1867, M. Velcean publică la Biserica Albă *Regule ortografice pentru scrierea cu caractere*

latine. Orientarea elitei culturale cărășene se înscrie și ea în direcția junimistă a recuperării memoriei culturale naționale, din formularea lui Titu Maiorescu: „două lucruri așteaptă străinii de la noi: istoria patriei și cercetarea limbii.”¹⁶ Același ilustru bănățean V. Babeș sublinia și el: (...) „libertate activă și dezvoltare mai vârtos prin limbă.”

Se argumenta pe viu enunțul cultural etnic ridicat pe context politic-național, unde norma ortografică, de pildă, era situarea istorică a problemei limbii încastrată problemei ridicată de latinisme. Orăvițeanul Ilie Trăilă, colaborator la „Almanahul învățătorilor”, tipăritla Caransebeș, se pronunță împotriva latinizării exagerate, împotriva „vrajbei gramatolatrii”.¹⁷ În vreme ce alt bănățean, orăvițeanul Gheorghe Jianu, susține, la 1901, unitatea ortografică.

Limba maternă este pentru toți „veșmântul protector”.¹⁸ Așadar, mai ales în acest sector, în cazul românesc, Banatul și intelectualii săi din epoca luminilor au redimensionat dinamicile vieții culturale în veșmânt național iar generația deceniilor trei și patru din veacul al XIX-lea și-a adus contribuția la reconstrucția dezideratului național pe traseul cultură-națiune.¹⁹ Conform anticipărilor marelui învățat Petru Maior: „(...) nu după lungu tempu, este a nedejdui ca Banatianii între Romanii cei mai invetiati se voru numera (...)”²⁰

Se învederează în studiul nostru și opiniile unei întregi generații de savanți europeni, între care J. A. Vaillant, care încep să vadă altfel situațiile din preajma arcului carpatic.²¹ Și pentru elitele intelectuale românești din Oravița, de la *simțul limbii* se realiza trecerea spre *sentimentul limbii*. Secolul XVIII, cum s-a mai spus, a trasat noi coordonate dinamicii moderne în forme de manifestare națională, ca un câștig al ideilor preiluministe.²² Transferată în sectorul dinamicilor culturii naționale, problema asociază, inerent, și câmpul disputelor autohton-alogen în spațiul lingvistic, la nivelul acelor clasificări genetice ale limbii, de care vorbea Benveniste.²³ Interesat de știința comparativă a limbilor,

iezuitul Hervas adună probe despre limba românilor din Oravița și satele cărășene din preajma orașului, documente păstrate în arhiva de la Monte Cassino.²⁴

3. Limbă, naționalitate. Pentru Hasdeu, Banatul și Oltenia sunt „cuib de românizare”.²⁵ O grea lovitură a fost noua lege electorală din 1874, care impune prefecti de etnie ungurească în județe și scoaterea limbii române din administrație. Sunt dese *replicile cărășene* la nefericitul „Repertoriu de echivalențe onomastice” redactat în 1895 de Academia Științifică din Budapesta. La Legea XXXII din 1895, replicile românești vin din Oravița, Caransebeș și Gârliște. Aici se publică liste de nume românești. Combatanții urmau, în parte, traseul luptei purtate de Hasdeu împotriva maghiarizării onomasticii, polemica fiind orientată împotriva tezelor lui Putnok. Era vremea când Hasdeu corespundea cu orăvițenii Mangiuca, Marienescu, Liuba, Iana. Iar Mangiuca știa, era la curent cu polemicile purtate de Iosif Vulcan cu adepții maghiarizării forțate.²⁶ O cercetare a lui Petru Oalld, din 1983, stabilea o realitate valabilă pentru întreg veacul XIX și până la 1918, definind coordonatele principale ale luptei pentru apărarea și afirmarea limbii române: *lupta pentru conservarea, justificarea și cultivarea limbii române*.

Dar dacă finele veacului XVIII a adus politizarea națională a ideii romanității²⁷, romanitatea și latinitatea confundându-se cu ideea de națiune,²⁸ demersul polemic al problemei îl are ca lider incontestabil pe cărășanul D.Bojincă, originar din părțile Oraviței, elev al gimnaziului latin de aici.²⁹ Efortul completa, așadar, tema rezistenței lingvistice. Chiar dacă legislația oficială a vremii teoretizează, până la 1817, fără a concretiza și aplica, protejarea limbii materne, inclusiv la românii cărășeni, incumbă proiecte și programe de rezistență. Aparenta „naționalizare” a legislației, tocmai sub masca falsei înțelegeri a problemei naționale din provinciile de răsărit ale imperiului, vine ca un veritabil program, promovat de aripa dură a colaborării dintre elitele dreptului maghiar și ale

politicienilor excusiviști. În fond, ceea ce se teoretiza a fi „libertăți naționale” erau paragrafe dintr-o legislație ultraistă favorizantă orgoliului maghiar de a domina, inclusiv în spațiul lingvistic, celelalte națiuni din zonă. Se dezvoltă extrase din *Constituția Pillersdorf*, „legile” din Kremsier și Seghedin (1849), proiectul anului 1861, până la culminația nefericitei sinteze legislative a anilor 1867-1868, preambulul și destule paragrafe devenind, în fapt, motive ale relansării mișcărilor de emancipare națională: paragraful 1 propune egalitatea etnică de grup cu „libertăți” provizorii limbilor naționale, paragraful 2 vorbește de egalitatea limbii în școli, oficii, viața publică dar nu explică modul de aplicare, paragraful 3 discutând stufos și ineficient în pragmatica eventualei sale aplicări despre „educația pentru toți” iar articolul 19 „despre naționalități”.³⁰ Spre exemplu ideea demagogică din articolul de Lege XLIV din 1868, că „oficanții” (jude, notar) sunt obligați să vorbească în limba poporului.³¹

4. Limbă, cultură, conștiință națională. Problema apărării limbii naționale a implicat, cu deosebire, efortul unificării limbii literare. Vorbind în epocă de nevoia consolidării industriei tiparului, G. Bariț (Barițiu) consemna:” ca să voiești ceva, se cere unire, iar fără voință unirea nu are tărie.”³² Învățatul nostru lega, în planul ideilor, *unificarea limbii și reforma ortografiei* de pragmatica discursului politic românesc al momentului.

Un cărașan, N. T. Velia (Velea), insistă și el pentru același ideal. Într-un studiu, el evocă munca unor intelectuali în acest domeniu, modul cum „lucra unii din leteratii nostri spre a putea să aducă pre toți români la o înțelegere și unire literală.”³³ Ținta gândirii cărașanului e clară: „a așeza o dată pentru toți o ortografie generală.” Velia poate fi „anonimul” corespondent „din Banat” care pledează, în termeni scadenți, la 1838: „să ne țanem cu toții de ortografie ca să nu să facă confuzie și să fim de răs.”³⁴

Un alt orăvițean, academicianul de mai târziu Simeon Mangiuca, așază ecuația limbă-cultură pe aceleași coordonate ale pragmatismului ideii naționale: „Cultura națională fără limbă cultă nu e cu putință.”³⁵ Opinia se încadrează, firesc, priorităților luptei pentru apărarea limbii: reforma ortografiei, proiectele ortografice. Efort care-i înscrie cu efortul lor pe coordonatele combativității, și pe alți bănățeni precum Pavel Vasici, Meletie Dregheciu, G. Crăciunescu ori pe orăvițenii Ilie (Elia) Trăilă, Gheorghe Jianu, Iosif Novac. Ei se alătură, astfel, unui curent general românesc, destul de prudent, însă, cu exagerările ardeleni, mai aproape de luciditatea unui Alecu Russo, de pildă, pentru care „Blajul a fost o tribună, unde multe din căpetenii părea a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic decât pentru drepturile neamului românesc.”³⁶

Orăvițeanul Gheorghe Jianu teoretiza unitatea prin limbă, preluând din tezele bănățene ale vremii (aceea a lui Dimitrie Țichindeal, din „Aretare...”(1813), pledând pentru scrierea cu caractere latine, opinia dreptului la instruire în limba maternă, cultivarea memoriei originii prin limbă, prin studii speciale (Emanoil Ungurianu, 1909), a individualității prin limbă. Sub inspirația cărășanului Damaschin Bojincă, el și Neagoe au în *anexa Petiției de la Ciacova*, din 20 septembrie 1831, un apel pentru „tipărituri latine”.

Preocupările orăvițene se înscriu în curentul aceluia *petiționarism lingvistic*, marcat prin conferința și apelul din 1855 de la Alibunar, memoriul Babeș din 1865, „*apell-chestionar*”-ul din 10 ianuarie 1870. De aceea se înmulțesc și pledoariile de direcție „puristă” (Gh. Sârbu), îmbrățișate de intelectualii orăvițeni. Criticile de bază erau aduse curentului latinist, ale cărui orientări vizau sistemul ortografiei etimologice, latinizarea și purificarea lexicului (T. Cipariu), apelul la etimoane străine pentru cuvintele străine ori latinismul în lexic (A. T. Laurian și I. C. Massim).

Același Gheorghe Jianu subordona opiniilor sale, într-un studiu din 1894, principiul unității ortografice, sistemul

Jianu marcând eșecul etimologismului iar I. Trăilă, argumentându-și solidaritatea pentru noua ortografie, pleda în 1895 pentru ortografia fonetică, la sugestia Reuniunii Învățătorilor Români din Dieceza Caransebeș. Dezbaterile cuprind, mai ales, intervalul 1895-1899.

În 1899, Ilie Trăilă tipărea la Caransebeș *Simplificarea grafici(i) și ortografii*. După ce a conchis asupra nonsensului fonetico-etimologismului și a definit adepții curentului latinist că sunt fonetiști în fond,³⁷ Ilie Trăilă pornește de unul singur campania împotriva „vrajei gramatolatriei”,³⁸ combate latinismul desuet, este pentru democratizarea limbii și culturii,³⁹ adept înfocat al ortografiei fonetice.⁴⁰ Pledoariile în jurul limbii și etniei, au generat noi orientări în dinamica emancipării. A. Iana publică în „Progresul” (nr. 8, 1907), *Limba maicei*, R. S. Molin în „Educatorul” (nr. 8, 1909) studiul *Școala și familia*, în 1892, la Brașov, P. M. Liuba manualul *Gramatica română pentru școlarii poporali*.

Norma limbii scrise e apreciată ca fundamental poporală, se insistă pe apropierea dintre limba literară și limba poporală, „provințialismul” e opus „străinismelor”. De asta era convins și Barițiu: „Am lăsat să scrie fiecare cum l-a făcut mama lui pe pământ, unii românească unгурită, alții nemțită, mai mulți lătinită; unii greacă, alții turcită, mulți rusită și mai mulți franțuzită.”⁴¹

Principiul teritoriilor de limbă este „doctrină” mocionistă, parte a teoriei mișcării naționale prin cultură precum teza lui Babeș: drepturile limbii decurg din drepturile națiunii. În adevăr, cum mult mai târziu spunea și J. Ricardou, limbajul exprimă experiența unui loc, a unei epoci, a unei comunități. La 24 ianuarie 1860, în Senat, protestul lui Alexandru Mocioni are ca fundament al argumentației precizarea că limba și naționalitatea sunt proprietăți moștenite de la natură, conștiința națională e un „product al culturii naționale”, totul premerge asimilarea unității de limbă, cultură și națiune.

Presiunea oficială se exercită mai ales în sectorul limbii. De aceea atitudinea presei române e fermă: „limba nu și-o lasă poporul.”⁴²; limba este pentru român „scut al vieții sale sufletești”⁴³; ea oglindește „viața sufletului românesc”⁴⁴; poporul își iubește limba și legea strămoșească.”⁴⁵ Cultivarea limbii, suport al conștiinței etnice, a depășit cadrele pragmatismului noțional din formularea lui Vl. Hlebnicov: „Limba este înțeleaptă ca natura iar noi învățăm s-o citim pe măsură ce știința crește.”

Unitară în spațiu și timp (T. Vianu), bivalentă conceptual (fizică-mentală) (G. Steiner), în cazul românilor bănățeni limba semnifică elementul central de rezistență. „Apelul” mai vechi al lui Barițiu cu privire la selecția textului cultural funcție de programul culturii naționale a avut ecou. Nu doar în apelul la „purisme” din dezvoltările teoretice ale lui Iosif Tempea ci și în delimitarea ori chiar blocarea „barbarismelor”, cum solicita învățătorul din zonă (Răcășdia), Emilian Novacovicu: „adunăm..., le examinăm..., le vom curăța...” La 24 decembrie 1907, gazeta orăvițeană „Progresul”, ca și multe alte publicații de dincoace de munți, decide să nu reproducă texte neromânești, mijloc de a refuza clasificarea Carașului ca „zonă culturală”, în legile lui Apponyi.⁴⁶

5. Intelectualism, limbă, cultură. Expresia – a spus-o deja amintitul Umberto Eco – vehiculează dintotdeauna un conținut cultural. Încă de la 1830 încoace, biruințele în plan cultural corespund cu evoluția noilor moduri de exprimare a colectivității. Iar în Banat, nu doar însemnările pe cărți rămân principalele moduri de exprimare.

În imperiul de după 1860, diversitatea și autenticul augmentează șansa exprimării de sine a unei etnii în conglomeratul etno-cultural. În aceeași măsură continua procesul decantării și selecției valorilor.⁴⁷ Un exemplu: în spațiul național, traducerile transformă actul literar în instrument de educație și propagandă.⁴⁸

Rolul intelectualilor este egal în determinații cu importanța programului național de emancipare.⁴⁹ Limba este o unitate culturală care asigură, mereu în evoluție, liantul corpului social.⁵⁰ Banatul rămânea în aprecieri „provincia cu romanitatea cea mai pronunțată.”⁵¹ Despre etnia majoritară, opiniile străine vorbesc având în vedere cele mai importante elemente componente ale fizionomiei sale: cultul tradiției, credința, conservarea limbii. Exemplul, am văzut deja, e academicianul Simeon manguica și „apelul” său din 1860, un proiect ortografic intitulat „*Cătră învățații români*”⁵²: „Cultura națională fără limbă cultă nu e cu putință. Drept aceasta să nizuim cu toții spre cultivarea limbii, căci aceasta e așa de însemnată și grea întrebare, ca și întrebarea despre viața noastră politică.”; interferând, cumva, opinia caransebeșeanului Ștefan Velovan că „nenăționalitatea artei ar fi un principiu greșit”⁵³.

Orăvițeanul Ilie Trăilă considera fonetico-etimologismul un non-sens, latinii fiind „fonetiști în fond”.⁵⁴ În *Simplificarea grafici (i) și ortografii*, el se declara pentru fonetismul pur, adept al ortografiei fonetice.⁵⁵ În arhivele unei familii orăvițene se păstrează conspectele sale – primite prin intermediar ieșean, el fiind colaborator al „Convorbirilor” – după „*Regulamentul pentru traducerea și publicarea autorilor clasici în limba română*” și „*Programa pentru un tratat asupra formărei cuvintelor în limba română*” (13/25 septembrie 1871), emise de Academia Română din București.

În 1863 ia ființă o catedră la Universitatea din Budapesta. La catedra aceasta, din 1909, va funcționa, după ce activase la Școala de Limbi Orientale (1891-1909), ca profesor și „privat docent”, folcloristul G. Alexici, născut în 14 septembrie 1864 în Arad și mort la Oravița în 7 februarie 1936. În discursul de recepție al lui Ion Țicu la serbarea jubiliară a Societății „Petru Maior”, studentul cărășan arată că, la acea dată (1912), „cele mai de seamă talente literare ce le avem astăzi, pe vremuri erau cei mai activi membri ai Societății „Petru Maior, ridicând prestigiul ei prin împlinirea

nădejdirilor ce se legau de această societate.” La 29 aprilie 1877, la banchetul oferit în sala Casino în onoarea lui *obergespan* Nicolae de Ujfalusy și *vicegespan* Constantin de Ghica, Aurel Maniu conferențiază în românește despre „limbele naționalităților.” În 1864, Athanasie Marian Marienescu, atunci stabilit în Oravița, pleda pentru un teatru al românilor, anticipând viitoarea Societate pentru Crearea unui Fond de Teatru Român.⁵⁶ Unde o interesantă conferință va susține Trăilă la inaugurarea filialei Societății, la Oravita, în 1874.

Știința de carte în corelaționare cu *indicii alfabetizării* arată alte mari succese într-o provincie precum Banatul Montan, Carașul, cu Oravița drept centru urban. Dar aceleași succese îngăduie să vorbim, pentru ținutul orăvițean, de o elită rurală, de țărani cărturari. Și în acest aspect, cum scrie S. Dragomir, „Banatul a fost întotdeauna cu trei pași înaintea noastră.”⁵⁷ În relația știință de carte și indicii alfabetizării, situațiile întâlnite arată evoluții pe un fundament de optimism și efort în creștere al întregii „inteligenții.” Până și spiritul critic se caracterizează, treptat, prin selectivitatea întemeiată axiologic.

6. Habitatul rural, rezervor de naționalitate. Un studiu din epocă, apărut mai întâi într-o publicație provincială, rezumă astfel șirul succeselor: „Numărul bărbaților învățați s-a sporit, pragul greutăților începutului în cele mai multe părți s-a trecut, situația literară s-a limpezit, întrucât-va, nu ne mai rămâne decât împedecarea acelora de a intra în grădina literară cari nu au convenita pregătire sau nu au chemarea de a lucra întrânsa.”⁵⁸ În fața celor două presiuni asupra culturii tradiționale, industrială și politică, un clivaj mental – s-a spus – solicită evaluări în rural, în *lumea satului* . „Să apărăm – scria Valeriu Braniște – și să dezvoltăm așezămintele noastre culturale bisericesti și școlare (...).”⁵⁹

Prezent de mai multe ori în Oravița și în zonă, având aici prieteni personali, între care Simeon Mangiuca, Ilie Trăilă, Gheorghe Jianu, Oskar Ginzkey, Ioan Bogdan, Iosif Novac,

percepția lui Iosif Vulcan asupra mentalului bănățean este foarte corectă. Toate pleacă, în opinia sa, de la cultivarea tradiției: „Iarăși am fost prin Banat – scria el în 1887 – și de câte ori mă duc pe-acolo, totdeauna mi-aduc suveniruri plăcute.”; ”Vizitai câteva sate, cercetai pe unii cărturari, intrai prin casele oamenilor din popor, asistai la petrecerile lor, le văzui jocul, le admirai portul și mă desfătai cu cântecele lor (...)”.

Deviza „satului cu bibliotecă, biserică, școală” trebuia să fie principiu și program.⁶⁰ Diversitatea în manifestările unui spirit local ancorat între tradiție și inovație i-au prilejuit lui Blaga, cel între amicii căruia se numărau în Oravița avocatul Ștefan Lichtfuss, polihistorul Sim. Sam. Moldovan, dr. Ion Țicu, apoi poetul Pavel Bellu, să vorbească de un „baroc al etnografiei românești.”⁶¹

NOTE:

1. F. BRAUDEL, *Timpul lumii*, I, traducere și postfață de A. Riza, București, Editura Meridiane, 1989, p. 47

2. *Ibidem*, p. 73

3. W. BAHNER, *Forme, idei, evoluții în literaturile popoarelor romanice*, traducere de V. Davidescu, București, Editura Univers, 1982, p. 171

4. P. N. FEDOSEEV, *On the problem of the social and the biological in sociology and psychology*, în „*Social Science Information*”, nr. 4-5, 1976, p. 557-578

5. U. ECO, *Tratat de semiotică generală*, traducere de A. Giurescu și C. Radu, postfață și note de C. Radu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 2

6. J. PIAGET, *Psihologia inteligenței*, traducere de D. Răutu, București, Editura Științifică, 1965, p. 61

7. AL. DUȚU, *Înnoirea structurii literare. Umanism și iluminism*, în volumul Z. DUMITRESCU-BUȘULENGA (coordonator), *Istoria literaturii române*, Studii, București, Editura Academiei, 1979, p. 72-89

8. „*Foaia Diecesană*”, nr. 51, 1887 (1888)

9. Citat din *Discurs la Adunarea din Brad* a S. T. R., publicat în „*FD*”, XIX, nr. 34, 22 august 1904, p. 1

10. N. BOCȘAN, Etape, în „Steaua”, XXXIV, nr. 11(438), 183, p. 4
11. OALLDE, Lupta pentru limbă românească în Banat, Timișoara, Editura Facla, 1983, p. 10-11
12. Ibidem.
13. V. Babeș, în „Albina”, nr. 81, septembrie 1869
14. În „Albina”, nr. 46, 1870
15. N. BOCȘAN, lucr. cit., în loc. cit.
16. T. MAIORESCU, Literatura română și streinătatea, *separatum*, passim.
17. D. DAVID, Limbă și cultură, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 70
18. SIM. SAM. MOLDOVAN, Muttersprache, în „Orawiczaer Wochenblatt”, LXIII, nr. 7, duminică 18 februarie 1934, p. 1-2
19. N. ALBU, Contribuții la istoria culturii bănățene, în „Apulum”, XI, 1973, p. 435-467
20. P. MAIOR, Disertatiune, în volumul P. MAIOR, Istoria pentru începutul românilor în Dacia, întocmită de (...), Buda, 1812, p. 327
21. J. A. VAILLANT, La Romanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d’or. Ardialiens, vallaques et Moldaves, résumé sous le nom de Romans, III, Paris, 1844
22. P. TEODOR, Preiluminism și conștiință națională, în „Steaua”, XXXIV, nr. 11(438), 1983, p.4
23. E. BENVENISTE, Probleme de lingvistică generală, I, traducere de L. M. Dumitru, București, Editura Teora, 2000, p. 94
24. Manuscrisul protopopului unit (ulterior episcop) Niculescu, p. 13.; citat și la N. SULICĂ, Antropomorfisme și antiantropomorfisme în limba română, Brașov, 1900; C. MIU-LERCA, Banatul acasă la alții, în „România de Vest”, 20 februarie 1939, p. 4
25. Citat la P. NEMOIANU, Banatu-i fruncea, Lugoj, 1929, p. 45
26. „Familia”, nr. 44, 1885, nr. 24, 1892, nr. 14, 1897; cf. R. S. POPESCU, Concepția lingvistică a lui Iosif Vulcan, în „Cercetări de limbă și literatură”, Oradea, 1969, p. 45-50
27. D. DAVID, op. cit., p. 13
28. N. BOCȘAN, lucr. cit., în loc. cit.
29. G. CHIRIAC, Sunt două veacuri, în „Reflex”, II, nr. 10(13), octombrie 2001, p. 31-33; N. BOCȘAN, Liberalismului Damaschin Bojincă, p. 34-37; I. PELE, DamaschinBojincăla200anidelanaștere, în „Foaia Oraviței”, XIII, nr. 65, 2002, p. 9-10; TR. TOPLICEANU, Damaschin Bojincă (1802-1869), Oravița, Editura Despărțământului ASTRA, 1933, 39 p.

30. Cf. FR. GOTTAS, The legal and actual situation of the slavminorities in the Monarchyofthe Habsburg, Salzburg, p. 56-62
31. „Calendarul Poporului Român”, pe anul 1906, Budapesta, Editura și Tipografia „Poporul Român”, 1905, p. 98
32. G. BARIȚIU, Unele idei practice despre limba tipăriturilor, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, XI, nr. 12, 1849, p. 94
33. N. T. VELIA, Neste întrebări gramaticali in privintia unor pronume, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, VII, nr. 27, 1844, p. 209
34. „Foaia literară”, I, nr. 8, 1838, p. 62
35. S. MANGIUCA, Cătră învățații românilor, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, XXIII, nr. 37, 1860, p. 287
36. A. RUSSO, Cugetări, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, XVIII, nr. 14, 1855, p. 73
37. D. DAVID, op. cit., p. 55-56
38. Ibidem, p. 70
39. Ibidem, capitolul Etimologism „în marginile limbii”, după 1880, p. 70
40. Ibidem, capitolul Normă și uz în discuțiile asupra limbii, p. 98
41. G. BARIȚIU, Răspuns Domnului C. Boerescu, din nr. 6 al „Foaiei”, în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, XVIII, nr. 10, 1855, p. 46; N. M. /MANIU/, Domnule redactor, în Ibidem, I, nr. 14, 1838, p. 109; V. V. GRECU, Problema unității și unificării limbii literare în „Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură”, în „Cercetări de Limbă și Literatură”, Oradea, 1969, p. 9-44
42. E. UNGURIANU, Păziți-vă de străinisme, *separatum*, din volumul Idei și păreri, Arad, Tipografia Concordia, 1911
43. „Foaia Diecesană”, nr. 40, 1905
44. „Dreptatea”, nr. 128, 1894
45. „Dreptatea”, nr. 110, 1894
46. „Calendarul Poporului Român”, pe anul 1909, București, editura și Tipografia „Poporul Român”, 1908, p. 120
47. N. BOCȘAN, Contributions to the Moral-Society Relation through the Romanian Enlightenment, în volumul P. TEODOR (edited), Enlightenment and Romanian Society, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 193-206
48. A. MARINO, The Romanian Enlightenment: Ideas about Theatre, Poetry, Literature, Books, Publishing Houses, Reading, în Ibidem, p. 21-39
49. ȘT. VELOVAN, Intelectualitatea ca notă esențială a plăcerilor estetice și morale, în *separatum*

50. B. SCHLIEBENLANGE, Traditionen des Sprechens. Elemente einer pragmatischen Sprachgeschichtsschreibung, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1983, p. 93-99
51. V. BIROU, Năzuințe și realizări. Etape din viața culturală bănățeană, Timișoara, Editura Institutului Social Banat-Crișana, 1941, p. VIII
52. M. M. DELEANU, Simeon Mangiucă și Academia Română, în „Caraș-Severinul”, 1979, p. 2
53. ȘT. VELOVAN, lucr. cit., p. 13
54. D. DAVID, op. cit., p. 53; M. DAN, T. PAVEL, Rolul negustorilor și meșteșugarilor în promovarea conștiinței naționale și a ideii de unitate politică la români, în „Lucrări Științifice”, seria B, Oradea, 1970, p. 207-220
55. I. CREȚIU, Aurel Maniu, în „Actualitatea Oraviței”, I, nr. 5, ianuarie 1997, p. 2; D. DAVID, op. cit., p. 98
56. AT. M. MARIENESCU, Teatrul Național, în „Aurora Română”, II, nr. 8, 1864, p. 92-93
57. În „România de Vest”, 20 februarie 1939, p. 2
58. GH. SERBU, Despre cărțile și foile românești moderne, în „Foaia Diecesană”, nr. 3, 7/18 februarie 1888, p. 5
59. V. BRANIȘTE, Către cititori, în „Dreptatea”, număr de probă
60. „Transilvania”, nr. 4-5, 1899
61. L. BLAGA, Peisaj și amintire, ediție de V. Sandu, București, Editura Sport-Turism, 1988, p. 145.

ASPECTE ALE IMPLICĂRII ÎNVĂȚĂTORILOR DIN BANAT ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Prof. dr. Florin Zamfir

Conferința Națională de la Sibiu, din 12-14 mai 1881, pune bazele Partidului Național Român, care reprezenta politic pe toți românii din Banat și Transilvania. Conferința a aprobat tactica pasivistă față de alegerile dietale (parlamentare) pentru românii din Transilvania, iar pentru alegătorii români din Banat, s-a acceptat oportunitatea participării la alegeri. Însă implicarea românilor din Banat în alegerile dietale, cu candidați naționali, a fost însoțită de abuzuri ale autorităților, care favorizau candidații Partidului Liberal Maghiar, partid guvernamental. Presiunile și manevrele guvernamentale având ca rezultat alegerea un număr insignifiant de deputați români, raportat la numărul populației, a determinat Conferința națională a P.N.R., din 1887, de a decide extinderea și în Banat a atitudinii politice pasiviste.

În perioada următoare, după acțiunea memorandistă, cu un larg ecou intern și internațional, mișcarea națională din Banat și-a afirmat dezideratele într-o atmosferă politică mai tensionată: s-au întărit efectivele poliției secrete și ale jandarmeriei, numeroși frunțași români au fost urmăriți și pedepsiți cu amenzi sau închisoare; preoți, învățători și notari români au fost îndepărtați din slujbe sub cele mai felurite pretexte; s-au interzis serbări naționale, reuniuni învățătorești, cântece naționale, răspândirea lucrărilor istorice sau a literaturii române. La 16 iunie 1894 s-a interzis activitatea Partidului Național Român, sub motivul că nu avea o „bază legală”, neavând statutul aprobat de guvernul maghiar¹.

---

¹ I. Munteanu, *Mișcarea națională din Banat*, Timișoara, Editura Antib, 1994, p. 133-134

Implicați direct în activitatea politică, ca membri ai Partidului Național Român, sau indirect, ca susținători ai mișcării naționale, învățătorii români din Banat au avut în nenumărate rânduri parte de presiuni și restricții din partea autorităților maghiare, în activitatea lor profesională și extraprofesională, cauzate de ideile și atitudinile lor politice. Există numeroase exemple pentru a ilustra această aserțiune, din care vor reda câteva.

De pildă învățătorul Ioachim Boncea din Ghiroda, care avea cunoștințe temeinice, legate de cultivarea pomilor fructiferi, a fost destituit fără nicio explicație din funcția de inspector pentru pomărit, la scurt timp după ce primise această atribuție, prin Ordinul din 27 ianuarie 1886². Cauza destituirii învățătorului I. Boncea din funcție, a avut însă un profund substrat politic. În anul 1884, când candidatul partidului opozițional, Szokoly Gyula, își susținea campania electorală în Becicherecul Mic, învățătorul Boncea a ținut un discurs antigubernamental în limba română, în fața alegătorilor români. Această atitudine i-au atras lui I. Boncea o serie de presiuni, intimidări și persecuții din partea solgabirăului cercual, care nu au avut darul să-l impresioneze pe învățătorul român și nici pe alegătorii care țineau la sfatul său. În ziua scrutinului, sătenii din Ghiroda l-au urmat pe învățător și au votat cu opoziția. După numirea lui I. Boncea ca inspector pentru pomărit, solgabirăul l-a influențat pe vicecomite să-l destituie din această funcție, dintr-un motiv care nu avea nici o legătură cu activitatea pe care urma să o exercite: acela că și-a manifestat libertatea constituțională³.

Învățătorul Ioachim Boncea a murit în anul 1892, la vârsta de 50 de ani. În mormântarea lui, din 30 septembrie 1892, s-a constituit într-o adevărată manifestare de elogiere a personalității celui dispărut, care se remarcase în timpul vieții atât prin activitatea cultural-educatională, dar și prin aceea

---

²*Luminătorul*, Timișoara, 1886, nr.66, din 23 august/4 septembrie, p. 3

³*Idem*, 1886, nr.69, din 31/15 septembrie, p. 3-4

pusă în slujba mișcării naționale. Serviciul funerar a fost săvârșit chiar de protopopul Traian Putici al Timișoarei, însoțit de mai mulți preoți din localitate și din zonă. Numeroși învățători, în frunte cu președintele Reuniunii din Protopopiatul Timișoara, Emeric Andreescu, l-au condus pe ultimul drum pe fostul lor coleg. Avocatul și omul politic timișorean, Pavel Rotariu, a ținut să fie și el prezent. Cu acest prilej, învățătorul Ioan Mateica din Izvin a compus o poezie închinată celui dispărut, ilustrând prin intermediul metaforelor, calitățile de luptător național pe care le-a avut Ioachim Boncea. Având în vedere că în acel an se înaintase „Memorandul”, care nu fusese luat în seamă de împărat, ultima strofă a poeziei s-a constituit într-un protest național pe care defunctul trebuia să-l adreseze divinității, ca un ultim reazem și ca o ultimă speranță pentru împlinirea idealului de dreptate al românilor: „Închei, și-ți fac rogarea, să spui ah sus la ceriu! // Să spui viața noastră și greul ce-ndurăm // Să spui de limbă, lege, de școli și azile // De jugul ce ne-apasă și lupta ce-o purtăm”⁴.

Un alt învățător angajat în mișcarea politică, ca membru al secției locale a Partidului Național Român, dar și cu o bogată activitate culturală națională, a fost învățătorul Emeric Andreescu din Beregsău. În anul 1890, învățătorul din Beregsău a primit încuviințarea Consistoriului arădean, să editeze foaia „Junimea română”, cu condiția ca în coloanele ziarului să nu introducă chestiuni politice. Această gazetă a apărut de două ori pe lună, din două în două duminici. La sfârșitul anului 1890, împrejurări nefavorabile l-au constrâns pe E. Andreescu să întrerupă pentru un timp, editarea foii. Datorită popularității demersului său, la îndemnul colegilor învățători și al altor intelectuali din zonă, învățătorul din Beregsău a hotărât să continue activitatea gazetărească, prin editarea foii „Săteanul”, care se dorea a fi o continuare a celei sistate, „Junimea Română”. După ce, în prealabil, ceruse încuviințarea Consistoriului, Emeric Andreescu a început să

---

⁴*Luminătoriul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 69, 23 septembrie/5 octombrie, p. 3

lucreze la al doilea ziar, când inspectorul regesc de școli, Martonfy, prin hârtia oficială nr. 3068, pretindea nu numai sistarea editării gazetei, dar și acțiune disciplinară împotriva învățătorului. Într-o scrisoare către inspectorul școlar confesional Ioan Damșia, din 10/22 octombrie 1891, Emeric Andreescu își arăta nedumerirea față de ingerința lui Martonfy în această chestiune, căci problema editării unei foi periodice aparținea mai degrabă de competența autorităților politice-polițiene și nicidecum a inspectorului școlar al statului. După ce vicecomitele comitatului Timiș îi aprobase învățătorului român editarea primei foi periodice, acum, la intervenția inspectorului școlar regesc, aceeași instituție i-a interzis activitatea publicistică. Până la rezolvarea cauzei, învățătorul a pus ziarul „Săteanul” sub redacția soției sale (din 18/25 octombrie 1891), Emilia Andreescu, care nefiind învățătoare, nu putea fi dependentă de ordinele ministeriale și nici de inspectorul școlar regesc⁵. În raportul său, inspectorul școlar Ion Damșia nota că obiectivul final al acțiunii inspectorului regesc este „suprimarea oricărei întreprinderi a dezvoltării literare naționale, este maghiarizarea și pierderea noastră, în scopul căruia se folosește de toate mijloacele”⁶. Datorită presiunilor exercitate de autorități, care i-au obstrucționat activitatea, foaia „Săteanul” a apărut doar o scurtă perioadă, între 15/27 august 1891-25 decembrie 1891 (6 ianuarie 1892)⁷. Cu numărul 17, ziarul și-a încetat apariția, deși așa cum afirma E. Andreescu, „noi n-am cerut bani, muncă și timp spre a satisface postulatele programei noastre. Ni s-a pus pumnul în gură”⁸.

---

⁵ D.J.A.A.N., *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 45/1890, nepag.

⁶ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 206

⁷ *Anuarul învățământului primar și normal din regiunea Timișoara pe anul 1942-1943, întocmit de Inspectoratul Școlar Regional*, Imprimeria Editurii Vrerea, Timișoara, 1943, p. 250

⁸ Apud V. Popeangă, *op.cit.*, Arad, 1976, p. 206

În anul 1892, la „Memorandul” tinerimii studioase din România, studenții maghiari de la universitățile din Monarhia austro-ungară, au răspuns printr-un alt „memorand”⁹. La sfârșitul lunii iulie 1892, a ieșit de sub tipar „Replica” studenților români din Ungaria și Transilvania, la ultimul „memorand” maghiar, având ca autor principal pe lugojeanul Aurel C. Popovici. Tipărit în 21.000 de exemplare, tradus în limbile germană și franceză, cuprinzătorul memoriu politic al studenților români, avea menirea să informeze din nou opinia publică europeană, prin exemple concrete, despre nedreptățile făcute românilor, abuzurile repetate îndreptate împotriva școlilor și Bisericii naționale, despre încălcarea sistematică a Legii naționalităților, a Legii electorale etc. Autoritățile maghiare intervin și de această dată cu promptitudine. Sub învinuirea că „Replica” urmărește „ațâțare în contra unei naționalități”, guvernul maghiar a decis confiscarea memoriului și a intentat proces autorilor. Eminentul gânditor și patriot, A. C. Popovici, a fost arestat de autorități, judecat de Curtea cu jurați din Cluj la 30 august 1893 și condamnat la patru ani închisoare, 500 de florini amendă și plata cheltuielilor de judecată¹⁰.

Cunoscând adevăratul motiv la cauza pe care o apăra „Replica”, manifestată în rândul învățătorilor și al preoților români, autoritățile locale din comitatul Timiș au dezlănțuit controale, pentru a descoperi și confisca acest document incriminator la adresa guvernanților. În dimineața zilei de 2 noiembrie 1892, parohul-învățător Aurel Drăgan din Ghilad, s-a trezit cu fibirăul Somogyi din Ciacova, însoțit de secretarul său. În cancelaria lui Drăgan s-a făcut o vigoasă percheziție pentru a găsi „Replica”, dar fără succes. Apoi, fibirăul s-a îndreptat spre locuința învățătorului român Ioan Biruescu, făcând și acolo un control amănunțit, fără să descopere însă documentul incriminat. Pentru că învățătorul îi răspundea

---

⁹ *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 55, din 29 iulie/10 august, p. 1

¹⁰ I. Munteanu, *op.cit.*, p. 127-128

întrebărilor doar în limba română, fibirăul l-a amenințat că-l va reclama inspectorului regesc de școli. Biruescu nu s-a pierdut cu firea și a răspuns că din moment ce respectă legea și are certificat de calificare pentru predarea limbii maghiare, nu are de ce să dea socoteală cuiva¹¹.

Provocarea lansată de cercurile guvernamentale austro-ungare prin organizarea „serbărilor mileniului”, în anul 1896, nu a avut efectul scontat de autorități, în rândurile comunităților românești din comitatul Timiș, pentru că românii nu se puteau identifica cu un eveniment care pentru ei nu avea nicio semnificație¹².

Într-un articol intitulat „Tămbălăul milenar din Timișoara”, ziarul „Dreptatea” își manifesta atitudinea critică față de festivitățile organizate la 2/14 mai 1896, în orașul de reședință al comitatului Timiș, ocazionate de acest eveniment. Deși prezența românească la manifestările de la Timișoara a fost redusă, ziarul timișorean înfierează comunele care ascultând de notarii comunali, „au făcut atâtea ironie de neamul lor”, trimițându-și reprezentanți la o sărbătoare care nu era a lor: Izvin, Chișoda, Ianova, Utvin, Bazoș, Cemetiaz. Autorul articolului de presă, îi consideră vinovați pentru această „rătăcire” a locuitorilor din cele șase comune, pe „păstorii” lor: preoții și învățătorii, deși în persoană, la festivitățile de la Timișoara a participat doar un singur învățător, cel din Bazoș. La fel ca în perioadele electorale, participarea românilor la „serbările mileniului”, a fost „stimulată” recurgându-se la mijloace materiale: mâncare, băutură și bani. În finalul articolului de presă este exprimat regretul că frumoasele jocuri naționale: călușarul și bătuta, au fost cu această ocazie „profanate”, iar față de aceia care și-au permis acest sacrilegiu, atitudinea nu poate fi decât sceptică: „Acești români sunt pierduți și de faptele lor să se rușineze!”¹³.

---

¹¹ *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 79, din 28 octombrie/9 noiembrie, p. 1-2

¹² I. Munteanu, *op.cit.*, p. 141

¹³ *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 98, din 3/15 mai, p. 3

Tot cu ocazia acestui eveniment, notarul Zoltan Zsutty din Șipet, comună cu majoritate românească, a convocat reprezentanța comunală din localitate pentru a aproba proiectul său de sărbătorire a mileniului, pe data de 9 mai 1896. Conform acestuia, elevii școlii confesionale începeau festivitățile la biserică, unde preoții trebuiau să țină o slujbă închinată acestui eveniment. După aceea, la școală, elevii susțineau un program artistic cu public, iar după amiaza avea loc un ospăț pe islazul localității, achitat cu bani din casieria comunală. Printr-un discurs bine argumentat, preotul Teodor Cioloca a combătut proiectul, acuzând ingerința în biserică și școala românească, protejate de autonomia confesională. El a propus ca intelectualitatea din Șipet, în număr de 20 de persoane, să contribuie benevol și după posibilități pentru acest scop, decât să fie însărcinați toți locuitorii comunei cu o sumă de bani. Argumentele preotului Cioloca au fost suficiente pentru respingerea proiectului de către Reprezentanța comunală, în care românii formau majoritatea. Notarul l-a acuzat, ulterior, pe preotul român, în paginile ziarului „Dettaer Zeitung”, că prin respingerea proiectului a vătămat public națiunea maghiară¹⁴.

În antiteză cu „serbările mileniului”, Adunarea generală a „Astrei”, desfășurată la Lugoj în 15/27 august 1896, s-a transformat cu adevărat într-o sărbătoare națională românească. Comitetul local alcătuit din intelectuali lugojeni, în frunte cu Titu Hațeg, a obținut un cuprinzător și entuziast sprijin din partea întregii comunități românești, în organizarea acestei manifestări cultural-naționale¹⁵.

La sărbătoarea națională de la Lugoj au participat 4.000 de români, învățătorii timișeni precum Pava din Belinț, Biruescu din Ghilad, Amandia din Ictar¹⁶, fiind prezenți ca

---

¹⁴ *Idem*, III, 1896, nr. 94, din 27 aprilie/9 mai, p. 3

¹⁵ I. Munteanu, *op.cit.*, p. 143

¹⁶ *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 183, din 20 august/1 septembrie, p.

dirijori de coruri, alții ca membri sau ca simpli spectatori, dar toți animați de „principiul solidarității naționale pe terenul cultural”, deziderat exprimat de Alexandru Mocioni în cuvântarea ținută cu ocazia acestui eveniment¹⁷. Momentul de apogeu și cel mai înălțător al manifestării, a fost când cele 20 de coruri reunite, au intonat cu o „forță nedescriptibilă” la lumina „focului bengalic”, imnul renașterii românești, „Deșteaptă-te române”¹⁸.

Evenimentul de la Lugoj nu a fost scutit de șicanele poliției, care a urmărit cu atenție întreaga lui desfășurare. Comitetului de organizare i s-a interzis să poarte cocarde cu tricolorul românesc, fiind înlocuite cu altele în culorile albastru-roșu. Pentru a suplini absența uneia dintre culorile tricolorului românesc, organizatorii și-au pus câte o floare galbenă în piept, dar n-au scăpat de vigilența polițială și au trebuit să renunțe la ea. De altfel, la emularea corurilor toate formațiunile au trebuit să-și ascundă însemnele tricolore. O femeie îmbrăcată în costum național, nu a fost primită în această ținută la manifestare¹⁹. Cu toate restricțiile impuse, adunarea „Astrei” de la Lugoj a fost o memorabilă manifestare națională, la care și-au adus cu prisosință contribuția și învățătorii timișeni, nu numai prin dirijarea unora din corurile prezente, ci și prin faptul că multe din cântecele acestei impresionante emulări de coruri, au pătruns în conștiința coriștilor încă din fragedă copilărie, când se aflau pe băncile școlii profesionale.

Anii de sfârșit ai secolului al XIX-lea, sunt dominați de pasivitatea românilor bănățeni față de alegerile dietale. Împărțirea nedreaptă a cercurilor electorale, neegalitatea censului, opresiunea organelor guvernamentale, au justificat această atitudine la care au aderat și învățătorii români din

---

¹⁷*Idem*, Timișoara, III, 1896, nr. 185, din 22 august/3 septembrie, p. 1

¹⁸*Idem*, Timișoara, III, 1896, nr. 183, din 20 august/1 septembrie, p. 2

¹⁹*Ibidem*

Banat²⁰. În această perioadă mișcarea națională s-a desfășurat mai mult pe tărâm cultural, dar eficiența ei nu a fost afectată, pentru că învățătorii și preoții români bănățeni au reușit să țină trează conștiința națională, chiar atunci când vremurile erau întunecate.

---

²⁰ *Dreptatea*, Timișoara, I, 1894, nr. 49, din 2/14 martie, p. 1.

LUPTA DE LA LUGOJ (1907) (I)

Horațiu Suciu

La începutul secolului al XX-lea, Partidul Național Român din Transilvania și Banat renunță la politica de pasivitate, revenind la activismul politic. Elitele politice românești din Ungaria hotărâsc ca la alegerile din 1906 să propună candidați în toate regiunile în care locuiau români.

Relatățile din ziarele vremii scot la iveală modul în care se desfășurau alegerile în partea ungară a Imperiului Austro-Ungar.

Articolele din presa de la începutul secolului dezvăluie faptul că în lupta electorală era permis totul: amenințările, corupția, trădarea, bătăile, implicarea nedreaptă a autorităților. Părțile implicate nu se dau în lături de la folosirea celor mai diverse și neortodoxe metode pentru a câștiga alegerile.

Pentru alegerile din 1906 în comitatul Caraș-Severin Partidul Național Român propune candidați în toate cercurile electorale¹. Ziarul „Unirea” din Blaj prezintă, în 25 aprilie 1906, lista ce cuprinde „Candidații partidului național. VIII. Com. Caraș Severin.22. Bocșa: Coriolan Bredicean.23. Caransebeș: Dr. Ioan Sîrbu.24. Oravița: Coriolan Bredicean.25. Lugoj: Dr. George Popoviciu.26. Zorlenț: Dr.

Dr. G. Popovici.

Protopopul George Popovici

---

¹ Victor Lăzărescu, *Lugojul și Lugojenii de altă dată*, FED, p.7-9

Ștefan Petrovici.²⁷ Făget: Dr. Aurel Cosma²². „Tribuna” din Arad îl amintește și pe „Dr. Aurel Novac adv. în Biserica albă”, care candidează la Sasca³.

În contextul pregătirii alegerilor au loc numeroase „adunări electorale”. Astfel, în aprilie 1906 are loc „adunarea electorală de la Lugoj”. Conform ziarului „Tribuna”, „Adunarea de Miercuri a fost cercetată de peste 1000 de frunțași. Președinte a fost Valeriu Braniște. După o vorbire frumoasă de deschidere, este aclamat dl Dr. George Popovici de candidat.

El își ține vorbirea de program în mijlocul uralelor nesfârșite. Candidează pe baza programului național din 1881; cere validarea limbei românești în administrație și justiție, cere revizuirea leală a legii naționalităților, respectarea autonomiei bisericești și școlare, cere sufragiu universal și legi pentru bunăstarea poporului⁴.

Campania electorală se încheie rapid și „...luni la 30 Aprilie st. n. s’au ținut alegeri în următoarele cercuri cu candidați naționali: Iosășel – Dr. Nicolae Oncu, Radna – Vasile Goldiș, Boroșineu – Dr. Ioan Suciuc, Chișineu – Ioan Russu Șirianul, Pecica – Dr. Aurel Novac, Șiria – Dr. Ștefan C. Pop, St.–Ana – Dr. Iustin Marșieu. Arpaș – Dr. Nicolae Șerban, Făgăraș – Nicolae Ivan, Cojocna – Vasile E. Moldovan, Bocșa – Coriolan Bredician, Caransebeș – Dr. Ioan Sârbu, Făget – Dr. Aurel Cosma, Lugoj – Dr. George Popovici, Oravița – Cor. Bredicianu, Sasca – Dr. Aurel Novac, Zorlenții mari – Dr. Ștefan Petrovici...”⁵.

„Unirea” din Blaj aduce „Ultime știri.Până în momentul ultim sunt cunoscute următoarele alegeri din partida națională:1. Dr. Iuliu Maniu, Vințul inferior.2. Dr. Ales. Vajda Voevod, Ighiu.3. Dr. Nicolau Șerban. Arpaș. 4. Nicolau Oncu,

---

²Unirea, Blaj, anul XVI, nr. 17, 25 aprilie 1906, p. 3

³Tribuna, Arad, anul X, nr. 67, 9/22 aprilie 1906, p. 2

⁴Ibidem, p.4

⁵Ibidem, nr. 73, 18 aprilie/1 mai 1906, p. 2

Iosășel.5. Vasile Goldiș, Radna.6. Dr. Ștefan Pop, Șiria.7. Dr. Ioan Suci, Boroșineu.8. Dr. Aurel Novac, Sasca-montană.9. Coriolan Bredicean, Bocșa-rom.10. Coriolan Bredicean, Oravița.11. Dr. George Popovici, Lugoș.12. Dr. Ștefan Petrovici, Zorlent⁶.

După aceste victorii, românii bănățeni sunt euforici. Ziarul „Drapelul” din Lugoj descrie, cu lux de amănunte, modul în care s-a sărbătorit la Lugoj izbânda electorală: „Retragere cu torțe.Mercuri seara a avut loc o manifestație grandioasă în onorul celor trei deputați naționali cu domiciliul în Lugoj: Dr. George Popovici, Coriolan Brediceanu și Dr. Ștefan Petrovici. Convoiul s’a format în colțul străzii Făgetului și Măgheruței, de unde cu 200 torțe și fanfara pompierilor în frunte a pornit, însoțit de mii de cetățeni, la locuința dlui Dr. George Petrovici. În numele cetățenilor a vorbit Dr. Cornel Jurca, căruia a mulțumit în cuvinte alese deputatul Lugoșului. Punându-se de nou convoiul în mișcare, a mers la domnul Coriolan Brediceanu, unde a vorbit Dr. Valeriu Branișce. Deputatul cercurilor Oravița și Bocșa a electrizat auditorul cu verva-i oratorică. Între urale a mers convoiul la Dr. Ștefan Petrovici, pe care l-a salutat Dr. Constatin Manea. Adânc mișcat a răspuns deputatul Zorlentului. Convoiul a înconjurat apoi piața între continue aclamațiuni și venind în fața redacției noastre a depus torțele, însuflețire nemărginită. Nici un incident tulburător. După retragere s’a întrunit un public de peste o mie în sala mare a pavilionului „Concordia” luând parte toți trei deputații și numeroase dame. S’au rostit discursuri însuflețitoare, cari toate sărbătoriau redeșteptarea poporului român din aceste văi și plaiuri⁷.

Însă, foarte repede, presa vremii pune în lumină partea întunecată a acestor alegeri. „Tribuna”, în articolul „Din comitate. Congregația ordinară de primăvară a comitatului Caraș-Severin”, reia la începutul lunii mai 1906, un „raport” al

---

⁶Unirea, Blaj, anul XVI, nr. 18, 1 mai 1906, p. 3

⁷Tribuna, Arad, anul X, nr. 77, 23 aprilie/6 mai 1906, p. 5

ziarului „Drapelul” despre „adunareacongregației”. În acest articol / raport sunt descrise câteva probleme întâmpinate de români în timpul alegerilor din 1906. „Sala tixită de membri congragaționali, precum și de mult public mai ales țărani dela sate. Galeria ocupată de dame”.

Membrii români prezenți în mare număr, având în frunte pe cei trei deputați: Dr. George Popovici, Coriolan Bredicean și Dr. Ștefan Petrovici. Dl com. supr. Pogány deschide congregația la orele 9 1/2. Nainte de ordinea zilei ia cuvântul Dr. George Dobrin, relevând într’un discurs mai mare abuzurile de oficiu ale funcționarilor administrativi la alegerile dietale, în deosebi ale prim pretorelui dela Recița și Jam și enumerând volniciile dela Zorlenți și Bocșa, incidentele dela Lugoș, de pe Valea Begheiului și din Graniță.

<p>REDACTIUNEA ADMINISTRAȚIE și TIPĂRII Strada „palea mare” nr. 26 Biserica „Sfânta Treime” nr. 26 Brașov</p> <p>ÎN VÂNZARE în fiecare zi, de luni până vineri în fiecare săptămână, de luni până vineri în fiecare lună, de luni până vineri în fiecare an, de luni până vineri</p> <p>PREȚUL în fiecare zi, de luni până vineri în fiecare săptămână, de luni până vineri în fiecare lună, de luni până vineri în fiecare an, de luni până vineri</p>	<h1>GAZETA TRANSILVÂNIEI.</h1> <p>ANUL LXX.</p>	<p>„GAZETA” este la București și în toate celelalte orașe din România și în toate țările vecine și în toate provinciile românești și în toate provinciile străine și în toate provinciile străine și în toate provinciile străine</p>
--	---	--

părintelui Simeon Blajovan din Hodoș și caporalului de poliție Const. Dragomir ca autori intelectuali la incidentele din ziua alegerii de deputat la Lugoș, când făcându-și necunoscuți au spart capul primarului Partenie Micula din Fădimac și au scuipat, lovit și înjurat pe primarul din Cladova etc. Părintele Blajovan e acuzat pentru un caz de crimă și patru cazuri de delict, iar Dragomir pentru abuz de oficiu.

Gazeta Transilvaniei, Brașov, 6/19 august 1906

Protestează contra insinuărilor, că noi am fi lucrat cu mijloace nepermise și am fi fanatizat poporul, întreabă pe dl

vic-comite de are de gând a trage la răspundere pe funcționarii, cari și-au depășit cercul de competență și a pune căpăt odată pentru totdeauna nenorocitei practice din trecut de a împiedeca poporul în afirmarea voinței sale constituționale.

Dr. Valeriu Branisce interpelează în privința confiscării steagurilor albe ale partidului național român în cercurile Caransebeș, Oravița și Zorlenți.

Vice-comitele C. Fialka răspunde, că e propriu agitațiunii electorale, că și de o parte și de alta parte s'a depășit limita permisă, dar nu s'a întâmplat nimic ceea ce ar fi făcut de trebuință măsuri mai aspre. Dorește să fie pace și crede, că pacea se va restabili și roagă ca toți cei ce au influență asupra poporului, să conlucre la restabilirea ordinii. În privința confiscării steagurilor albe spune, că ministrul internelor a aprobat confiscarea... Dr. G. Dobrin constată că vice-comitele a deplasat în răspunsul său chestiunea. Roagă pe vice-comite ca funcționarii publici să nu ne agite poporul, căci toată agitația poporului se reduce la volniciile administrației.

Dr. Petru Cornean enumeră volniciile din cercul Reciței și propune exmiterea unei comisiuni mixte pentru stabilirea faptelor și responsabilităților. Dl vice-comite C. Fialka declară că nu acceptează propunerea. Păr. Ioan Brânzeiu dă un tablou interesant despre volniciile din cercul Bozoviciului. Dl Dr. Mihaiu Groșșian arată într'un discurs plin de temperament cum a făcut dl primpretore dela Jam alegere la Sasca, cercul unde s'au comis cele mai mari abuzuri atât din partea dlui primpretore, cât și din partea subalternilor săi. Dl Mihail Popovici (Orșova) arată abuzurile dela alegerea din Caransebeș și cere scut contra volniciilor⁸.

Numitorul comun al alegerilor din primăvara anului 1906 par a fi volniciile („mijloace nepermise”, fanatizarea poporului, funcționari „cari și-au depășit cercul de competență” în încercarea de a „împiedeca poporul în

---

⁸*Ibidem*, nr. 81, 29 aprilie/12 mai 1906, p. 2

afirmarea voinței sale constituționale”, confiscarea „steagurilor albe ale partidului național român”, funcționarii publici care agită poporul). Și totuși, oricât de numeroase ar fi aceste „abuzuri”, vice-comitele C. Fialka consideră, așa cum s-a putut deja citi, „că e propriu agitațiunii electorale, că și de o parte și de alta parte s’a depășit limita permisă, dar nu s’a întâmplat nimic ceea ce ar fi făcut de trebuință măsuri mai aspre”.

Vice-comitele are dreptate. Marile volnicii abia acum urmează. Pe de altă parte, autoritățile se hotărăsc să ia „măsuri mai aspre”.

Din „Gazeta Transilvaniei”, aflăm despre un „epilog la alegerea de deputat în cercul Lugoj”. Astfel, „marți s-a început înaintea tribunalului reg. din Lugoj procesul intentat părintelui Simeon Blajovan din Hodoș și caporalului de poliție Const. Dragomir ca autori intelectuali la incidentele din ziua alegerii de deputat la Lugoj, când făptuitori necunoscuți au spart capul primarului din Fădimac și au scuipat, lovit și înjurat pe primarul din Cladova etc. Părintele Blajovan e acuzat pentru un caz de crimă și patru cazuri de delict, iar Dragomir pentru abuz de oficiu. Majoritatea martorilor au fasonat în favorul acuzaților. Totuși tribunalul a găsit pe părintele Blajovan vinovat și la condamnat la 4 săptămâni temniță pentru delictul violenței contra singuraticilor, având să poarte și spesele. Atât apărătorul cât și procurorul au anunțat apel. Față de C. Dragomir procurorul n-a mai susținut acuza”⁹.

În „Drapelul” găsim detalii despre alt „proces în legătură cu alegerea dela Lugoj”: „Nicolae Muntean din Jabăr a fost Marți condamnat de tribunalul din Lugoj pentru violență contra particularilor (a bătut în ziua alegerii de deputat pe candidatul de avocat Isidor Pollak, care încercase să fure alegători și să-i ducă în tabăra lui Makay) la 2 săptămâni închisoare”¹⁰.

---

⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, anul LXIX, nr. 174, 6/19 august 1906, p. 1

¹⁰ *Ibidem* nr. 242, 2/15 noiembrie 1906, p.2

Violența în timpul alegerilor pare a fi o practică obișnuită. „Apărarea Națională” din Cernăuți scrie în ianuarie 1907 că, „acum câteva zile s’a început în fața tribunalului din Lugoj, constituit din d-nii Zaclharias president, Miesz și Cisinaș votanți, procesul criminal intentat d-lui paroh Laurențiu Barzu din Bacamezeu și 15 locuitori din Bacamezeu, învinuiți că ar fi comis în prejma alegerii de deputat dela Făget violență contra singuraticilor, încercînd a împiedeca pe alegătorii din Zălbalt și Brusnic, aparținători partidului Hajdu, de a trece prin Bacamezeu. Acuza a susținut-o dl procuror Bartha, apărători au fost domnii Dr. Ioan Popovici și Dr. Caius Brediceanu. Păr. Barzu și econ. Morărescu sînt achitați, ceilalți condamnați la 2-14 zile”¹¹.

Ca într-un roman scris de Jaroslav Hašek, părintele Blajovan din Hodoș e condamnat pentru un incident cu autori necunoscuți „pentru delictul violenței contra singuraticilor”. Trecînd peste ridicolul acestui proces, inițiat probabil cu scopul de a pune la punct elitele românești prea zgomotoase, nu putem să nu remarcăm că în timpul alegerilor de la Lugoj, din 1906, s-au spart capete, s-a scuipat, s-a lovit și s-a înjurat.

Gazeta „Libertatea” din Orăștie aduce într-un articol cu titlul „Nou de tot!” alte amănunte și precizări cu privire la desfășurarea alegerilor de la Lugoj, din 1906. „Guvernul „național” al lui Kossuth¹², lucru prea firesc, vrea să arate și țării și nației sale maghiare, că venind la putere cu atîta zgomot și tropot, aduce măcar ceva nou, nou de tot în ocîrmuirea țării, ce pîn’acum n’a mai fost! Ca să se vadă că e guvern cu stea în frunte, cu steaua lui Kossuth.

Și cum „gloria” tuturor guvernelor, înaintea nației lor e, că în ce măsură știu prigoni naționalitățile nemaghiare, guvernul lui Kossuth s’a îngrijit ca chiar aici să aibă ceva

---

¹¹ *Apărarea Națională*, Cernăuți, anul II, nr. 5, 19 ianuarie st. N. 1907, p. 2

¹² Este vorba de Ferenc Kossuth (1841-1914), fiul lui Lajos Kossuth. Ferenc Kossuth a fost ministru al comerțului în Ungaria, între anii 1906-1910.

„nou”. Pân’acum ne băga în temniță numai dacă spuneam vre-o vorbă prea „aspră” despre națiunea ungurească, – Kossuth zice că de aici încolo să ne bage în temniță și când cutezăm să mai zicem vre-o vorbă dreaptă despre floarea de la urechea Ungurilor, despre Jidovi!

Și ca să dovedească această mîndră înnoire kossuthistă, tribunalul din Lugoj a osîndit săptămîna trecută pe învățătorul Ilicescu din Ramna la 14 zile de închisoare de stat și 40 cor. Pedepsă în bani, pentru-că unde ar fi „ațâțat contra confesiunii jidovești”... Vezi asta-i lumea lui Kossuth odată!

Tot acel tribunal și tot săptămîna trecută a pedepsit pe Porfirie Oprișor din Lugoj la 10 zile arest de stat și 40 cor. pentru „ațâțare”, iar pe economul Toma Cristian din Surducul mare, la 10 zile închisoare, pentru nesupunere „autorităților” (slujbașilor), – tot ca urmări a alegerii de deputat dela Lugoj, – doar-doar bagă frică în oameni. Uite, frate, cum răsar azi „ațâțatori” și martiri, sub domnia kossuthistă. Par’că mai altfel ca alte-dăți!”¹³.

Proces în legătură cu alegerea de Lugoj. Cetim în »Drapelul»: Nicolae Muntean din Jabăr a fost Marți condamnat de tribunalul din Lugoj pentru violență contra particularilor (a bătut în ziua alegerii de deputat pe candidatul de avocat Isidor Pollak, care încercase să fure alegătorii și să-i ducă în tabăra lui Makay) 2 săptămîni închisoare.

Gazeta Transilvaniei, Brașov, 2/15 noiembrie 1906

Alegerile de deputat de la Lugoj i-au împins pe români la ațâțare „contra confesiunii jidovești”, „ațâțare” (simplă) și nesupunere față autorități. Atitudinea antisemită a articolului față de „Jidovi” și ațâțarea „contra confesiunii jidovești” se

---

¹³Libertatea, Orăștie, anul V, nr. 36, 26 august/8 septembrie 1906, p. 2

explică prin faptul că o parte a adversarilor politici a candidaților români la funcția de deputați erau evrei maghiari. În plus, la începutul secolului XX, evreii din Ungaria (inclusiv cei din Banat) se considerau maghiari din toate punctele de vedere. De aceea votau pentru candidații susținuți de autoritățile maghiare. Pentru unii români, evreii maghiari devin „floarea de la urechea Ungurilor”. Antisemitismul Românilor din Banat și Transilvania își găsește astfel și o motivație politico-națională.

Atâtea fapte reprobabile îi fac pe maghiari să se simtă în primejdie în comitatul Caraș. „Tribuna”, în articolul „Primejdia ungerimii din Caraș” ne face cunoscută situația: „Un patriot din Lugoj se tângue în „Magyarország” de eri, că în comitatul cu populația covârșitoare românească, unde Ungurii abia sunt doar’ de sămânță că Români au cutezat să aleagă patru deputați români, înșiră apoi o grămadă de minciuni voind, să dovedească, că Români numai prin „înfricări” și „terorizm” au putut câștiga aceste mandate. Face apoi, natural, apel către guvern, ca să sară în ajutorul „ungurimii primejduită în Caraș”. Adică cum își închipue patriotul din Lugoj „ajutorul” guvernului? Să nu-i mai lase pe Români să aleagă român? Ori să le dea numai Ungurilor și Ovreilor de acolo dreptul de a alege deputat? Astea două idei le mai poate da „patriotul” ministrului Andrassy, căci în celelalte s’a întârziat”¹⁴.

De acum lista este prea lungă. În timpul alegerilor din 1906, din Banat, au avut loc „înfricări” și „terorizm” (s-au spart capete sparte, s-a scuipat, s-a lovit, s-au produs violențe contra particularilor și s-a înjurat), s-a făcut ațătare „contra confesiunii jidovești”, ațătare, nesupunere față autorități, fanatizarea poporului, volnicii, s-au folosit „mijloace nepermise” (funcționari „și-au depășit cercul de competență” și au agitat poporul) și s-au confiscat „steagurile albe ale

---

¹⁴*Tribuna*, Arad, anul X, nr. 91, 13/26 mai 1906, p. 3

partidului național român”. Autoritățile maghiare hotărâsc să intervină. Dintr-o telegramă publicată în „Tribuna” (10/23 mai 1906) reiese că la Budapesta, la 22 mai 1906, „mandatele dela Bogșa (C. Bredicean,) Zorlenț (dr. Șt. Petrovici) și Lugoj (dr. G. Popovici) au fost atacate la comisia de verificare a Dietei pentru pretinse agitațiuni”¹⁵.

În noiembrie 1906, după cum precizează „Gazeta Transilvaniei”, „mandatul de la Lugoj, care a fost obținut la alegeri de către deputatul naționalist protopopol Dr. George Popovici a fost protestat în fața comisiei cenzurătoare a dietei. Apărătorul mandatului a fost d-l Dr. Valer Branisce, care într’o pledoarie de mai multe ceasuri a combătut toate pretextele invocate de adversari. Comisiunea cu toate acestea a orânduit a se face cercetare, însărcinând cu aceasta pe referentul Dr. Németh Imre”¹⁶. „Tribuna”, referindu-se la același subiect, scrie că: „Joi comisia IV-a de verificare a mandatelor deputaților Dietei a pertractat petiția dată în contra mandatului dr. G. Popovici ales deputat în Lugoj.

Comisia e prezidată de Háviár Dániel. După-ce au vorbit dr. Teller, avocat în Budapesta și dr. Rozenhal, avocat în Lugoj, amândoi jidovi, cari cer nimicirea mandatului pentru cuvânt că oamenii de încredere ai dlui Popovici ar fi ațâțat la ură împotriva Ungurilor, dr. V. Branisce a căutat să arate netemeinicia acuzelor. Comisia a decis să se facă cercetare în cerc și a însărcinat pe deputatul Németh Imre să ducă la îndeplinire hotărârea dată.

Între alte neadevăruri ce se spun în petiție este și acela că Românii ar fi venit la votare sub steag românesc. Par’că nu l’ar fi confiscat jandarmii dacă ar fi fost astfel de steag și n’ar fi vîrît în temniță pe purtătorii steagului”¹⁷.

---

¹⁵*Ibidem*, nr. 89, 10/23 mai 1906, p. 3

¹⁶*Gazeta Transilvaniei*, Brașov, anul LXIX, nr. 238, 28 octombrie/10 noiembrie 1906, p. 1

¹⁷*Tribuna*, Arad, anul X, nr. 202, 11 noiembrie/29 octombrie 1906, p. 3

Odată ce mandatele deputaților români au fost contestate, autoritățile știau vor urma noi alegeri și trec la acțiuni serioase de intimidare. În noiembrie 1906, după cum relatează „Tribuna”, într-un articol cu subtitlul „La temniță!”: „De eri dl Avram Indreica, potrivit poruncii primite dela procuratura din Cluj, s’a presintat la temnița de stat din Seghedin pentru a-și începe osânda de 6 luni, cât i-s’a dat în primul proces de presă ce a avut pentru un articol publicat în Tribuna.

Iar alaltăieri Tabla regească din Timișoara a respins apelata ce dl Traian Gașpar preot în Lugoj, făcuse în contra sentenții tribunalului din Lugoj, care-l osândise la 10 zile temniță, 40 cor. amendă și un anperderea oficiului, pentrucă la alegeri ar fi agitat cu cele sfinte.

Dl. Gașpar va trebui să meargă și d-sa curând la temniță. De, se face vacanță în Seghedin, deoarece dl. Ioanovici, redactor al Libertății își împlinește zilele acestea anul de când stă în Seghedin. Acum merg doi în locul celui ce scapă!”¹⁸.

În ianuarie 1907, „Gazeta Transilvaniei”, într-un articol având același subtitlu, „La temniță!”, vine cu detalii referitoare la soarta celor „trei condamnați în procesele „Drapelul” din Lugoj, Dr. Ștefan Petrovici, deputat, Dr. Corneliu Jurca, avocat și M. Gașpar diacon”. Conform articolului, ei „vor intra la 1 Februarie în temnița de stat la Seghedin, spre a-și împlini osânda”. Mai mult, „procurorul din Timișoara a cerut deja suspendarea imunității deputatului Ștefan Petrovici”. Articolul mai precizează că „ziarele maghiare scriu, că procese de presă au fost întentate următoarelor foi românești: „Libertatea” din Orăștie, „Orizontul” din Cluj, „Tribuna” din Arad (trei Procese), „Drapelul” din Lugoj și Unirea din Blașiu”¹⁹.

---

¹⁸*Ibidem*, nr. 206, 4/17 noiembrie 1906, p. 1

¹⁹*Gazeta Transilvaniei*, Brașov, anul LXX, nr. 2, 4/17 ianuarie 1907, p. 2

Reținem încă un instrument electoral de la începutul secolului, agitarea cu cele sfinte. Dar această acuzație mărunță contra românilor trece aproape neobservată în presa vremii, căci, în ianuarie 1907, „spre Bocșa sunt acum ațintite privirile tuturor Românilor”²⁰. Însă situația e foarte complicată, mai ales după ce Coriolan Brediceanu a pierdut mandatul de aici.

Un articol de pe pagina 1 a ziarului „Tribuna”, din 12/25 ianuarie 1907, prezintă sentimentele românilor cu privire la alegerile de la Bocșa din 1907. Potrivit articolului, actul electoral de la Bocșa urma să fie o bătălie de o importanță covârșitoare, „în numele întregului popor românesc”. La Bocșa, unde, în 1906, Coriolan Brediceanu a obținut o victorie împotriva lui „Weisz Iulian, ovreu din Budapesta”, românii trebuiau să voteze un alt candidat al Partidului Național Român pentru a demonstra conștiința de neam. „În urma, începe articolul, nimicirii mandatului fruntașului Coriolan Brediceanu, românii din Bocșa vor avea nu numai să aleagă un simplu deputat, ci să răspundă în numele *întregului popor românesc* la o mulțime de întrebări, întâi de toate la întrebarea care s’a dat drept pretext al nimicirii mandatului: că mandatul lui Coriolan Brediceanu nu a fost expresiunea adevărată a voinții poporului, ci a teroarei, a înfricării sub care au stat alegătorii din partea „naționaliștilor” și că dacă nu era aceasta teroare, românii alegeau pe Weisz Iulian, ovreu din Budapesta și nu pe Coriolan Brediceanu din Lugoș.

A doua întrebare la care le trebuie răspuns celor din Budapesta este: nu cumva s’a mai potolit însuflețirea dela alegerile trecute și românii în urma proceselor multe și a înfricărilor de pân’aci și a celor ce vor urma d’aci înainte se vor mai fi muiat, încât pot fi de acum înainte apropiați. În cazul acesta vom nimici pe rînd toate mandatele contestate: și alui George Popovici din Lugoj și alui Ștefan Petrovici din Zorlenț

---

²⁰*Tribuna*, Arad, anul XI, nr. 9, 12/25 ianuarie 1907, p. 1

– își zic cei-ce vor să înfrângă lupta de rezistență națională a românilor.

Întrebarea cea mai mare la care va răspunde apoi alegerea din Bocșa este: aprobă ori nu poporul românesc lupta, bărbătească ce s'a desfășurat în auzul lumii întregi între fiii poporului nostru, azi reprezentanți legali a 14 cercuri electorale românești și între cei-ce ne tăgăduiesc dreptul la existență națională, cari zic că nu poporul românesc este acela care, veacuri întregi și-a apărat limba și viața lui românească, biserica și rostul lui strămoșesc, nu poporul este acela, care naște și izvorește din belșugul seu de viață pe luptătorii și înaintea mergătorii dorințelor și sperărilor sale ci „agitatorii”, „ațîțătorii” sunt cari fac gâlceava, cari asmuță pe români, împotriva rânduiei de stat, a statului care vrea să fie maghiar și nu poate de acești agitatori.

În marele proces care se discută în auzul lumii întregi, care a atras aici atenția întregii străinătății a intervenit un episod: *se conzultă din nou părerea poporului român*. Nu bocșenii deci, ci poporul român se va rosti prin graiul bocșenilor la alegerea în fața căreia stau.

Iată de ce alegerea din Bocșa este o afacere nu a lor, *ci a tuturor românilor*. Iată de ce, mărturisim sincer, privim și cu oarecare îngrijire, cu oare-care temere în fața alegerii dela Bocșa. Nu fiindcă ni-ar doar lipsi încrederea în virtutea celor ce astă primăvară au dus cu atâta însuflețire steagul național la izbândă, ci pentru că ne dăm seama că guvernul actual, care a dat atâtea dovezi că nu e alegător în mijloace când e vorba de noi, acest guvern care nu se sfiște a da instrucții de felul acesta organelor sale: că împotriva noastră și ilegalitatea este permisă; acest guvern va uza și în Bocșa de toate mijloacele posibile, pentru a zădărnici izbânda noastră, izbândă care numai atunci va fi a noastră, când alegătorii din Bocșa, vor ști să stea într'adevăr *la o înălțime ideală a înaltelor datorii naționale*.

Fi-vor ei la aceasta înălțime, la înălțimea ispitelor extreme la cari vor fi espuși, acesta este întrebarea ce și-o pun românii de pretutindenea.

La Bocșa vor fi deci inimile tuturor românilor. Nu numai Bocșenii, ci noi toți trebuie deci să ne suspendăm toate micile osebiri de vederi și convingeri, cari pot să ne pară ori cât de juste și cari se ivesc în mod firesc în sânul ori cărui partid, *pentrua fi cu toții una, în fața* momentului mare. Aceasta înălțătoare unitate a neamului întreg este imposibil să nu-și resfrângă efectele sale și asupra alegătorilor de acolo, să nu-i îmbărbăteze și îndrituiască la eforturi de cari sunt capabile popoarele în momentele lor istorice.

Noi n'avem nici un interes particular în afacerea alegerii din Bocșa și nu-i iertat să aibă nimeni. Comitetul partidului național să se îngrijască deci din vreme și în unire cu frunțașii din partea locului și asupra persoanei luptătorului cu numele căruia se va intra în luptă. Cerem și pretindem însă și aici, să se purceadă cu convenita precauție, să determine și aici considerații de ordin obștesc și nu personal. Aleasă odată persoana aceasta, fie ea ori care, pe – lângă ideea mare politică ce se leagă de alegerea din Bocșa, ea ș'asa este mai indiferentă, – va trebui să sărim cu toții pentru izbânda steagului național.

Cât pentru noi, vom fi cu tot sufletul nostru acolo, în mijlocul luptătorilor pentru neam, vom fi însă necruțatori față de toți aceia cari în aceste momente mari, pentru orice motive, ar încerca să strice solidaritatea²¹.

În același număr al „Tribunei”, la pagina 4, un alt articol vorbește despre „afacerea dela Bocșa”. În 1906, C. Brediceanu a fost ales deputat și la Bocșa și la Oravița. Legea îi cerea să renunțe la unul din mandate, însă politicianul lugojean n-a făcut-o. Articolul încearcă să explice de ce Coriolan Brediceanu a ales această variantă de acțiune.

---

²¹ *Ibidem*

Lungile explicații scot la iveală alte metehne electorale din Ungaria: corupția, fake news (svonurile), traficul de influență, comerțul cu funcții. „În afacerea mandatului dela Bocșa, din cercuri competente lugojene se dau următoarele lămuriri: înainte de ziua alegerii i-s'a făcut domnului Coriolan Brediceanu ofertul din partea partidului contrar, ca să-și retragă candidatura din cercul Bocșei și atunci Dsa va fi ales fără contracandidat în cercul Oravița și totodată i-se va restitui,... suma care Dsa va hotărî-o, fie aceea ori și cât de mare. Dl Brediceanu a respins acest ofert și celor, cari au mai intervenit în această direcție, le-a declarat categoric că cauza încrederii poporului nu e cauză de trafic. După ce a fost Brediceanu ales în ambele cercuri, nici Orăvițenii, nici Bocșenii n'au voit să abstea dela persoana alesului deputat. Atunci au urmat epistole dela doamne și bărbați de frunte dela Oravița la adresa dlui Brediceanu, în cari s'a comunicat svonul, că dl Brediceanu a primit 50000 florini și pentru această sumă a renunțat la mandatul dela Oravița. Această scornitură a fost desarmată prin faptul, că dl Brediceanu n'a abzis.

Într'aceea a fost prezentat protestul contrarilor contra alegerii dela Bocșa. Bocșenii știind că alegerea a fost corectă, nici ei, nici dl Brediceanu nu s'a gândit să abzică din motivul, că alegerea s'a contestat. Din partea contrarilor s'a făcut ofertul, ca dl Brediceanu să abzică de mandatul protestat al Bocșei și atunci ei vor retrage contestele ridicate contra mandatelor din cercurile Lugoj și Zorientul-mare. Și acest ofert a fost respins, în conțelegere cu deputații aleși în numitele cercuri. Pedepsele și peste tot persecuțiunea alegătorilor din cercul Bocșei s'a potențat.

Când s'a apropiat schimbarea din scaunul de fișpan al comitatului Caraș-Severin, s'au renoit prin persoane private ofertele în înțelesul de sus cu adausul, că ni-se în perspectivă și numirea de fișpan român și eventual mandatul de deputat din cercul Caransebeșului pentru mandatul din cercul Bocșei, în

cari ni-s'a cerut să nu punem contracandidat din partidul nostru. Și acest ofert a fost respins.

Cercetarea în afacerea mandatului din cercul Bocșa s'a efectuit, comisarul de investigare n'a admis ascultarea martorilor noștri și atunci dl Brediceanu a spus din nou bărbaților de încredere din cercul Bocșei chestiunea și aceștia au hotărât să lase toată afacerea la buna chibzuială a dlui Brediceanu. Față de metehnele contrariilor și plin de stimă pentru voința și încrederea poporului, care într'un gând cu alesul deputat sunt convinși că mandatul dela Bocșa e curat de ori-ce încălcare de lege sau influință rea, deputatul Coriolan Brediceanu a rămas consecvent în hotărârea sa de a lăsa să judece comisiunea cenzurătoare a Dietei, după-cum îi va dicta conștiința. Aceasta e cauza adevărată, pentru care dl. Brediceanu n'a vrut și a socotit că nici nu e iertat să renunțe la mandatul dela Bocșa²².

Și ziarul Libertatea din Orăștie (nr. 4, 13/26 ianuarie 1907), într-un amplu articol cu titlul „Nimicirea alegerii dela Bogșa. (Bogșenilor li-s'a aruncat mânușa. – Descoperirea încercărilor de a cumpăra cu bani pe fruntașii români. – Cinstita lor respingere a momelilor.)”, vine cu amănunte referitoare la motivele anulării mandatului obținut de Coriolan Brediceanu la Bocșa, dar și cu amănunte referitoare la „ispitele” venite din partea maghiară pentru ca omul politic lugojean să renunțe de bună voie la acest mandat. Acuzațiile de intimidare și corupție sunt aruncate dinspre o tabără spre alta. „Comisia dietei pentru verificarea (întărirea) alegerilor, desbătând recursul dat de tabăra maghiară căzută la Bocșa, contra alegerii prin care Româniil au eșit așa frumos biruitori, – în ședința sa dela 21 Ianuarie n. c. a adus hotărîre la recurs, și anume a nimicit alegerea dlui Coriolan Brediceanu de deputat al Bogșei montane, – judecând-l și la plătirea alor foarte mari sume de bani, anume să plătească avocatului apărător al său 2600 cor., iar celor ce au înaintat recursul, ca cheltuieli de cercetare și apărare, alte 6426 de tot dară 9026 coroane.

---

²²*Ibidem*, p. 4

Că de ce a nimicit această alegere comisia judecătorească a dietei nu s'a scrintit să spună multe, a spus numai una și bună: că de bună samă tabăra de alegători naționaliști alui Coriolan Brediceanu, prin pășirea sa cutezătoare și spărietoare, amenințătoare chiar, – a înfricat așa de tare pe tabăra alegătorilor contrari, încât prea mulți din cei cari ar fi ținut cu candidatul celălalt, n'au cutezat să ție cu el, ori au votat și ei cu cei mai mulți (ai lui Brediceanu), ori au stat de o parte. Și așa alegerea n'a fost liberă cum se prescrie, ci înrîurită de spăimântătoarea tabără română. De aceea a trebuit nimicită, pentru a da privilegiu nou alegătorilor din cerc să aleagă înc'odată, de de-or alege acum liber.

Iată cea mai cutezată bătaie de joc față cu sîmțămintele și bărbăția poporului român!

Cînd e știut, că poporul nostrum, de cum el să mai înfrice pe cineva, este supus la tot pasul și la toată minuta la vituri, înfricări și pedepse din partea zbirilor stăpînirii, și numai pe lîngă cele mai mari încordări și călcări pe suflet, să poată ridica să meargă unde inima îl mîână, nu unde „domnii” îl trag de mîneci, – atunci tu să spui că tocmai mielul e cel care a tulburat apa domnilor de pe rîu din sus, și pentru osteneala asta să nimicești rodul ostenelelor lui!

E cea mai oarbă și cutezată provocare a poporului român, e ca o pîlmuire a lui!

Di Coriolan Brediceanu a fost ales în două cercuri, la Oravița și la Bocșa. La Oravița a întrunit 1838 de voturi, de două ori cît contrarul său, care a avut abia 908 voturi. – La Bocșa a avut 1436 voturi, cu 482 mai mult ca contrarul său.

Mușcați ca de șarpe de năcazul din suflet, că în comitatul Caraș-Severinului un Valah să iasă ales chiar în două cercuri, și în inima comitatului în Lugoj să fie bătuți, – zbirii stăpînirii și au mușcat buzele de mînie și au zis: unul din cele două cercuri ale lui Brediceanu trebuie să-l zmulgem dela el. De cel al Oraviței în zadar ne-om atinge, că e prea tare în el, da

de putem face ceva cu al Bocșei, unde tot nu-i așa puternic. Și au atacat cu recurs alegerea asta.

Comisia a eșit la fața locului și a ascultat numai martori de-ai taberei căzute, pe martorii numiți de apărătorii alegerii, i-au respins și nu i-au ascultat, și așa având numai dări la protocol de cele plăcute lor, – comisia dietei a luat ca „adevărate” minciunile despre alegere, și a nimicit’o.

Acest lucru este de-opotrivă cu a lovi pe poporul român din cercul Bocșei, cu măciuca în cap în credința că el după această lovitură va sta amețit, speriat, de-o parte, și la noua alegere nu va cuteza să se mai apropie de urnă!

Suntem însă încredințați în sufletul nostrum, că tocmai această lovitură a măciucii șovinizmului, a ridicat poporului roman din cercul Bocșei tot sângele indignării în obraz, și el acum cu îndoită tărie să va aduna zid nebiruit în jurul urnei de alegere, și va da o biruințăși mai strălucită ca cea din rîndul trecut!

Dacă în rîndul trecut s-or mai fi găsit cît de cît Români îndoielnici, azi nu mai e iertat să se găsească nici unul, căci tot cel ce ar sta de o parte ori ar vota cu contrarul, ar da și el din parte-i palmă pe obrazul pălmuit prin judecata din Pesta, a poporului român bocșean!

Fruntașii din cerc să se adune la sfat. Să se organizeze în chip ideal. Să nu fie sătuleț nici colț de cerc, în care să nu-și aibă stafeta și vedetta lor, și să nu lase nici un suflet să se sperie, să desnădăjduiască și să se rătăcească!

Deputații noștri vor cutreera și ei cercul și vor duce suflet cald în sufletele alegătorilor.

Suntem din nainte încredințați, că alegerea va fi după chipul și asemănarea ticăloașelor alegeri dela Dobra și aiurea, – totuși dacă alegătorii noștri vor sta ca frații la olaltă, și fără larmă, fără demonstrații, ci în cea mai frumoasă pace și liniște, numai cu hotărîrea cea mai îndârjită în suflet, vor merge la locul de alegere, – biruința tot a lor va fi!

Noua alegere dela Bocșa, trebuie să fie o alegere model! O alegere ca ne-alta de frumoasă! Căci, frați Bocșeni,

acum ochii tuturor Românilor, numai asupra voastră vor fi ațintiți! Și de veți fi așa precum așteptăm, și veți birui precum se cuvine, – aplauzele (bătăile din palmi) și strigătele de bucurie din toate văile și coastele locuite de Români, vă vor coperi de ziua alegerii!

Ispitele... Dacă dl Corioloan Brediceanu avându-și și așa cercul său celălalt, ar fi abzis de bunăvoie macar cu 2 zile ori și cu o zi ‘nainte de ce comisia dietei a adus hotărîrea sa nimicitoare, – ar fi scăpat de greua pedeapsă în bani, cele peste 9000 cor.

S-or afla mulți cari vor zice: apoi atunci de ce n-a abzis de bunăvoie, căci nu e lucru mic pentru un Român, sau chiar pentru un partid român, să arunce așa în văzduh 9000 cor. pe care putea să și-le cruțe?

Apoi n-a putut abzice, căci să pornise contra dsale fel și fel de ispite și zvonuri, cari l-ar fi zugrăvit atunci ca pe unul ce poate și-a vândut cercul Bocșei pentru bani, – și decît să rămînă pe dsa măcar o umbră cît de mică din un atare ponos de nimic, mai bine a lăsat să ajungă lucrul la hotărîrea comisiei dietei, cu primejdia a suferi o grea pierdere în bani!

Iată, într’adevăr, cîte ispite și de cîte feluri s-au pornit în jurul dlui Cor. Brediceanu pentru cercul Bocșei, luîndu-și ele începutul chiar înainte de alegere și urmîndu-se nesfîrșit și după alegere. Ni-le spune ziarul deputaților „Lupta” în numărul său dela 23 Ian.

„Înainte de ziua alegerii, – scrie „Lupta” – i s’a făcut dlui Criolan Brediceanu îmbiemîntul din partea partidului contrar, ca să-și retragă candidatura din cercul Bocșei și atunci dsa va fi ales fără candidat în cercul Oravița și totodată i-se va da la mână, sub cuvînt de cheltuieli avute, suma de bani cît dsa va hotărî-o, fie aceea ori și cît de mare. Dl Brediceanu a respins acest îmbiemînt și celor, cari au mai intervenit în această direcție le-a spus-o rupt ales, că cauza încrederii poporului nu e cauză de tîrg!”

După-ce a fost Brediceanu ales în ambele cercuri, nici Orăvițenii, nici Bocșenii n'au voit să se lase de bună-voe unii din doi, de persoana alesului deputat. Atunci au urmat epistole dela doamne și bărbați de frunte de la Oravița la adresa dlui Brediceanu, în cari i-s'a scris că se zvonește că dl Brediceanu a primit 50000 florini și pentru această sumă să lasă de bunăvoe de alegerea sa dela Oravița. Această scornitură a fost desarmată prin faptul, că dl Brediceanu n-a abzis de nici unul din cele două cercuri în cari a fost ales, deși toți deputații aleși în două cercuri, își țin numai unul și celălalt îl lasă la alegere nouă, că așa să cere de lege.

Întra'aceasta a fost înaintat protestul contrarilor contra alegerii dela Bocșa. Bocșenii știind că alegerea a fost corectă, nici ei nici dl Brediceanu nu s'au gândit să abzică pentru-că alegerea s'a atacat.

Din partea contrarilor s'a făcut îmbiemîntul, ca dl Brediceanu să abzică de mandatul protestat al Bocșei și atunci ei vor retrage protestele ridicate contra mandatelor din cercurile Lugoj și Zorlențul-mare. Și acest îmbiemînt a fost respins, în conțelegere cu deputații aleși în anumite cercuri.

Pedepsele și peste tot prigonirile alegătorilor din cercul Bocșei s'au mărit. Când s'a apropiat schimbarea din scaunul de fișpan al comitatului Caraș-Severin, s'a renoit prin persoane private îmbiemîntul în înțelesul de sus, cu adausul, că ni-se punea în vedere și numirea de fișpan român și poate mandatul de deputat din cercul Caransebeșului, pentru cel din cercul Bocșei, în care ni-s'a cerut să nu punem contracandidat din partidul nostru. Și aceasta s'a respins.

Cercetarea în afacerea mandatului din cercul Bocșei s'a făcut, comisarul de cercetare n'a primit ascultarea martorilor noștri și atunci dl Brediceanu a spus de nou bărbaților de încredere din cercul Bocșei lucrul, și aceștia au hotărât să lase toată afacerea la buna chibzuială a dlui Brediceanu.

Față de metehnele contrarilor și plin de stimă pentru voința și încrederea poporului, care într-un gând cu alesul deputat sunt încredințați că mandatul dela Bocșa e curat de ori-ce încălcare de lege sau de influență rea, deputatul Coriolan Brediceanu a rămas pe lângă hotărârea sa de a lăsa să judece comisia cenzurătoare a Dietei, după-cum îi va dicta conștiința.

Aceasta e cauza adevărată, pentru care dl Brediceanu n'a vrut și a socotit că nici nu e iertat, să abzică însuși dela mandatul de la Bocșa²³.

Lungile explicații din ziare, referitoare la contextul care a dus la pierderea mandatului de deputat de la Bocșa, aveau rolul de a înmăbăta și înboldi alegătorii români din cercul Bocșei, mai ales că, printre rânduri, se înțelege faptul că ei se simțeau trădați. Aceștia cred că Brediceanu, candidat din partea Partidului Național Român, ales ca deputat la Bocșa, după manevre politicianiste complicate, i-a abandonat. Aceasta e cauza pentru care organele de presă românești repetă ideea „că tocmai această lovitură a măciucii șovinizmului, a ridicat poporului român din cercul Bocșei tot sângele indignării în obraz, și el acum cu îndoită tărie să va aduna zid nebiruit în jurul urnei de alegere, și va da o biruință și mai strălucită ca cea din rîndul trecut!... Noua alegere dela Bocșa, trebuie să fie o alegere model! O alegere ca ne-alta de frumoasă!”.

Pentru a obține o victorie electorală măreață, Partidul Național Român alege un candidat pe măsură pentru alegerile din 1907, din cercul Bocșei. Din „Libertatea”, aflăm că: „frunțașii partidului nostru național din cercul Bocșei și-au spus cuvântul: la o consfătuire a lor, după-ce au luat înțelegere și cu clubul deputaților noștri, – au hotărât cu unanimitate, că drept candidat nou al partidului nostru național în cercul Bocșei, ridică pe dl Dr Valeriu Braniște, directorul ziarului „Drapelul” din Lugoj, Român de frunte, fost profesor în

---

²³*Libertatea*, Orăștie, anul VI, nr. 4, 13/26 ianuarie 1907, p. 1-2

Braşov, apoi director la foaia naţională a fraţilor din Bucovina, fost redactor la „Tribuna” în Sibiu şi la „Dreptatea” în Timişoara, (pentru care a suferit şi doi ani de robie la Vaţ), – aşadar vechiu luptător naţional.

DI Dr. Branişte a primit candidatura şi a pornit în cerc, să-şi ţină vorbirile de program.

Suntem siguri că Românii bocşeni îl vor primi cu bine, şi să vor aduna zid nebiruit în jurul lui, – căci prin asta vor trimite în scaunul cercului lor din dietă, un potrivit urmaş al alesului lor de mai nainte Coriolan Brediceanu, şi vor da ajutorul năzuinţelor deputaţilor noştri, cari având şi pe Dr. Branişte în Pesta ca deputat, vor avea un bun ajutor la foaia partidului, la „lupta”, care prin aceasta s’ar îmbunătăţi”²⁴.

Autorităţile maghiare sunt determinate să-şi impună candidatul şi sunt pregătite să folosească orice tertip. În primul rând e modificată data alegerilor, astfel încât campania electorală să fie cât mai scurtă. Aceste schimbări bulversează redacţia ziarului „Tribuna”: „alegerea din Bocşa. M... se depeşează din Lugoj următoarele: Comisia permanentă a hotărît ca alegerea din Bocşa să se facă în ziua de Joi, 11 Februarie. Prezident al alegerii va fi Susici şi vor fi trei comisiumi unde să se voteze.

La terminul de 25 Februarie s’a renunţat pentru a se trece mai iute peste agitaţiunile electorale şi pentru a nu se face atâtea spese”²⁵.

„Gazeta Transilvaniei” din aceeaşi zi (21 ianuarie / 3 februarie 1907) are informaţii mai precise: „ca termin pentru alegerea dela Bocşa s’a fixat ziua de Joi, 14 Februarie. Preşedintele electoral e Susics. Votarea se va face înaintea a trei comisiumi”²⁶.

---

²⁴*Ibidem*, nr. 5, 20 ianuarie/2 februarie 1907, p. 1

²⁵*Tribuna*, Arad, anul XI, nr. 17, 21 ianuarie/3 februarie 1907, p. 1

²⁶*Gazeta Transilvaniei*, Braşov, anul LXX, nr. 16, 21 ianuarie/3 februarie 1907, p. 2

Abia două zile mai târziu, în numărul din 23 ianuarie / 5 februarie 1907, „Tribuna” vine cu informații precise despre „alegerea dela Bocșa”. Într-un articol având subtitlul „Jandarmi pretutindeni. – Comisiile.”, „Tribuna” scrie: „Privitor la preparativele guvernului, „Drapelul” scrie: *Idil la Bocșa!* Comunele aparținătoare cercului electoral al Bocșei sunt ocupate de jandarmi. După cum e comuna mai mare sau mai mică, *vine pe comună 6-8-10-12-16 jandarmi*, cari deja de mai bine de o săptămână își petrec amărățile zile pe acolo.

Comitetul central comitatens în ședința sa ținută ținută Sâmbătă în Lugoj a fixat terminul alegerii dela Bocșa pe Joi în 14 Februarie n. Votarea se va face la trei comisuni.

Prezidenți de alegere: Sussich, notar public-regesc în Caransebeș, Tabajdy, prim-notar comitatens și Bene funcționar la societatea căilor ferate austro-ungare.

Viceprezidenți: Blaschuty, proprietar în Bocșa, Pascu, protopop gr.-cat. în Bocșa și Domșa, preot gr.-or. în Duleu²⁷.

„Libertatea”, într-un lung articol din 9 februarie 1907, prezintă pe larg tertipurile folosite de autoritățile maghiare pentru a-și impune candidatul. Cercul Bocșa este umplut cu jandarmi care acționează împotriva oricărei întruniri electorale. Și autoritățile lucrează în același sens, încercând să împiedice întâlnirile candidatului Valeriu Braniște cu alegătorii și făcând propagandă pentru candidatul susținut de guvern. Pentru a obține victoria, funcționarii statului nu se dau înapoi de la nimic: modifică data alegerilor, pentru a scurta campania electorală, revocă în ultimul moment autorizațiile necesare pentru a organiza întruniri electorale, împiedică susținătorii candidatului român să lipească afișe. „Cei de cîrma comitatului Caraș-Severin hotărîseră ziua de alegere la Bocșa pe 25 Februarie, precum am vestit-o și noi în numărul trecut.

Dar n-au trecut două zile și iaca vine știre nouă, că alegerea să va ține Joi în 14 Februarie n., nu în 25. Cei dela

---

²⁷Tribuna, Arad, anul XI, nr. 18, 23 ianuarie/5 februarie 1907, p. 5

comitat au spus lumii, că pentru aceea au schimbat ziua, că în cerc e pornită așa o răscolire și ferbere a tot poporul, că e de dorit ca cercul să treacă cât mai iute peste acea zi de zarvă, peste alegere.

Noi mai curînd credem altceva:

Zbirii din fruntea comitatului Caraș, au umplut cercul de gendarmi, de nu să mai vede prin sate decît lucirea codrului de baionete. Acestora le-au dat porunci, să nu lase pe oameni nici să vie unii cu alții în atingere, ca să nu poată produce însuflețirea cea mare ce se produce atunci, cînd om la om, sat la sat, vale la vale își trimite valul de înălțare sufletească. Dacă terminul rămînea cel pus întîia oară, candidatul nostru național, avea vreme să de macar odată față du oamenii din fiecare sat, și de bună samă după ce-l vedeau și-l auzeau grăind, toți alegătorii rămâneau îndoit de tari în hotărîrea de a-l sprigini.

Această încălzire a sufletelor, această telegrafare de curagiu dela unele la altele, zbirii voesc să împedec și zădărnicească pe cît numia pot și de aceea nu vreau să dee timp frunțașilor români a-fi vedea și a sta o clipă de vorbă cu alegătorii, pe cînd agenții Jidanului Weisz Julian, notărașii și corteșii lui cei obraznici, cu nasuri strîmbe, – aceia sunt zilnic printre alegători, speriiind pe unii și cercînd să momească, să fure sufletul din alții, și ai noștri să nu aibă timp ai lumina și readuce la calea cea bună, pe cei clătinați.

Că lucrurile acestea așa și-le închipuie șatrapii stăpînirii, – să vede și din amănuntele ce dăm mai jos despre purtarea gendarmilor în cerc, cari cu baionetele cred că pot astupa gurile și pot înăbuși glasul inimilor!

Dar tare să înșală căpăetenia șatrapilor, ministrul trebilor din lăuntru Andrassy, dacă cred că prin instrumentele sale din administrație poate așa de ușor suci și răsuci sufletele Românilor din un întreg cerc!

Românii din cercul Bocșei, unde au în față 2300 de alegători români cu vre-o 8-900 de cei de altă viță, – prea s-ar

dovedi neînțelegători ai vremilor, dacă prin sclipirea câtorva baionete, s-ar lăsa înfricoșați și bătuți.

De aceasta însă nici vorbă nu poate fi.

Mîndrii Bănățeni, cari au ridicat pe tarile lor brațe pe falnicul Brediceanu, fac cele mai frumoase pregătiri a înălța acum pe alt fruntaș prin luptătorii bănățeni, pe Dr. Valeriu Braniște, care vrednic urmaș are să fie alesul din rîndul trecut.

Dzeu să le ajute, ca Joi viitoare să fie toți voie bună și veselie, de bucuria biruinței drepte la care sunt chemați!

Dar iată unele amănunte asupra stărilor și ferberilor din cerc:

„Lupta” dela la 6 Febr. are următoarele știri:

„E pusă în mișcare administrația întregă în spriginirea candidatului evreu Weisz Iulian”.

„Nu s-a publicase încă ziua alegerii, și comunele erau deja asediate de-o spuză de jendarmi. Și fiecare zi aduce cete nou!

De cînd însă iubitul nostru candidat național, Dr. Valeriu Braniște a început să umble prin comune desfășurându-și programul, volniciile nu mai conținesc!

Ași putea să vă înșir zeci de pilde, mă mărginesc însă numai la cele mai vădite.

1. Învățătorul din Raffina, Iliescu a venit în treburi familiare la Jidovin, și pe stradă l-a întâlnit pe preotul Alexandru Ogerlaci. S-au pus la vorbe. Deodată să ivesc jandarmii, îl înhață pe învățătorul Iliescu și între baionetele lor îl duc la primărie și-l scot cu forța din sat. (30 ianuarie)

2. Candidatul național anunțase pentru ziua de 1 Februarie, adunare în Bogșa-Română. Solgăbirăul a luat act de adunare și a dat îngăduița să se țină. Nicolae Zebuc și Petru Morariu s-au pus să lipească în comună învitările (placate). Nu mai decît apar însă jandarmii, îi arestează pe acești doi oameni, îi duc la primărie și de acolo la oficiul notarial.

3. Părintele Alexandru Ogerlaci din Jidovin a fost ziua la 5 ore oprit pe stradă de jendarmi și dus la primărie, pe

cuvînt că e bănuit. La primărie a fost amenințat, să nu îndrăznească să mai iese seara pe stradă că va fi dus cu gendarmi la Bogșa, unde va sta închis până după alegeri.

Scăpat dela primărie, părintele Ogerlaciou vrea să se ducă acasă. Nu face o sută de pași și dintr-o uliță destoinică iasă o altă patrul de gendarmi, care din nou îl duc la primărie, unde din nou e amenințat.

3. Dar nu numai bieții alegători sunt expuși celor mai mari volnicii, ci slujbașii îi pun pedeci chiar candidatului național. Joi, la 31 Ianuarie. Dr. Braniște vestise în scrisoarea recomandată, fibirăului Delvaux din Reșița, că Duminică la orele 11 își va ține vorbirea de program în comuna Lupac, la orele 2 în Clocotici, iar la orele 4 și jumătate în Vodnic. Vineri dimineața, dl Braniște l-a rugat pe fibirăul din Bogșa, Huzarek, să întrebe pe telefon, pe fibirăul Delvaux, dacă a luat act de vorbirile de program înștiințate de dl. Braniște. Dl Delvaux răspunde, tot pe telefon, că a luat act și lasă ținerea adunărilor. Sîmbătă seara la 8 jum., dl Braniște primește dela fibirăul Delvaux o scrisoare espedată, espres, în care sub fel de fel de apucături oprește ținerea adunărilor, îngăduite odată.

Nu e comună românească din care să nu vină, zi de zi, plîngeri împotriva volnicilor nemaipomenite ale gendarmilor, trimiși – nu ca să țină ordinea care nicăiri nu e turburată – ci să înfrice grosul alegătorilor!

În comune, oamenii n-au voe să stea doi trei la vorbă!

Curat cum să purcedea la Dobra la alegerea trecută!

Să vede că ministrul Andrassy crede că felul cum s-a făcut alegerea dela Dobra, poate fi socotit ca tip pentru ori-ce alt cerc, întru a înfrânge pe Români. Dar să va înșela. La Dobra cele 800 de gendarmi aveau de lucru cu 300 de alegători români și ținând închiși în o curte pe 40 din ei pînă după alegere, a putut înfrânge dreptatea, – dar la Bocșa unde-s mii de alegători, lucrul nu mai merge așa de ușor, dacă și Bocșenii vor fi așa vrednici cum au fost Dobrenii, pe cari nu i-a putut înfrica și opri acasă nici o putere sub soare și numai prin

apucătura blăstămată cu ținerea alor 40 închiși în curte, a putut fi înșelată dreptatea”²⁸.

În același număr al „Libertății”, în articolul „Frica de gazetari”, se găsesc noi semne care par să arate că alegerile ce urmau să se desfășoare la Bocșa, nu vor fi tocmai corecte. „E vorba că clubul național român ar fi invitat la alegerea dela Bocșa mai mulți redactori dela foi mai mari din străinătate, cari nici închipui nu-și pot volniciile ce să fac la noi. Gîndul acesta i-a speriat rău de tot pe apostolii volniciei și a nedreptății, precum să vedea din ceie de mai jos.

Foaia „Erdélyi Hirlap” din Cluj, redactată nu de 2-3 Jidănași păduchioși, ci de 3 profesori universitari, a căror glas îl urmăresc vezi dta și cei „de sus” dela Pesta, – vorbind de chemarea gazetarilor străini ca să vadă și ei libertatea alegerilor în Ungaria, – scrie (la 2 Febr.): „...Nu putem lăsa fără de cuvînt această aruncare la suprafață a chestiei de naționalități.

Statul ungar doar o mai fi avînd totuși atîta drept și putere, ca să nu suferă acest coperit amestec al străinătății pe teritoriul lui!

Asupra celor-ce să întîmplă în lăuntru cuprinsului său, singur statul maghiar e chemat să judece! Și nici un suflet din statul ungar, nu are drept să apeleze la nimeni altul, decît la statul ungar. Dacă o face, e vînzător de țară!

E drept, că dragii noștrii concetățeni Valachi, nu să prea sparie de acest lucru vitejesc (de a chema lumea din afară judecătoarele în pricinile din Ungaria). O făcură și pe vremea Memorandului, cînd chemară aici pe cîteva figuri din străinătate de martori. Au și probat să umple lumea cu scorniturile lor sub numele „cancelaria foilor”, dar au fost opriți (adecă oficiul postal din Cluj, n-a vrut să le mai trimiță telegramele, încît trebuia să expedeze zilnic pe un stafet la Predeal să dea telegramele pentru România).

---

²⁸*Libertatea*, Orăștie, anul VI, nr. 6, 27 ianuarie/9 februarie 1907, p. 1

Să vină dară și acum acei vestiți „gazetari străini”, – vreau Români.

Față de această trădare, nu este alt chip de împedecare, decît să facem ca domniile cei chemați să simță, că venirea lor la Bocșa, e cu totul de prisos și foarte nepoftită. Și dacă cu toate acestea tot și-ar face drumul până acolo, să fie dați îndată afară peste hotare! Ca niște oameni primejdioși, ce s-au însoțit înlăuntrul țării, cu dușmanii țării! Napoi cu ei! Apoi tîngue-se cît vreau!”

Înțelegeți, mă rog, din asta, ce lucruri frumoase să pregătesc la Bocșa, încît politiciile maghiari zău n-au nici o dorință, să vadă la acele lucruri și martori străini...

Acum pricepem cum va fi alegerea asta.

Cu atît mai mare va fi însă gloria poporului român din cercul Bocșei, dacă va eși de nou biruitor!²⁹

Și cum toate acestea n-ar fi fost deajuns, din același număr al ziarului „Libertatea”, din articolul „Pahod na Seghedin...”, aflăm că „după încheierea numărului nostru trecut am aflat din foi, că nu numai dl Gașpar a intrat la 1 Februarie în arestul de stat din Seghedin, ci totodată și dnii Dr. Ștefan Petrovici, avocat și deputat dietal și dl Dr. Cornel Jurca, avocat, redactor al foii „Drapelul” din Lugoj”³⁰. „Tribuna vine cu amănunte privind lungimea pedepselor: „au intrat în temnița de aici (Seghedin) luptătorii naționali dr. Ștefan Petrovici, deputatul Zorlențului, (pe 8 luni) Mihai Gașpar capelan în Lugoj (10 luni) și dr. Cornel Jurca redactorul „Drapelului” (6 luni) ca să-și împlinească osândeale. Le dorim tărie sufletească, să supoarte greul temniței și să se întoarcă oțăliți în credința și lupta pentru neam”³¹. Încarcerarea „luptătorilor naționali”, exact în aceste momente, a fost făcută pentru a da o lovitură „luptei pentru neam”.

„Tribuna” recapitulează abuzurile administrației pentru susținerea candidatului susținut în articolul

---

²⁹*Ibidem*

³⁰*Ibidem*, p. 6

³¹*Tribuna*, Arad, anul XI, nr. 17, 21 ianuarie/3 februarie 1907, p. 1

„Blăstămățiile dela Bocșa”. „Cu cinci zile înainte de alegeri”, românii nu pot găsi cazare și masă la hotelurile din Bocșa, nu pot închiria trăsuri pentru a transporta alegătorii, adunările electorale sunt reprogramate pentru a ține oamenii în frig (e februarie), iar „oamenii stăpânirii” corup electorii.

„Protestăm cu toată energia împotriva blăstămățiilor ce se petrec în cercul electoral al Bocșei. Asta nu mai este alegere pentru parlament nici libertate garantată în constituție, ci administrația comitatului își face de cap, vrea să întreață pe muscali.

Introducerea blăstămățiilor a început prin terorizarea otelierilor, cari n’au dat adăpost și de mâncare celor-ce luptă acolo pentru candidatura națională. Au fost escortați – după-cum se știe – cetățeni onorabili și pacinici, numai pentru-că ei sunt aderenții partidului românesc. A urmat apoi șicanele administrative de tot felul, ca astfel alegătorii să fie înfricați. Se vede însă, că și așa, chiar oamenii stăpânirii, nu au speranță să învingă.

S’a recurs deci la apucături și mai detestabile. Bărbaților de încredere ai candidatului partidului național nu li-se permite să umble și să angajeze trăsuri, pe când oamenii stăpânirii împart bani și de trei-ori cât se plătește pentru trăsura, ne mai vorbind de pomana care se face între patru ochi. Adunarea convocată (la Bocșa montană) pentru nainte de amezai, s’a permis numai după amezai, să țină astfel în ger sute de români adunați s’asculte dornici glas românesc.

Toate aceste cu *cinci zile înainte de alegeri*. își poate închipui ori-cine cam ce aputut să se petreacă ieri noapte și ce s’o fi petrecândazi noapte, în ajunul zilei de alegeri. Vom da despre toate amănunte, căci amtrimis la fața locului un redactor al nostru.

Braniște căzut!

O telegramă din Lugoj vestește:

Lugoj 14 Febr. La orele 4 d. a. Weisz întrunise 1096 voturi, pe cînd Dr. Branîște avea 404.

Va învinge Jidanul.

Arad 15 Febr., Branîște căzut cu 526 voturi minoritate!

Libertatea, Orăștie, 3/16 februarie 1907

Se poate constata însă chiar de p'acum, că guvernul nu se ține de vorbă. Zadarniccontele Andrassy Gyula a făgăduit dlui Coriolan Brediceanu, că va ordona să fiespectată libertatea alegerii, cele ce se întâmplădesmint tot, ori mai bine: confirmă, că vorbele referitoare la măsurile luate, „pentru ca alegătorii români să nu fie terorizați” însemnează ceea-ce ziceam noi!

Administrația politică se folosește adecă de toate apucăturile pentru a smulge cudesăvârșire și cu forța pe alegători de sub influența morală a fruntașilor români. Când nu lași pe câte un fruntaș țăran ori pe învățător și preot, să comunice cu alegătorii, când oprești pe bărbații partidului român, să aducă pe alegători la centrul de alegere, asta însemnează *suspendarea libertății electorale*. Cu bani, făgădueli și teroare, se va putea strînge o partidă oare-care și pe seama guvernului. Pentru a învinge deci, e destul să

împiedece venirea la alegere a comunelor fruntașe, iar pentru asta nu-i nevoie să se tragă cu pușca, să se facă siluire asupra masei, ci (recunoaștem că Andrásy împlânzește moravurile!) e destul să se zădărnicească strângerea românilor buni, prin sus aflatele apucături.

Denunțăm opiniei publice această mișelie, iar cât despre frații români din cerc, ne place a crede, că ei vor trece cu isbânda și peste această grea încercare. Și fruntașii cu știință de carte și massa mare a poporului, așa știm, e conștientă de însemnătatea acestei alegeri, care trebuie să fie nu numai un răspuns la adresa acelora, cari au nimicit mandatul dlui Brediceanu, ci mai pre-sus de toate, să fie o învățătură pentru guvern, care crede să ne învingă prin astfel de mârșave apucături³².

În ciuda celor relatate mai sus, rezultatul alegerilor din cercul Bocșei, unde majoritatea alegătorilor erau români, a căzut ca un trăsnet. Ne-o spune ziarul „Libertatea”, cu antisemitismul specific: „Lupta”, care cunoaște bine stările în cerc, scrie în numărul de Joi, în ziua alegerii, plină de presimțiri negre, desnădăjduită. Zice că: „Până acum scriam (ca puncte negre de ticăloșie a alegerilor din Ungaria): Dobra, Șomcuta, Cehul-Silvaniei, Verbo, – de mâine însă până la alegerile viitoare vom scrie și: și Bocșa!”

Azi, Vineri dimineața, ziua eșirii foii noastre, așteptam telegrame ce să ne vestească sfârșitul, și apoi trimitem foaia...

Braniște căzut!

O telegramă din Lugoj vestește:

Lugoj 14 Febr. La orele 4 d.a. Weisz întrunise 1096 voturi, pe cînd Dr. Braniște abia 404.

Va învinge Jidanul.

agitație și a trebuit să plece imediat întemnițat de stat din Seghedin.

---

³²*Ibidem*, nr. 25, 1/14 februarie 1907, p. 1

Arad, 15 Febr., Braniște căzut cu 26% voturi minoritate!³³”.

Înfrângerea de la Bocșa devine pentru ziarele românești din Banat și Transilvania un bun prilej pentru a scoate la iveală abuzurile autorităților maghiare, dar și de a face o analiză corectă a elitelor politice românești din Ungaria. Articolele din presa vremii ne oferă, de asemenea, amănunte bogate despre procesul electoral de la Începutul secolului XX.

„Tribuna” scrie în 15 februarie 1907 despre „Mișeliile de la Bocșa”: „deținerea deputului dr. Șt. Petrovici și a redactorului „Tribunei”, G. Stoica (Prin telefon)...*Bocșa, orele 10 și jum.* Jandarmeria și-a făcut de cap; pe noi românii ne-a tratat ca și când n’am fi cetățeni, ci răufăcători. Deputatul Zorlențului, dr. St. Petrovici, a fost deținut de cu ziuă încă, din fruntea unui grup de alegători, și pornit, între baionete, la Seghedin. Tot așa a pățit și redactorul „Tribunei”, George Stoica. Indignarea e mare. S’au dat telegrame și s’a protestat la ministrul de interne”.

Articolul continuă cu o relatare „dela trimisul nostru special”: „la 6 ceasuri dimineața localitatea unică de alegere Bocșa e ocupată de mai multe sute de jandarmi, cari cutreeră străzile cu baionetă pe pușcă și ocupă toate intrările în sat. Propaganda din partea guvernamentală se observă mult. Oamenii de încredere ai lui Braniște între cari avocatul din Lugoș, *Isidor Pop* au fost în parte arestați sau respinși. Reprezentantul *Tribunei* din Arad, *Stoica* a fost o oră închis. Ceialți reprezentanți ai presei 3 vienezi, 3 germani și un italian au suferit o strictă controlă.

Alegerea începe la 9 ore. Intrarea în localitate a partizanilor lui Braniște e permisă numai după 7 ore. Un cordon de jandarmi desparte cele două lagăre inamice. Alegătorii guvernamentali sunt apărați de garduri înalte. Alegătorii din Bocșa sunt întruniți înaintea biroului de alegere.

---

³³*Libertatea*, Orăștie, anul VI, nr. 7, 3/16 februarie 1907, p. 3

Prezent e candidatul Braniște pe când Weiss nu s'a prezentat de loc. Mulți deputați unguri prezenți, din partea românilor Brediceanu și Popovici din Lugoj. Toți advocații români din Lugoj cu candidații lor. *Deputatul Petrovici ieri încă aci a fost împiedecat de a azista la alegeri din cauza momentanei arestări pentru procesul său* La 7... căruțe cu alegători români din munți au sosit. După aceea vin mereu partizani de-ai lui Braniște. Cercul electoral din Bocșa cuprinde 32 de comune la o depărtare de circa 60 km. Sunt 3402 de alegători. Local de vot e o baracă ridicată din lemn în mijlocul comunei și are trei secțiuni. Ținutul înzăpezit...

La ora 11 a sosit un tren special cu partizanii lui Weisz. Muzica-i acompaniau. Mai multe căruțe cu *Crașoveni* au sosit de asemenea cu steaguri naționale ungurești pe care era inscripția: *Éljen Weiss Julian*. Alegătorii noștri înaintează liniștit împărțiți pe comune spre localul de vot. *Ai noștri sunt lăsați unul câte unul la intervale mari, pe când contrarii întră cuceata. Mă tem că aceasta să nu fie o potlogărie, care să ne strice majoritatea noastră incontestabilă.*

Au sosit mulți preoți români, mândria noastră națională. Localitatea prezentă o icoană foarte plăcută. Ziariști străini sunt încântați de frumseța portului și a chipului femeii române. Ei și-au exprimat dorința să fim fotografiați într'un grup cu țărani și țărance. Fotograful ce venise ocazional a luat un astfel de tablou. S'a dat din partea presei străine a doua telegramă la ora 12 cu amănuntele ce le-am arătat mai sus.

Ziarului „*Universul*” din București i-s'a trimis din partea reprezentantului lui următoarea telegramă: „*Universul*”, Bucarest. Sosesc aici la șapte cu deputatul Brediceanu și advocatul Pop, fruntași români din Lugoj. Satul ocupat cu mai multe sute de gendarmi, postați la toate intrările.

Alegătorii români din 32 comune depărtare 60 kilometri sosesc sutele neconținut cu frunză de brad în căciulă. Cercul electoral cuprinde 3402 alegători, se prevede însă nu vor fi așa număroși ca la precedenta alegere, cauza

probabil intimidare. Alegerea va începe la nouă ceasuri. Localul de vot e o baracă construită în mijlocul comunei. Sosim la biurul electoral român pe un drum greoiu și coborîți din trăsură găsim întruniți alegători români din munți. Șapte reprezentanți ai pressei vieneze, berlineze și italiene.

Reprezentantul „Tribunei” din Arad, G. Stoica a fost arestat la sosire și eliberat după interogator. Aflu că în tabăra guvernamentală se găsesc deputații unguri Hock, Steiner, Dobroslav, Pescha, Hódy și cunoscutul Burdia.

Situația până la ora 12 nu ne este cunoscută. Cercetările nu ne sunt permise încă. Aflu însă că candidatul nostru la ora 12 are cu 43 de voturi mai mult ca adversarul său. Al doilea tren special cu trei vagoane a adus noi alegători de ai lui Weisz la 12 și jum., și înapoiază pe cei ce-au votat. Votul lor e plătit cu 5 până la 20 de coroane. Se agită vestea, că îi pune să voteze de două-ori repetând astfel cazul dela 1884 cu dl Brediceanu.

Ce nu se poate face la o alegere liberă !

Asta e situația până la ora 4 d. a. La ora patru și jumătate situația candidatului nostru, nu este de loc avantajoasă. După o telegramă oficioasă, prinsă în decursul conversației mele telefonice, aflu, că candidatul Weisz, are 700 de voturi în plus, iar după-ce vor vota toate comunele românești – zice oficioasa – la ora 10 din noapte, vom ieși învingători, cu cel puțin 200 de voturi.

În general Românilor le-a lipsit organizația. Ori câtă animație ar fi în localitate, acasă nu s’au constituit regulat. Pe urmă multe sate au fost corupte cu bani, iar în preșerea alegerii cu băutură și locuitorii aduși la vot noaptea. Mai e apoi și păcatul românesc. Este știut, că preoții și învățătorii nostru conduce poporul. Ei, tocmai câte-va modele, fără rușine și păcat, și-au vândut cinstea de preot. Păcătoșii aceștia, cari nu merită nici cinstea de a fi scuipați în obraz sunt Popa *Stoian* din Valeapai, copilul popei *Stoian* din Caransebeș... învățătorul *Crainiceanu* s’a luat de mână cu popa. Mai e popa din *Duleu*.

Nistor Damșa cu toată comuna care a votat pentru ovreu și învățătorul Popovici din Barbosa cu tot satul a votat cu Weiss, spre rușinea lor și a celor cari îi mai rabdă ca sfetnici ai poporului”³⁴.

„Gazeta Transilvaniei” relatează în paginile sale fapte asemănătoare despre „alegerea dela Bocșa”. „Joi seara după închiderea foii am primit din Lugoș următoarea telegramă: „Lugoș, 14 februarie. La orele 9 s-a terminat actul alegerii. Candidatul naționalist Dr. V. Branișce a rămas în minoritate cu 26% voturi față de Weiss.”

Rezultatul acesta nu ne-a surprins, deoarece din a doua telegramă publicată Joi seara în ziarul nostru văzurăm că evreul Weiss apucase înainte până la orele 4 p. m. cu peste 600 voturi, iar astăzi eșecul candidatului naționalist nu ne mai miră de loc în urma amănuntelor, ce ni se comunică despre mersul alegerii.

În ajunul zilei alegerii terorismul organelor stăpânirii și-a ajuns la culme. Miercuri a fost luat din pat deputatul Dr. Ștefan Petrovici, care zăcea bolnav, și fu escortat la temnița de stat din Seghedin în urma ordinului procuraturii din Timișoara, deși i se pusese d-lui Petrovici termin pentru a să prezenta la Seghedin pe ziua de 25 Februarie n., care termin însă pe neașteptate a fost revocat. D-l Petrovici ceruse pe baza unui certificat medical o amânare până la 1 Aprilie.

În ziua alegerii Bocșa se transformase într'un furnicar de baionete și puști. Din 3400 alegători, câți numără cercul Bocșei de-abia s'au prezentat la urnă 2500. Restul alegătorilor parte au fost reținuți cu forța, parte au fost intimidați. Dintre deputații români sosiră la Bocșa d-nii C. Brediceanu și D. Popovici însoțiți de numeroși Lugojeni. Bărbaților de încredere ai candidatului naționalist li s-a interzis contactul cu alegătorii români, cari veneau din comune. Terorismul a mers atât de departe încât gendarmii au arestat pe avocatul din Lugoș Dr. Isidor Pop. D-l Dr. Pop a fost eliberat din închisoare

---

³⁴*Tribuna*, Arad, anul XI, nr. 26, 2/15 februarie 1907, p. 4

de-abia după terminarea alegerii. De asemenea a fost arestat și reprezentantul ziarului „Tribuna” dl G. Stoica, căruia i s-a luat un lung interogator. Votanții români erau aduși sub escortă de către gendarmi.

Până la orele 9 ½ dimineața candidatul naționalist întrunise 82 voturi față de 65 date lui Weiss. Pe la amiazi voturile erau egale. Alegătorii candidatului Dr. Branișce erau admiși la votare numai în intervale mari și numai câte unul, pe când alegătorii lui Weiss erau admiși în cete mari. S-au găsit însă – durere – între Români și mulți trădători, cari pentru bani și beutură și-au vândut votul lui Weiss. Preotul Nistor din Duleu a votat cu întreg satul pentru Weiss. De asemenea și învățătorul Petrovici din Barbosa cu întreg satul, apoi preotul Stoian din Valeapai și învățătorul Crainiceanu.

În tabăra lui Weiss se aflau următorii deputați unguri: Hock János, Hajdu, Steiner, Dobroszlav, Sztojanovits, Pescha și Burdia³⁵.

La actul alegerii au asistat și mai mulți ziariști streini între care Benedetto de Luca, corespondentul mai multor ziare italiene și române, Iohann Haltrich de la „Reichspost”, Viena, Conrad Rumpt (dela) „Deutsche Zeitung”, Hans Buchstein (dela) „Deutsche Volksblatte”. Ziariști streini au fost sever controlați de către gendarmi³⁶.

„Tribuna” încearcă să susțină acuzațiile împotriva autorităților maghiare prezentând cele scrise de „presa străină despre alegerea din Bocșa”. „Reprezentanții presei streine, prezenți la dezastrul nostru din Bocșa s’au grăbit să înfierze și ei felul cum se organizează alegerile în Ungaria, arătând curățenia luptei noastre drepte și desvâind toate desuurile și

---

³⁵ Constantin Burdia s-a născut la Caransebeș în 1861 într-o familie românească. A absolvit Facultatea de Drept din Budapesta și, susținut de autoritățile maghiare, a obținut numeroase funcții: șef al poliției din Caransebeș (1885), primar al Caransebeșului (1895-1904), președintele Comunității de Avere (1904-1910). În 1906 a fost ales în Parlamentul de la Budapesta din partea unui partid maghiar.

³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, anul LXX, nr. 26, 4/17 februarie 1907, p. 1-2

meschinăriile maghiare, în scopul de a ucide moralul alegătorilor noștri neînduplecați, ori a stârni discordia în masele noastre prin mituiri josnice și intimidări, cari ne-au fost și de data asta atât de fatale.

Spiritul de observație al neamțului a descoperit toate aceste apucături ungurești și iată cum se exprimă „Reichspost”, din Viena referitor la aceasta manoperă: „Pe când agenții electorali unguri cutreeră cu săptămânile cercul, pe atunci românilor li-e interzisă ori-ce adunare. Societatea de stat austro-ungară de căi ferate face o nemaipomenită presiune cu armata sa de alegători, cari trebuie să voteze cu toții pe candidatul ungar”.

Arată apoi mituirile în bani și intimidările față de preoții și învățătorii noștri, că le retrace congrua celor dintâi ori îi amovează pe cei de-ai doilea.

Finanții au promis zile libere de fiert țuică pentru toți câți vor vota cu Weiss. Inspectorul școlar Berecz care într’o iarnă așa de grea a ținut să inspecteze școalele, lucru ce nu l’a făcut nici odată în acest cerc în loc de inspecție făcea presiuni față de fiecare dascăl. Și-a găsit însă odată un bătrân și cinstit păstor sufletesc român cu dragoste de neam, pe dascălul Miclăudin Vermes, care să-i spună: „Am slujit în cinste 23 de ani, sunt sărac, ce-i drept, dar vreau să rămânsărac! (Dumnezeu să-i dea bine harnicului slujitor al poporului!!).

Directorul financiar Krauss din Lugoj, a cutreerat toate comunele intrând – el care era obicinuit numai în localuri domnești – pe la toți cârciumarii și amenințându-i cu luarea licenței, dacă nu dau vot ovreiului.

Și ca culme iată cum vreau să-și asigure mandatul: 18 alegători, cari aparțin cu totul altui cerc electoral (Oravița) au fost aduși la vot în cercul Bocșei.

„Deutsche Zeitung” din Viena caracterizează iarăși în colorii cât se poate de înegrite, rezultatul acestei alegeri, susținut de obiceiurile țării. „Ei n’au putut împiedeca alegerea deputatului român Brediceanu” – zice numitul confrate

vorbind de mandatul nimicit – căci nu se putea altcum, din moment ce din totalul de 3402 de alegători 2800, prin urmare 80% sunt români.

De data asta însă au întrebuițat toate meschinăriile posibile, intimidări, amenințări, mituiri, jertfe bănești, cari au costat până la suma de 300 de mii de coroane, pentru a se asigura mandatul pe seama jidovului de casă și mâna dreaptă a lui Apponyi, Julian Weiss. La nici o alegere nu s'a cheltuit atâta presiune, atâtea parale și atâta lipsă de scrupul³⁷.

„Libertatea” face, în 23 februarie 1907, o revistă a presei, prezentînd în paginile sale „ce scriu foile despre cele petrecute la Bocșa”. „Drapelul”... spune încă următoarele lucruri revoltătoare despre mișelia unor oameni ai noștri la Bocșa: „Vre-o 8 comune întregi cu preot și învățător în frunte în partidul lui... Weisz, pe cînd în partidul nostru să așteaptă sosirea alegătorilor din acele comune, cari încă în preziaua alegerii ne spuneau că sunt ai noștri”... Scandal! Nu-i suferă pămîntul, păcătoși de ie!”

Trădătorii... Lista căpăteniilor vînzătorilor, ni-o dă tot „Tribuna” în următoarele. Ne-au vîndut trecînd în tabăra Jidovului:

Popa Stoian din Valepai care s-a îmbrăcat țărănește pentru a nu fi cunoscut. – Un țaran l-a văzut la secția I. la vot, și i-a strigat: Cie cunosc părinție, baș că ești cu clăbățoni pe urechi, ț-o plăci ăi dje sus, după fapcele țiele!” L-a trădat barba roșie pe acest Iuda.

Dascălul Crăiniceanu din Valeapai. Acești doi au trecut la dușman întreaga comună.

Popa din Dulău, Nistor Damșa ne-a vîndut de-aseenea, trecând cu întreg poporul în tabăra inamică, căci de ele singur nu era nici o pagubă.

Învățătorul Popovici din Barbosa, de asemenea.

---

³⁷*Tribuna*, Arad, anul XI, nr. 28, 6/19 februarie 1907, p. 4

Popa Călțun din Valea-mare, s-a dat și el necuratului, de el să aibă parte! Nici de acest nenorocit nu era nici o pagubă, dacă ne lăsa sătenii pe partea noastră și cugetul curat.

Popa Aldan din Vermeș, încă ne-a vândut.

Rușine lor! Rușine și blăstăm acestor vânduți, pe care-i ștergem din cartea neamului.

„Lupta”... De la 17 Febr. Scrie:... Noi nu ne vom încerca să ne acoperim greșelile cu – recriminări (căutînd că cela ori cela e de vină). E prea ieftin. Vom constata că ni s-a dat o palmă. Am vrednicit-o!

Vine un ovreiu și candidează într-un cerc curat românesc. Și își află 1500 de oameni, cari îl doresc pe el, – împotriva celor 1000, cari doresc pe românul Dr. Braniște. Nu învinuim administrația. Ea și-a făcut – datoria ca pretutindeni, ca totdeauna! A călcat în picioare legea și omemenia. Ca pretutindeni, ca totdeauna. Nici n-am așteptat altceva dela administrația lu – Andrassy. Ea e datoare să comită fără-de legi.

Dar să ne învinuim înșine. Suntem slabi. S-a dovedit. Iar dovada asta va da putere contrarilor, – guvernului.

Dar să nu facem recriminări la adresa persoanelor. Să vorbim în general. În cercul Bogșei s-a lucrat puțin. N-a fost organizație. N-a fost sistem. A fost în schimb o luptă între frați, pe chestii personale și de interes. Nu vom vorbi de Burdia și Ionescii lui, cu românismul lor rînced. Am pierde timpul în zădar. Ei și-au făcut idol din burtalitatea lor; – închinase deci stomacului.

Dar ne vin știri că preoții jurați ai poporului și ai fericirii lui, învățători cari numai acum ne cereau, nouă, neamului, urcarea salarelor, îmbunătățirea sorții lor, – au dat mâna cu potrivnicii, tăvălindu-se fără teamă în mocirla rușinei. Ce să fi așteptat de la turma lor?

Noi ce să zicem? Am cercat destul de fără cruțare pe acești părăsiți, dar așa să vede că nu prinde. Suntem siliți să tăcem noi, ca nu cumva să se mărească înstrăinarea ce să arată între turmă și păstorii sufletești, în urma acestor vînzări

sistematice din partea multor preoți. Nu putem să luăm răspunderea pentru cele ce să vor naște din păcătoșenia lor.

Noi vom stăruii penru organizarea grabnică a cercurilor. Vom stăruii pentru crearea unui sistem, a unei organizații electorale. Iar alegerea de la Bocșa o să ne fie mărăsîn pentru viitor. Vom învăța, cel puțin, să ne micșorăm pierderea”³⁸.

La câteva zile după înfrângerea electorală de la Bocșa, organele de presă ale românilor din Banat și Transilvania încep să prezinte o analiză mai amănunțită a situației. Articolele din presa românească pun eșecul de la Bocșa pe lipsa de implicare a elitelor politice românești, care s-au îndepărtat de popor și pe „trădarea” unor preoți și învățători români.

„Libertatea” scrie că: „după-ce un fapt este împlinit, fie în bine, fie în rău, apoi de regulă fiecare om are un cuvînt de spus asupra lui, că de să făcea șa și șa, lucrul eșit bine să făcea și mai bine, sau, dacă a eșit rău, putea eși bine.

Așa și cu alegerile. După ce s-au săvîrșit, fiecare știe spune un cuvînt, din cele mai multe ori foarte drept, asupra lor. Și deși să zice că „e mai ușor a critica, decît a face”, – totuși asupra căderii dela Bocșa trebuie să stăm o clipă de vorbă cu cetitorii noștri, – căci această alegere rușinoasă pentru grosul de Români din acel cerc, dă încă de gîndit foilor noastre și tuturor celor ce să îndeletnicesc cu politica noastră, a Românilor din țările coroanei ungare. Nici nu vom spune multe dela noi înșine, ci vom lăsa să grăiască ce știe „Drapelul” din Lugoj, foaia candidatului V. Braniște, care știe lucrurile de-aproape și aieva cum au fost. Iată ce ne spune „Drapelul” dela 19 Febr.: „Rezultatul alegerii dela Bocșa continuă a preocupa cercurile noastre politice și cu cît a stat cineva mai departe de această alegere, cu atît mai neînțeleș îi pare rezultatul. Și e firesc să fie așa.

---

³⁸*Libertatea*, Orăștie, anul VI, nr. 8, 10/23 februarie 1907, p. 2

Cercul Bocșei este unul din cele mai românești cercuri. Dacă luăm pe toți neromânii la un loc, pe Bulgarii carașoveni, pe Nemții, Ungurii, Pemacii, etc., respirați printre Români, și adăugăm la aceștia pe toți slujbașii, atât dela administrație, justiție (judecătorii și finanțe, cât și dela marile domenii ale societății austro-ungare a căilor ferate, nu vom putea scoate o mie de alegători. Și față de această mie de alegători, stau față în față două mii patru sute de alegători Români, cari locuiesc în comune compacte (îndesate) românești, Români cu stare și cultură mai înaltă, oameni știutori de drepturile lor și dornici a să arăta pe terenul politic ca țitori la partidul național român”.

Așa ne spune chiar foaia candidatului Dr. Braniște, care a umblat prin cerc și ține a cunoaște bine oamenii. Într’adevăr mulți nu vor fi știut aceste amănunte și vor fi fost aplicați a crede că lucrul stă mai rău pentru Români și le vor fi scuzat căderea. După aceasta însă, ori-cît ar vrea „Drapelul” să copere cu vorbe iertătoare pe păcătoși, ei iertare nu pot avea. – Dar să auzim mai departe. „Drapelul” urmează:

„Lipsirea dela vot a fost mică: din cei 3402 alegători luați în lista pentru 1907, au dat vot 2742 alegători, așa că numai 660 alegători nu au votat, avînd a socoti în această cifră și pe cei morți, bolnavi, pieriți, etc. Venirea la vot a fost cu mult mai mare decît în primăvara anului trecut și a atins un percent așa de înalt, ca nici-odată în acest cerc! – tot ce a putut veni la alegere și a venit și a votat”.

Cine nu rămâne și mai izbit acum, după aceste descoperi?! Adecă numai morții și bolnavii și cei de prin America din cerc n’au alergat, pe ger și pe zăpadă, la locul de luptă! Au mers ca duși de tăria convingerii celei mai frumoase! Toată oștirea, poporul cu preoții în frunte, au eșit la lupta cea mare ce s-a dat între un Jidan și un Român creștin, – și s-au luptat din răspuțeri, 2400 de Români, contra alor 1000 de străini, și au scos – pe Jidanul!

Mai pricepe ceva, bunule Român, dacă poți!

Și „Drapelul” urmează: „E vădit dar, că voturile românilor au tras în cumpănă și au hotărât sorții luptei în perderea partidului național român. Pentru Weisz s-au dat cel puțin atâtea voturi românești, câte și neromânești, dacă nu chiar cu mult mai mult! Vom face numărare amănunțită și vom da seamă despre fie-care vot”.

După acestea „Drapelul” vrînd să se arate bun și iertător, încearcă să-și încredințeze cetitorii, că totuși nu e cu cale să bănuim, că la căderea asta ar avea vină și conducătorii partidului nostru național, cari n-au lucrat aproape nimic în cerc pentru a asigura ținerea de nou a poporului în jurul steagului nostru național. Dar acestei iertăciuni „Drapelul” însuși îi dă o lovitură cu mână care o splulberă și o sparge cum să sparge o beșică de săpun ce ți-ai suflat-o și-ți plutește nainte sclipind în fel de fețe frumoase, dacă o atingi cu degetul ori cu o peană măcar. „Drapelul” spune anume mai departe: „Întreaga alegere a fost pregătită (din partea celor dela putere) de luni de zile, până în cele mai mici amănunte! Organele oficiale cărora li-s-a impus să scoată deputat al Bocșei pe Iulian Weisz cu ori-ce preț, au pregătit un plan de războiu amănunțit în toate privințele, dând asalt asupra fiecărui alegător singuratic...”

În ceasul în care s-a hotărît la Budapesta nimicirea alegerii dlui Brediceanu la Bocșa, a fost din parte oficială totul așa bine pregătit, încît puterea privi cu încredere deplină la reușita necondiționată a lui Iulian Weisz! „Iulian Weisz n-a avut trebuință nici să mai iasă în cerc, ori să facă peste tot ceva”...”

Ei bine, față cu aceste descoperiri, negreșit întemeiate, înceată, să topește ca figura de ceară de fața focului, scuza iertătoare, ce „Drapelul” o țese mai sus.

Acî păzitorii sorților politiceii noastre poartă vină, de care cu greu se pot desărcina.

Căci, ori-cît de drept ar fi, că e ușor să faci critică după ce lucrul s-a întîmplat, – totuși nu se poate tăgădui, că ce s-a făcut la Bocșa-română a fost mai mult decît o ușurință.

Se prevedea, ba să știa chiar din vară, că cercul cade sub alegere nouă.

Ce s-a făcut pentru ținerea bunului suflet în poporul ce înfia-oară alese cu atîta însuflețire pe Coriolan Brediceanu? Nici măcar alesul deputat n-a mers să facă un fel de vizită alegătorilor săi, dînd o roată prin cerc, prinzînd vorbă cu ei, strîngîndu-le mâna și îmbărbătîndu-i, ca, de-o fi lipsă, să fie tot așa de bravi cum față cu el au fost.

Deși, pare lucru așa de aproape de mintea organizatoare a ori-cui, că nu numai alesul deputat, dar și ceilalți macar 4-5, spre aci și iar spre aci trebuiau să-și îndrepteze privirile și pașii și să arangeze unul colo, celălalt dincolo cîte-o adunare politică, în care poporul despre care Drapelul acum știe spune, că de luni de zile era frămîntat și lucrat de agenții păcătoși ai stăpînirii.

Ba nici chiar după nimicirea mandatului n-a mers să facă apostolat în cerc și unde aud că lucrul stă slab, să se pună pe lucru pentru a întoarce la adevăr, pe cei clătinați ori cu totul căzuți în curse.

Acestea-‘s întrelăsările pentru care am perdut această cetate tare a noastră.

Poporul își are și el felul său de gîndire, „filozofia” lui, cum s-ar zice, și cel-ce nu ține samă de ea, ușor ajunge azi „Osana!”, mîne „Răstîgnește-l!”...

Poporul, răpit de caldele chemări ale foilor și a noastre a tuturor, a venit cu drag la lupta la care l-am chemat. Dar după alegere el așteaptă ca domnii deputați să mai deie față cu ei, cu alegătorii, să le mai audă și ei rostul în adunări cu dări de samă, unde pot primi atîtea sfaturi și mîngîieri sufletești, – și să supără decă văd că cei aleși îi cam dau uitării. Căci nu-i dau uitării notarii și solgăbiraiele, ci zilnic îi cresc cînd unuia cînd altuia șicana și plăcinta amară. Și poporul o înghite și nu murmură, dacă vede că „domnul”, deputatul lui, cel puțin o vorbă bună îi știe aduce din cînd în cînd.

Așa judecă poporul. Așa e filosofia lui. Și cel-ce nu ține samă de ea, ușor ajunge la – Bocșa!

Organizație dar și altă interesare de cercuri!”³⁹.

„Tribuna” (2/15 februarie 1907) analizând „înfrângerea dela Bocșa” ajunge la concluzii asemănătoare. „Candidatul partidului național român, dr. Valerie Braniște, a căzut în cercul de alegere al Bocșei. Unul dintre cele mai românești cercuri trimite în dietă pe ovreiu Weiss Iulian.

Despre blăstămățiile ce s’au petrecut, vom publica amănunte. Aci ținem să ne rostim asupra însemnătății acestei înfrângerii.

E uimitor, mai presus de toate, deosebirea mare de voturi date celor doi candidați. Candidatul român abia a întrunit mia de voturi, pe când ovreiuul a trecut de 1500 voturi. O așa schimbare bruscă, rar s’a pomenit. În primăvara anului 1906 dl Brediceanu era cât pe colo să aibe cu o mie de voturi mai mult decât ovreiuul.

Nici vorbă: blăstămățiile au fost acum mult mai mari și vremea mai rea. Totuși, trebuie să mărturisim, că e un semn de tristă stare când într’o vreme atât de scurtă se ajunge la atâta decadență! Am înțelege într’un singur caz căderea candidatului român: când, în urma teroarei selbatice, peste tot, n’ar fi venit oamenii la vot.

Că s’au găsit însă un număr atât de mare, cari au venit să dea votul pentru Weiss, asta e un semn rușinos al slăbirii sentimentului național.

Mai este însă ceva la mijloc: *lipsa de organizare*. Toată afacerea a fost lăsată în sarcina celor locali, așa zicând, deputaților din Lugoj. S’a crezut că printr’o plimbarea candidatului prin cerc se poate câștiga lupta. Măcar că s’a știut din vreme, că guvernul face chestie de ambiție să cucerească cercul, ai noștri nu și-au strâns puterile, și cu atât mai puțin s’au jertfit bani. Cei cari știm pentru *cine* și *cum* s’au cheltuit

---

³⁹*Ibidem*, p. 1

bani la alegerile trecute și pentru ce lucruri slabese cheltuiesc chiar acum, suntem adânc indignați de nepăsarea cu care s'a tratat aeeastă alegere în clubul parlamentar. Nu se gândește nimeni la bani mulți pentru coruperea conștiinții alegătorilor. În așa poziții grele trebuie să se aibă însă în vedere cheltuelile ce nu se pot încunjura și să nu se creadă, că atunci, când adversarul nu cruță nimic, noi o să putem învinge cu apă sfințită!

În vara anului 1905 deputatul Boroșineului ne vestea organizare cu sute de mii membri, cu taxe cari vor produce zeci de mii coroane, în cât o să impunem și Vienei și coaliției!... Unde e acea organizare? Prin ce s'a manifestat de zece luni de zile?

Afară de V. Goldiș, care deputat nou a ținut să-și viziteze alegătorii? Unde s'a mai ținut serii de adunări populare? Înfrângerea dela Bocșa va fi convins acum și pe cei mai lesne crezători, că numai cu vorbirile din Dietă nu se ține cald poporul, ci domnii deputați să poștească a merge la sate. Pare că ne-am prea încrezut cu toții, pare că prea se cheltuește preocuparea aranjând lucruri noi în Budapesta, pe când la sate, iată, s'a pierdut teren, s'a pierdut o cetate tare.

Și nu e năcazul că s'a pierdut un scaun în parlament, ci chestia e că ne-am desvăluit slăbiciunea, dușmanul a aflat cum și unde să lovească pentru a se face stăpân pe poziții în cari ne credeam invingibili. Cine nu se gândește oare, că ceeace a încercat guvernul la Bocșa, acum că a reușit, nu va urma și cu celelalte doua mandate atacate: a d-lui dr. G. Popovici la Lugoj și a d-lui dr. Șt. Petrovici la Zorlenț... Pentru toți ungunii e credință, adevăr curat acum că cercurile din Caras-Severin, românii le-au cucerit numai fiind-că au *terorizat*... Guvernul se va îmbărbăta deci să terorizeze *el*, și va învinge pe toată linia!

E și revoltător să te gândești la îndrăzneala ovreiului Weiss: să candideze în cerc curat românesc contra unui român susținut de partidul național! Ce i-s'ar fi întâmpla unui ovreiu care ar fi mers în sate curate ungurești împotriva unui ungunur

neaoș, de credință kossuthistă? E, prin urmare, revoltătoare și rușinea ce am pățit.

De vină sunt însă și cărturarii de pe sate. Îi vom și țintui de stâlpul rușinei pe toți câți s'au dovedit nemernici. Iar toate acestea le-am scris nu pentru că ne-ar fi drag să aflăm vină unora ori altora, ci pentru că noi așa vedem: sunt scăderi, sunt greșeli la mijloc, pe cari dacă nu le vom îndrepta din vreme, o să ni-se mai deie prilejuri triste de a înregistra înfrângeri ca la Bocșa.

Să nu uite cei în drept, că am pornit activitatea nu atât pentru a înzestra cu titlu de „magnificentă” pe unii și pe alții, ci pentru că ajunși la cea mai mare cinste, să-și facă până în capăt cea mai înaltă datorie: să cultive poporul, *să organizeze temeinicforțele vieții națiunii!* Înfrângerea dela Bocșa fie-ne tuturor un memento!⁴⁰.

Bineînțeles, învingătorii își permit să fie „generoși”. La Adunarea congregațională din februarie se arată un „corb alb”. „În ziua de 25 c. s'a ținut adunarea comitatensă a Caraș-Severinului. Cel dintâiu orator a fost avocatul român Titu Hațeg, care înainte de a se întra în ordinea de zi, a arătat starea tristă a administrației comitatului și cum în toate se face politică. S'a ajuns astfel ca dragostea de neam s'ajungă ură de rasă. A accentuat patriotismul românilor și în termeni energici a respins ori-ce acuzare de felul acesta și a condamnat abuzurile administrative săvârșite la Bocșa, unde s'a călcat în picioare libertatea electorală.

Dr. Aurel Ciupe narează o mulțime de blăstămății întâmplare la Bocșa. Îndeosebi scoate la iveală mișeliile comise de ovreii de pe sate. Face apel la vicișpanul Iszekutz, rugându-l să ordoneze o anchetă și să pedepsească pe cei ce au comis abuzuri. Denunță îndeosebi apucăturile fibirăului din Balinț. Declară că ori-ce prigoniri ar fi, poporul român nu-și vinde conștiința. (Durere: la Bocșa foarte mulți și au vândut-o).

---

⁴⁰*Tribuna*, Arad, anul XI, nr. 26, 2/15 februarie 1907, p. 1

Dr. V. Braniște face un viu tablou al celor petrecute la Bocșa, condamnând chipul cum în Ungaria cei din administrație își bat joc de drepturile cardinale ale cetățenilor.

Dr. A. Vălean arată că sub fostul fișpan nu s'ar fi putut petrece așa ticăloșii administrative. Se vede că sub guvernul coaliției sunt permise toate abuzurile. Românii vor lupta însă cu toată energia împotriva acestui regim. Simeon Blajovan (preot) îndreaptă un atac meritat împotriva apucăturilor inspectorului școlar Berecz și a faimosului Burdia.

Ca un corb alb s'a ridicat apoi dr. Hausz József, care a osândit și el abuzurile electorale dela Bocșa, zicând că nu era nici o nefericire săaibă Caras-Severinul cinci deputați naționaliști, după cum de asemeni e de regretat că se nesocoteștelegea de naționalități.

A vorbit în urmă vicișpanul Iszekutz apărând administrația în învinuirile ce i-s'au adus. „Patrioții”, se înțelege i-au făcut ovațiuni”⁴¹.

În contextul în care mandatul de deputat câștigat de George Popovici la Lugoj era contestat, înfrângera de la Bocșa era foarte gravă, deoarece „ne-am desvăluit slăbiciunea (și) dușmanul a aflat cum și unde să lovească pentru a se face stăpân pe poziții în cari ne credeam invingibili”. Timorați, românii bănățeni se pregătesc pentru o nouă luptă electorală.

---

⁴¹*Ibidem*, nr. 35, 14/27 februarie 1907, p. 5-6

OBȚINEREA POSTULUI DE ÎNVĂȚĂTOR CONFESIONAL ÎN BANAT LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Prof. dr. Dumitrescu Angela

Învățătorul confesional bănățean de limba română era primit cu bucurie de săteni și respectat de comunitate. Acesta a fost, de cele mai multe ori, un exemplu de cinste, corectitudine, onestitate, blândețe și nu în ultimul rând de patriotism. Presa culturală de limba română, definea, de multe ori, persoana dascălului dintr-o perspectivă emoțională și idealizată: „*învățătorul este un neostenit slujitor al culturii, o făclie ce se mistuie în mijlocul neamului său, un iubitor de limbă, lege și datine, ce în chilia sa scundă, cu ferestre mici și sparte pe alocuri și care revărsa peste copiii fragezi botezul înțelepciunii*”¹.

Examenul de ocupare a postului de învățător confesional era, în fapt, un examen de dosare, susținut în fața Comitetului parohial local întrunit în ședință extraordinară, organizat pe baza Statutului organic bisericesc și al Regulamentului pentru organizarea învățământului².

După ce se publica în presă lista posturilor vacante, actele necesare participării la examen, avantajele materiale ale respectivului post, se alegeau notarii, se completa lista de candidați și se proceda la votul nominal pentru desemnarea învățătorului³.

---

¹ Ioan Mățu, Marciana Corici, Mironică Corici, *Foia Diecesană Caransebeș, 1886-1918. Aspecte Socio -Culturale*, Ed. Helicon Timișoara, 1999, p.67

²*Foia Diecesană*, Caransebeș, I, 1886, nr.4 din 26 ianuarie/7 februarie, p.7

³ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Caransebeș, (în continuare AEORC), *Fond școlar IV*, dosar 215/1897, file nenumerate

Alegerea fiind directă, de multe ori conta dacă unul dintre candidați era de origine din localitatea respectivă, chiar dacă avea mai puțină experiență pedagogică, sau chiar mai puține studii de specialitate. Însă, în general, importante erau calitatea și durata studiilor absolvite. Este și cazul concursului organizat pentru ocuparea postului de învățător, la școala greco-ortodoxă română din Gaiul Mic din protopresbiteratul Ciacovei în 30 august 1906. S-au prezentat, cu toate actele necesare, 2 candidați: Petru Sfera și Cornel Mircea. Anterior postul fusese scos la concurs și publicat ca atare în Foaia Diecesană în 3 numere consecutive ale acesteia: numerele 28, 29 și 30⁴.

În acest caz descries aici, Comisia alege și recomandă Sinodului parohial, spre numire pe postul de învățător, pe Cornel Mircea⁵ care urmasse 3 clase civile și obține calificarea de învățător, iar în plus, față de contracandidatul său, avea și 1 an de experiență, deoarece predase ca învățător substituit. Celălalt concurent, Petru Sfera era și el absolvent de pedagogie având „clasificațiune de învățător”, dar fără să fi prestat „acest serviciu” vreodată⁶.

În Regulamentul pentru organizarea învățământului din școlile populare, aprobat conform legii Apponyi, instituirea învățătorului pe post se făcea în două moduri: prin alegere definitivă de către comitetul parohial comunal sau prin numirea provizorie de către Consistoriul Diecezan⁷. Dacă un post devenea vacant, concursul era organizat, conform punctului 59 din Regulament, prin publicarea în presă.

---

⁴ AEORC, *Fond școlar IV*, dosar 76/1898, file nenumerate, (*Protocolul ședinței extraordinare a Comitetului parohial greco-ortodox român din comuna Gaiul mic din 10 septembrie 1906 pentru compararea listei candidaților concurenți la postul de învățător*)

⁵*Ibidem*, dosar 76/1898, file nenumerate, (*Cuprinde lista de candidați pentru ocuparea postului de învățător, studiile concurenților, actele atașate la dosar și date despre vechime în învățământ a candidaților*)

⁶*Ibidem*, Protocolul ședinței Comitetului parohial din Gaiul mic ținut la 10 septembrie 1906

⁷*Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXII, 1907, nr.6, din 4 februarie, p.1

Comitetul parohial, expunea condițiile proprii, impuse pentru ocuparea postului, dar și prin publicarea emolumentelor, (drepturilor), care i se acordau cadrului didactic de către comunitate. Era interzis, prin lege, ca aceste condiții să depășească obligațiile obișnuite ale învățătorului. Dacă pretențiile comitetului ar fi presupus însușiri și deprinderi deosebite, (mai puțin cantoratul în biserică), ele trebuiau remunerate separat peste salariul minim obligatoriu. Concursul nu putea fi organizat în mai puțin de 30 de zile de la prima publicare în presă. Înainte de popularizarea lor, condițiile erau supuse verificării protopopului. Postul era scos la concurs în maximul de 8 zile de la vacantarea acestuia și în maxim 16 era făcut public prin presă. Dacă aceste termene erau depășite Consistoriul Diecezan era obligat să ia măsuri disciplinare împotriva comitetului parohial pentru ca, în ansamblul său, „instrucțiunea să nu sufere”⁸.

Concursul se desfășura sub conducerea obligatorie a protopopului care fixa, în funcție de programul său și data desfășurării acestuia. Exista și posibilitatea, în cazul existenței a mai multor posturi libere, ca toți candidații să depună cerere de înscriere la concurs în mod simultan pentru mai multe posturi. Dacă acestea erau în protopopiate diferite candidatul trebuia să menționeze în cererea sa acest aspect, iar oficiile protopopiale erau obligate să colaboreze în acest caz pentru ca alegerile să nu fie simultane în cele două localități și să existe, totodată, posibilitatea anunțării retragerii dintr-un concurs a candidatului declarat admis la cealaltă alegere. La articolul 61, litera a, se menționa că acel concurent care nu avea atestat de calificare învățătorescă nu putea primi acceptul de a fi înscris pe lista de candidați⁹. Dacă atestatul fusese obținut în perioada 1872 - 1882 mai era necesară o diplomă specială, obținută pentru predarea limbii maghiare. Această prevedere

---

⁸ *Ibidem*, p. 2

⁹ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad, (în continuare AEORA), *Fond episcopesc, II*, dosar 49/1908, nenumărat.

era necesară deoarece abia după anul 1882 învățătorii confesionali dădeau examen de calificare și la limba maghiară.

Ordinea în care erau candidații înscriși pe lista de concurs depindea de școala și specializarea acestora. Dacă un singur învățător se înscria pentru un concurs, Sinodul parohial putea decide dacă îl alegea direct sau publica în presă organizarea unui nou concurs. În cazul în care între comitetul parohial și protopop se iveau divergențe în ce privește persoana aleasă decizia finală aparținea Consistoriului Diecezan. Dacă la concurs se prezentau persoane fără atestatul de calificare concursul era anulat. Alegerea se făcea prin vot nominal sau secret.

Dacă nici un candidat nu întrunea majoritatea absolută, era ales cel cu voturi mai multe. În caz de egalitate deplină votul președintelui de comisie era decisiv. Actele finale decizionale trebuiau prezentate Consistoriului Diecezan în trei zile. Tot în acest termen se raporta forului bisericesc dacă la concurs nu se prezentase nimeni.

În cazul în care acest regulament ar fi fost încălcat, atât în ceea ce privește publicarea concursului în presă, cât în modalitatea de desfășurare a alegerii, se declara concursul anulat. Nu era permisă nici modificarea în vreun fel a condițiilor oferite postului și nici nu era permis ca acestea să poată deveni obiect de compromisuri în alegerea candidaților¹⁰. Alegerea ca învățător definitiv era declarată nulă și în cazul în care respectivul învățător ar fi săvârșit o faptă pentru care era condamnat și închis¹¹.

Înainte de anul 1907 publicarea condițiilor oferite învățătorilor pentru ocuparea posturilor prin concurs erau destul de diferite de la o localitate la alta. Dotarea materială a posturilor se făcea în mod diferit de la comună la comună și

---

¹⁰ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXII, 1907, nr.6 din 4 februarie, p.3

¹¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, (în continuare SJAN), Arad, *Fond Ședințele Senatului Școlar al Episcopiei Arad*, dosar 17/1907, fila 6

cuprindea într-o măsură, mai mare sau mai mică, o parte bani și o parte produse agricole,¹² în funcție de potențialul economic al localității.

Exemplificăm cu situația înregistrată pentru luna septembrie a anului 1902 în Eparhia Caransebeșului, cu prilejul organizării concursului pentru două posturi de învățători, unul la Școala din Vucova, protopopiatul Buziașului și unul în comuna Fărășești din protopopiatul Făgetului. Comunele ofereau¹³:

Tabel cu salariul plătit dascălilor de la școlile confesionale din Vucova și Fărășești în anul 1902

Școala Vucova	Școala Fărășești
Salariu: 190 florini 40 cr.	Salariu 300 florini
-	Pentru conferințe: 8 florini
-	Pentru scripturistică: 4 florini
-	Taxă pentru cumpărarea lemnului pentru școală și casa învățătorului : 12 florini
-	Locuință în edificiul școlii cu grădină de legume
1240 kg. grâu, 1240 kg. cucuruz	Un iugăr de pământ extravilan

Se observă că posibilitățile financiare reduse ale unor comune făceau, cel puțin prin comparație, ca unele posturi să fie mai puțin atractive decât altele. De altfel, fluctuațiile cele mai mari în stabilitatea posturilor se înregistrează în comunele în care învățătorii nu aveau o pregătire profesională corespunzătoare și nici nu erau asigurate veniturile maxime stabilite prin lege.

¹² *Ibidem*, Fond Episcopia ortodoxa română Arad, partea școlară, IV, dosare 85 și 97/1916, nenumerate

¹³ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XVII, 1902, nr.32, din 11 august, p.1

În cazul școlilor greco-catolice din Episcopia Lugojului, un proces de învățământ bazat pe continuitate se înregistrează în protopopiatele Lugoj, Oravița, Ciacova, Vărădia și Bocșa, în timp ce la Timișoara și Buziaș este vizibilă o criză acută de cadre didactice calificate corespunzător¹⁴.

În ceea ce privește organizarea concursului pentru ocuparea postului de profesor la Institutul Pedagogic român, regulamentul și modalitatea de organizare erau aproape identice. Ceea ce diferea, în mod evident, erau cerințele postului, dar și drepturile bănești și materiale care erau substanțial mai mari.

Astfel în anul 1908 la Preparandia din Caransebeș se scoate la concurs postul de profesor pentru obiectele Limba și Literatura română, Limba și Literatura maghiară și Istorie.

Candidații puteau fi doar români greco-ortodocși. Aceștia trebuiau să prezinte atestatul de botez, atestatul de maturitate, absolutoriu, (diplomă), de universitate pentru studii pedagogice sau filosofice și un eventual atestat pentru alte posturi, slujbe ocupate până atunci. Avantajele materiale ale catedrei erau: salariul fix anual de 1600 de coroane, după obținerea definitivării cu un adaos de 400 de coroane, precum și dreptul la 5 cvincvinale a câte 160 de coroane fiecare, ca și acordarea unei pensii, conform Statutelor¹⁵.

În anul 1911, când Preparandia scoate, din nou, la concurs posturile de limbă și literatură maghiară, limbă și literatură germană și de științele pedagogice se adaugă ca beneficiu la salariu un adaos de scumpete de 20% din salariul fundamental¹⁶.

---

¹⁴ Luminița Wallner Bărbulescu, *Zorile modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 227

¹⁵ *Foaia Diecezană*, Caransebeș, XXIII, 1908, nr.34,35 și 36, din 17,24 și 31 august, p.1

¹⁶ *Ibidem*, XXVI, 1911, nr.22, din 29 mai/11 iunie, p.1

Se pare însă că, nici așa, postul de profesor nu era foarte atrăgător ca remunerație. De aceea, la puțin timp, pentru postul neocupat timp de 4 luni de la publicarea concursului la limba și literatura maghiară și germană, condițiile de remunerare devin mai avantajoase, în sensul că putea să ocupe această catedră și un student în anul 4 la litere sau filosofie. Acesta trebuia să facă dovada că a trecut de examenul fundamental scris, că este tânăr cu purtate bună, (dovedea printr-un document de la protopopul de care aparținea), și se adăuga declarația proprie că va ocupa catedra cu începere din anul școlar 1912-1913. Până atunci studentul urma să primească o bursă de 500 de coroane¹⁷.

Comentând situația, ziarul *Tribuna* critică proasta remunerare a profesorilor din preparandiile românești. Neocuparea catedrei a avut ca rezultat încercarea Consistoriului de la Caransebeș de a angaja un student - viitor profesor pentru un post „cu un salariu din care cu greu acesta o va duce de pe o zi pe alta”¹⁸.

Mișcarea personalului în cadrul aceleiași Episcopii sau între comitate cu jurisdicție episcopală diferită dă naștere, în timpul anului școlar, la situații de numire a învățătorilor provizorii. Este și cazul dascălului Lazăr Mircea din Percosova, protopopiatul Vârșețului, care candidează și este ales învățător definitiv în comuna Munar, protopopiatul Timișoarei. Situație va genera deplasări de personal și multe acte birocratice între cele două protopopiate¹⁹.

În timpul anilor războiului mondial, situația numărului de învățători devine și mai critică fiind din ce în ce mai frecvente cazurile în care elevii anilor 3 și 4 de pedagogie și teologie erau numiți învățători provizorii la școlile

---

¹⁷*Tribuna*, Arad, XV, 1911, nr.2, din 13/26 octombrie, p. 4-5

¹⁸*Ibidem*

¹⁹ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Vîrșeț, Serbia, (în continuare AEORV), *Fond Protopopiatul Ortodox Român Vârșeț*, 1910, nenumerotat

confesionale pentru a suplini lipsa învățătorilor plecați pe front²⁰. Decretele de numire ale dascălilor definitiv și provizorii erau foarte asemănătoare ca formă, dar ele precizau statutul cadrului didactic. (Exemplificăm cu Anexa - decretul de numire a învățătorilor provizorii și definitiv în anul 1905 în Dieceza Caransebeșului²¹).

Din ce în ce mai mulți învățători obțin definitivarea pe post, astfel încât, din numărul total al învățătorilor, după anul 1910, cei care nu erau stabili devin insignifianți ca număr.

Tabel cu numărul învățătorilor definitiv și suplinitori încadrați în școlile confesionale din Episcopia Arad,²² inclusiv pentru părțile bănățene, în perioada 1900-1918²³.

An școlar	1900/1901	1901/1902	1902/1903	1903/1904	1906/1907	1909/1910	1910/1911	1911/1912	1912/1913	1913/1914	1914/1915	1915/1916	1916/1917	1917/1918
Definitivi	340	329	347	339	371	396	Datele statistice nu mai specifică statutul definitiv sau de suplinitor al învățătorilor							
Suplinitori	80	72	73	87	57	37								

Mișcările de personal, într-o proporție minimă variabilă, sunt inerente unui sistem școlar și sunt determinate de restructurarea rețelei școlare sau de particularizarea situației familiale a unor învățători, (căsătoriți în altă localitate, în

²⁰ AEORC, *Fond Școlar IV*, dosar 266/1914, nenumărat

²¹ *Ibidem*, dosare 113/1902 și 76/1898, nenumărate

²² Pentru Episcopia Caransebeșului, din protocoalele Sinoadelor Diecesane această evidență nu reiese cu claritate și de aceea nu a fost posibilă întocmirea unui tabel comparativ între evidențele cele două Episcopii

²³ SJAN, Arad, *Protocoalele Ședințelor Sinodului Eparhial din Dieceza Română-Greco orientală a Aradului*, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1902, 1903, 1904, 1905; Biblioteca personală Vasile Popeangă *Protocoalele Ședințelor Sinodului Eparhial din Dieceza Română-Greco orientală*, Arad, 1908, 1909, 1910, 1911

concedii de boală, înrolați în război, etc.). Acesta pare a fi și unul din motivele pentru care, din punct de vedere statistic, aceste mișcări nu mai sunt centralizate de Episcopii.

Un alt argument este acela că, această situație se modifica chiar și în timpul anului școlar și nu întotdeauna aspectele administrative și birocratice se definitivau în timp util.

În concluzie, învățătorii definitivi²⁴ la școlile confesionale elementare puteau fi considerați doar aceia care absolviseră preparandia publică și după un an de predare în școală susțineau și examenul de calificare, obținând astfel diploma specifică, (articolul 91 din Statut). În cazul în care un post devenea vacant prin moartea, strămutarea, destituirea sau prin retragerea voită a cadrului didactic, Senatul Școlar local era obligat, ca în termen de 15 zile de la vacantarea postului, să notifice oficiul protopopial de care aparținea comuna bisericească cu privire la „emonumentele”²⁵(condițiile și oferta) postului. Oficiul protopopial întocmea un raport pe care îl înainta Episcopiei Diecezane. Aceasta organiza un concurs pentru ocuparea catedrei. Pentru acele posturi subvenționate cu $\frac{3}{4}$ din fondurile publice Consistoriul episcopal putea numi în mod direct un învățător. În cazul în care catedra era susținută financiar de către un „patron,” Episcopia propunea trei candidaturi pentru ca unul să fie ales în termen de 4 săptămâni. Dacă postul era subvenționat exclusiv, sau în proporție de $\frac{3}{4}$ de către comuna bisericească, catedra se ocupa prin concurs. Astfel, protopopul, în ședința Senatului Școlar numea învățătorul ales cu majoritate de voturi și raporta apoi alegerea făcută oficiului episcopesc pentru ratificarea alegerii. Învățătorul avea următoarele obligații:²⁶ să mențină disciplina

---

²⁴ Învățătorii definitivi erau cei care obținuseră prin examen calificarea definitivă și trecuseră examenul de dosare pentru obținerea postului

²⁵ Drepturile materiale care se acordau, de către comună, învățătorului

²⁶ Angela Rotaru-Dumitrescu, *Statutul cadrelor didactice din învățământul confesional românesc din Banat la sfârșitul secolului al*

școlară; să se poarte cu respectul cuvenit și cu ascultare față de director; să respecte membrii Senatului Școlar; să trateze cu blândețe, iubire și dreptate elevii; să relateze lunar, în scris, directorului despre starea învățământului arătând obstacolele ivite în desfășurarea activității sale instructiv educative; să predea toate obiectele de învățământ prescrise de lege după manualele recomandate și aprobate oficial; să respecte planul de învățământ; să predea după regulile didactice, atât în cadrul școlii zilnice, cât și în cadrul școlii de repetiție; să educe pe școlari conform regulilor pedagogiei; să se perfecționeze continuu în științele pedagogice; să locuiască în comuna în care își desfășoare activitatea sau nu foarte departe și aceasta cu aprobare de la autoritatea școlară cea mai înaltă, (a Episcopiei); în cazuri de urgență, directorul îi putea acorda învățătorului până la trei zile de concediu, iar protopopul opt zile; pentru o perioadă mai mare era necesară aprobarea Sinodului Episcopal; învățătorul putea fi ales ca reprezentat dietal, comitatens, comunal și bisericesc, el neputând îndeplini, însă, o altă funcție publică; dacă învățătorii erau chemați în serviciul militar de opt săptămâni în armata de linie sau ca apărători ai patriei erau considerați a fi în concediu; învățătorul confesional nu putea să se căsătorească înainte de a cere și a dobândi binecuvântarea Episcopiei²⁷.

Capitolul al IV-lea din Statutele Școlare reglementează statutul învățătorilor suplitori. Astfel se precizează că un învățător nu poate instrui mai mult de maxim 80 de prunci. De aceea, în comunele bisericesti mai mari, Senatele Școlare erau obligate să angajeze un învățător secundar care să activeze într-o sală de învățământ cu școlarii începători. Dacă resursele financiare ale școlii permiteau și

---

XIX-lea și începutul secolului XX, în SIB, XXXII-XXXIII, 2008/2009, Ed. Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, p. 353

²⁷ Arhiva Episcopiei Române Unite Lugoj, (în continuare AERUL), *Fond Episcopia Greco - Catholică de Lugoj*, pachet documente 1501-1723/1879, document nr. 1723, nenumerotat

acesta putea fi angajat ca învățător definitiv. În caz contrar, avea statut de suplinitor iar postul său nu era considerat definitiv. Tot suplinitori pe termen limitat erau considerați și cei care înlocuiau învățătorii, (cadrele didactice), aflați în concediu, suspendați, bolnavi, foarte bătrâni și fără drept de pensionare sau chemați în armată sau în timp de război. În aceeași situație era și cel care ocupa un post vacant dar nu posedea diplomele necesare. În aceeași categorie erau incluși și preoții care înlocuiau pe perioade scurte absența învățătorului de la post. În acest caz învățătorul titular trebuia să remunereze, din salariul său propriu, suplinitorul, excepție făcând cazul mobilizării în armată când remunerarea se făcea în mod separat.

Învățătorul suplinitor era subordonat celui titular și considerat adjunctul acestuia. În cazul lipsei de la post a învățătorului ordinar, suplinitorul purta responsabilitatea pentru buna desfășurarea a activităților de învățământ.

Componenta esențială a „intelenței” bănățene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, având un statut socio-politic distinct, învățătorii români, alături de preoți au format majoritatea intelectualității din Banat²⁸. Ei se implicau activ în toate aspectele vieții comunităților rurale bănățene. Deși realitățile nu erau întotdeauna cele mai fericite pentru statutul și poziția socială a dascălilor, aceștia au continuat să își exercite cu dăruire meseria de „apostoli” ai neamului.

---

²⁸*Revista Preoților*, Timișoara, III, 1912, nr 27, din 30 septembrie/13octombrie, p. 69.

**Anexa - decretele de numire a învățătorilor provizorii și
definitivi în anii 1905 și 1907 în Dieceza Caransebeșului²⁹**

Nr. 3775 Sc.
ex 190 7

Dieceza greco-orientală română a Caransebeșului.

Decret.

George Secoșan
născut în 29 Septembrie 1884 în Gavița
în tractul protopresbiterial al Lozopolului

fiind ales, cu observarea prescrierilor Statutului Organic, de învățător la
școala elementară greco-orientală română din comuna Poșani
(Poșani) în tractul protopresbiterial al
Făgetului și având calificarea recerută pentru acest
post, pe baza Statutului Organic §. 124. se întărește prin decretul prezent
de învățător definitiv la rampla școlii, și se îndreptățește la folosirea
tuturor drepturilor și prerogativelor, cu legile din vigoare le asigurând învâ-
țătorilor dela școlile populare.

În special se dă numitului învățător drept la folosirea emolumenta-
telor împreună cu postul său, pe cât timp dânsul va fi cu zel, diligență
și exactitate întru împlinirea datoriilor sale învățătorești, și preste tot va
avea purtare și manevrări corespunzătoare prescrierilor disciplinare.

Caransebeș (Karánsebes), din ședința senatului școliar al
consistoriului diecezei greco-orientale române a Caransebeșului, ținută
în 12 Octombrie 1907.

Episcopul Diecezei

Viola

L. I.

Tipografia diecezană, Caransebeș

²⁹ AEORC, *Fond Școlar IV*, dosare 113/1902 și 76/1898, nenumerate.

Nr. 426/6
21 1905

DECRET.

Cornelia Aleva din comuna *Sinleser (Gyulcsiz)*
protopresbiteratul *Giacovei*, născută în 6 Iunie
1881 în comuna Peșac (Borak) și
prin acesta se institue în mod provisoriu de învățătoare la școala elemen-
tară greco-orientală română din comuna *Saiul-mic (Kisgyulcsiz)*
în protopresbiteratul *Giacovei* și se declară de in-
dreptățiță la folosirea tuturor drepturilor și prerogativelor, ce legile din vi-
gore le asigură învățătoarelor dela școlile populare.

În special se dă numitei învățătoare drept la folosirea emolumen-
telor împreunate cu postul seu începând dela intrarea ei în funcțiune.

Caransebes (Kisvárad) în 8 februarie 1905

Moara

Episcopul diocesan
Arhimandrit
Micșai Gyula

M. Gy.

STRUCTURA ETNICĂ ȘI CONFESIONALĂ DIN COMITATUL CARAȘ-SEVERIN (1900-1918)

Prof. dr. Gabriela Hajdu,
Școala Gimnazială „Anișoara Odeanu”, Lugoj, jud.
Timiș

Pentru cunoașterea și înțelegerea realităților istorice de la începutul secolului al XX-lea, atât din întregul Banat istoric cât și din Comitatul Caraș-Severin, până la primul război mondial, o importanță deosebită o reprezintă structura etnică, pe naționalități (după limba maternă) a populației cât și structura confesională a acesteia, în tot acest areal geografic.

Structura etnică (1900-1918)

Pentru a cerceta structura etnică și confesională a populației din Banatul istoric cât și din Comitatul Caraș-Severin, la începutul secolului al XX-lea, „recensămintele oficiale efectuate de autoritățile maghiare la intervale de 10 ani (... , 1900, 1910), ne oferă informații însemnate care au însă un grad de relativitate cu deosebire în privința structurii populației pe naționalități. Au generat această relativitate două cauze: a) utilizarea ca indicator a limbii materne, în locul celui de naționalitate, pentru clasificarea celor recenzați; b) preocuparea clară a oficialităților Statului maghiar de a crește artificial ponderea populației maghiare prin includerea persoanelor de altă naționalitate în categoria celor declarați de limbă maternă maghiară.”¹

Referitor la gradul de relativitate al recensămintelor oficiale făcute de autoritățile maghiare, redactorii ziarului

---

¹ I. Munteanu, *Naționalitate și confesionalitate în Banatul istoric la începutul secolului al XX-lea*, în *Apulum*, vol. XXXVII/2, Alba Iulia, 2000, p. 213

„Drapelul” din Lugoj, în anul 1901, au prezentat concepția celor de la putere conform căreia, limba maternă este limba pe care omul „o vorbește mai bine și mai cu drag. Ca urmare, comisarii însărcinați cu recenzarea populației au făcut ca și acela care abia bombănește câteva cuvinte ungurești a fasonat limba maghiară ca limbă maternă oficială. În felul acesta, sute și mii de români slabi de înger, parte presionați prin larga și falsă explicare a limbei materne, sunt pierduți din numărul românilor. Câți gornici de pădure, de țarină, câți geandarmi și officianți publici, mici și mari, cu graiu românesc, de frică să nu-și pericliteze pita de toate zilele, au căzut victimă procedurii acesteia fără seamăn.”²

De aceea, pentru a aprecia corect structura etnică a populației din Banat, trebuie să avem în vedere această realitate istorică prin care s-a exagerat numărul maghiarilor în defavoarea celorlalte etnii din Banat dar, în special, a românilor și a germanilor.

Se cunoaște de asemenea și faptul că Banatul istoric s-a aflat multă vreme sub stăpânire străină (otomană, habsburgică, maghiară), fapt care i-a influențat structura națională în mare măsură. Astfel, în acest areal geografic, au fost colonizate diverse populații străine de-a lungul timpului (austrieci, germani, cehi, sloveni, italieni, francezi, maghiari).

Colonizările din prima jumătate a secolului al XIX-lea au avut obiective economice, în comparație cu colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (și mai ales după anul 1880), când aceste colonizări aveau un pronunțat obiectiv politic deoarece majoritatea coloniștilor erau de origine etnică maghiară iar planul autorităților urmărea așezarea acestora în Banat și Transilvania, cu scopul dezintegrării blocului etnic compact al românilor.

Spre exemplu, „între anii 1880 și 1910, s-au întemeiat în Banat, 11 localități noi: șapte în Comitatul Caraș-Severin,

---

²*Drapelul*, Lugoj, I, 1901, Nr. 3 din 6/19 ianuarie, p. 2, *apud*. I. Munteanu, *Naționalitate și confesionalitate în Banatul istoric, ...*, p. 213

trei în Comitatul Timiș, una în Comitatul Torontal. Majoritatea au fost așezări mici și mijlocii având între 300 și 1900 locuitori. Însăuau 13266 persoane la începutul secolului al XX-lea. În cea mai mare parte au fost persoane de limba maternă maghiară. Așezarea Szaparyfalva (Țipari), întemeiată în anul 1881, avea la recensământul din 1910, un număr de 1743 locuitori, din care 1686 erau de limba maternă maghiară. Localitatea Nagybodofalva (Bodo) avea, în același an, 1910, la 15 ani de la întemeiere, un număr de 1989 locuitori, din care, 1925 erau de limba maternă maghiară.”³ De asemenea, „în afara celor 11 așezări noi, grupuri mai mari sau mai mici de familii, mai ales de origine etnică maghiară, au fost așezate și în alte localități bănățene după anul 1880: Otelec (1881; 416 familii), Balinț (1902; 49 familii), Făget (1900; 100 familii), Recaș (1899; 110 familii), Stanciova (1904; 156 familii), Nevrincea (1907; 85 familii), Moșnița (1910; 220 familii), Mănăștur (1902; 31 familii), Valea Lungă (1910; 57 familii), Babșa (1907; 55 familii) și altele.”⁴

Cu toată gravitatea acestei situații însă, „colonizările efectuate în cursul anilor nu au putut modifica simțitor structura populației bănățene. Elementul etnic românesc rămâne predominant.”⁵ Astfel, în esență, „așezarea geografică, succesivele stăpâniri străine, cu interesele lor politice, militare sau economice proprii, au influențat masiv compoziția etnică a populației bănățene. (...) Datele oferite de recensământul anului 1910 atestă un Banat multietnic și multilingvistic în care populația românească băștinașă ocupa locul precumpănitor.”⁶

---

³ I. Munteanu, *Naționalitate și confesionalitate în Banatul istoric*, p. 212

⁴ *Ibidem*

⁵ I. Munteanu, *Populația Banatului istoric la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Studii de istoria Banatului*, vol. 28-29, Timișoara, 2005, p. 275-276

⁶ *Ibidem*, p. 285

După cum rezultă din recensămintele de la începutul secolului al XX-lea (din anii 1900 și 1910), „populația de limbă maternă maghiară a sporit în zece ani cu 24,59% ; cea de limbă maternă sârbă cu 5,34%; cea croată cu 2,31% iar cea de limbă maternă română cu numai 1,39% . Populația de limbă maternă germană a înregistrat chiar un deficit de 5,55% datorat în parte, emigrărilor. Dacă acceptăm ca reale datele cuprinse în recensămintele respective, înseamnă că din totalul de 53528 persoane cu care a crescut populația Banatului istoric între anii 1900-1910, locuitorii declarați de limbă maternă maghiară reprezentau 89,30% , respectiv 47800 persoane (...), creșterea respectivă este evident exagerată. Populația de limbă maternă română, însumând aproape 600000 persoane, crește cu numai 1,39% (8111 persoane), în timp ce populația considerată de limbă maternă maghiară, de două ori mai puțin numeroasă în întregul Banat istoric, a cunoscut sporul arătat.(...) Este certă preocuparea autorităților de stat de a „ajusta” statistic structura națională a populației.”⁷

Cu toată relativitatea recensămintelor oficiale maghiare de la începutul secolului al XX-lea, se poate aprecia totuși că „populația românească avea o majoritate absolută în Comitatul Caraș-Severin, o majoritate relativă în Comitatul Timiș și o pondere importantă în unele zone din Comitatul Torontal. Procentual era urmată, ca pondere, de naționalitatea germană, apoi de cea sârbă și maghiară. Între aceste comunități naționale principale, se intercalau alte grupuri etnice mai mici.”⁸ Populația românească „alcătuia un bloc etnic, relativ compact, în părțile răsăritene, sudice și centrale ale provinciei.”⁹

---

⁷ I. Munteanu, *Naționalitate și profesionalitate în Banatul istoric*, p. 213-214

⁸*Ibidem*, p. 214

⁹ I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Așezările. Populația*, vol. I, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2006, p. 348

Recensământul din 1910, cu toată subiectivitatea datelor înregistrate, a evidențiat un important decalaj între teritoriul rural și cel urban, în ceea ce privește structura națională a populației din comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal. Acest decalaj a fost consecința politicii autorităților austro-ungare de a facilita ascensiunea elementelor de origine etnică maghiară și germană și de a frâna stabilirea românilor în orașele provinciei. În satele bănățene însă, (mai ales în Comitatul Caraș-Severin), predomina elementul etnic românesc.

Astfel, exceptând orașele Lugoj și Caransebeș, „unde elementul etnic românesc era mai numeros, potrivit recensământului din 1910, celelalte centre urbane mari erau dominate de locuitorii având limbă maternă germană (Timișoara-43,6% ; Vârșeț-49,5% ; Biserica Albă-52,6%) sau sârbă (Pancevo-41,9% ; Kikinda Mare-52,8%). Populația urbană recensată de limbă maternă maghiară s-a aflat după anul 1900 într-o creștere importantă. În Timișoara, din cele 13326 persoane cu care a crescut populația municipiului între anii 1900-1910, 9416 (70,7%) erau declarate de limbă maternă maghiară. Fenomenul respectiv a fost generat, în parte, și de preocuparea clară a oficialităților de stat pentru maghiarizarea aparatului administrativ și a instituțiilor sau întreprinderilor cu rol important în civilizația urbană.”¹⁰

Constatăm că, la începutul secolului al XX-lea, Banatul istoric era dominat de patru mari comunități etnice: românii (41,7%), germanii (22,5%), sârbii (17,4%) și maghiarii (13,3%). Alături de aceștia, la Recensământul din 1910, mai sunt înregistrați și slovaci, ruteni, croați, bulgari, cehi, carașoveni etc. Analizând repartitia geografică a celor patru comunități naționale principale, rezultă că: „din cele 39 de subunități teritorial-administrative, populația românească era majoritară în 21 de plăși (53,8%): în toate cele 14 plăși ale

---

¹⁰ I. Munteanu, *Naționalitate și confesionalitate în Banatul istoric*, p. 214-215

Comitatului Caraș-Severin; în șase plăși din Comitatul Timiș (Buziaș, Ciacova, Deta, Lipova, Recaș, Vârșeț); în plasa Alibunar din Comitatul Torontal. Populația de limbă maternă germană deținea majoritatea absolută în plășile: Aradul Nou (Comitatul Timiș), Cenei, Periam, Jimbolia din Comitatul Torontal și o majoritate relativă în plășile: Centrală, Vinga, Banloc, Modoș, Becicherecul Mare, Sânnicolaul Mare, Panciovo. Însuma majoritatea în 11 plăși (28,2%). Populația de limbă maternă sârbă avea majoritatea în șase plăși (15,3%): absolută, în plășile Biserica Albă, Antalfalvai, Torokbecse și relativă în plășile Cuvin, Kikinda Mare, Pardani. Populația de limbă maghiară avea majoritatea doar într-o singură plasă, Torokkanizsa, din spațiul rural bănățean.”¹¹

Putem afirma astfel că în preajma primului război mondial, populația românească domina toată jumătatea răsăriteană a Banatului istoric, „cu pătrunderi importante spre jumătatea vestică, mai cu seamă în zona centrală și sudică. Populația germană era concentrată și alcătuia un bloc relativ compact în spațiul nord-vestic al Banatului și în zona central-vestică, până la Tisa. Locuitorii de limbă maternă sârbă aveau o concentrare mai mare în sud-vestul Banatului și în spațiul din împrejurimile orașului Kikinda Mare. Populația de limbă maternă maghiară, cu excepția orașelor, era concentrată într-un spațiu rural restrâns, aflat la confluența râului Mureș cu Tisa, respectiv în plasa Torokkanizsa.”¹²

În ceea ce privește structura națională a populației, în funcție de majoritatea deținută în localitățile rurale din Banatul istoric, se observă că „din cele 792 de localități rurale, în 469 (59,2%) exista o populație românească majoritară; în 140 erau majoritari locuitorii germani și doar în 54 cei maghiari.”¹³

---

¹¹ I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Așezările. Populația*, vol. I, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2006, p. 389-390

¹² *Ibidem*, p. 390

¹³ *Ibidem*

Comparativ pentru teritoriul urban al Banatului istoric, „rezultatele recensământului din anul 1910 atestă preponderența locuitorilor de limbă maternă germană în structura națională a populației urbane bănățene. Îi urmează ca pondere procentuală, locuitorii de limbă maternă maghiară, sârbo-croată și română.”¹⁴ Putem preciza astfel că „orașele bănățene au avut până la primul război mondial o certă structură multiethnică. Totuși, una sau două din cele patru naționalități dominau, procentual și numeric, structura populației: românii în Caransebeș; românii și maghiarii în Lugoj; germanii în Timișoara și Vârșeț; sârbii în Panciovo și Kikinda Mare; sârbii și maghiarii în Becicherecul Mare.”¹⁵

STRUCTURA POPULAȚIEI DIN MEDIUL RURAL (PE
PLĂȘI) ÎN COMITATUL CARAȘ-SEVERIN, LA
ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (DUPĂ LIMBA
MATERNĂ). AN 1910¹⁶

TABEL 1

Nr. Crt.	Plasa	Total popul a-ție	Structura populației (după limba maternă)							
			Ma-ghia-ră	Ger-mană	Slo-vacă	Româ-nă	Rute-ană	Cro-ată	Sâr-bă	Altele
1	Bega	23825	5636	962	57	16897	-	19	21	243
2	Bocșa	36458	2643	4189	748	27747	3	9	15 1	968
3	Bo-zovici	29795	350	396	7	27521	1	-	38	1482
4	Făget	24895	3979	724	47	19932	36	1	32	144
5	Jam	35593	728	655	2	32526	-	1	13 21	360
6	Caran-sebeș	35802	898	3069	338	30755	41	17	14	670

¹⁴*Ibidem*, p. 400

¹⁵*Ibidem*, p. 405

¹⁶ * * * *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 42, Budapesta, 1912, p. 342-355. (Acest material documentar mi-a fost pus la dispoziție prin amabilitatea regretatului Prof. Univ. Dr. Ioan Munteanu)

7	Lugoj	21084	777	3378	58	16037	530	1	45	258
8	Mureș	20807	749	151	11	19700	-	5	9	182
9	Oravița	44608	1856	12437	598	27890	86	59	310	1372
10	Orșova	28237	2629	2884	56	19420	1	101	1707	1439
11	Reșița	49934	3031	11819	575	25583	43	25	171	8687
12	Timiș	25815	1193	2864	232	19242	1593	26	41	724
13	Terego- va	33182	436	3032	5	29461	9	6	13	220
14	Moldo- va Nouă	28195	604	753	12	13228	1	19	10513	3065
Total Comitat Caraș-Severin (mediul rural)		438330	25499	47313	2746	325939	2344	289	14386	19814

STRUCTURA POPULAȚIEI DIN MEDIUL URBAN ÎN
COMITATUL CARAȘ-SEVERIN, LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA (DUPĂ LIMBA MATERNĂ).

AN 1910¹⁷

TABEL 2

Nr. Crt.	Localitatea	Total Populație	Structura populației (după limba maternă)							altele
			Ma- ghiară	Germa- nă	Slo- vacă	Ro- mână	Ru- teană	Cro- ată	Sâr- bă	
1	Caran- sebeș	7999	1413	2419	35	3916	2	15	67	132
2	Lugoj	19818	6875	6151	127	6227	5	15	221	197
Total Comitat Caraș-Severin (mediul urban)		27817	8288	8570	162	10143	7	30	288	329

¹⁷*Ibidem*, p. 354-355

STRUCTURA POPULAȚIEI DIN COMITATUL CARAȘ-SEVERIN (MEDIUL RURAL ȘI URBAN), LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (DUPĂ LIMBA MATERNĂ).

AN 1910¹⁸

TABEL 3

Mediul	Total populație	Structura populației (după limba maternă)							
		maghiară	germană	slovacă	română	ruteană	croată	sârbă	alte
Rural	438330	25499	47313	2746	325939	2344	289	14386	19814
Urban	27817	8288	8570	162	10143	7	30	288	329
Total Comitat Caraș-Severin (mediul rural și urban)	466147	33787	55883	2908	336082	2351	319	14674	20143

În procente, structura populației (în funcție de limba maternă) din mediul rural al Comitatului Caraș-Severin, la începutul secolului al XX-lea conform Recensământului din 1910, era următoarea:

- română = 74,3592%
- germană = 10,7939%
- maghiară = 5,8173%
- alte etnii = 4,5203%
- sârbă = 3,2820%
- slovacă = 0,6264%
- ruteană = 0,5347%
- croată = 0,0659%

Putem concluziona astfel că în mediul rural din Comitatul Caraș-Severin, în anul 1910, predomina etnia (naționalitatea) română, urmată de cea germană și de cea maghiară, apoi de alte etnii precum și de cea sârbă, slovacă, ruteană și croată.

---

¹⁸*Ibidem*

În procente, structura populației (în funcție de limba maternă) din mediul urban al Comitatului Caraș-Severin, la începutul secolului al XX-lea conform Recensământului din 1910, se prezenta astfel:

- română = 36,4633%
- germană = 30,8084%
- maghiară = 29,7947%
- alte etnii = 1,1827%
- sârbă = 1,0353%
- slovacă = 0,5823%
- croată = 0,1078%
- ruteană = 0,0251%

Putem, de asemenea, concluziona că în mediul urban din Comitatul Caraș-Severin, în anul 1910, predomina etnia (naționalitatea) română, urmată de cea germană și de cea maghiară, apoi de alte etnii precum și de cea sârbă, slovacă, croată și ruteană.

Astfel, însumând structura populației (în funcție de limba maternă) din Comitatul Caraș-Severin (mediul rural și urban), la începutul secolului al XX-lea conform Recensământului din 1910, obținem următoarea situație, în procente:

- română = 72,0978%
- germană = 11,9882%
- maghiară = 7,2481%
- alte etnii = 4,3211%
- sârbă = 3,1479%
- slovacă = 0,6238%
- ruteană = 0,5043%
- croată = 0,0684%

Putem afirma astfel că în Comitatul Caraș-Severin (mediul rural și urban), în anul 1910, predomina cert etnia (naționalitatea) română, urmată de cea germană și de cea

maghiară, apoi de alte etnii precum și de cea sârbă, slovacă, ruteană și croată.

Structura confesională (1900-1918)

În vederea cunoașterii realităților istorice din întregul Banat istoric, de la începutul secolului al XX-lea și până la primul război mondial, o importanță deosebită o reprezintă atât structura etnică a populației, pe naționalități (după limba maternă) cât și cea pe confesiuni. Astfel, „sub aspectul confesiunii recunoscută și practică de locuitori a existat o preponderență categorică a două confesiuni: ortodoxă (54,9% din populație) și romano-catolică (37,38%). Împreună reprezentau 91,47% din totalul locuitorilor Banatului istoric în anul 1910. Celelalte confesiuni au întrunit adeviziunea unei părți reduse a populației: greco-catolică=2,29% ; reformată=2,15% ; evanghelică=2,62% ; unitariană=0,02% ; izraelită=1,30% ; altele=0,15% .”¹⁹

Important este faptul că, după cum reiese din datele statistice oferite de Recensământul din 1910, „confesiunea ortodoxă deținea o majoritate absolută în Comitatele Caraș-Severin și Timiș iar într-o majoritate relativă se găsea în Comitatul Torontal. Din cele 39 subunități administrative ale Banatului istoric, Biserica ortodoxă întrunea majoritatea locuitorilor în 26 plăși (66,7%): în 24 plăși avea o majoritate absolută și în două plăși o majoritate relativă. În unele zone bănațene (plășile Bozovici, Jamul Mare, Moldova Nouă, Teregova, Alibunar ș.a.) peste 95% din populație era de religie ortodoxă. Confesiunea romano-catolică avea majoritatea în localitățile rurale din 13 plăși: nouă în Comitatul Torontal, patru în Comitatul Timiș. Centrele urbane erau dominate, în bună parte, de confesiunea romano-catolică. Aceasta întrunea peste 50% dintre locuitori în Timișoara, Vârșeț, Biserica Albă și Becicherecul Mare iar la Lugoj 46,8% din populație.

---

¹⁹ I. Munteanu, *Naționalitate și confesionalitate în Banatul istoric*, p. 218

Biserica ortodoxă reunea peste 50% dintre locuitori la Caransebeș (50,5% în anul 1910) și Kikinda Mare (54,9%) iar la Pancevo (45,0%).²⁰

O altă realitate istorică importantă din Banatul istoric, la începutul secolului al XX-lea, este faptul că aici nu a existat o identitate deplină între etnie (naționalitate) și confesionalitate. Astfel, „doar populația de origine etnică sârbă se definea printr-o omogenitate confesională pronunțată, ea fiind ortodoxă în proporție de 99,10%. Doar un număr redus s-au orientat spre alte confesiuni: romano-catolică (0,55%) ; greco-catolică (0,12%) și altele. Românii bănățeni erau de confesiune ortodoxă în proporție de 93,97% și greco-catolică de 5,28%. (...) Cele două confesiuni întruneau 99,25% din populația românească a Banatului. Un număr restrâns de români s-au orientat, din diverse motive, spre alte culte religioase: romano-catolic, 3220 persoane; reformat, 44; evanghelic, 58; unitarian, 106. Locuitorii de limbă maternă germană erau, în anul 1910, de confesiune romano-catolică în proporție de 92,38% ; evanghelică, 4,90% ; reformată, 0,24% ; baptistă, ortodoxă, greco-catolică. Fenomenul de mobilitate confesională era mai accentuat la populația declarată de limbă maternă maghiară. A predominat confesiunea romano-catolică care întrunea 77,22% din populația respectivă, urmată de confesiunea reformată (10,85%) ; evanghelică (1,71%) ; unitariană (0,09%) etc. Surprinde la această categorie de populație, considerată de limbă maternă maghiară, numărul mare de persoane de confesiune izraelită, 13546 persoane; ortodoxă, 3387; greco-catolică, 1082 locuitori. (...) Cu certitudine nu aparțineau comunității etnice maghiare.”²¹

Astfel, în ceea ce privește arealul geografic al Comitatului Caraș-Severin, la începutul secolului al XX-lea, putem studia și analiza structura confesională a populației

---

²⁰*Ibidem*

²¹ I. Munteanu, *Populația Banatului istoric la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, p. 288

rurale (pe plăși și localități) conform datelor Recensământului din 1910 și o putem compara cu structura confesională a populației urbane din acest comitat.

**STRUCTURA CONFESIONALĂ A POPULAȚIEI DIN
MEDIUL RURAL (PE PLĂȘI) ÎN COMITATUL CARAȘ-
SEVERIN, LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA CONFORM
RECENSĂMÂNTULUI DIN
1910²²
TABEL 4**

Nr. Crt.	Plasa	Total populație	Confesiunea							
			rom. cat.	gr. cat.	reformată	Evangelică	gr.ort.	unitariană	Izraelită	alte
1	Bega	23825	2487	2166	3803	163	15026	3	167	10
2	Bocșa	36458	7423	4580	312	158	23777	1	206	1
3	Bozovici	29795	1564	9	45	32	28121	2	22	-
4	Făget	24895	2215	68	2113	77	20053	8	294	67
5	Jam	35593	1295	593	37	30	33538	3	76	21
6	Caransebeș	35802	4125	74	100	185	31175	4	134	5
7	Lugoj	21084	3951	2916	244	96	13805	-	58	14
8	Mureș	20807	995	37	219	51	19371	2	113	19
9	Oravița	44608	15096	4324	235	237	24410	4	290	12
10	Orșova	28237	5635	100	332	311	21468	24	349	18
11	Reșița	49934	21423	2104	599	491	24696	48	560	13
12	Timiș	25915	3943	1668	192	210	19806	10	84	2
13	Teregova	33182	4535	31	71	27	28407	1	98	12

²² * * * *Magyar Statisztikai Közlemények*, vol. 42, Budapesta, 1912, p. 342-355. (Acest material documentar mi-a fost pus la dispoziție prin amabilitatea regretatului prof. univ. dr. Ioan Munteanu)

14	Moldova Nouă	28195	3498	30	438	47	24046	1	54	81
Total Comitat Caraș-Severin (mediul rural)		438330	78185	18700	8740	2115	327699	111	2505	275

**STRUCTURA CONFESIONALĂ A POPULAȚIEI DIN
MEDIUL URBAN ÎN COMITATUL CARAȘ-SEVERIN, LA
ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA CONFORM
RECENSĂMÂNTULUI DIN 1910²³**

TABEL 5

Nr. Crt.	Localitatea	Total Populație	Confesiunea							
			rom. cat.	gr. cat.	reformată	evanghelică	gr. ort.	unitariană	izraelită	altele
1	Caransebeș	7999	3015	71	246	207	4041	3	412	4
2	Lugoj	19818	9279	1235	1414	553	5413	28	1878	18
Total Comitat Caraș-Severin (mediul urban)		27817	12294	1306	1660	760	9454	31	2290	22

**STRUCTURA CONFESIONALĂ A POPULAȚIEI DIN
COMITATUL CARAȘ-SEVERIN (MEDIUL RURAL ȘI
URBAN), LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA
CONFORM RECENSĂMÂNTULUI DIN 1910²⁴**

TABEL 6

Mediul	Total Populație	Confesiunea							
		rom. cat.	gr. cat.	reformată	evanghelică	gr. ort.	unitariană	Izraelită	Altele
Rural	438330	78185	18700	8740	2115	327699	111	2505	275
Urban	27817	12294	1306	1660	760	9454	31	2290	22
Total Comitat Caraș-Severin (mediul rural și urban)	466147	90479	20006	10400	2875	337153	142	4795	297

În procente, structura confesională a populației din mediul rural al Comitatului Caraș-Severin, la începutul

²³*Ibidem*, p. 354-355

²⁴*Ibidem*.

secolului al XX-lea conform Recensământului din 1910, era următoarea:

- greco-ortodoxă = 74,7607%
- romano-catolică = 17,8370%
- greco-catolică = 4,2661%
- reformată = 1,9939%
- izraelită = 0,5714%
- evanghelică = 0,4825%
- altele = 0,0627%
- unitariană = 0,0253%

Constatăm astfel că în mediul rural din Comitatul Caraș-Severin, în anul 1910, predomina confesiunea greco-ortodoxă, urmată de cea romano-catolică și cea greco-catolică, apoi de cea reformată, izraelită, evanghelică, alte religii.

În procente, structura confesională a populației din mediul urban al Comitatului Caraș-Severin, la începutul secolului al XX-lea conform Recensământului din 1910, se prezenta astfel:

- romano-catolică = 44,1959%
- greco-ortodoxă = 33,9864%
- izraelită = 8,2323%
- reformată = 5,9675%
- greco-catolică = 4,6949%
- evanghelică = 2,7321%
- unitariană = 0,1114%
- alte religii = 0,0790%

Constatăm, de asemenea, că în mediul urban din Comitatul Caraș-Severin, în anul 1910, predomina confesiunea romano-catolică, urmată de cea greco-ortodoxă și de cea izraelită, apoi de cea reformată, greco-catolică, evanghelică, unitariană și alte religii.

Însumând astfel structura confesională a populației din Comitatul Caraș-Severin (mediul rural și urban), la începutul secolului al XX-lea conform Recensământului din 1910, obținem următoarea situație, în procente:

- greco-ortodoxă = 72,3276%
- romano-catolică = 19,4099%

- greco-catolică = 4,2917%
- reformată = 2,2310%
- izraelită = 1,0286%
- evanghelică = 0,6167%
- alte religii = 0,0637%
- unitariană = 0,0304%

Putem afirma astfel că în Comitatul Caraș-Severin (mediul rural și urban), în anul 1910, predomina cert confesiunea greco-ortodoxă, urmată de cea romano-catolică și de cea greco-catolică, apoi de cea reformată, izraelită, evanghelică, alte religii.

Concluzii

La începutul secolului al XX-lea, în privința structurii populației după limba maternă, în urma cercetării datelor statistice înregistrate la Recensământul din 1910, putem concluziona că în Comitatul Caraș-Severin (mediul rural și urban) predomina cert populația de limbă maternă română, urmată de cea germană, maghiară, sârbă, slovacă, ruteană și croată. Am apreciat faptul că deși exista tendința vădită de ascundere a adevărului istoric, în funcție de politica autorităților maghiare, totuși datele Recensământului din 1910 reflectă realitatea și anume faptul că în Comitatul Caraș-Severin, românii erau majoritari.

Referitor la structura confesională din Comitatul Caraș-Severin (mediul rural și urban), am constatat, în urma cercetării efectuate, că în anul 1910 predomina confesiunea greco-ortodoxă, urmată de cea romano-catolică, greco-catolică, reformată, izraelită, evanghelică și unitariană. Considerăm că era normal să fie așa deoarece greco-ortodoxii erau cea mai mare parte din persoanele de limbă maternă română care erau majoritare în comitat fiind urmași, ca număr, de germani și maghiari care aici, în zona Banatului istoric, aparțineau confesiunii romano-catolice, în mare majoritate.

**UN DOCUMENT INEDIT REFERITOR LA
REPARTIZAREA JANDARMERIEI LUGOJENE ȘI A
MILITARILOR FRANCEZI PENTRU MENȚINEREA
ORDINEI PUBLICE ÎN DEPARTAMENTUL LUGOJ -
UNITATE POLITICO-ADMINISTRATIVĂ
CONSTITUITĂ DE CĂTRE MISIUNEA MILITARĂ
FRANCEZĂ (MARTIE - IULIE 1919)**

Dr. Vasile Dudaș

În urmă cu un an, într-un studiu apărut în volumul al VII-lea al *Restituirilor bănățene*, consemnam faptul că: „În urma protestelor Consiliului Dirigent, a guvernului român precum și a memoriilor înaintate de românii bănățeni, generalul Louis Félix Marie François Franchet d'Esperey comandantul Armatei Aliate din Orient, a emis la 28 decembrie 1918 prima dispoziție care avea în vedere retragerea armatei sârbe din partea de est a Banatului și crearea unei zone neutre care trebuia ocupată numai de trupe franceze. Comandamentul suprem sârb a refuzat categoric luând în calcul chiar o rezistență armată. Mareșalul Živojin Mišić motiva mereu faptul că retragerea va avea efecte negative atât în cadrul armatei cât și al populației civile sârbe. La noi insistențe ale autorităților franceze, care au promis că această operațiune nu va influența delimitarea graniței, sârbii au acceptat în cele din urmă prezența trupelor franceze în zonă, refuzând însă să-și retragă în același timp și propriile unități”¹.

---

¹Vasile Dudaș, *Povestea unei fotografii. Manifestări de înfrățire cu ostașii Misiunii Militare Franceze, organizate de către locuitorii de naționalitate română din orașul Lugoj, cu prilejul sosirii și staționării lor în oraș, în perioada 27 ianuarie - 23 iulie 1919, în Restituirile bănățene*, vol. VII, apărut sub egida Societății de Științe Istorice din

După noi presiuni ale guvernului francez, abia în cursul lunii martie 1919 autoritățile sârbe au acceptat retragerea pe aliniamentul Orșova - Lugoj - Lipova la 10 km est de Timișoara. Această situație se va menține până la sfârșitul lunii iulie același an.

În acest context, după retragerea armatei sârbe, la 27 ianuarie 1919, în Lugoj au intrat primii ostași francezi. Misiunea lor consta în a supraveghea ca linia de demarcație de pe Mureș să fie respectată și menținută ordinea publică în zonă.

Generalul Paul de Lobit comandantul Armatei franceze din Ungaria a stabilit granițele și modalitățile concrete de organizare și funcționare a spațiului de ocupație franceză. Conducerea zonei a fost încredințată generalului Leon Farret comandantul celei de a 11 - a Divizii coloniale, care a părăsit Timișoara și s-a instalat la 18 martie în orașul de pe Timiș împreună cu Statul său Major.

Potrivit ordonanței nr. 418/2 emisă de către comandantul Diviziei amintite, noua unitate administrativă purta numele de *Departamentul Lugoj*. El cuprindea patru cercuri: Lipova, Orșova, Reșița, Lugoj; 3 orașe: Lugoj, Reșița, Caransebeș și 15 plăși: Bega, Bozovici, Buziaș, Făget, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Orșova, Reșița, Anina, Timiș, Recaș, Teregova și Aradul Nou. În fiecare cerc activitatea administrației era supervizată de un ofițer francez. Puterea armată era concentrată în mâna generalului francez iar administrația rămânea maghiară. Gărzile naționale erau desființate, era interzisă purtarea cocardelor și arborarea drapelurilor iar publicațiile periodice erau cenzurate. Valuta legală a zonei rămânea coroana. De asemenea a fost reluat traficul feroviar pe distanțele Lugoj - Iliia și Caransebeș - Bouțari.

Marginile noii unități administrative cuprindeau la est Orșova, fosta graniță românească, apoi cea a comitatului

---

România - filiala Lugoj, coordonatori volum prof. dr. Dumitru Tomoni, prof Horațiu Suciu, Timișoara, Editura Eurostampa, 2019, p. 240

Hunedoara până la Mureș; în nord cursul râului Mureș până la punctul situat la patru km nord de Aradu Nou; în vest o linie ce includea localitățile Aradu Nou, Recaș, Hitiaș, Buziaș, Silagiu, Vermeș, Valeapai, Bărbosu, Moniom, Lupac, Clocotici, Gârliște, Anina, Slatina, Sasca Română, Sasca Montană până la Clisura Dunării.

Vicecomitele maghiar din Lugoj Aurel Issecutz era singurul reprezentant admis pe lângă comandamentul zonei. Se mai specifica că acest teritoriu continua să facă parte din statul maghiar, până la o hotărâre definitivă a Conferinței de Pace, în consecință administrația se exercita, în continuare, de către autoritățile civile aflate în funcție sub autoritatea trupelor franceze.

Potrivit *notei de serviciu* emisă de către generalul de Lobit, autoritățile militare franceze aveau obligația de a controla administrația civilă, comunicațiile telegrafice și telefonice, circulația persoanelor, exporturile și publicațiile periodice și desigur menținerea unui climat de liniște și ordinea publică. Aceasta din urmă urma să fie asigurată de către soldații francezi care urmau să fie sprijiniți de către poliția și jandarmeria maghiară.

Prezentăm ca anexă, în facsimil, un tabel din care rezultă repartizarea celor 220 de jandarmi maghiari, care alături de 342 soldați francezi asigurau ordinea publică în 86 de localități ale Departamentului².

Inițial documentul a fost redactat în limba maghiară iar apoi tradus în franceză. El poartă semnătura maiorul Rusz, comandantul jandarmeriei lugojene și este datat 20 aprilie 1919.

Starea de spirit care domnea în acele zile în rândul locuitorilor *Departamentului* a fost surprinsă în numeroase mărturii documentare. Considerăm că este concludentă scrisoarea trimisă de cunoscutul poet în grai bănățean, avocatul dr. George Gârda din Făget, lui Valeriu Braniște, șeful

---

² Archives Historiques Militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l' Armée, nr. 250/1919

Resortului Culte din cadrul Consiliului Dirigent: „Suntem într-un hal nemaipomenit. În România Mare fără români, sub ocupația franceză, fără francezi. Ordine nu primim de nici unde. Până acum am susținut pacea cu Gardele Naționale Române, dar începându-se lucrul câmpului nu va mai fi posibil de a mai ține laolaltă pe gardiști, însuflețirea gardelor dispare și ne e teamă, că se vor ridica la suprafață elementele turbulente chiar din sânul gardelor”³.

Desigur că neliniștea exprimată de George Gârda era pe deplin justificată. Starea de incertitudine va continua în această parte a Banatului istoric până la 23 mai 1919, când la Lugoj vor sosi primii jandarmi români care după ce-i vor înlocui pe cei maghiari, vor asigura ordinea publică alături de militarii francezi.

Pe de altă parte, febra acțiunilor anarhice care se derulaseră la începutul lunii noiembrie 1918 și în această zonă trecuse, locuitorii satelor bănățene concentrându-și atenția acum spre muncile agricole de primăvară și desigur așteptând cu încredere instaurarea administrației românești.

Situația spațiului care cuprinsese *Departamentul Lugoj*, va fi pe deplin clarificată la 24 mai 1919, când avocatul dr. George Dobrin a fost numit în calitate de prefect al noului județ denumit Caraș - Severin, el preluând de la Aurel Issecutz întreaga agendă a problemelor legate de administrația tuturor localităților urbane și rurale caraș - severinene integrate în Regatul român.

---

³ Conținutul integral al scrisorii poate fi consultat în anexa lucrării *Instaurarea administrației românești în nord-estul Banatului - 1919*, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat - Crișana. 100 de ani de administrație românească arădeană*, vol. XIV, coordonatori: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, "Vasile Goldiș" University Press Arad, 2019, p. 160-161.

Anexă

Commandement supérieur de la
Gendarmerie Hongroise de Lugos.

Tabac et al.

Etat

de la répartition de la Gendarmerie du Départ^{mt} de Lugos.

N ^o cour ^t	Garrison	Gendarmes	Soldats hongais	Remarque
<u>Subdivision d'offici^{rs} de Lugos,</u> <u>avec les Brigades suivantes:</u>				
1.	Lugos.	6	—	
2.	Krasovirak ^t .	2	6	
3.	Balint	4	4	
4.	Klitseho	2	4	
5.	Begamonsstor	2	4	
6.	Kadmanote	2	4	
7.	Lacsot	4	4	
8.	Borsos	2	4	
9.	Rumunyst	2	4	
10.	Kuorkato	2	4	
11.	Begalanuka's	2	4	
12.	Ferde	2	4	
13.	Sakul	2	4	
14.	Nadrág	4	4	
15.	Ksidovar	2	4	
16.	Cavosdia	2	4	
17.	Kavarán - Isvánhgy	2	4	
18.	Muluckhabadja	2	4	
19.	Laguzsen	2	4	
20.	Krasvógombás	2	4	
21.	Buriasfurd ^o	4	4	
22.	Prinosszeg	2	4	
<u>Subdivision d'officier de Lujpa</u> <u>avec les postes (brigades) suiv^{ts}:</u>				
23.	S.	—	—	

N ^o cours	Garnison	Gendarmes	Soldats français	Remarque:
	Report:	63	90	
25.	Lislarok	2	4	
26	Rigósfirdó	2	4	
27	Lippakési	2	4	
28	Ujarad (Nou-Atad)	3	4	
29	Feréghár	2	4	
30.	Temessekás	4	4	
31.	Celsobersek	2	4	
32	Aga	2	4	
33	Kimeló	2	4	
34.	Nagytopoly	2	4	
35	Marosberkés	4	4	
36	Bata	2	4	
37	Rácskabádi	2	4	
38.	Kaprevár	2	4	
	<u>Subdivision d'opérés de Resicabánya, avec brigades suivantes:</u>			
39.	Resicabánya,	10	—	
40.	Perencfalva	2	4	
41.	Alsóroleniz	2	4	
42.	Krasóvár	2	4	
43.	Selényes	2	4	
44	Keres	2	4	
45	Krasóvermes	2	4	
46	Turluk	2	4	
47	Hájerlak	3.	4	
48	Árma	5	8	
49	Isáskabánya	3	8	
50	Isakatar	2	4	
51	Bosovics	3	8	
52	Falbova	2	4	

N ^o cours	Garnison	Gendarmes	Soldats français	Remarque.
	Report:	1146	214	
54.	<u>Ujborlovény</u> <u>Subdivision d'officiers de Karáuszetes</u> avec brigades suivantes :	2	4	
55	Karáuszetes	5	—	
56	Nánelohégy	4	4	
57	Ruszkabánya	2	4	
58	Bouló	2	4	
59	Vörjya	2	4	
60	Alunafa	2	4	
61	Bisztranyires	2	4	
62	Téregova	2	4	
63	Tomcsilatina	2	4	
64	Ruska	2	4	
65	Vismikáló	2	4	
66	Soufa	2	4	
67	Somoréve	2	8	
68	Bogoltény	2	4	
	<u>Subdivision d'officiers d'Orsova,</u> avec brigades suivantes :			
69.	Orsova	5	—	
70	Voditza	2	4	
71	Cernakévia	2	4	
72	Hákalesh	2	4	
73	Herkulesfürdő	2	4	
74	Mekádia	2	4	
75	Bélaabláncz	2	4	
76	Ékes	2	4	
77	Nassáios	2	4	
78	Dunaorbágy	2	4	

n ^o cour.	Garnison	Gendarmes	Soldats français	Remarque
	Report:	206	314	
80	Dumatolypes	2	4	
81	Kiniere	2	4	
82	Tivocra	2	4	
83	Koklatelap	2	4	
84	Ksolupko	2	4	
85	Berkawaka	2	4	
86	Kikroopale	2	4	
	Total:	220	342	

Lugos, le 20 avril 1919.

Signé: Le major: Rust a. p.
command' supérieur de la Gend.

AVATARURILE MARI UNIRI (1918-1920)

Prof.dr. Eugen Mioc

Anul 1918 debuta nefast pentru România. Deși, teoretic, nu fusese înfrântă de Puterile Centrale și avea încă armata pe picior de război, pe 9 decembrie 1917 semnase armistițiul de la Focșani și se pregătea să încheie pace separată, încălcând astfel convențiile semnate cu Antanta în august 1916.

Totul începuse în urmă cu trei ani când izbucnise Primul Război Mondial. El este considerat, și pe bună dreptate, de istorici, „evenimentul fondator al lumii în care trăim” și „momentul zero al unei ere noi”¹. Vizionarul prim-ministru al României Ion Ionel Constantin Brătianu și o parte a clasei politice au întrezărit în acest eveniment oportunitatea îndeplinirii idealului național: unirea tuturor teritoriilor locuite majoritar de români într-un singur stat. Cu doar un an înainte, în 1913, când România se implica în Al Doilea Război Balcanic și reînnoia, pentru ultima dată, alianța cu Germania, Austro-Ungaria și Italia, acest lucru părea încă de domeniul fantasticului. Era o țară mică care nu de mult își obținuse independența, slab dezvoltată economic și înconjurată de două mari puteri: Rusia și Austro-Ungaria. De la ambele avea revendicări teritoriale, iar cu cea de-a doua era aliată de 30 de ani. După declanșarea războiului, la data de 15/28 iulie 1914, România a avut înțelepciunea de a se proclama neutră. Această atitudine a scutit-o timp de doi ani de mari pierderi umane și

---

¹ Lucian Boia, „*Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*”, București, Editura Humanitas, 2016, p. 5 și 117

de imense distrugeri materiale. O neutralitate perpetuă ar fi îndepărtat însă realizarea idealului național; și aceasta în condițiile în care ambele tabere beligerante făceau presiuni asupra ei pentru a intra în război. Presiunile erau însoțite de oferte teritoriale tentante. Puterile Centrale ofereau Basarabia și o parte din Bucovina, pe care Austro-Ungaria urma să o cedeze dacă România intra în război împotriva Rusiei². Neoficial, împăratul Germaniei Wilhelm al II-lea era și mai tranșant: el îi promitea regelui Carol I Basarabia și în perspectivă și Transilvania căci, în mai puțin de 20 de ani, Monarhia Habsburgică urma să fie lichidată³. Antanta (Franța, Marea Britanie, Rusia) era dispusă la o ofertă și mai generoasă: toate teritoriile locuite majoritar de românii din Austro-Ungaria în condițiile în care România ar fi intrat în război de partea ei. I.I.C.Brătianu a cântărit ambele oferte și a optat pentru cea de-a doua. România putea obține de la Rusia un teritoriu de aproximativ 45.000 km pătrați, slab dezvoltat economic. De la Austro-Ungaria se putea obține un teritoriu de trei ori mai întins și mult mai dezvoltat economic, social și cultural. În plus, exista avantajul că Partidul Național Român, care se considera reprezentantul tuturor românilor ardeleni și bănățeni, gravita de 35 de ani spre România, de unde era susținut și financiar, îndeosebi de Partidul Național Liberal⁴. Totuși, după izbucnirea războiului, doar câțiva lideri ai P.N.R. în frunte cu Vasile Lucaciu și Octavian Goga au trecut în România, adoptând astfel o poziție tranșantă. Majoritatea au

---

² Eliza Campus, „*Din politica externă a României. 1913-1947*”, București, Editura Politică, 1980, p. 90

³ Apud Marin Nedelea, „*Istoria României. Compendiu de curente și personalități politice*”, vol. I, Editura Niculescu SRL, București, 1994, p. 99-100

⁴ Alex Mihai Stoenescu, „*Istoria loviturilor de stat în România. 1821-1999*”, vol I, București, Editura RAO 2000, p. 352-353

rămas în Austro-Ungaria și și-au declarat fidelitatea față de Dubla Monarhie⁵.

Existau două impedimente înainte de intrarea României în acțiune: nu era semnat un tratat de alianță care să garanteze teritoriile revendicate și slaba înzestrare cu armament a armatei. Din aceste motive Brătianu a amânat cât a putut de mult intrarea în război. În cele din urmă tergiversările sale au dat roade. În vara anului 1916, pe fondul ofensivei germane de la Verdun, Franța și Marea Britanie au fost dispuse să satisfacă toate cererile lui Brătianu. Convenția politică și cea militară, semnate la 4/17 august 1916, recunoșteau României alipirea tuturor teritoriilor revendicate, până la Tisa, inclusiv întregul Banat; România era aprovizionată zilnic cu arme și muniții, iar la conferința de pace care urma războiului primea egalitatea în drepturi cu Marile Puteri. Avea însă și obligații: nu putea încheia pace separată cu Puterile Centrale și era obligată să intre în război în cel mult zece zile de la semnarea convențiilor⁶.

Decizia de beligeranță s-a luat în cadrul Consiliului de Coroană cu acordul regelui Ferdinand I. Carol I, adeptul intrării în război alături de Puterile Centrale, murise în toamna anului 1914. La 28 iulie 1914 acesta îi declara lui Ottokar von Czernin, ambasadorul Austro-Ungariei la București că, dacă ar fi după el, armata română ar fi alături de Tripla Alianță dar politicienii români și opinia publică nu sunt de acord. România va păstra însă o strictă neutralitate și nicio putere din lume nu-l va face să ia armele împotriva Austro-Ungariei.⁷ Dispariția bătrânului rege a facilitat mult orientarea României spre Puterile Occidentale. În momentul adoptării deciziei de a intra

---

⁵ Lucian Boia, „*De la Dacia antică la Marea Unire. De la Marea Unire la România de azi*”, București, Editura Humanitas, 2018, p. 51

⁶ Dumitru Preda, „*România și Antanta. Avaturile unei mici puteri într-un război de coaliție. 1916-1917*”, Editura Institutul European, Iași, 1998, p. 82; vezi și Eliza Campus, op. cit. p. 122

⁷ Apud Eliza Campus, op. cit., p. 44

în război nu a fost însă consultat parlamentul, așa cum ar fi fost normal într-un stat democratic⁸. Brătianu era conștient că majoritatea parlamentarilor români erau ostili războiului. Prin urmare a ocolit forul legislativ și și-a asumat, împreună cu guvernul pe care îl conducea, decizia beligeranței.

Armata română a intrat în luptă în noaptea de 14/15 august 1916 în condițiile în care era insuficient pregătită și dotată cu tehnică modernă de luptă. Brătianu reușise să asigure cadrul diplomatic extern dar nu reușise să asigure echiparea și instruirea armatei române. Incompetența și afacerile veroase, boli cronice ale societății românești, au împiedicat acest lucru⁹. Mai mult, nu se alocau nici suficienți bani de la bugetul de stat. Până în 1914 cheltuielile pentru înzestrarea armatei române erau cele mai scăzute din Europa. Bugetul apărării era mai mic decât cel al Bulgariei, Serbiei sau Greciei¹⁰. La acestea se adăugau: tactica de război învechită, care punea accent mai mult pe vitejia individuală a soldaților și mai puțin pe folosirea armamentului modern, și incompetența generalilor români¹¹. S-a ținut cont mai mult de opțiunile politice decât de cele strategico-militare, fapt ce indică diletantismul comandanților militari și a politicienilor români. Strategia a fost și ea elaborată greșit. În loc să se concentreze grosul forțelor împotriva Bulgariei și, în cooperare cu armata de la Salonic, vecinul de la sud de Dunăre să fie scos rapid din război¹² s-a împrăștiat întreaga armată română pe un front imens de-a lungul Carpaților și Dunării. S-a optat pentru ofensivă în Transilvania, deși era clar că trecătorile Carpaților

---

⁸Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 86

⁹Gheorghe Platon, coordonator, „*Istoria românilor. De la independență la Marea Unire (1878-1918)*”, vol VII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 415

¹⁰ Glenn E. Torrey, „*România în Primul Război Mondial*”, București, Editura Meteor Publishing, 2014, p. 32

¹¹*Ibidem*, p. 32 și 36

¹² Antanta a propus României o astfel de variantă mult mai realistă. Ea a fost respinsă însă de politicienii români. Vezi Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 44

pot fi apărate cu efective puțin numeroase până s-ar fi rezolvat problema bulgară. Și greșelile au continuat. În loc să profite de superioritatea inițială față de trupele austro-ungare din Transilvania – 400.000 de soldați români în ofensivă s-au confruntat cu 70.000 de combatanți austro-ungari, trupe de rezervă și completare¹³ - și să se desfășoare acțiuni rapide de învăluire, s-a aplicat tactica „împingerii metodice” a adversarului. Timp de două săptămâni s-a bătut astfel pasul pe loc, permițând adversarului să aducă întăriri și să echilibreze raportul de forțe. După căderea Turtucaiei pe 6 septembrie 1916, ofensiva din Transilvania a fost definitiv oprită. Și astfel, în loc ca Transilvania să fie cucerită și frontul mutat pe Carpații Occidentali, zonă mult mai ușor de apărat, după trei săptămâni de la intrarea în război, armatele române băteau peste tot în retragere. Căderea rapidă a Turtucaiei a confirmat Puterilor Centrale faptul că starea armatei române este „foarte proastă” iar conducerea „foarte nesigură”¹⁴. S-a încercat redresarea situației prin „Operațiunea Flămânda” – debarcarea la sud de Dunare și căderea în spatele armatei bulgaro-germane dar, acestea nu s-a mai materializat¹⁵. Au urmat înfrângerile succesive – după 40 de zile de la începerea ofensivei românilor sunt alungați din Transilvania – străpungerea trecătorii Jiului și ocuparea Olteniei, traversarea Dunării la Zimnicea de către o armată bulgaro-germano-turcă și ocuparea Bucureștiului, fără luptă, la data de 6 decembrie 1916. În buna tradiție românească mareșalul Mackensen, comandantul armatei de ocupație, a fost primit cu urale și flori de bucureșteni¹⁶.

---

¹³ N.N.Constantinescu, coordonator, „Istoria economică a României. De la începuturi până la cel de Al Doilea Război Mondial”, Editura Economică, București, 1997, p. 349

¹⁴ Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 89

¹⁵ *Ibidem*, p. 104

¹⁶ *Ibidem*, p. 167-168

În decembrie 1916 armata română se prăbușește și nu mai este capabilă să lupte. Fără intervenția masivă a trupelor ruse – aproximativ 30 de divizii – care au acoperit golurile de pe linia frontului¹⁷ războiul s-ar fi sfârșit pentru România încă din iarna anilor 1916-1917. Pierderile au fost șocante pentru români: 100.000 de morți, 150.000 de răniți, 250.000 de prizonieri, practic 60% din armată a fost scoasă din luptă. S-au adăugat distrugerile economice, ocuparea de către inamic a două treimi din teritoriul țării etc.¹⁸ Campania din 1916 se încheia pentru I.I.C.Brătianu și guvernul pe care îl conducea, cu un dezastru. Ministrul britanic de externe Arthur Balfour cataloga desfășurarea războiului de către români drept „o incompetență la limita unei crime” și se pregătea să arunce la coșul de gunoi tratatul secret încheiat cu Brătianu¹⁹.

Rămășițele armatei române, guvernul, Casa Regală și o parte a populației s-au retras în Moldova. Acolo, în iarna și primăvara anului 1917, datorită surplusului de populație – 1,5 milioane de refugiați – dezorganizării totale și tifosului exantematic, au murit 300.000 de oameni, mai mulți decât în confruntarea armată²⁰.

Armata română s-a refăcut până în vara anului 1917 cu sprijin militar francez și a obținut victoriile tactice de la Mărăști, Mărășești și Oituz, dejucând astfel încercările Puterilor Centrale de a ocupa întreaga Moldovă. Redresarea venea însă prea târziu căci armata rusă, atinsă de morbul revoluționar, refuza să mai lupte și începea să se dezorganizeze. Prin vitejia arătată în cele trei bătălii din sudul Moldovei românii au spălat oarecum rușinea înfrângerilor din 1916 și au recâștigat respectul Aliaților²¹. La 9 septembrie 1917 românii și rușii au încercat o ultimă ofensivă prin bătălia

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 174

¹⁸ Gheorghe Platon, coordonator, *op. cit.* p. 435

¹⁹ Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 186

²⁰ Gheorghe Platon, coordonator, *op. cit.* p. 435

²¹ Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 273

de la Cireșoaia. Ea s-a încheiat însă după numai două zile cu mari pierderi pentru români²². Practic, după 10 septembrie, luptele au încetat aproape cu totul pe frontul românesc.

După lovitura de stat bolșevică din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 Rusia se pregătea să încheie pace separată și să iasă din război. Pentru România situația devenea din nou foarte critică. Să continue războiul de una singură pe întregul front de est presupunea o atitudine sinucigașă. Cu toate acestea, primul ministru francez George Clemenceau a avertizat guvernul român că încheierea unei păci separate va pune în pericol obiectivele pentru care România intrase în război în 1916²³.

După tactica consacrată de-a lungul secolelor, românii au încercat să tragă de timp, sperând în revenirea unei conjuncturi mai favorabile. Semnează pe 9 decembrie 1917 Armistițiul de la Focșani cu Puterile Centrale apoi se ocupă de „probleme interne”: dezarmează și expulzează din Moldova soldații ruși care se transformaseră în bande de jefuitori, intervin în Basarabia, la cererea Sfatului Țării, pentru a o proteja de pericolul bolșevic etc. La începutul anului 1918 răbdarea Puterilor Centrale ajunge la limită și, pe 4 februarie, Berlinul cere ultimativ demisia guvernului Brătianu și încheierea unei păci cu cedări teritoriale din partea României – rectificări de frontieră pe munți în favoarea Austro-Ungariei, cedarea Dobrogei către Bulgaria – demobilizarea armatei române, subordonare economică, administrație germană în Valahia și îndepărtarea misiunilor militare ale Antantei. În schimb, va avea susținerea Puterilor Centrale pentru unirea cu Basarabia. În caz contrar Armistițiul de la Focșani va fi denunțat și se vor relua luptele²⁴.

Forțat de împrejurări I.I.C.Brătianu demisionează pe 8 februarie și se formează un nou guvern condus de generalul

---

²²*Ibidem*, p. 271

²³*Ibidem*, p. 281

²⁴*Ibidem*, p. 302-303

Alexandru Averescu. Acesta refuză însă să cedeze Bulgariei întreaga Dobroge. Drept răspuns, pe 2 martie Puterile Centrale denunță armistițiul și se pregătesc să reia luptele împotriva României. Trei zile mai târziu Constantin Argetoianu, ministrul Justiției, semnează pacea preliminară de la Buftea²⁵. În cele din urmă, pe 18 martie, demisionează și Averescu și se formează guvernul conservator Alexandru Marghiloman, agreat de Puterile Centrale. Noul prim-ministru era germanofil și, după înfrângerea din iarna anului 1916, rămăsese în România ocupată. El acordă un interviu corespondentului din București al ziarului maghiar „Pesti Naplo” în care își precizează poziția față de noua conjunctură în care se află România. Arată că el s-a pronunțat întotdeauna pentru o strânsă colaborare între România și Austro-Ungaria deoarece între români și maghiari există comunitate de interese, ambele popoare fiind înconjurate de „marea slavă”. Recunoaște că România „a jucat și a pierdut” dar speră că Puterile Centrale vor da dovadă de indulgență și vor încheia o pace fără anexiuni și despăgubiri. În acest sens îl dă ca exemplu pe cancelarul german Otto von Bismarck care, în 1866, după ce a înfrânt Austria nu a umilit-o ci i-a întins mâna, făcând din ea aliata Germaniei pentru următorii 50 de ani. În legătură cu guvernul liberal care a împins țara în război arată că „politica lui Brătianu a fost o crimă contra României” de care el și Partidul Conservator pe care îl conduce, s-au disociat tot timpul. I.I.C.Brătianu și Take Ionescu „au trădat interesele României”. Ultimul a acționat ca „avocat” al Marii Britanii și Franței. În momentul retragerii la Iași Brătianu era dispus să încheie pace separată dar, Take Ionescu l-a determinat să lupte până la capăt. În legătură cu Dobrogea, se împotrivesc ca aceasta să fie cedată Bulgariei deoarece este un teritoriu locuit majoritar de români iar portul Constanța are pentru România o importanță economică vitală. De asemenea, speră ca Basarabia, locuită de majoritate românească, să se unească cu România iar Puterile

---

²⁵*Ibidem*, p. 306 și 308-310

Centrale să își dea acordul în acest sens. Este întrebat apoi despre aspirațiile României asupra Ardealului și Bucovinei. Răspunde: „Aceasta a fost o politică greșită care nu e permis să se mai reîntoarcă...Românii din Ungaria sunt foarte buni maghiari”. Ei știu că din punct de vedere economic trăiesc mai bine decât românii din România. În concluzie, își exprimă speranța că el va fi primul ministru care va reface România după decăderea din timpul războiului”²⁶.

La 27 martie 1918, cu acordul Puterilor Centrale, Basarabia se unește cu România. Sfatul Țării decretează: „Republica Democratică Moldovenească în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna, se unește cu mama sa România”²⁷. Guvernul Ucrainei a protestat față de unirea Basarabiei cu România. Această țară își proclamase, la 10 februarie 1918, independența față de Rusia și fusese recunoscută de Puterile Centrale ca stat de sine stătător. Acum manifesta tendințe anexioniste față de teritoriul dintre Prut și Nistru. Guvernul român a răspuns că Basarabia nu a fost anexată de România ci s-a unit prin voință liber exprimată, prin votul aproape unanim al Sfatului Țării, adunarea națională a poporului din Republica Moldovenească. Mai mult, Basarabia a fost tot timpul parte a Moldovei medievale, fiind ruptă de la aceasta de Rusia în urma războiului dintre anii 1806-1812²⁸.

La 7 mai 1918 se semnează între România și Puterile Centrale tratatul de pace final de la București. Față de „ingratitudea” României, pacea nu a fost deosebit de dură. Pe lângă importante concesiile economice, făcute îndeosebi

---

²⁶ „Drapelul”, Lugoj, An XVIII, nr. 28 din 10/28 martie 1918

²⁷ *Ibidem*, nr. 48 din 21 aprilie/4 mai 1918

²⁸ *Ibidem*, nr. 66 din 21 iunie/4 iulie 1918

Germaniei, erau cedați Austro-Ungariei 5.600 km din zona muntoasă iar Bulgariei Cadrilaterul și o parte din Dobrogea²⁹. În schimb Puterile Centrale recunoșteau unirea Basarabiei cu România. Erau cedați aproximativ 20.000 km pătrați dar, se primeau în schimb 44.000 km pătrați. Și astfel România, chiar și în condițiile înfrângerii, își mărea teritoriul și realiza, în parte, idealul național. Mai mult, regele Ferdinand a refuzat să semneze Tratatul de pace de la București-Buftea făcându-l astfel inaplicabil. În replică, germanii au pregătit pentru luna septembrie 1918 o acțiune militară în Moldova³⁰. Aceasta nu s-a mai materializat datorită schimbării conjuncturii internaționale.

Străpungerea frontului macedoneean de către armata de la Salonic determină Bulgaria să ceară armistițiu și să permită libera trecere a trupelor Antantei pe teritoriul său. A fost începutul sfârșitului pentru Puterile Centrale, epuizate după patru ani de război. La începutul lunii octombrie Austro-Ungaria, Turcia și Germania făceau și ele demersuri pentru încheierea păcii pe baza „Celor 14 puncte” enunțate de W. Wilson. Președintele S.U.A. a cerut însă, înainte de începerea oricăror negocieri, evacuarea de către Germania și Austro-Ungaria a tuturor teritoriilor ocupate³¹. Este momentul în care începe disoluția Monarhiei Dualiste. Germanii austrieci cer separarea de Austro-Ungaria și unirea cu Germania, conform principiului naționalităților. Aproape concomitent cehii își proclamă autodeterminarea, iar la Varșovia se proclamă Polonia independentă³². Vor urma slovacii și slavii sudici. Într-un gest disperat de a salva ceea ce se mai putea salva, împăratul austro-ungar Carol I emite un manifest care trebuia să pună bazele unei Austrii federale. Aceasta trebuia să cuprindă patru state de sine stătătoare, aflate însă în uniune

---

²⁹ Gheorghe Platon, coordonator, *op. cit.* p. 449

³⁰ Glenn E. Torrei, *op. cit.*, p. 323-324

³¹ „Drapelul”, Lugoș, An XVIII, nr. 101 din 25 septembrie/8 octombrie 1918

³² *Ibidem*, nr. 102 din 27 septembrie/10 octombrie 1918

dinastică sub sceptrul habsburgic: un stat Austro-German, cuprinzând teritoriile ereditare ale Monarhiei; un stat Ceh, cuprinzând Boemia, Moravia și Silezia; un stat Iliric, cuprinzând teritoriile locuite de slavii sudici și un stat Rutean, cuprinzând teritoriile din Galiția și Bucovina. La teritoriile locuite de polonezi se renunța, acestea urmând să se unească cu Polonia independentă. În toate aceste state urmau să se constituie adunări naționale și guverne proprii. Federalizarea se proclama însă doar pentru partea austriacă a imperiului pentru a nu se afecta integritatea teritorială a Ungariei istorice, considerat stat separat³³.

Imediat a venit și răspunsul românilor din Dubla Monarhie. Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania a ținut la data de 12 octombrie 1918 la Oradea, sub președinția lui Theodor Mihali, o ședință în urma căreia a convenit să afirme „deplina libertate națională” pentru românii din Ungaria. În baza dreptului firesc ca fiecare națiune să-și hotărască singură soarta, și românii din Ungaria au dreptul la acest lucru. În declarație se mai arăta că guvernul și parlamentul maghiar nu sunt îndreptățite de a reprezenta națiunea română la congresul general de pace care va urma. Acest lucru va fi făcut doar de reprezentanții românilor³⁴.

Evoluția evenimentelor din Austro-Ungaria a trezit la viață și mișcarea națională a românilor bucovineni. La începutul lunii octombrie deputații români bucovineni din Parlamentul de la Viena s-au constituit în Reprezentanță națională.³⁵ La 27 octombrie 1918 a fost fondată Constituanta românească a Bucovinei la care au participat reprezentanți ai românilor din provincie, țărani și intelectuali. Președinte al adunării a fost ales Iancu Flondor. S-a adoptat o rezoluție care, la punctul II specifica: „Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat

---

³³*Ibidem*, nr. 106 din 6/19 octombrie 1918

³⁴*Ibidem*

³⁵*Ibidem*

național, independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria. La punctul III se constituie un Consiliu Național compus din 50 de membrii, care va reprezenta provincia, prin mandatar, la viitoarea conferință de pace³⁶. În cele din urmă, la data de 15/28 noiembrie 1918, Consiliul Național Român din Bucovina a hotărât unirea acestei provincii cu România.

În cadrul Dietei de la Budapesta, contele Istvan Tisza recunoaște că Ungaria a pierdut războiul și este nevoită să încheie pace în condițiile impuse de Antanta dar, arată că maghiarii nu au oprimat niciodată naționalitățile conlocuitoare. Prin urmare, integritatea Ungariei istorice trebuie păstrată³⁷. Politicienii maghiari sperau că pacea va fi încheiată pe baza „Celor 14 puncte” enunțate de Wilson. Speranțele le vor fi repede spulberate căci președintele american declară public că situația internațională a evoluat mult de la proclamarea principiilor sale iar, autonomia popoarelor nu mai este suficientă ca temelie a păcii. Prin urmare este necesar ca guvernul austro-ungar să recunoască toate aspirațiile naționale ale popoarelor, îndeosebi ale cehilor, recunoscuți de Congresul S.U.A. ca parte beligerantă împotriva Austro-Ungariei³⁸.

În cele din urmă Iuliu Andrassy, noul ministru de externe comun al Monarhiei Dualiste, remite președintelui Wilson o notă în care arată că Austro-Ungaria este gata să încheie pace separat, să recunoască statele autoprocimate Ceho-Slovacia și Iugo-Slavia și să îndeplinească și celelalte cereri ale armistițiului.³⁹ Declarația vine prea târziu căci armata austro-ungară se dezintegrează, regele-împărat Carol I abdică, iar la Budapesta se proclamă Republica.

---

³⁶*Ibidem*, nr. 113 din 23 octombrie/5 noiembrie 1918

³⁷*Ibidem*, nr. 106 din 6/19 octombrie 1918

³⁸*Ibidem*, nr. 107 din 9/22 octombrie 1918.

³⁹*Ibidem*, nr. 110 din 16/29 octombrie 1918

Evenimentele din Ungaria au redeșteptat speranțele românilor, spulberate după încheierea păcii separate. La București au loc demonstrații de stradă, iar ziarele din Iași scriu despre realizarea iminentă a idealului național, prin război sau la Conferința de pace. Generalul Alexandru Averescu a ținut un discurs public în acest sens, iar mulțimea l-a sărbătorit pe regele Ferdinand.⁴⁰ În replică, Oszkar Jaszi, ministru fără portofoliu în Cabinetul ungar, însărcinat cu rezolvarea problemei naționalităților, declară într-un interviu: Orice popor are deplină libertate de a decide asupra aspirațiilor sale naționale și culturale, dar integritatea teritorială a Ungariei trebuie păstrată; și aceasta nu din punctul de vedere șovinist al dreptului istoric, ci din cauze geografice, etnografice și economice.⁴¹

În cele din urmă, la 6 noiembrie 1918, Alexandru Marghiloman își prezintă demisia din fruntea guvernului și este înlocuit cu generalul Constantin Coandă. Armata română este remobilizată, iar pe 9 noiembrie declară război Germaniei, cu două zile înainte ca aceasta să capituleze. La 13 noiembrie o delegație maghiară semnează la Belgrad armistițiul cu Antanta. Armistițiul cuprinde 18 puncte. La punctul I se specifică că Ungaria își evacuează armata din Transilvania și Banat, dar administrația, jandarmeria și poliția rămân pe loc. Guvernul maghiar subscrie armistițiului numai dacă Antanta garantează, până la Consiliul de pace, hotarele Ungariei istorice față de orice atac străin: german, ceh, sud-slav sau români⁴².

Între timp, Partidul Național Român și Partidul Social Democrat Român din Ungaria formează Consiliul Național Român Central alcătuit din câte șase membri ai fiecărei formațiuni politice. El se proclamă reprezentantul întregului neam românesc din Ungaria și din Ardeal iar, pe 10 noiembrie, comunică guvernului maghiar un ultimatum în care cere dreptul de guvernare asupra a 26 de comitate cu majoritate

---

⁴⁰*Ibidem*, nr. 114 din 25 octombrie/7 noiembrie 1918

⁴¹*Ibidem*

⁴²*Ibidem*, nr. 116 din 30 octombrie/12 noiembrie 1918

românească⁴³. Trei zile mai târziu sosește la Arad Oszkar Jaszi, ministrul naționalităților și numeroasă delegație maghiară pentru a purta negocieri cu românii. Jaszi arată că este reprezentatul Republicii Ungare, stat democratic și nu al vechii Ungarii feudale. Prin urmare, cheamă toate naționalitățile să trăiască în deplină înțelegere și egalitate cu maghiarii. Afirmă că este de acord cu principiile wilsoniene privind autodeterminarea naționalităților, dar aceste principii trebuie să fie aceleași pentru toți. În teritoriul revendicat de români pentru guvernare trăiesc 6,8 milioane de cetățeni, dintre care 3,9 milioane nu sunt români (sunt maghiari, sași, secui etc). Mai mult, acest teritoriu nu poate fi guvernat în așa fel încât să nu se ajungă la anarhie decât în colaborare cu guvernul de la Budapesta. În finalul discursului propune alcătuirea unei federații după model elvețian, în cadrul căreia drepturile minorităților naționale să fie peste tot garantate⁴⁴. Vasile Goldiș îi răspunde că românii vor reflecta la propunerile maghiare și vor da un răspuns. A doua zi C.N.R.C. respinge propunerile și pretinde „independența deplină de stat” dar, conform principiilor wilsoniene, va asigura pentru fiecare popor condițiile liberei dezvoltări naționale.⁴⁵ Iuliu Maniu ia cuvântul și respinge statistica maghiară arătând că Ardealul este un teritoriu compact românesc, în ciuda unor enclave maghiare sau germane. În realitate, conform chiar statisticilor maghiare, în teritoriul revendicat de români conviețuiau 3.355.000 de români și 2.650.000 alte naționalități (1.300.000 maghiari și secui, 700.000 germani (sași și svabi), 290.000 sârbi, 150.000 evrei, 200.000 ruteni, 7000 slovaci și 3000 de croați). În final ministrul Jaszi întreabă: „În definitiv ce vor românii?” Iar Maniu îi răspunde: „Completa desfacere de Ungaria!”⁴⁶

---

⁴³ Ion Clopoțel, „Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România”, Editura revistei Societatea de mâine, Cluj, 1926, p. 79

⁴⁴ *Ibidem*, p. 84-86

⁴⁵ *Ibidem*, p. 87-89

⁴⁶ *Ibidem*, p. 92-97

După eșecul negocierilor româno-maghiare de la Arad, C.N.R.C. convoacă Adunarea Națională de la Alba-Iulia pentru data de 18 noiembrie/ 1 decembrie 1918. Acolo sosesc 1.228 delegați ai consiliilor naționale din teritorii și peste 100.000 de țărani îmbrăcați în haine de sărbătoare. În prezența delegaților tuturor provinciilor locuite de români (inclusiv cei ai Basarabiei, Bucovinei și Regatului Român) se proclamă unirea tuturor provinciilor românești sub sceptrul regelui Ferdinand. Se adoptă și o Rezoluție în acest sens cuprinzând nouă puncte. La primul punct se specifică unirea tuturor românilor din Transilvania, Banatul Timișan (Banatul cuprins între Mureș, Tisa și Dunăre) și Țara Ungurească cu Regatul Român. La ultimul punct armata română era chemată să ocupe teritoriile mai sus menționate, până la Conferința de pace, pentru asigurarea ordinii publice, vieții și averii cetățenilor.⁴⁷ Punctele II-VIII conțineau prevederi de inspirație social-democrată: libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare, administrație, justiție și învățământ în limba maternă, autonomie confesională, reprezentare proporțională în parlament și în guvern, vot universal, inclusiv pentru femei, libertate desăvârșită a presei, împrumutarea țărănilor, drepturi pentru muncitori etc.⁴⁸ S-au purtat apoi discuții despre autonomia Transilvaniei în cadrul României, dacă Unirea să se facă cu sau fără condiții. Principalul susținător al autonomiei pe o perioadă limitată a fost Ștefan Cicio-Pop. El a fost combătut de Alexandru Vaida-Voevod care a arătat că transilvănenii, bănățenii, bucovinenii și basarabenii au forța și numărul necesar pentru a se impune „ciocoilor” din Vechiul Regat, în așa fel încât să nu mai fie nevoie de autonome teritorială.⁴⁹ Autonomia a fost susținută și de social-democratul Ion Flueraș, în numele partidului pe care îl reprezenta „cel puțin până atunci când și în România se vor schimba stările

---

⁴⁷*Ibidem*, p. 111-113

⁴⁸*Ibidem*, p. 111-112 și 121-123

⁴⁹*Ibidem*, p. 115-116

triste ce domnesc acolo”.⁵⁰ Iosif Jumanca, în schimb își dă acordul pentru unirea deplină în numele Partidului Social Democrat, arătând că „social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național”.⁵¹ S-a ales apoi Marele Sfat Național, un parlament provizoriu al Transilvaniei. Din rândurile acestuia s-a ales Consiliul Dirigent, un guvern provizoriu format din 15 membri sub președinția lui Iuliu Maniu.

Concomitent cu Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, regele Ferdinand se întoarce la București, fiind întâmpinat de generalul Henri Berthelot care se întorsese în Valahia cu aproape o lună înainte. Defilează amândoi în uralele mulțimii.⁵² Două săptămâni mai târziu, pe data de 1/14 decembrie sosește la București și delegația Consiliului Național de la Alba-Iulia formată din: episcopul de Caransebeș Miron Cristea, președintele delegației, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Alexandru Vaida-Voevod și Vasile Goldiș. Ei au venit pentru a prezenta actul unirii votat la Alba-Iulia. Sunt întâmpinați de membrii guvernului român în frunte cu I.I.C. Brătianu care în noua conjunctură favorabilă revenise la conducerea executivului. Cu această ocazie se rostesc cuvinte înălțătoare. Miron Cristea: „Vă aducem salutul nostru, al celor patru soli care avem mandatul națiunii române, până ieri subjugată, de a închina întreg pământul nostru strămoșesc patriei mame”. Îi răspunde I.I.C. Brătianu: „De o mie de ani vă așteptăm și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată. Sunt clipe în viața unui neam de fericire atât de mare că răscumpără veacuri lungi de dureri”.⁵³ Vasile Goldiș îi prezintă apoi regelui Ferdinand Actul Unirii: „Românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor legali la Alba-Iulia

---

⁵⁰*Ibidem*, p. 118

⁵¹*Ibidem*, p. 125

⁵² Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 339

⁵³ „*Drapelul*”, Lugoj, An XVIII, nr. 132 din 11/24 decembrie 1918

în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu Regatul Român. Prin această unire, după aceea a Basarabiei, apoi a Bucovinei, s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc: unirea într-un singur stat a tuturor românilor”.⁵⁴ Regele răspunde: „ În numele românilor din Vechiul Regat, din Basarabia și din Bucovina, astăzi uniți, cu profundă recunoștință primesc hotărârea fraților noștri de peste Carpați de a săvârși unitatea națională a tuturor românilor și declar pe veci unite în Regatul Român toate ținuturile locuite de români de la Tisa până la Nistru”.⁵⁵

Unirea realizată de jure și proclamată în mod solemn, trebuia realizată și de facto în teritoriu, în condițiile în care Banatul fusese ocupat de trupele sârbe, iar în Transilvania funcționau încă administrația, jandarmeria și poliția maghiare. Actul Unirii trebuia recunoscut și pe plan internațional la Conferința de Pace de la Paris. Acest lucru va dura aproape doi ani, timp în care România va mai trece printr-o serie de avatururi.

La sfârșitul lunii noiembrie 1918 trupele române încep să înainteze în Transilvania, iar până la mijlocul lui decembrie ajung pe râul Mureș, linia de demarcație stabilită pe 13 noiembrie la Convenția de la Belgrad între Ungaria și Antanta.⁵⁶ În acel moment doar jumătate din Transilvania era controlată de români. Se continuă însă înaintarea și, până la sfârșitul lunii ianuarie 1919, se ajunge pe Munții Apuseni. Apoi înaintarea este oprită la cererea Marilor Puteri.⁵⁷ La 20 martie 1919 la Conferința de Pace de la Paris se hotărăște ca Ungaria să își retragă trupele la vest de linia Oradea-Arad-

---

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 133 din 15/28 decembrie 1918. Vezi și Ion Clopoțel, *op. cit.*, p.128

⁵⁵ „*Drapelul*”, Lugoș, An 18, nr. 132 din 11/24 decembrie 1918. Vezi și Ion Clopoțel *op. cit.*, p.130

⁵⁶ Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 342

⁵⁷ Ion Clopoțel, *op. cit.*, p.134

Satu-Mare. O zi mai târziu, guvernul Mihalyi Karolyi își prezintă demisia, considerând că s-a încălcat Convenția de la Belgrad și încredințează puterea regimului comunist în frunte cu Sandor Garbai și Bela Kun. Aceștia proclamă Republica Sfaturilor din Ungaria.⁵⁸

În aprilie 1919, cu acordul tacit al Alianților, armata română înaintază în zona neutră.⁵⁹ Scopul: eliberarea românilor aflați încă sub stăpânire maghiară și bararea bolșevismului care amenința să cuprindă întreaga Europă.⁶⁰ În multe locuri au avut loc ciocniri sângeroase cu trupele maghiare dar, în mai puțin de trei săptămâni armata română a atins râul Tisa, iar guvernul Republicii Sovietice Maghiare a cerut armistițiul. Ofensiva s-a soldat cu o mie de morți, răniți și dispăruți, dar au fost capturați 10.000 de prizonieri și un important material de război. Din Apuseni și până la Tisa s-a înaintat 150 km și s-a ocupat un teritoriu de 40.000 km pătrați.⁶¹

În timp ce armata română înainta dezinvolt în pusta maghiară, de la Conferința de Pace de la Paris se comunică, pe surse, știri nefavorabile României: Banatul va fi împărțit între România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven; România nu va primi despăgubiri de război; Dunărea va deveni fluviu internațional sub controlul Marilor Puteri; România va plăti o cotă din datoriile Ungariei pentru teritoriile ocupate; granița va fi mutată câțiva zeci de kilometri la est de Tisa, iar nordul Bucovinei nu va mai reveni României; Marile Puteri vor monitoriza felul în care România va respecta drepturile minorităților naționale.⁶² „Luna de miere” între România și Marile Puteri Occidentale de aproapia de sfârșit. Totuși, în luna iunie 1919, cu acordul Antantei, în urma refuzului guvernului comunist maghiar de a înceta operațiile militare împotriva

---

⁵⁸ Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 343

⁵⁹ *Ibidem*, p. 345

⁶⁰ „*Drapelul*”, Lugoj, An XIX, nr.37 din 11/24 aprilie 1919

⁶¹ *Ibidem*, nr. 43 din 30 aprilie/13 mai 1919

⁶² *Ibidem*, nr. 59 din 24 iunie 1919

Cehoslovaciei și de a trimite reprezentanți la Conferința de Pace de la Paris, armata română a reluat ofensiva împotriva Ungariei.⁶³

I.I. C. Brătianu putea să pozeze în apărător al civilizației europene în fața pericolului comunist. Totuși, el părăsește Conferința de Pace, nemulțumit că României nu i-au fost îndeplinite toate cererile, iar convențiile încheiate cu Antanta în august 1916 nu au fost respectate. Ziarul francez „Le Radical” scrie referitor la acest incident: „În iulie 1918 România părea moartă. Germanii își afirmau triumful. Pe fruntea regelui Ferdinand coroana se clătina. Brătianu însuși era acuzat și amicii săi se întorceau la noi. În iulie 1919 victoria e câștigată. România Mare e creată. Regele înfăptuiește visul patrioților români. Brătianu e prim-ministru. Iată situația în ansamblul ei. Nu trebuie ea oare să potolească amărăciunea patrioților români care...cred că au pierdut tot fiindcă nu au câștigat tot? România și Franța au suferit împreună. Ca să învingă greutățile momentului trebuie să rămână strâns unite”.⁶⁴

După retragerea lui Brătianu de la Conferința de Pace în România se vorbește despre crearea unui „guvern de rezistență națională” care să cuprindă partidele lui Take Ionescu și Alexandru Averescu și care să opună cerințelor impuse României la Paris, îndeosebi clauzei privind „controlul minorităților naționale” care știrbește suveranitatea țării.⁶⁵ Între timp, la 3 august 1919 armata română i-a învins pe maghiari și a ocupat Budapesta. Brătianu primește vestea în timp ce se găsea la Timișoara, unde vizita zona din Banat ce revenea României.⁶⁶

În Budapesta trupele române au fost primite cu flori de populația dornică să scape de teroarea bolșevică. Armata

---

⁶³*Ibidem*, nr. 60 din 28 iunie 1919

⁶⁴*Ibidem*, nr. 66 din 12 iulie 1919

⁶⁵*Ibidem*, nr. 68 din 17 iulie 1919

⁶⁶*Ibidem*, nr. 77 din 6 august 1919

română a impus următoarele condiții de armistițiu: reducerea armatei maghiare la 15.000 de oameni; încetarea producției de armament și predarea stocurilor existente; predarea a 30% din materialul feroviar (15.000 vagoane pentru transport animale, 10.000 vagoane pentru transport persoane și 35.000 vagoane-marfă). S-au luat și 500 de ostateci dintre personalitățile maghiare și s-a anunțat că pentru uciderea fiecărui soldat român vor fi executați câte cinci ostateci. Apoi trupele române au înaintat la vest de Budapesta.⁶⁷

Ziarele franceze au adus elogiile armatei române pentru zdrobirea comunismului în Ungaria și au cerut ca poporul român să fie recompensat pentru jertfele sale.⁶⁸ La Paris, Marile Puteri au hotărât însă altfel. Tratatul de Pace cu Austria cuprinde clauze considerate umilitoare pentru România: sunt recunoscuți cetățeni români toți cei care, la data semnării tratatului își au domiciliul în România Mare; totuși, maghiarii, bulgarii și austriecii trecuți de 18 ani pot opta pentru altă cetățenie dar, își vor putea păstra averea în România; toți cetățenii vor fi egali în fața legilor, fără deosebire de rasă, limbă și religie; religia nu poate fi o piedică pentru deținerea de funcții în stat, școlile minorităților vor fi subvenționate de Statul Român, inclusiv cele evreiești; dreptul evreilor de a nu se prezenta la tribunale în zilele de sâmbătă; nu se vor organiza alegeri locale sau parlamentare în zilele de sâmbătă; România nu va încheia tratate sau convenții economice care ar contraveni celor încheiate de Liga Națiunilor; România acordă pe teritoriul ei libertatea transportului persoanelor și mărfurilor provenite din statele aliate și asociate; mărfurile în tranzit vor fi scutite de taxe vamale etc.⁶⁹

România se consideră neîndreptățită și refuză să semneze Tratatul de Pace cu Austria. Mai mult, adresează Conferinței de Pace de la Paris un „Memoriu” în care își

---

⁶⁷ „*Banatul*”, Timișoara, An I, nr. 29 din 17 august 1919

⁶⁸ „*Drapelul*”, Lugoj, An XIX, nr. 78 din 12 august 1919

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 86 din 2 septembrie 1919

afirmă drepturile: în august 1914 a refuzat să-și onoreze angajamentele față de Puterile Centrale, ajutând astfel Antanta; a încheiat o convenție secretă cu Rusia prin care, în schimbul unei neutralități binevoitoare, România putea ocupa acele teritorii locuite de românii din Austro-Ungaria; nu a permis tranzitarea ajutorului militar german spre Constantinopol pe teritoriul ei; a intrat în război în august 1916 pe baza unui tratat care îi promitea granița pe Tisa, inclusiv întregul Banat; numeroase trupe au fost atrase de pe alte fronturi în România, ușurând astfel sarcina Alianților; România a suferit mari distrugereri materiale și umane și a suferit o grea ocupație; nu a încheiat pace separată decât atunci când nu mai avea nicio șansă de a continua lupta; regele Ferdinand a refuzat să semneze Tratatul de pace de la București-Buftea, astfel încât acesta nu a avut bază legală; intervenția armatei române în Ungaria a scăpat Europa centrală de pericolul bolșevic etc. În schimb i se impun condiții de pace inacceptabile referitoare la minorități, la tranzit și la comerț. Însăși independența României, recunoscută în urmă cu 40 de ani, în cadrul Congresului de la Berlin, este pusă în discuție.⁷⁰ Totuși, la cererea imperativă a Antantei și a Statelor Unite, trupele române încep să se retragă din Ungaria.⁷¹

Între timp România primește de la Marile Puteri mai multe note ultimative în care i se cere să accepte toate condițiile impuse prin tratatele de pace. Ultima notă, cea din 24 noiembrie 1919 este un adevărat rechizitoriu. România, se spune în notă, de trei luni și jumătate negociază la Conferința de Pace de pe poziții de forță, fără să țină cont decât de propriul ei interes, „refuzând a primi sarcinile solidarității dar voind totuși să beneficieze de avantajele sale”. Conferința face un ultim apel la înțelegerea guvernului român înainte de a rupe orice legătură cu acesta. România își datorează viața Alianților care, la final, au consimțit, ca ea să-și dubleze teritoriul și

---

⁷⁰*Ibidem*, nr. 96 din 23 septembrie 1919

⁷¹*Ibidem*, nr. 97 din 25 septembrie 1919

populația. Fără sacrificiile acestora „România ar fi în momentul de față decimată, ruinată și în sclavie”. România a intrat în război în 1916 punând condițiile sale; a făcut mari sacrificii și a trecut prin grele încercări dar, în cele din urmă, „a tratat separat cu dușmanul... Libertatea și victoria României, precum și viitorul ei, sunt datorate Aliaților”. Prin urmare, România este invitată să se conformeze cât mai repede și: să evacueze teritoriul maghiar până la frontierele fixate; să accepte controlul rechizițiilor de război; să semneze Tratatul de Pace cu Austria. Ultimatumul adresat României se întinde pe o perioadă de opt zile. Dacă până atunci răspunsul nu va fi pozitiv, vor fi luate măsuri: România va trebui să-și retragă delegații de la Conferința de Pace de la Paris; misiunile diplomatice de la București ale Marilor Puteri învingătoare vor fi retrase; România va pierde sprijinul Puterilor Aliate la recunoașterea noilor frontiere.⁷²

În fața acestui ultimatum România nu are de ales și trebuie să cedeze. Pierzând sprijinul occidentalilor și fiind înconjurată de state revizioniste, risca să piardă tot de dobândise până atunci. I.I.C. Brătianu demisionase la 27 septembrie 1919, fiind înlocuit la conducerea guvernului de Arthur Văitoianu. La 1 decembrie 1919, la exact un an de la proclamarea Marii Uniri de la Alba-Iulia, se formează guvernul Alexandru Vaida-Voevod care acceptă semnarea tratatelor de pace. Guvernul condus de el, numit al „Blocului Democratic” era un adevărat „guvern de uniune națională”, fiind format din patru ardeleni, patru regăteni, doi basarabeni și un bucovinean. Inițial prim-ministru fusese propus Iuliu Maniu, dar acesta a refuzat sarcina formării noului guvern.⁷³

Pe 10 decembrie 1919 inevitabilul se produce și România semnează tratatele de pace cu Austria și Bulgaria. A reușit să obțină și unele ameliorări în cuprinsul Tratatului cu Austria: suprimarea preambulului jignitor prin care i se

---

⁷²*Ibidem*, nr. 151 din 7 decembrie 1919

⁷³*Ibidem*

repunea în discuție independența pe temeiul Tratatului de la Berlin din 1878; suprimarea clauzei privitoare la respectarea Sabatului; reducerea de la cinci la trei ani a termenului pentru convențiile prevăzute în clauzele economice și de tranzit; modificări locale în traseul frontierelor și inserarea în tratat a unui paragraf privitor la recunoașterea suveranității statului român și la caracterul de acceptare benevolă a tratatului, nu de impunere a acestuia.⁷⁴

„Inevitabilul s-a produs”, scrie cu tristețe „Drapelul” referitor la Pacea cu Austria. Cu toată politica de rezistență inițiată de guvernul Brătianu „mai mult pentru onoarea țării decât ca având șanse de reușită” România nu a avut de ales. „Suntem prea slabi să ne tragem în degete cu toată lumea”. Politicienii români au făcut tot ce au putut, dar persistarea în rezistență ar fi pus în pericol însăși existența României. Se deplânge soarta românilor aflați încă sub dominație străină, iar tratatul este calificat drept „odios”, iar pacea „nenorocită”.⁷⁵ Judecând la rece, România nu avea însă de ales, căci era în conflict cu aproape toți vecinii: cu maghiarii la vest, cu sovieticii la est, cu bulgarii la sud pentru Cadrilater și cu sârbii în sud-est pentru Banat. Izolată pe plan internațional și fără sprijinul Marilor Puteri Occidentale, ar fi avut o soartă ingrată.⁷⁶

Semnarea tratatelor de pace între România, Austria și Bulgaria i-a nemulțumit însă pe maghiari, care se așteptau la noi conflicte regionale care să aducă o cinjunctură mai favorabilă pentru ei. Astfel, la Budapesta, de unde abia se retrăseseră trupele române „domnește un entuziasm războinic de nedescris”. Prin manifestații de stradă se cere „războiul sfânt împotriva României pentru recucerirea Ardealului”. Agitațiile sunt favorizate de guvernul Huszar. Pe 17 noiembrie, când armata națională maghiară a intrat în capitală, amiralul Horthy a depus jurământ pentru păstrarea Ungariei

---

⁷⁴*Ibidem*

⁷⁵*Ibidem*, nr. 152 din 9 decembrie 1919

⁷⁶*Ibidem*, nr. 154 din 11 decembrie 1919

istorice. Existau și zvonuri despre existența unei alianțe secrete maghiaro-sârbe îndreptată împotriva României. În schimbul Banatului românesc pe care Ungaria era gata să-l recunoască Regatului Sârbo-Croato-Sloven, acesta va lăsa mână liberă Ungariei pentru confruntarea cu România, ba chiar o va sprijini cu armament și muniții.⁷⁷ Mai mult, ziarele maghiare „Az Est”, „A Nap”, „Budapest Hirlap” și „Virtad” publică articole despre eliberarea de sub ocupația românească: „S-a ispăvit cu ocupația trupelor dușmane...Fantomele întunecate ale doliului național, ale umilirii noastre, se deplasează către răsărit. Suntem liberi. Ne-au jefuit tot, ne-au dus și pernele de sub cap, dar credința n-au putut-o lua ca pradă de război... Ne-am scuturat de lanțurile dublei robii. Abia ne-am dezmeticit din teroarea roșie a dictaturii proletare și a venit invazia română. Și a trebuit să ajungem rușinea de care ne cruțase chiar războiul mondial: oaste străină și-a pus piciorul în capitala Țării Ungurești.”⁷⁸ Unii maghiari întrezăresc însă oportunitatea păstrării hotarelor Ungariei istorice, dar avându-l ca suveran pe regele României. Astfel, fostul deputat Papp Geza acordă un interviu ziarului „Viitorul” din București în care a afirmat printre altele: românii și maghiarii trebuie să se înțeleagă frățeste deoarece au existența amenințată de „marea slavă”; dorește ca regele Ferdinand să devină și suveran al Ungariei, constituindu-se astfel o mare monarhie româno-maghiară cu o Croație alăturată și un Ardeal autonom, nici maghiar, nici român; se bucură că românii au ocupat Budapesta și speră să nu se retragă până ce nu vor pune ordine în Ungaria.⁷⁹ Ideea unei uniuni româno-maghiare câștigă tot mai mulți adepți, mai ales în rândul ofițerilor maghiari.⁸⁰

În perioada elaborării Tratatului de Pace delegația maghiară a înaintat nu mai puțin de 34 de note în care a

---

⁷⁷*Ibidem*

⁷⁸*Ibidem*, nr. 159 din 17 decembrie 1919

⁷⁹*Ibidem*, nr. 93 din 16 septembrie 1919

⁸⁰*Ibidem*, nr. 101 din 4 octombrie 1919

protestat față de condițiile care i se impuneau la Paris. Cele mai dese acuze la adresa României, desprinse din aceste note: România Mare este o creație artificială, fără tradiție și solidaritate politică și incapabilă să producă ceva superior.⁸¹ De asemenea, s-a cerut să se organizeze plebiscite în teritoriile rupte de la Ungaria pentru ca locuitorii acestora să-și decidă soarta în mod democratic. Răspunsul Puterilor Aliate la notele delegației maghiare vine în mai 1920. Se arată că nu se poate uita partea de răspundere a Ungariei în dezlănțuirea războiului și în politica imperialistă a Dublei Monarhii. Se respinge organizarea de referendumuri așa cum cerea delegația maghiară deoarece acestea ar provoca mari inconveniente. Condițiile etnografice din Europa Centrală sunt atât de complicate încât este imposibil ca frontierele politice să coincidă peste tot cu frontierele etnice. Prin urmare, grupuri de populație maghiară vor intra în componența altor state. „O stare de lucruri, chiar milenară, nu are de ce să se păstreze când e recunoscută ca fiind contrară dreptății”. Plebiscite corect organizate nu ar da rezultate mult diferite de cele la care a ajuns conferința de pace după „un studiu minuțios al condițiilor etnografice din Europa Centrală și al aspirațiilor naționale”. Voința popoarelor s-a exprimat în luna octombrie și noiembrie 1918 când Dubla Monarhie s-a prăbușit, iar populațiile aflate în componența sa s-au unit cu frații lor italieni, români, iugoslavi sau cehoslovaci. Pentru protecția minorității maghiare din noile state s-au semnat tratatele minorităților.⁸²

În cele din urmă, pacea cu Ungaria s-a semnat în ziua de 4 iunie 1920, la Trianon. În acea zi întreaga Ungarie a fost în doliu.⁸³ În articolele 45, 46 și 47 ale Tratatului de Pace se specifică „Ungaria renunță în favoarea României la toate drepturile și pretențiile sale asupra acelor teritorii ale fostei Monarhii Austro-Ungare care sunt dincolo de hotarele fixate în

---

⁸¹ „*Banatul*”, *Timișoara* An II, nr. 17 din 28 februarie 1920

⁸² *Ibidem*, nr. 59 din 18 mai 1920

⁸³ „*Plugarul român*”, *Timișoara*, An XVII, nr. 12 din 12 iunie 1920

articolul 27” (actuala graniță dintre România și Ungaria n.n.); se va forma o comisie alcătuită din 7 membrii (5 numiți de Puterile Aliate și Asociate, unul de România și unul de Ungaria) care va trasa la fața locului linia de graniță fixată prin articolul 27; „Proporția și felul sarcinilor financiare pe care România le va suporta de pe urma teritoriilor trecute sub dominația sa vor fi stabilite corespunzător articolului 186 din tratat”.⁸⁴

Deși au iscălit Tratatul de la Trianon, maghiarii nu s-au împăcat cu situația. În discursurile oficiale ale politicianilor, inclusiv cele ale guvernatorului Horthy, se face o intensă propagandă pentru Ungaria Mare. Din punct de vedere economic, se încearcă atragerea a cât mai mult capital francez și englez astfel încât puterile învingătoare să fie cointeresate de soarta maghiarilor. În Occident se răspândesc ilustrate de propagandă în care apare o inimă însângărată și harta Ungariei Mari, sfâșiata în urma Tratatului de la Trianon.⁸⁵ În Parlamentul de la Budapesta au avut loc discuții aprinse despre soarta minorităților din România Mare. Românii au fost prezentați ca „popor oprimator” care dorește să le răpească maghiarilor din Transilvania și Banat limba și cultura, vechi de 1.000 de ani.⁸⁶ În noiembrie 1920, la Budapesta, detașamente înarmate au înconjurat clădirea Parlamentului pentru a-i determina pe deputați să nu voteze textul Tratatului de la Trianon. S-au produs și ciocniri cu poliția, soldate cu morți și răniți.⁸⁷

În cele din urmă, parlamentarii maghiari ratifică tratatul pe data de 13 noiembrie 1920, într-o atmosferă de doliu național. Toți au venit îmbrăcați în haine cernite. Străzile Budapestei au fost pavoazate cu drapele negre, toate magazinele au fost închise, circulația tramvaielor oprită, etc.⁸⁸ Carol Huszar, ministrul de externe al Ungariei, afirmă, printre

---

⁸⁴ „*Banatul Românesc*”, Timișoara, An II, nr. 65 din 17 iunie 1920

⁸⁵ *Ibidem*, nr. 72 din 25 iunie 1920

⁸⁶ *Ibidem*, nr. 74 din 27 iunie 1920

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 181 din 17 noiembrie 1920

⁸⁸ *Ibidem*, nr. 184 din 20 noiembrie 1920

lacrimi, că are de îndeplinit „o îndatorire cumplit de tristă”. Tratatul se întemeiază pe „date mincinoase”, iar ratificarea lui se face „sub sila împrejurărilor”. Credem însă în „reînvierea Ungariei”. Întreaga adunare, cu mâna stângă îndreptată spre cer și cu dreapta la inimă, rostește: „Credem în reînvierea Ungariei milenare. Jurăm!”. Pe străzile Budapestei au loc demonstrații de protest când se anunță că deputații au ratificat tratatul. Acestea se liniștesc însă a doua zi.⁸⁹

La începutul lunii aprilie 1921 fostul rege-împărat al Austro-Ungariei, Carol I, revine în Ungaria pentru a fi reînscăunat rege al acestei țări. Puterile Occidentale se opun însă reînscăunării unui Habsburg deoarece acest lucru „ar pune în pericol chiar bazele păcii” proaspăt încheiate. Carol este nevoit să părăsească Ungaria și astfel tentativa de restaurație eșuează.⁹⁰ Un an mai târziu fostul rege-împărat este răpus de gripă și Ungaria rămâne, pe întreaga perioadă interbelică, „regat cu tron vacant”.

Banatul a fost ultimul teritoriu care s-a alipit la România Mare. Prin Convenția din 4/17 august 1916 încheiată între România și Antanta, întreaga provincie trebuia să revină României, cu toată opoziția Rusiei care dorea ca partea de câmpie să revină Serbiei⁹¹. La sfârșitul războiului însă, Aliații nu mai considerau tratatul valid din moment ce România încheiase pace separată cu Puterile Centrale⁹². Pe fondul disoluției imperiului, la data de 31 octombrie 1918 social-democratul Otto Roth a proclamat la Timișoara Republica autonomă Banat, subordonată însă guvernului de la Budapesta. În pofida promisiunilor privind egalitatea națională, justiție socială, vot universal etc. Roth nu a reușit să-i convingă pe

---

⁸⁹ „*Banatul*”, Timișoara, an II, nr. 107 din 28 noiembrie 1920

⁹⁰ „*Banatul Românesc*”, Timișoara, an III, nr. 68 din 6 aprilie 1921

⁹¹ Emil Diaconescu, „*Banatul românesc*”, Iași, Tipografia Alexandru Țerek, 1941, p. 13

⁹² *Ibidem*, p. 18

români și pe sârbi să-l susțină.⁹³ Ofițerii români din oraș în frunte cu Aurel Cosma, au refuzat să recunoască noua republică. Ei au constituit Consiliul Național Militar Român care s-a subordonat Consiliului Național Român Central cu sediul la Arad.⁹⁴ S-au constituit apoi gărzi naționale românești în toate localitățile din Banat și s-au ales delegați pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.⁹⁵ Acolo, la 1 Decembrie 1918, Banatul a fost reprezentat de 321 delegați (51 din Banatul de Sud care va reveni Serbiei în urma deciziei Conferinței de pace de la Paris).⁹⁶

Situația s-a complicat prin ocuparea Banatului de către Armata sârbă venită de la sud de Dunăre. Guvernul Serbiei ridicase pretenții asupra întregului Banat încă de la începutul războiului, din anul 1914.⁹⁷ La 1 septembrie 1915, într-o notă către Aliați, Serbia pretindea Croația, Fiume, Slovenia și Banatul de sud.⁹⁸ La sfârșitul războiului Trumbici, ministrul de externe al Regatului Sârbo-Croato-Sloven, declara că, pentru țara sa, tratatul încheiat de România cu Antanta în 1916 era nul și fără valoare.⁹⁹ Autoritățile sârbe au impus o guvernare militară provinciei și urmăreau alipirea întregului teritoriu de la sud de Mureș la Regatul Sârb. Au impus o serie de opreliști delegaților români din Banat care s-au deplasat la Alba Iulia unde au votat unirea

---

⁹³ Slobodan Bjelica, „*Istoriografia sârbă despre divizarea regiunii*” în Victor Neumann, coordonator, „*Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere*”, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 603

⁹⁴ Radu Păușan, „*Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*”, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 105-107

⁹⁵ *Ibidem*, p. 116 și 124

⁹⁶ Drago Njegovan, Miodrag Milin, „*Banatul, Bacica și Barania în anul 1918. Unirea cu Serbia*” în Victor Neumann, coordonator, „*Istoria Banatului...*”, *op. cit.*, p. 553

⁹⁷ Slobodan Bjelica, *op. cit.*, p. 596

⁹⁸ Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 14

⁹⁹ *Ibidem*, p. 18

Banatului cu România.¹⁰⁰ La această adunare Aurel Cosma a luat cuvântul în numele bănăţenilor şi şi-a exprimat revolta faţă de acţiunile arbitrare ale armatelor sârbeşti de ocupaţie din Banat. De asemenea, a protestat faţă de proclamaţia sârbilor de unire a Banatului cu Regatul Sârb şi a propus ca principiile wilsoniene privind autodeterminarea popoarelor să se aplice şi românilor din Valea Timocului.¹⁰¹ Aceştia locuiau în zona cuprinsă între Morava, Dunăre şi Timoc, pe o suprafaţă de 12.240 km pătraţi, în patru districte: Craina, Morava, Pojarevaţ şi Timoc. Craina şi Pojarevaţ erau locuite de o populaţie aproape exclusiv românească (vlahă). În celelalte districte locuiau şi sârbi.¹⁰² În 1890, la o populaţie a Serbiei de 2.161.961 locuitori, 6,64% o reprezentau românii din Valea Timocului - 143.684 locuitori.¹⁰³

În cadrul aceleiaşi adunări, Iuliu Maniu a arătat că există un acord internaţional care prevede un schimb de populaţie între românii din Valea Timocului şi sârbii din Banat în cazul în care întregul Banat va reveni la România.¹⁰⁴

La 20 februarie 1919 autorităţile militare sârbe au intervenit în forţă la Timişoara şi au numit funcţionari de etnie sârbă în administraţie.¹⁰⁵

În acest timp, în cadrul Conferinţei de pace de la Paris, atât românii cât şi sârbii şi-au prezentat pretenţiile asupra întregului Banat istoric. Comisia aliată, formată din reprezentanţii Marii Britanii, Franţei, Italiei şi Statelor Unite au hotărât împărţirea Banatului pe criterii naţionale.¹⁰⁶ Delegaţii sârbi cereau însă ca partea de munte a Banatului să

---

¹⁰⁰ Radu Păiuşan, *op. cit.*, p. 126-129.

¹⁰¹ Ion Clopoţel, *op. cit.*, p. 114

¹⁰² „Românii din Timoc. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante şi A. Golopenţia”, Bucureşti, Tipografia „Bucovina” I.E.Torouţiu, p. 99

¹⁰³ *Ibidem*, p. 203

¹⁰⁴ Ion Clopoţel, *op. cit.*, p. 114

¹⁰⁵ Vasile Dudaş, „România, Serbia şi Ungaria în timpul Primului Război Mondial. Unirea Banatului cu România” în Victor Neumann, coordonator, *op. cit.*, p. 580-581

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 583

revină României iar partea de câmpie Serbiei sau, în cel mai rău caz, centrul provinciei cu capitala la Timișoara să fie atribuit uneia dintre cele două țări în urma unui plebiscit.¹⁰⁷ La rândul său, primul ministru I.I.C.Brătianu dorea încorporarea la România a întregului Banat. În fața diplomaților sârbi el a recunoscut că, în virtutea principiului naționalităților, sârbii au dreptul la o parte din Banat dar, în virtutea aceluiași principiu, și România avea dreptul la zona dintre Timoc și Morava, locuită majoritar de valahi.¹⁰⁸ I s-a răspuns de către liderii sârbi că vlahii timoceni nu doresc unirea cu România. În realitate, Atanasie Popovici, reprezentantul românilor din Valea Timocului, a declarat că a cerut Conferinței de pace de la Paris alipirea teritoriului la România, conform principiilor wilsoniene. I s-a răspuns că acestea nu se aplică teritoriilor statelor aliate. A cerut atunci autonomie școlară, confesională și administrativă pentru românii timoceni. Guvernul sârb a refuzat însă și aceste doleanțe¹⁰⁹.

În luna iunie 1919 ziarele occidentale vehiculau tot mai persistent ideea unui plebiscit care ar trebui să se desfășoare în Banat pentru a se decide soarta acestuia în mod democratic în condițiile în care Conferința de pace de la Paris nu luase încă o decizie privind soarta provinciei și a orașului Timișoara. Ziarul sârb „Sloga” îi îndemna pe șvabi să voteze la viitorul plebiscit pentru unirea cu Serbia și, drept mulțumire, guvernării de la Belgrad le vor îndeplini o mare parte din dezideratele lor naționale și culturale. Germanii bănățeni ar înclina însă mai mult spre un Banat autonom sau independent, soluție care ar mulțumi pe toată lumea¹¹⁰.

Încurajat de victoria obținută asupra regimului comunist din Ungaria în vara anului 1919, primul ministru român era

---

¹⁰⁷ Slobodan Bjelica, *op. cit.*, p. 609-611

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 603

¹⁰⁹ „*Plugarul român*”, Timișoara, An XVI, nr. 20 din 17 sept. 1919

¹¹⁰ „*Banatul*”, Timișoara, An I, nr. 17 din 8 iunie 1919

decis să intervină militar și împotriva Serbiei care ocupa încă jumătate din Banat.¹¹¹ A fost oprit însă de Puterile occidentale care au decis împărțirea provinciei pe actualul aliniament: România a obținut două treimi din Banatul istoric (18.000 km pătrați), Serbia o treime (9.000 km pătrați), iar Ungariei i-a rămas o mică porțiune la confluența Mureșului cu Tisa de doar 271 km pătrați. Banatul cedat Serbiei avea o populație de 584.732 locuitori (199.750 sârbi, 165.778 germani, 128.405 maghiari și 90.699 români)¹¹². sfârșitul anului 1919 I.I.C. Brătianu încă declara în Parlamentul României: „Vom lua înapoi Banatul...Îl vor da înapoi împrejurările firești în care se dezvoltă viața acestui popor”¹¹³. Cuvintele sale nu s-au adeverit însă nici la 100 de ani de la rostirea lor.

După trasarea liniei de demarcație, trupele române încep să pătrundă pe teritoriul Banatului românesc. La 22 iulie 1919 intră în Lugoj, fiind întâmpinate de o mulțime de aproximativ 10.000 de cetățeni, într-o atmosferă festivă. Casele erau decorate cu steaguri tricolore și covoare în culorile naționale. La ceremonie participă prefectul județului Severin, George Dobrin și primarul Lugojudului, Harambașa¹¹⁴. La 28 iulie este rândul Timișoarei să intre sub administrație românească. Aurel Cosma, prefectul județului Timiș-Torontal, lansează o proclamație în care arată că locuitorilor li se garantează viața și avutul personal. Cei care vor conturba însă liniștea publică sau vor păgubi persoane private, vor fi aspru pedepsiți.¹¹⁵ La 3 august, concomitent cu intrarea armatei române în Budapesta, trupele din Vechiul Regat intră în Timișoara. Sunt întâmpinate de populația română în frunte cu

---

¹¹¹ Slobodan Bjelica, *op. cit.*, p. 612

¹¹² Gheorghe I. Demian, „*Pentru Banatul robii. Istoricul tratatelor duse pentru obținerea Banatului sârbesc (1914-1923)*”, Editura „Tipografia Românească”, Timișoara, 1933, p. 4

¹¹³ Apud, Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 21

¹¹⁴ „*Banatul*”, Timișoara, An I, nr. 24 din 27 iulie 1919

¹¹⁵ „*Plugarul român*”, Timișoara, An. XVI, nr. 15 din 3 august 1919

Aurel Cosma și căpitanul orașului Ștefan Stoica. Numeroși țărani sunt aduși din localitățile rurale din jurul orașului pentru a-i aclama pe soldați. În Piața Mare din Cetate (viitoarea Piața Unirii) autoritățile au ținut cuvântări. La orele 18 a sosit și primul ministru I.I.C.Brătianu pentru a asista la festivități¹¹⁶. Șapte zile mai târziu se desfășoară la Timișoara o mare adunare populară la care participă 50.000 de români veniți din toate satele bănățene, îmbrăcați în haine de sărbătoare și cu steaguri tricolore. După mai multe luări de cuvânt, protopopul Ioan Oprea a citit următoarea Rezoluție: se declară unirea pe vecie a întregului Banat cu Statul Român, sub sceptrul dinastiei române; se jură credință regelui Ferdinand; se aduce un omagiu armatei române pentru jertfa depusă în război și pentru învingerea bolșevismului maghiar; se cere respectarea Convenției din 4/17 august 1916 prin care întregul Banat în granițele sale naturale Dunăre, Tisa și Mureș, revine României; se aduc omagii regelui Ferdinand, reginei Maria, primului ministru I.I.C.Brătianu și președintelui Consiliului Dirigent, Iuliu Maniu; se protestează față de încercarea de a se știrbii, sub orice pretext, suveranitatea Statului Român și al oricărui amestec în treburile interne ale acestuia¹¹⁷.

În octombrie 1920 se anunță, pe surse, că va fi definitivată linia finală de demarcație între România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Se afirmă că România va primi localitățile Jimbolia, Vârșeț, Biserica Albă și Cubin¹¹⁸. Apoi vine marea dezamăgire. Se anunță că Vârșețul și Biserica Albă au fost cedate Iugoslaviei de Take Ionescu în semn de prețuire pentru că sârbii au recunoscut alipirea Basarabiei la România. „Acesta e rezultatul politicii de milogeală inaugurată de grandomania unui politician ambițios cu veleități de bărbat de stat consumat”¹¹⁹ comentează malițios redactorii de la „Banatul”. Take Ionescu se arătase tot

---

¹¹⁶*Ibidem*, nr. 16 din 8 august 1919

¹¹⁷*Ibidem*, nr. 17 din 17 august 1919

¹¹⁸ „Banatul”, Timișoara, An II, nr. 96 din 3 octombrie 1920

¹¹⁹*Ibidem*, nr. 110 din 9 decembrie 1920

timpul conciliant față de sârbi în chestiunea Banatului¹²⁰. În vara lui 1920 încheiase cu premierul sârb Nicola Pașici o convenție de alianță pe doi ani îndreptată împotriva Bulgariei și Ungariei¹²¹ și pregătea terenul pentru Mica Antantă, care se va materializa un an mai târziu. Prin urmare căuta să-i câștige pe sârbi, făcându-le unele concesi.

La data de 20 decembrie 1923 Parlamentul României, dominat de liberali, a ratificat împărțirea Banatului în forma decisă la Conferința de pace de la Paris, în ciuda protestelor lui Sever Bocu, în numele bănățenilor.¹²²

În concluzie, putem afirma că Primul Război Mondial a reprezentat o ocazie nesperată pentru România de a-și desăvârși idealul național. A intrat în război nepregătită din punct vedere militar, fapt ce a dus la prăbușirea din iarna anilor 1916-1917 apoi la încheierea păcii separate cu Puterile Centrale. Antanta, care s-a bazat pe România pentru scurtarea războiului, a fost foarte dezamăgită de evoluția evenimentelor și a taxat-o la Conferința de Pace de la Paris. Țara noastră a beneficiat însă de mult noroc o dată cu victoria Puterilor Occidentale și destrămarea imperiilor Rus și Austro-Ungar. A reușit să se unească nu numai cu Bucovina, Transilvania și Banat, dar și cu Basarabia, teritoriu pe care inițial nu îl revendicase. A avut însă și unele dezamăgiri: dorea întregul Banat și teritoriul maghiar până la Tisa, lucruri pe care nu le-a obținut la Conferința de Pace de la Paris.

---

¹²⁰ Gheorghe I. Demian, *op. cit.* p. 16

¹²¹ *Ibidem*, p. 21-22

¹²² *Ibidem*, p. 24.

NORMALIZAREA RELAȚIILOR DIPLOMATICE ALE REGATUI ROMÂNIA CU REGATUL SÂRBILOR, CROAȚILOR ȘI SLOVENILOR LA SFÎRȘITUL ANULUI 1919

prof. dr. Miodrag Ciurușchin*
Școala Gimnaziaă nr. 24 Timișoara

Banatul istoric a devenit „măr al discordiei” între Regatul România și Regatul Serbia, în luna mai 1915, când ambele guverne și-au prezentat revendicările teritoriale la Petersburg, capitala Imperiului Rusia. Apare atunci diferendul teritorial pentru Banat. Regatul Serbia revendica toată câmpia Banatului și o fâșie din comitatul Caraș-Severin, unde trăiau în câteva sate etnici sârbi (Moldova-Veche, Svinița, Belobreșca, Recaș, Stanciova, Petrovo Selo, Cralievăț...

Serbia a fost primul stat agresat de Puterile Centrale germanice, iar armata sârbă a obținut prima victorie a coaliției Antanta contra armatelor austro-ungare, la 20 august 1914, fapt care i-a încurajat pe sârbi să revendice toate spațiile locuite de sârbi, croați și sloveni.

La 15/28 iulie 1914 a izbucnit războiul austro-ungaro-sârb, război care nu putea rămâne localizat deoarece din 1909 era clar că Rusia nu va mai înghiți o altă „pilulă amară” servită de blocul germanic și va interveni pentru apărarea Serbiei, de fapt pentru apărarea propriilor interese în Balcani. Germania nu putea lăsa unica ei aliată sigură, Austro-Ungaria, să lupte singură pe două fronturi și astfel un război local s-a transformat, la începutul lunii august, în război european, iar prin intrarea Japoniei și a Turciei în război a devenit război mondial.

Serbia s-a apărat eroinic și a reușit să-i alunge pe agresorii austro-ungari peste frontieră, după victoria în bătălia de la Kolubara la 2/15 decembrie 1914. România și Italia s-au

declarat neutre la 21 iulie/3 august 1914, dar foarte curând a devenit evident că ele se reorientează spre Antanta și că vor deveni aliatele Serbiei. Neutralitatea României a fost benefică pentru Serbia pentru că a împiedicat Bulgaria să renunțe la neutralitatea condiționată la Consiliul de coroană de la Sofia de neutralitatea României. Cu acordul guvernului român, din Rusia au fost transportate, pe Dunăre, spre Serbia, mari cantități de armament, muniții, echipament de luptă și voluntari care au contribuit la victoria obținută în decembrie 1914. Din România au fost cumpărate de către Legația Serbiei mari cantități de cereale și furaje, medicamente și alte produse de care Serbia, ruptă de restul lumii, avea mare nevoie. În cursul anului 1915 pe frontul balcanic a fost liniște, până în octombrie 1915. În această perioadă România s-a aprovizionat cu arme, muniții și alte produse achiziționate din Italia, Franța și Anglia, transportate din portul Salonic pe cale ferată prin Serbia, până la Dunăre. Informațiile despre tratativele româno-ruse au îngrijorat guvernul sârb pentru că România revendica Banatul întreg, ori obiectivul de război proclamat de guvernul de coaliție, format la 23 noiembrie/6 decembrie 1914, era eliberarea tuturor jugoslavilor de sub jugul austro-ungar, inclusiv a celor care trăiau în Banatul central și de vest.

Chestiunea bănățeană va fi o piatră de încercare pentru vechea prietenie și buna vecinătate între cele două state și popoare, urmărită cu atenție de către diplomația sârbă, de-a lungul războiului. În momentul în care guvernul bulgar s-a convins că ideea menținerii statu-quo în Balcani, conform înțelegerii secrete semnate imediat după încheierea Tratatului de pace de la București, nu mai este susținută de România și Grecia, decizia de a se alătura Puterilor Centrale a dus la semnarea Convenției bulgaro-germane de la Pless la 24 august/6 septembrie 1914. Odată cu intrarea Bulgariei în război alături de Puterile Centrale, soarta Serbiei era pecetluită. După o campanie militară de șase săptămâni, armata sârbă a fost obligată să se retragă prin nordul Albaniei

și Muntenegru până la insula Corfu, o decizie plătită cu viața a peste 100 000 de ostași sârbi și civili care se retrăgeau odată cu armata din fața inamicului.

În 1916, în timp ce armata sârbă și guvernul se aflau în exil pe insula Corfu, guvernul român a continuat tratativele cu Antanta, încheiate în condiții binecunoscute, la 4/17 august 1916. Una din condițiile pentru participarea României la război a fost declanșarea ofensivei armatelor aliate pe frontul de la Salonic și obținerea ajutorului militar rus pentru apărarea frontierei româno-bulgare. Pe frontul de la Salonic armatele aliate de sub comanda nominală a generalului Maurice Sarrail nu erau nici destul de numeroase, nici prea dispuse să declanșeze o ofensivă energică împotriva trupelor germano-bulgare, concentrate la frontiera de nord a Greciei. Așa cum a recunoscut generalul Maurice Sarrail doar sârbii și un mânăunchi de francezi erau pregătiți și dornici să lupte. Ei au luptat cu succes de la sfârșitul lunii august până în decembrie 1916, reușind să ocupe poziții de luptă favorabile pentru declanșarea ofensivei decisive.

În Dobrogea alături de două divizii rusești a fost trimisă și Divizia I-a de voluntari sârbi din care făceau parte peste 5 000 de bănățeni din care aproximativ 600 de voluntari erau din satele care în 1919 au fost atribuite României. Luptele de pe frontul dobrogean au fost aprige și sângeroase, iar inamicul s-a lovit de zidul viu format de ostașii români, sârbi și ruși care timp de două luni nu au permis inamicului să ocupe Dobrogea centrală prin care trece linia ferată Cernavodă-Medgidia-Constanța. Divizia sârbă a pierdut în luptele din Dobrogea 40 % din efectivul ei, dar s-a acoperit de glorie și a contribuit la asigurarea retragerii armatelor româno-ruse din Muntenia spre sudul Moldovei. În anul 1917 pe frontul de la Salonic armata sârbă a mai declanșat o ofensivă locală în luna mai, dar pentru că exemplul sârbilor nu a fost urmat de celelalte armate aliate, generalul Maurice Sarrail a ordonat sistarea ofensivei. Pe frontul românesc s-au desfășurat în lunile

iulie-august bătăliile din triunghiul morții de la Mărășești-Mărăști-Oituz care s-au încheiat cu înfrângerea armatelor germane și austro-ungare.

Evenimentele din Rusia în cursul anului 1917 au avut urmări nefaste atât pentru sârbi, care au pierdut sprijinul unei Mari Puteri cât și pentru România, care a fost încercuită de inamic. Deși a semnat armistițiul de la Focșani și pacea de la București cu acordul Antantei, aliații vor reproșa României că a ieșit din război și nu vor mai recunoaște valabilitatea Convenției semnate la 4/17 august 1916. Serbia era aliată informală a Antantei care a ignorat obiectivele de război ale Serbiei pentru că mult timp nu putea concepe dispariția Austro-Ungariei de pe scena politică europeană, ori revendicările României și ale Serbiei vizau teritorii austro-ungare pe care trăiau în mase compacte români, respectiv jugoslavi.

La începutul anului 1918 în cuvântările lui David Lloyd George și ale președintelui Woodrow Wilson apare ideea dezmembrării Austro-Ungariei, fapt salutat de premierul Nikola Pašić, care s-a grăbit să prezinte Puterilor Aliate, la 18/31 martie 1918, un *Memorandum* în care preciza din nou limitele viitorului stat jugoslav, care cuprindeau și o mare parte din Banatul de câmpie și valea Dunării, până la Orșova. În toamna anului 1918 din inițiativa Comandamentului Suprem sârb a fost declanșată la 2/15 septembrie 1918 ofensiva contra trupelor bulgaro-germane de pe frontul macedonean, care s-a încheiat la 19 octombrie/1 noiembrie 1918 cu eliberarea Serbiei și scoaterea din război a Bulgariei și a Turciei. Ofensiva aliată din Balcani a creat condiții pentru intrarea României în război contra Puterilor Centrale, la 27 octombrie/9 noiembrie 1918. Armata sârbă a profitat de ezitarea noului guvern maghiar de a semna armistițiul cu Aliații și a ocupat Banatul, Bačka și Barania, cu acordul generalului Louis Franchet D'Esperey. În calitate de armată aliată eliberatoare, armata sârbă a încercat să impună administrația sârbă în Banat, convinsă că frontierele jugoslave

se vor întinde până la limitele atinse de armata sârbă pe teritoriul fostului Imperiu habsburgic. În Banat, populația românească a opus o rezistență tot mai îndârjită în cursul celor câteva luni de ocupație militară sârbă și a avut de suferit pagube materiale și persecuții neașteptate din partea unui popor prieten.

La Conferința de Pace de la Paris cele două delegații s-au confruntat din cauza dorinței de a stăpâni Banatul întreg, sau a unei părți din Banat, dar decizia finală a aparținut Consiliului celor patru care a decis la 13/27 iunie 1919 ca Banatul să fie împărțit, decizie care a rămas definitivă la ședința din 19 iulie/1 august 1919, ultima la care s-a întâlnit Consiliul Suprem al Conferinței de Pace. Ambele părți au fost nemulțumite de decizia finală a Consiliului celor patru și în lunile august-septembrie 1919 pericolul unui război între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor plana asupra Banatului. După demisia guvernului liberal, la 30 august/12 septembrie 1919, treptat, relațiile între cele două state s-au dezghețat și apoi s-au normalizat, odată cu venirea la putere a guvernului Alexandru Vaida-Voevod. România nu a renunțat la revendicarea Banatului întreg, dar a fost obligată să respecte decizia Marilor Puteri și să semneze Tratatul de la Sevres, la 10 septembrie 1920, prin care s-a stabilit frontiera româno-iugoslavă în Banat. Treptat chestiunea Banatului și-a pierdut importanța și cele două state și-au reluat relațiile de prietenie și colaborare pentru că dușmanii comuni, revizionisții bulgari și maghiari, le obligau să-și unească forțele și, împreună cu Cehoslovacia, să creeze Mica Înțelegere. S-a încheiat astfel la 10 septembrie 1920 un episod neplăcut din istoria relațiilor României cu Serbia, pe care ambele părți s-au străduit să-l uite cât mai repede, spre binele comun.

Decizia adoptată la Conferința de Pace de la Paris, la 13 iunie 1919, ca Banatul să fie împărțit între cele trei state vecine, a provocat indignarea poporului român, care timp de câteva luni, a protestat contra intenției ca Banatul să fie

împărțit și a cerut Marilor Puteri să recunoască drepturile legitime ale României asupra Banatului întreg. Criza în relațiile României cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a atins momentul culminant în cursul lunilor august-septembrie 1919. Marii Aliați au înzestrat în vara anului 1919 armata română cu echipament militar pentru 350 000 ostași, pentru că aveau nevoie de sprijinul armatei române în lupta contra bolșevicilor din Rusia și Ungaria.¹ Guvernul sârb și comandamentul Suprem al armatei jugoslave în curs de formare, au fost obligate să țină seama de pregătirile de luptă ale armatei române, care după succesele obținute în luptele cu bolșevicii ucraineni și maghiari, ar fi putut să treacă linia de demarcație în Banat, cu scopul de a realiza decizia Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia ca Banatul întreg să fie unit cu România. În Banat din mai 1919 au fost concentrate forțe armate române între una și trei divizii române. În fața lor se aflau încă din noiembrie 1919 Diviziile Dunărea I, Morava I și o parte din divizia Drina I, precum și Divizia de cavalerie. Din 22 martie 1919 în Banat se formează așa-numitele *Trupe bănățene* sub comanda generalului Panta Grujić.

Comandamentul *Trupelor Bănățene* se afla la Timișoara și în subordinea sa se aflau regimentele 1, 3 și 12 infanterie și două regimente de cavalerie.² La sfârșitul lunii iulie 1919 guvernul sârb s-a supus deciziei Conferinței de Pace ca Banatul să fie împărțit între cele trei state limitrofe și a ordonat retragerea trupelor sale la vest de linia de demarcație. La Belgrad se considera că astfel se va evita conflictul între cele două state. Noul stat jugoslav se confrunta cu mari greutăți materiale și probleme interne la care se adăugau confruntările armate cu austriecii, italienii, albanezii și

---

¹ Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, Narodna Knjiga, Beograd, 1982, str.165(Mile Bjelajac, *Armata Regatului Sârbilor Croaților și Slovenilor 1918-1921*, Ed. Narodna Knjiga, 1982, p.165)

²*Ibidem*, str.167, (p.167)

comitajii macedoneni. Conflictul cu România trebuia să fie evitat, dar nu cu prețul cedării întregului Banat, despre care elevii sârbi învățau la școală din manualele de geografie că este pământ sârb. Declarațiile primului ministru I.I.C.Brătianu că România va recuceri Banatul întreg, au provocat neliniște la Belgrad. Comandamentul Suprem al armatei sârbe l-a avertizat la 24 august 1919 pe voievodul Bojović că nu este exclus ca românii să încerce să ocupe cu forța Banatul întreg. Se formează la 27 august o nouă grupare de *trupe bănățene*, sub comanda generalului Božidar Terzić, formate din cinci regimente de infanterie, cinci regimente de cavalerie și cinci divizioane de artilerie.³

În perioada de maximă tensiune la frontiera româno-jugoslavă, Constantin Langa-Rășcanu, împuternicit cu afaceri al României la Belgrad, semnala, la 2 septembrie, că oficiosul *Demokratija* publica articole despre ambiția nemăsurată și inamiciția pe care o manifesta România față de vecinii ei ruși, bulgari și maghiari. Se reproșa României că în loc să trăiască în armonie cu Serbia, manifesta intransigență și nedreptate în pretențiile ei asupra Banatului, ba mai mult, tratează cu Italia o alianță contra intereselor legitime ale statului jugoslav. Se aprecia că interesele românești și jugoslave cer ca cele două state să trăiască în bună vecinătate și să ajungă la o înțelegere asupra tuturor problemelor ce le privesc, inclusiv cele privind Banatul.⁴ Mișcările de trupe române au provocat neliniște la Belgrad și în vestul Banatului.

Ministrul francez la Belgrad a aflat de la mareșalul Curții regale că populația sârbă era decisă să opună o puternică rezistență, în caz că armata română va trece linia de demarcație. Neliniștea guvernului sârb a fost confirmată și de ministrul grec pe care prim-ministrul sârb nu l-a primit în

---

³ *Ibidem*, str.168, (p.168)

⁴ Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, București, *fond Primul război mondial, E₁ partea a II-a*, vol.26, f.17

audiență, pe motiv că era ocupat cu afaceri românești.⁵ Ministrul francez i-a atras atenția colegului său român de la Belgrad, la 7 septembrie, că guvernul jugoslav dorește demobilizarea trupelor, dar este neliniștit de știrile alarmante că în Transilvania se concentrează trupele române al căror scop putea fi ocuparea întregului Banat.⁶ Neliniștea era provocată și de declarația lui I.I.C.Brătianu, publicată de ziarul *Drapelul*, de la Lugoj, că linia de demarcație actuală din Banat este provizorie și că Banatul întreg va aparține României.⁷ „Pregătirile militare continuă. În fiecare zi numeroase trupe sunt trimise spre Banat”, avertiza C.Langa-Rășcanu, la 12 septembrie 1919.⁸ Presa sârbă a publicat o telegramă de la Paris în care se spunea că cercurile diplomatice erau convinse că în curând România va ataca Serbia.⁹ Guvernul sârb a primit, la 18 septembrie, o telegramă de la Paris prin care era informat că Georges Clemenceau președintele Republicii Franța, a adresat, la 8 septembrie 1919, o notă guvernului român în care declara că nu permite violarea frontierei din Banat fixată între Serbia și România. Ministrul francez de la Belgrad și-a exprimat speranța că Brătianu nu va face greșeala impardonabilă de a ataca Serbia, în ciuda sfatului primit de la Paris.¹⁰

Deși a primit asigurări din partea Marilor Aliați că România nu va ataca Serbia, cercurile oficiale sârbe erau în continuare neliniștite, iar pregătirile militare au continuat. C.Langa-Rășcanu semnala, la 18 septembrie, că vapoare încărcate cu trupe părăseau Belgradul și, după zvonuri, a aflat că patru divizii jugoslave se aflau deja în Banat.¹¹ El a atras

---

⁵*Ibidem*, f.18

⁶*Ibidem*, f.20

⁷*Ibidem*, f.22

⁸*Ibidem*, f.35

⁹*Ibidem*, f.36

¹⁰*Ibidem*, f.41

¹¹*Ibidem*, f.49

atenția, la 21 septembrie 1919, în perioada de maximă încordare a relațiilor dintre cele două state că „dezarmarea armatei bulgare e o farsă, care se juca sub ochii îngăduitori ai ofițerilor francezi care au permis ca ofițerii și subofițerii bulgari să rămână sub drapel, iar soldații demobilizați se puteau întoarce la unitățile lor, la primul apel”.¹² De asemenea, avertiza că detașamentele de comitagii, bulgari și macedoneni, se pregăteau de noi acțiuni, în Macedonia și Dobrogea.¹³

La Belgrad era privit cu invidie succesul obținut de armata română împotriva trupelor bolșevice maghiare, deși România a avut apoi de suferit șicane din partea Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, sub influența unor cercuri politice maghiare. Regentul Alexandar i-a spus lui C.Langa-Rășcanu, la 22 septembrie 1919: „Voi ați făcut tuturor un mare serviciu în Ungaria”.¹⁴ El regreta că a comis greșeala de a lăsa armata română singură în fața ofensivei bolșevice ungare și nu a ajutat-o la timp. C.Langa-Rășcanu observa: „acum regretă că nu a intrat în fruntea armatei sale la Budapesta”.¹⁵ Diplomatul român a militat pentru reconcilierea grabnică a României cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. El a combătut vehement zvonurile lansate de inamicii comuni ai celor două țări vecine prietene, care doreau, din motive obscure, să întrețină o stare de tensiune între ele. Însărcinatul cu afaceri jugoslav de la București a transmis la Belgrad că mișcările de trupe din Transilvania, care au provocat o vie neliniște timp de trei săptămâni, nu erau de natură să creeze o astfel de stare de spirit.¹⁶ La 28 septembrie C.Langa-Rășcanu raporta că a discutat cu Mareșalul Curții regale și l-a întrebat dacă cercurile oficiale și militare s-au convins că România nu avea nicio intenție să atace Serbia. I s-a răspuns că orice îndoială a

---

¹²*Ibidem*, f.58

¹³*Ibidem*

¹⁴*Ibidem*, f.62

¹⁵*Ibidem*

¹⁶*Ibidem*, f.72

dispărut după ce însărcinatul cu afaceri român a făcut o declarație în acest sens la Ministerul Afacerilor Străine. Diplomatul român a atras atenția că zvonurile despre intenția României de a ataca Serbia proveneau de la Legația Serbiei la București, dar și din Franța.¹⁷ Mareșalul Curții regale de la Belgrad i-a spus că l-a informat pe regent, prințul Alexandar Karageorgevici, despre situația de la frontiera româno-jugoslavă în Banat și i-a oferit detalii despre incidentele regretabile datorate zvonurilor care au creat tensiune în rândurile populației și ale armatei concentrate în zona de demarcație. L-a rugat pe regent „să intervină cu toată autoritatea sa în străinătate ca să limiteze amestecul Marilor Puteri și să pună stavilă răcirii relațiilor între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor”.¹⁸ Regentul i-a răspuns mareșalului Curții că, în plin Consiliu de Miniștri, a ordonat să se pună capăt zvonurilor și să nu mai creeze incidente la frontieră sau în relațiile cu minoritatea română din Banat. Cu scopul de a contracara politica, Marilor Puteri care încercau să se amestece în treburile interne ale micilor state din Europa de sud-est și centrală, mareșalul Curții i-a spus lui Langa-Rășcanu că „cele două popoare trebuie să rămână unite și prietene”.¹⁹

La 9 octombrie 1919, diplomatul român semnala de la Belgrad că ziarul *Demokratija*, într-un articol intitulat *Voluntarii noștri în Dobrogea*, referindu-se la participarea Diviziei I voluntari sârbi la luptele din Dobrogea, în toamna anului 1916, scrie: „Luptând pentru România, ca pentru propria lor țară, voluntarii noștri au obținut pentru Serbia un avantaj politic care nu era de neglijat, ba, dimpotrivă, ar trebui exploatat de oamenii noștri de stat. Trebuie să-și reamintească oamenii politici români că soldații noștri, prin sângele vărsat, au oprit înaintarea bulgarilor și noi suntem convinși că regina României nu a uitat cuvintele pe care le-a pronunțat:

---

¹⁷*Ibidem*, f.78

¹⁸*Ibidem*, f.88

¹⁹*Ibidem*, f.88v

<<România nu va uita lupta eroică pe care sârbii au dus-o pentru ea>>. Dar, prin hazard, atitudinea care-i domină pe oamenii politici români este ostilitatea față de noi. Noi suntem convingși că țărani și soldații români, martori oculari ai eroismului sârb, nu vor aproba niciodată această politică agresivă contra patriei noastre, din cauza Banatului. În orice caz, dacă au luptat cu eroism în Dobrogea, voluntarii vor lupta cu și mai multă vigoare, pentru propria apărare”.²⁰ Ca să evite un conflict armat între Serbia și România, Comandamentul Armatei orientale franceze a impus semnarea acordului de dezangajare a forțelor militare, române și jugoslave, concentrate în Banat, de către Marile State majore, român și sârb, la 6/19 octombrie 1919. Aplicarea acordului se făcea sub supravegherea ofițerilor francezi.²¹ Ziarul *Politika*, de la Belgrad, anunța, la 21 octombrie, cu deosebită satisfacție, că guvernele român și sârb, intenționau să lase la frontieră trupe cât mai puțin numeroase.¹⁷³²² Treptat, în săptămânile următoare, Marile Unități militare, române și sârbe, au fost retrase, o parte din efective fiind demobilizate. De la Belgrad, Constantin Langa-Rășcanu raporta la 6 noiembrie 1919, că demobilizarea armatei jugoslave a început cu contingentele de-a doua chemare.²³

Evoluția relațiilor româno-sârbe preocupa în mod deosebit cercurile politice și opinia publică franceză pentru că Franța avea nevoie de aliați în Europa de sud-vest. Regentul Alexandar aflat în vizită oficială în Franța a declarat personalităților politice franceze și presei că „dorește ca relațiile între cele două regate vecine să devină cordiale și cât mai strânse”.¹⁷⁵²⁴ Spre satisfacția reciprocă și a statelor prietene,

---

²⁰*Ibidem*, f.96

²¹*Ibidem*, f.115

²²*Ibidem*, f.118

²³*Ibidem*, f.147

²⁴*Ibidem*, f.225.

relațiile României cu Serbia s-au ameliorat treptat la sfârșitul anului 1919.

Banatul, o provincie istorică în care românii și sârbii au conviețuit din secolul al VII-lea, era revendicat de către România și Serbia. Decizia Conferinței de pace de la Paris ca Banatul să fie împărțit între cei trei vecini și linia de demarcație fixată arbitrar, a provocat mari nemulțumiri, mai ales în România. I.I.C.Brătianu a promis bănățenilor, la începutul lunii august 1919, că armata română va elibera întreg Banatul, fapt care a provocat neliniște la Belgrad. În cursul lunilor august-septembrie în Banat au fost concentrate câte patru divizii române și jugoslave, bine dotate cu artilerie. Însărcinații cu afaceri C.Langa-Rășcanu și G.N.Nastasijević, și-au informat guvernele despre situația politică din cele două state și despre pregătirile militare pentru eventuala confruntare armată în Banat. G.Clemenceau a avertizat guvernul român că nu se va permite modificarea prin forță a frontierei în Banat. Ca să evite declanșarea războiului, Comandamentul Armatei orientale franceze a reușit să convingă cele două Mari State majore să semneze un acord de dezangajare a forțelor de la frontiera bănățeană, la 19 octombrie 1919.

După semnarea acordului de dezangajare a forțelor armate, române și jugoslave, de la frontiera comună din Banat, a început procesul de normalizare a relațiilor între cele două state vecine, mai ales că I.I.C.Brătianu nu se mai afla la cârma țării, deși chiar noul prim-ministru, generalul Arthur Văitoianu, îl considera, în continuare, prim-ministru. Se pare că și șeful Partidului Național Liberal era conștient, încă înainte de a pleca la Conferința de Pace de la Paris că nu va putea obține Banatul întreg, dar revendicarea acestui ținut îi aducea capital politic în confruntarea cu alte forțe politice din țară, cum ar fi Partidul Conservator Democrat sau Partidul Poporului al generalului Al. Averescu. În noua constelație politică din Europa centrală și de sud-est România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor aveau nevoie de sprijin

reciproc pentru că aveau potențiali inamici comuni, la frontierele lor. Foarte curând din Banat au fost retrase Marile Unități militare, fapt salutat cu deosebită satisfacție de către presa sârbă. Astfel un episod penibil din istoria relațiilor româno-juoslave se încheia printr-o înțelegere amicală și curând au fost restabilite relațiile firești. Evitarea conflictului armat între cele două regate vecine a salvat Banatul de un război devastator pentru că, mai ales în Câmpia Banatului, în majoritatea localităților, trăiau mai multe etnii, iar în cursul luptelor nu se puteau evita atrocitățile și masacrele, iar localitățile atacate de o parte sau alta, ar fi fost distruse. După 100 de ani de la pericolul iminent de război trebuie să apreciem eforturile diplomaților, română și sârbă, de a rezolva pe cale pașnică diferendul teritorial pentru Banat. S-a dovedit că tradiționala prietenie româno-sârbă este un exemplu de bună vecinătate și colaborare între popoare.

INFORMAȚII DESPRE TRAIAN VUIA, DINTR-UN DOCUMENT DE ARHIVĂ¹

Prof. dr. Dumitru Tomoni

La începutul lunii mai a anului 1925, Teodor Petrugan² l-a vizitat pe Traian Vuia la Garche 7 rue Tulon ducându-i o scrisoare din partea nepoatei Cornelia Matiaș și două sculpturi din lemn din partea unui nepot, care era sculptor în lemn. Timp de un deceniu, Petrugan l-a vizitat constant pe marele inventator, fiind fascinat de personalitatea, inteligența, cultura, omenia, modestia și intransigența savantului, așa cum rezultă din amintirile scrise după întoarcerea în țară, în timpul regimului comunist.

În cele 18 pagini dactilografiate, Petrugan oferă informații interesante și mai puțin cunoscute despre gânditorul, patriotul și, mai ales despre omul Traian Vuia.

Integrarea în societatea franceză nu a fost foarte simplă deoarece „francezii nu prea sunt iubitori de străini și nici nu fac deosebire între străini prieteni și străini dușmani. Dar oricare ar fi, când vei ști să vorbești cu ei în limba franceză, vei deveni cel mai bun prieten al lor”.

De la prima întâlnire, Vuia îl îndeamnă să nu se plafoneze într-o meserie, ci să caute să cunoască cât mai multe meseri: „te sfătuiesc, când ai intrat în vreo uzină sau în

---

¹Arhivele Naționale ale României, *Fond Lipovan Gheorghe*, dosar 68, f. 56-74

² Nu deținem prea multe informații despre Teodor Petrugan. Știm doar că s-a născut la Buteni, jud. Arad iar în anul 1912 a rămas orfan de ambii părinți și a intrat ca ucenic de lăcătuș la Fabrica de arme din Budapesta. În perioada 1920-1923 a urmat Școala Superioară de Arte și Meserii din Timișoara, angajându-se apoi la Fabrica Astra din Arad, secția motoare, până când a plecat la Paris.

vreun atelier, să nu stai mai mult să lucrezi decât până ce observi că nu mai ai ce vedea sau ce învăța acolo, schimb-o că locuri găsești câte vrei. Pentru Dta e mai bine să vezi și să înveți cât mai mult, căci în fiecare atelier sau uzină vezi și înveți ceva nou.”

Vuia îi dă și numeroase sfaturi recurgând la exemple și pilde, inclusiv sfaturi de viață îndemnându-l să-și întemeieze o familie, exprimându-și regretul că el a ignorat acest aspect: „până ce omul e tânăr, nu simte nevoia familiei, dar după cum înaintează în vârstă, tot mai mult simte nevoia unui tovarăș de suferință al cărui loc nu-l poate ține altcineva decât o femeie,...ce să fac dacă ideile mele de invenții mi-au absorbit tot timpul și tot de aceia mă temeam că dacă m-aș căsători, nu mă voi putea ocupa de familie”.

Fire sensibilă și bolnăvicioasă, Vuia avea probleme de sănătate suferind de stomac, chiar dacă era foarte atent cu alimentația, gătindu-și singur: „Într-o vizită de seară l-am găsit pe Dl. Vuia suferind de stomac și îmi spunea că acum trei zile i-a fost așa de rău că își dorise moartea”.

Chiar dacă era fiu de preot și credea în Dumnezeu, Vuia nu era un credincios practicant: „sunt și eu creștin, crescut de mic la biserică și cu credință în Dumnezeu și sunt ferm convins că cel ce nu crede, nu e demn de o faptă bună, apoi oricine are credință în Dumnezeu, nu se simte singur niciodată, nici măcar în pustiul Saharei. E drept că la biserică mă duc foarte rar, mă rog lui Dumnezeu pe unde pot și am ocazia. Spovedit n-am fost de când eram elev la liceu. Prefer să zac sub povara păcatelor, evitând pe cât pot a nu face altele și nicidecum să fiu ca cel care merge să se spovedească și să creadă că a scăpat de păcate și imediat începe a face altele, cum zicea odată un pocăit baptist, de noi e bine, că ce păcătuim ziua, seara mergem la adunare, ne rugăm lui Dumnezeu, ne iartă, așa că ei se cred totdeauna fără păcate.”

Aceeași intransigență manifestată Vuia față de oamenii politici din România Mare³ – pe care îi considera corupți, balcanizați și lipsiți de patriotism –, dar și față de preoți: „Noi românii nu avem Papi și biserica ortodoxă nici nu-i supusă Papei, dar avem preoți, episcopi și un patriarh, care ar trebui să fie capul bisericii, și trebuie să știi D-le Petrugan că preoții atât la noi, la ortodocși cât și la catolici, îi avem de toate categoriile, adică: bețivi, afemeiați, cartofori, afaceriști și numai foarte putini preoți adevărați... Nu odată am auzit pe părinții mei zicând că o să facem popă din băiatul nostru, că vezi o muncă mai ușoară și apoi să vezi, moare cineva, se naște vreun copil sau se însoară cineva, el tot câștigă, și tot cu bani e. Ba mai are și pământ biserica, care cât trăiește e a lui și așa mulți din acești părinți, care au crezut că fac o faptă bună, în schimb au făcut o faptă rea, ba poate și-au făcut și păcate, că în loc să fii dat băiatul lor să învețe de negustor sau crâșmar, l-au făcut popă, care apoi a devenit dușman al credinței și a religiei prin faptele sale necuviincioase.” Preoții trebuiau „să fie recrutați încă de pe băncile școlii primare, ...observați de învățător că sunt băieți blânzi, umiliți, nu sunt în stare să facă rău altuia și învață bine. Acești băieți trebuie adunați și internați la mănăstiri și acolo să învețe școala mai departe, tot sub observație și cum a observat că deviază, imediat predat înapoi părinților și tot la mănăstire să fie și seminarul, cu totul în afară de infecțiile orașului”.

Fiind un bun cunoscător al istoriei universale, cu multe detalii Vuia i-a relatat episoade triste din istoria omenirii, când, „sub masca religiei” sau făcut „tot felul de nelegiuri”. Mai mult, Vuia are și premoniții: „O să vezi Dle. Petrugan că germanii iar încep un război, dar să știi că iar îl pierd din nou”.

Documentul oferă informații și despre starea materială a lui Vuia: „În vara anului 1925, când începusem să-l vizitez mai des pe Dl. Vuia l-am găsit destul de bine situat. Avea o

---

³*Traian Vuia. Gânditor și militant social-politic*, Ediție îngrijită de Dumitru Tomoni, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2006

locuință într-o vilă foarte frumoasă, care se numea Vila Regina și se compunea din trei camere plus dependințele, mobilate cu mobilă antică stil Louis al XV-lea și dispunea de două vile în construcție, care erau terminate cam 85%”. Din păcate, experimentarea și brevetarea generatorul de vapori, investițiile și alte experimente făcute în anii următori se vor dovedi mult prea costisitoare.

AMINTIRE.

Din convorbirile avute de tov. Petrugan Teodor cu Dl. TRAIAN VUIA între anii 1925-1935

L-am cunoscut pe Dl. Traian Vuia în primăvara anului 1925, luna mai. La 3 mai 1925 am sosit la Paris; numai după 2-3 zile l-am vizitat pe Dl. Traian Vuia la Garche 7 rue Tulon ducându-i o scrisoare din partea nepoatei D-sale⁴ și 2 sculpturi de lemn din partea nepotului d-sale⁵, care era sculptor în lemn.

Din primele noastre convorbiri o prietenie s-a legat între noi, care a rămas neștirbită pentru tot timpul cât am rămas în Franța.

După ce terminasem cu convorbirile și informațiile ce i le-am putut da referitor la familia D-sale și la situația din țară, Dl. Traian Vuia mă întreabă: „Dle Petrugan, Dta [dumneata] după ce ai venit în Franța? Ai venit să înveți? Să-ți faci practica? Sau să agonisești ceva bani?”. Dle Vuia, eu am venit în Franța ca să studiez și să și lucrez că trebuie să mă întrețin.

---

⁴Cornelia Mateiaș, fiica Elenei Vuia, căsătorită Iovănescu, sora mai mare a lui Traian Vuia. Prin grija personală a lui Petru Groza, la 20 august 1946 Cornelia Mateiaș a fost trimisă în Franța, pentru a-l îngriji pe Traian Vuia, dar și pentru al determina pe inventator să se întoarcă în țară. Nepoata sa l-a găsit pe Traian Vuia grav bolnav în locuința lui Petru Ciolan. Cornelia i-a acordat îngrijirile necesare până în 17 mai 1947, când îmbolnăvindându-se este nevoită să se reîntoarcă în țară.

⁵ Traian Iovănescu, fratele Corneliei.

Dle Petrugan, începutul o să vă fie mai greu dar să nu te descurajezi și aceasta e din motivul că nu ști să vorbești franțuzește și a doua, până ce te obișnuiești cu mediul de a trăi și a lucra împreună cu francezii, deoarece trebuie să știi că francezii nu prea sunt iubitori de străini și nici nu fac deosebire între străini prieteni și străini dușmani. Dar oricare ar fi, când vei ști să vorbești cu ei în limba franceză, vei deveni cel mai bun prieten al lor, așa că te sfătuiesc să înveți cât mai repede limba franceză. Și acum ca ce vrei să lucrezi?

Dle Vuia, în anul 1912 am rămas orfan de ambii părinți și am intrat ca ucenic de lăcătuș iar în anul 1915 m-am eliberat de calfă și până în anul 1920 am lucrat ca ajutor la Fabrica de arme din Budapesta, când tot în anul 1920 am început și Școala Sup.[erioară] de Arte și Meserii din Timișoara, terminând-o în anul 1923, iar de atunci până ce am venit în Franța, am lucrat în Fabrica Astra, secția motoare din Arad ca constructor și întrucât nu știu limba franceză, m-am decis să lucrez ca ajustor, că această meserie o posed destul de bine și lucrul vorbește singur, nu e nevoie de atâta explicație. Foarte bine îmi zice Dl. Vuia, că în această meserie găsești de lucru cât vrei, dar te sfătuiesc, când ai intrat în vreo uzină sau în vreun atelier, să nu stai mai mult să lucrezi decât până ce observi că nu mai ai ce vedea sau ce învăța acolo, schimb-o că locuri găsești câte vrei. Pentru Dta e mai bine să vezi și să înveți cât mai mult, căci în fiecare atelier sau uzină vezi și înveți ceva nou.

Aceste sfaturi m-au prins foarte mult.

Eu mă stabilisem cu locuința și serviciul la Boulogne sur Seine. De la mine pînă la Garche unde locuia Dl Vuia, făceam pe cam 50', fiindcă urcam la deal, dar când veneam făceam cam 30-35' căci veneam la vale, așa că ne puteam vedea destul de des.

Prin Dl. Vuia am cunoscut mai mulți români vechi stabiliți în Franța și mai multe familii de intelectuali francezi.

Pe Dl. Vuia l-am găsit burlac, așa cum am rămas și eu. De multe ori îmi dădea sfaturi să nu fac și eu ceea ce a făcut el, zicând: pînă ce omul e tânăr, nu simte nevoia familiei, dar după cum înaintează în vîrstă, tot mai mult simte nevoia unui tovarăș de suferință al cărui loc nu-l poate ține altcineva decât o femeie, apoi parcă îl văd cum respiră adânc și-mi zice: ce să fac dacă ideile mele de invenții mi-au absorbit tot timpul și tot de aceea mă temeam că dacă m-aș căsători, nu mă voi putea ocupa de familie. Dl. Vuia suferea și de stomac, singurul mediu să eviți agravarea bolii de stomac, este să-ți pregătești tu singur ceea ce mănânci, așa când mănânci nu-ți faci nici o idee despre mîncare fiindcă știi ce mănânci, căci tu ai făcut-o. Într-o vizită de seară l-am găsit pe Dl. Vuia suferind de stomac și îmi spunea că acum trei zile i-a fost așa de rău că își dorise moartea, iar eu i-am zis: să fie într-un ceas bun, eu nu am suferit pînă acuma de stomac și nici capul nu m-a durut. Oh, Dle. Petrugan, îmi zise Dl. Vuia, când eu eram la etatea Dtale multe nu le știam și nu le simțeam ce le simt și le știu azi, căci o să vezi după cum omul înaintează în vîrstă, în fiecare an simte ceva ce n-a simțit înainte și apoi când omul trece peste 50 de ani, așa îi vine o boală pe nesimțite ca o prietenă și pare că îți șoptește la ureche și îți zice: nu regreta această lume, pregătește-te și vino pe cealaltă că e mai bine si Dl. Vuia a avut deplină dreptate. Parcă mă văd ca în anul 1927; într-o duminică dimineața, a început să mă doară și pe mine stomacul care boală se manifesta tot la 3-4 săptămâni timp de 17 ani, pînă în anul 1944 fiind în disperare la Cîmpulung Muscel, unde mi s-a descoperit adevăratul diagnostic. Nu aveam nimic la stomac, ci aveam niște acizi instabili la ficat, care fără să știu de ce se transformau în gaze umflau ficatul și ficatul apăsa asupra stomacului și simțeam durerea la partea de sus a stomacului. Mi s-a dat niște cachete pentru neutralizarea acizilor și mai mult durerea la stomac nu am mai simțit-o. Cu durere, bucuria n-a durat mult timp, căci cum am depășit 50 de

ani, s-a ivit o altă boală așa zisă Diabetul. Această boală nu e așa de grea dar cât trăiești nu te scapi de ea.

O căsătorie ca în povești. Aveam un prieten fost coleg cu mine de școală la Timișoara. Lucram împreună. Prin anul 1926 se lăasă de servici și intră la Institutul Electro-Mecanic ca în anul 1927, luna iunie, vine la mine într-o joi seara și îmi zice: am venit la tine să-ți ofer un serviciu. Știu că o să mă critici, dar totul e pregătiti, nimic nu mai pot desface. Numai atât îți cer să vini pentru mine joia viitoare ca martor, că mă însor.

M-am uitat suspect la prietenul meu și nu-mi venea să cred că vorbește serios, dar el îmi repetă din nou că joia viitoare se însoară. Și cu cine te însori? Cu o franțuzoaică. Dacă tu zici așa, bineînțeles că nu pot să te refuz la nici un caz. Bine, zice prietenul meu voios, dar acum ar mai trebui un martor. Cum, din partea logodnicei tale nu vine nimeni? Nu, căci rudele ei nu vreau să știe de ea că se căsătorește cu un străin. Tot ne gândeam pe cine am putea invita din prietenii noștri, dar deodată îmi vine o idee și îi zic prietenului meu: Ei bine, tu ești tânăr fără mustață, un tânăr fără mustață ar trebui să fie cineva și mai în etate între noi și ce ai zice dacă l-am chema pe Dl. Vuia. Ar fi ceva minunat, dar cum să fac că nu-l cunosc, nu l-am văzut niciodată, numa ce mi-ai povestit tu despre dînsul. Am eu o idee îi zic. Punete și scriei câteva rînduri, mîine seară am întîlnire cu Dl. Vuia și o să-i explic eu mai departe. Așa s-a și făcut, adică a doua seară așa zis vineri, l-am vizitat pe Dl. Vuia, i-am predat scrisoarea explicându-i situația. Parcă-l văd pe Dl. Vuia cum scoate un carnetel și se uită în el și îmi zice: are noroc că tocmai nu am nici un program pentru joia viitoare, deci pot să merg și eu. Și unde ne întîlnim îmi zice Dl. Vuia? La primăria a 6-lea arondisment-cununia se va ține pe la orele 11 iar noi o să fim acolo pe la orele 10:30.

Joia viitoare, conform programului, am sosit cu toții la primărie, unde ne-am prezentat unul altuia, căci marea parte eram necunoscuți și am intrat în sală, unde eram numai noi patru. N-am

așteptat mult timp, când deodată am auzit glasul monsieur Naire. Ne-am sculat în picioare și ne-a pofțit în fața mesei iar după vreo 10' de ceremonie am semnat cu toții actele și primarul îi declară pe prietenul meu și pe logodnica lui căsătoriți, apoi am mai făcut o mică plimbare apoi eu i-am invitat să luăm aperitivul iar Dl. Vuia ne-a invitat să mergem să luăm masa și ne-a condus la un restaurant alsacian, unde am mâncat foarte bine, iar după masă i-am m-ai condus puțin pe tinerii căsătoriți, apoi ne-am despărțit, urându-le mult noroc și fericire.

Eu și cu Dl. Vuia ne-am retras luând-o în direcția Notre Damme și luând-o pe o străduță laterală, deodată ne-am oprit înaintea unui grup de vreo 5-6 copii între 8-12 ani care se certau și deodată un copilăș mai mic atacă cu violență pe unul mai mare ca el, că cel mare speriat bate în retragere. Deodată Dl. Vuia mă prinde de braț și îmi zice: văzuși copilul acela care ieși învingător ? Să știi că trebuie să fie copilul vreunui militar, că a aplicat de minune teoria militară care zice: chiar atunci când te simți mai slab, atacă primul, e cel mai bun sistem de a te apăra.

Mergând mai departe, ne-am așezat pe terasa unei cafenele din cartierul latin, unde eu am început discuția zicând: Domnule Vuia, nu știu cei cu mine, dar nu pot să înțeleg că prietenul meu e căsătorit acum și e legat de acea femeie cu trup și suflet numai prin mica ceremonie ținută de primar și semnăturile noastre. Da, zice Dl. Vuia, atât primarul cât și noi nu am fost altceva decât niște catalizatori la unirea acestor 2 de sex opus. În chimia biologică se vorbește mult despre acești catalizatori care nu înseamnă altceva decât acțiunea prin prezență, așa că fără prezența unui corp care servește de catalizatori diferiții atomi nu s-ar putea uni ca să de-a naștere unui alt corp. De exemplu să luăm pe cel mai cunoscut care ar fi apa, pe care o știm cu toții că se compune din 2 atomi Hidrogen și 1 atom Oxigen, ambii în stare simplă, nu sunt decât gaze, așa că dacă am băga într-un balon 2 părți Hidrogen și o parte oxigen, ar trebui să obținem apă, dar am putea să-i

ținem până la infinit, din aceste două gaze apă nu vom obține, și dacă am încerca să le încălzim pe la 120°, s-ar termina printr-o explozie, dar dacă în acest balon am pune niște spumă de platină pe care o știm ca fiind un metal nobil, nu este nici atacat, nici solubil în aceste două gaze și încălzind balonul pe la 60° observăm pe pereții balonului stropi de apă, dovadă că aceste două gaze s-au unit și transformat în apă. Numai prin prezența acestei spume de platină care a servit drept catalizator, adică acțiune prin prezență, așa că și noi am acționat azi drept catalizatori numai prin prezența noastră.

Într-o seară vizitându-l pe Dl. Vuia am găsit un prieten de-al Dlui Vuia la dânsul, fără să-mi aduc aminte de numele lui. Din convorbirile lor am reținut ultimele cuvinte ce Dl. Vuia i le-a adresat la despărțire zicând: ce să faci dacă a trebuit să aștepti 15 ani ca să faci acest lucru. După ce acest domn a plecat, l-am întrebat pe Dl. Vuia că despre ce a fost vorba ? Dl. Vuia îmi răspunde: Acest domn îmi este un prieten bun, a fost și vecin cu mine pînă acum trei ani când s-a despărțit de soție. Acest prieten al meu s-a căsătorit acum vreo 16 ani. E director, câștigă destul de bine între 3 și 5 mii fr. lunar, deci îi credeam fericiți deși nu erau. El e un om foarte bun și calm. Din nefericire nu au avut copii. În fiecare zi soția i se plîngea că se plictisește și că nu are distracție, deși în fiecare săptămână de 2 sau 3 ori erau în Paris la teatre sau operă și totuși nu era mulțumită. Vara pleca pentru trei luni la mare, iar el mergea în fiecare 2 săptămâni să o vadă și să-i ducă bani, dar pleca cu trenul de sâmbătă după masă iar luni dimineața era înapoi la serviciu. Așa s-a întâmplat acum trei ani a avut cu ea o discuție mai violentă la mare, așa că prietenul meu s-a reîntors cu hotărârea să se separe de soție. Așa că înainte de a-i veni soția de la mare el se si mutase, iar când i-a sosit soția, i-a spus că întrucât el nu e în stare să procure mai multă distracție ca până acum, iar ea are pretenții la mai multe distracție, până atunci ea poate să rămînă în locuință în casa lui proprie și el va veni în fiecare lună să-i aducă pensia alimentară de 800 fr. pe lună

până la despărțire. Iar când dorește să se despartă îi stă avocat la dispoziție, așa că pensia de 800 lei lunar i-o aduce punctual de 3 ani de zile, dar nu stă la ea mai mult de 5 minute și pleacă deși ea de fiecare dată îl lua cu asalturi și rugăminți ca să rămână pentru cină, să vie înapoi, dar el nu cedează și îi dă banii și pleacă, și de trei ani de când trăiește separat de soția sa, mi-a arătat un libret de depuneri de 50 mii fr. economisiți și acum zice că abia acum își dă seama cât la costat pe el această femeie timp de 15 ani de zile.

Acum vreo două luni a venit ea la mine rugându-mă să intervin pe lângă soțul ei să vină înapoi acasă căci toate condițiile impuse de el le acceptă, ba chiar a început să plângă aici că mi-a fost și milă de ea. După cum se vede ține mult la soțul ei, abia acum își dă seama de valoarea fostului ei soț. E adevăr că proverbul zice: Femeia abia atunci își iubește într-adevăr bărbatul, după ce l-a pierdut.

În vara anului 1927 eram invitat de Dl. Vuia să vin într-o duminică după masă să mergem să vizităm cavourile aviatorilor americani căzuți în timpul războiului de la Garche. Am sosit la Dl. Vuia pe la orele 5 d.m. unde am găsit o familie la Dl. Vuia în vizită. Această familie era compusă din soț, soție, 2 copii și o doamnă mai în etate, care era mama lui. Din convorbiri am înțeles următoarele: Dl. acesta îi zice Dlui Vuia: să știi Dle Vuia căci când omul începe să se îmbogățească, simte o boală de care nu te poți scăpa. Această familie s-a retras pe la orele 6, iar noi am pornit-o la drum. Pe drum mi-am adus aminte de cele spuse și l-am întrebat pe Dl. Vuia că ce a voit să zică domnul acela prin cele ce a zis și deodată tresare Dl. Vuia și-mi zice: l-ai văzut pe acest domn? Prin 1907 îl adusese mamă-sa de mână. Nu-mi aduce aminte la ce întreprindere lucra pe timpul acela și s-a angajat ca ajutor lucrător, căci în Franța ucenici nu sunt, așa a început lucrul.

În timpul războiului, din anumite defecte de corp, nu a fost bun pentru serviciul militar. În atelier lucra cu un cazangin

care făcuse din el un adevărat comunist. Prin anul 1927⁶ se lasă de servicii și se ocupă de afaceri, iar când se termină războiul în toamna anului 1918, avea 4 mașini automobile și cu acestea a început azi după 10 ani de activitate. Are garajul lui cu atelier de reparații bine instalat, are 10-12 mașini care circulă în Paris ca taxiuri, are vreo 5-6 camioane de transport, are vila lui proprie, are vreo 30 de angajați, deci e patron, dar trebuie să știi Dle Petrugan că e cel mai teribil cu angajații lui. Nu există pardon la el, toate trucurile le cunoaște. Cum a făcut vreun lucrător ceva, odată e luat de guler și dat pe poartă afară.

Odată am luat discuția despre muncitori și zicea Dl. Vuia: Să știi Dle Petrugan că muncitorul nu are patrie, patria lui e locul de muncă unde el își câștigă existența, de aceia muncitorul nici nu este patriot, trebuie să-l ajuți să devină proprietar de ceva, așa prin înproprietărire, el devine automat patriot, de aceia puterea militară a unei țări actuale se bazează exclusiv pe țărănime, care cu viața își apără mica moștenire ce o are rămasă de la moși strămoși, de acea ori care individ care dorește să-și realizeze ceva, trebuie ajutat și încurajat, căci aceasta înseamnă evoluția progresivă a omenirii, când fiecare om are un scop pentru care trăiește, așa zis realizarea dorințelor. De exemplu să luăm un individ oarecare, care are o dorință să-și facă un costum de haine, pentru aceia el muncește mai cu curaj și economisește bani și cum a reușit să i se satisfacă această dorință, se naște o altă dorință, de exemplu să-și facă un palton și așa mai departe, dorințele vin una după alta cât omul trăiește, nu se plictisește, căci munca e sănătate și distracție, iar uni care au familie muncesc din zori ca să facă ceva pentru copiii lor, ca aceștia să nu fie nevoiți să înceapă viața de la treapta de jos cum au început părinții lor, și să ști Dle Petrugan că fiecare individ are diferite scopuri și dorințe spre a le realiza, căci un om care trăiește fără dorinți, e un om pierdut pentru societate și să nu crezi Dle Petrugan ca de

---

⁶ Corect este 1917

exemplu dacă îți cumperi o mobilă ca matale, da, dar numai mândria o ai și că ai realizat ceva, dar cei drept mobila te are pe mata. Dta nu mai ești liber să te muți când și unde vrei, iar când închiriezi o locuință, trebuie să-ți faci socoteala cam cum îți poți plasa mobila, deci te alegi numai ca mândria de a fi proprietar de ceva.

Îmi aduc aminte când eram student la Budapesta, aveam un coleg care locuia în apropierea Budapestei și de multe ori mergeam la el să petrec vreo duminică liberă sau învățam împreună. De la gară până la locuința prietenului meu treceam pe lângă o căsuță mică de tot dar bine îngrijită. Parcă văd și acuma un bătrân care stătea pe geam cu pipa în gură și probabil că lumea care trecea pe acolo, se mira de căsuță și zicea că ce căsuță mică. Bătrânul s-a apucat și a scris pe o tăbliță care era agățată de marginea casei: da, e mică casa dar e a mea, căci eu am făcut-o și n-am nici-o datorie pe ea. Deci bătrânul era mândru de căsuța lui, căci el era proprietarul.

În vara anului 1928 părăsisem serviciul de la Boulogne, unde lucrasem ca ajustor mai bine de 3 ani. Acum vorbeam bine franțuzește și puteam să ocup servicii și în birourile de studii. Mi se întâmplă să fac cunoștință cu un evreu polonez, care îmi propuse o afacere interesantă, deci știa că eu dispunem de bani economisiți, pentru a putea cumpăra o mașină de ocazie și să facem comerț ambulant pe piețele din provincie, și care căuta să mă convingă că afacerea e foarte rentabilă cu vânzarea mărfurilor din mașină. Era cât pe aci să mă decid, dar la timp m-am gândit că tot ar fi bine să mă duc să-l întreb și pe Dl. Vuia. După ce i-am explicat domnului Vuia despre ce este vorba, Dl. Vuia a rămas puțin pe gânduri, apoi îmi zise după cum știu dumneata Dle Petrugan n-ai învățat comerțul, deci nu te sfătuiesc să schimbi o meserie rentabilă pe una în dubiu, apoi să nu uiți că Dta ești străin aici în Franța și a face comerț așa zis ambulant sau de contrabandă, poți să te aștepti să ai de-a face cu poliția franceză, așa că nu te sfătuiesc, că poți să pierzi mult, căci și mașina cere o

întreținere destul de costisitoare, apoi după cum știu Dta Dle Petrugan ai fost în Budapesta, n-ai cetit cumva istoria lui Jokai Mar? Istoria lui Jokai Mar n-am cetit-o, dar i-am cetit mai multe romane. Atunci v-o explic eu. Jokai Mar era un scriitor maghiar care a trăit în revoluția din 1848, când Budapesta fusese ocupată de austrieci. Guvernul din Budapesta se refugiase la Debrețin. Nobilimea maghiară începuse revoluția să scape de sub jugul austriac, dar nobilimea maghiară nu-și dăduse seama că în Ungaria trăiau și alte naționalități, care de asemenea le ardea dorul de libertate. Așa au cautat să se răscoale și croații precum și românii din țara moșilor sub conducerea lui Avram Iancu.

Un colonel a fost însărcinat de către guvernul ungar să pornească cu armatele spre a respinge răscoala moșilor din Transilvania. Din întâmplare îl întâlnește pe Jokai Mar, cu care era prieten și îi spune misiunea cu care a fost încredințat de către guvernul maghiar apoi îl întreabă pe tânărul Jokai dacă nu vrea să vie cu el, că îl face numaidecât căpitan. Titlul de căpitan era ceva pe timpul acela. Încântat Jokai că are ocazia să devină căpitan, acceptă numaidecât și se decide ca a doua zi de dimineață să vie la cazarmă să se îmbrace de căpitan ca după masă să pornească la drum, așa că Jokai imediat s-a dus și să-și facă pregătirile. Seara însă îi vine în gând că ar fi bine să meargă la ministru de Interne, cu care era în bune relații de prietenie, să-și ia rămas bun. După ce îi povestește ministrului programul său, că mâine va fi căpitan și că va pleca cu armatele pe front, ministrul îl ascultă cu capul plecat. După ce a terminat, se scoală de pe scaun și face câteva plimbări prin cameră gândindu-se, deodată se oprește, își scoate ceasul din buzunar se uită la el și zise „Ei drace, iar mi-a stat ceasul. Uite ți-l dau ție Jokai și reparămi-l. Jokai zâmbește și zise „Îți bați joc de mine. Dar am învățat eu să repar ceasuri? Sau vrei să-l stric mai rău, dar ministrul se uită cu severitate la el și zise „dar să conduci armate în război ai învățat? Jokai la aceste cuvinte a rămas cu gura căscată, parcă s-ar fi deșteptat dintr-un

vis, îi mulțumește prietenului său de sfaturile pe care i le-a dat, se înclină și pleacă direct la colonel și îi mulțumește pentru onoarea ce i-a făcut-o dându-i titlul de căpitan, dar regretă că nu-l poate accepta, căci nu se simte demn pentru acest titlu. Mai târziu și-a dat seama că ce bine a făcut că nu s-a dus, căci cine știe dacă s-ar mai fi reîntors sau niciodată.

Luând odată discuția despre biserică și credință, Dl.

Vuia zise: sunt și eu creștin, crescut de mic la biserică și cu credință în Dumnezeu și sunt ferm convins că cel ce nu crede, nu e demn de o faptă bună, apoi oricine are credință în Dumnezeu, nu se simte singur nici odată, nici măcar în pustiul Saharei. E drept că la biserică mă duc foarte rar, mă rog lui Dumnezeu pe unde pot și am ocazia. Spovedit n-am fost de când eram elev la liceu. Prefer să zac sub povara păcatelor, evitând pe cât pot a nu face altele și nicidecum să fiu ca cel care merge să se spovedească și să creadă că a scăpat de păcate și imediat începe a face altele, cum zicea odată un pocăit baptist, de noi e bine, că ce păcătuim ziua, seara mergem la adunare, ne rugăm lui Dumnezeu, ne iartă, așa că ei se cred totdeauna fără păcate. E adevărat că conducătorii bisericilor și religiei lasă mult de dorit. De exemplu avem istoria trecutului înaintea noastră. Privim prezentul și neglijăm de tot viitorul, cu toate ca ceea ce s-a petrecut înainte, nu se mai petrece astăzi, totuși cei care conduc biserica, ar trebui să lupte contra dușmanilor credinței în Dumnezeu, dar nu pot s-o facă că ei sînt acei dușmani.

Nu știu dacă ai cetit vreodată venirea creștinismului la putere? Nu l-am cetit. Atunci Dl. Vuia îmi zise o să v-o explic eu pe scurt. Când a venit creștinismul la putere, erau numai oameni buni și cu credință în Dumnezeu, dar mai târziu au început să se înfigă afaceriștii, să pună mâna pe religie și să o transforme într-o afacere formidabilă, care numai credință în Dumnezeu nu se mai putea spune, căci ei visau să pună mâna pe averile întregii omeniri și sub masca religiei făceau tot felul de nelegiuiri.

Așa s-a întâmplat că pe la începutul secolului al XVI-lea în Saxonia trăia călugărul Augustin, renumitul Martin Luther⁷, care se decide să meargă până la Roma să vadă și el cetatea aceia a catolicismului. Acest călugăr era foarte credincios și drept la judecată. Aceasta s-a întâmplat pe timpul Papei Jules II⁸, de unde s-a reîntors foarte decepționat, dându-și seama că nici Papa și nici cei din anturajul său nu cred în ceea ce povățuiesc. Ajuns înapoi, se retrage într-un loc pustiu și începe să studieze biblia. După mai mulți ani, vine cu idei noi referitor la credință care se opuneau direct cu cele ale Papei și zice: nu există om pe pământ care să poată da iertarea păcatelor vreunui om păcătos, decât singur omul poate să-și obțină îndulcirea sau iertarea păcatelor prin pocăință, atunci când pe timpul acela iertarea păcatelor se putea cumpăra de la Papa sau prin trimișii Papei. Se întâmplă că pe timpul acela se succedară trei Papi teribili, Jules II, Leon X⁹ și Alexandru VI¹⁰. Acesta ultimul a fost cel mai teribil. Ducea recordul în toate nelegiuirile, așa că toate blăstămățiile și toate crimele erau instalate în Sfântul lăcaș din Roma. Deci Luther a fost primul care public nu s-a mai supus papei și a început el a propăvădui o credință nouă, bazată pe adevăr, ba mai mult, a tradus biblia și a răspândit-o în popor, ca fiecare să o poată studia și să se convingă de adevăr. Papii nu s-au dat bătuți înaintea adevărului și au început persecuțiile contra acelor care părăseau religia catolică. Pe lângă fiecare rege era instalat

---

⁷ Martin Luther (1483-1546), pastor și doctor în teologie, a fost primul reformator protestant ale cărui reforme au dus la nașterea Bisericii Evanghelice-Luterane. Primele idei ale Reformei protestante au fost enunțate de Martin Luther în 1517, în calitate sa de preot catolic și profesor de exegeză biblică la Universitatea din Wittenberg.

⁸Papa Iulius al II-lea (1443-1513)

⁹Papa Leon al X-lea, născut cu numele de Giovanni di Lorenzo de Medici, a fost capul Bisericii Catolice din 9 martie 1513 până la moartea sa în 1521.

¹⁰Papa Alexandru VI a fost a fost capul Bisericii Catolice de la 11 august 1492 până la moartea sa în 1503.

câte un episcop sau cardinal trimis de-al Papei, care avea misiunea să îndemne regii la prescurtarea acelor care nu erau catolici ci protestanți, cărora le mai ziceau „eretici” și totodată acești preoți de pe la lângă regi aveau misiunea a ierta păcatele regelui pentru crimele comise de regi. Dintre cele mai interesante crime ar fi masacrul de la Sf.[ântul] Bartolomeu la 23 august 1572¹¹, sub regele Charles al IX-lea¹², unde numai la Paris s-au masacrat 20.000 victime, bărbați, femei, copii, fără excepție, iar în celelalte orașe din toată țara a fost ceva îngrozitor și nu se mai puteau opri, așa că Papa venise până la Lyon ca să felicite pe asasini, zicându-le: voi faceți plăcerea lui Dumnezeu omorând pe „eretici”. Persecuțiile au continuat și mai departe, fiind puse la cale de preoții și episcopii de pe lângă regi. Așa s-a întâmplat sub Luise al XIV-lea¹³, unde ministrul de finanțe al regelui era Colbert¹⁴. Aceasta era prin anul 1680 care căuta din răspuțeri să împiedice pe rege să nu persecute protestanții, căci pe el îl durea acest fapt, că vedea că protestanții erau cei mai corecți oameni și cei mai solvabili de impozite și ajunge până acolo că regele Luise al XIV-lea îl

---

¹¹Noaptea Sfântului Bartolomeu a fost un masacru comis asupra protestanților din Franța. Masacrul a durat câteva zile la Paris, de unde s-a extins în 20 de alte orașe, în care a durat câteva săptămâni. Au fost atacați și masacrați aproape 30.000 de hughenoti, fiind considerat de unii „cel mai mare masacru religios al secolului”.

¹²Carol al IX-lea născut Charles-Maximilien, a fost rege al Franței, din 1560 până la moartea sa (30 mai 1574). În timpul domniei sale, Franța era zguduită de războaiele religioase.

¹³Ludovic al XIV-lea (1643-1715) a fost regele Franței și al Navarei. A condus Franța timp de 72 de ani – una dintre cele mai lungi domnii din istoria europeană. Supranumit Regele Soare sau Ludovic cel Mare, i-a urmat la tron tatălui său în 1643, când era un copil de aproape 5 ani, dar a condus personal guvernul din 1661, până la moartea sa în 1715.

¹⁴Jean-Baptiste Colbert (1619 - 1683) a fost un om de stat francez care a servit ca prim ministru de stat din 1661 până la moartea sa în 1683 sub conducerea regelui Louis XIV. El a realizat programul de reconstrucție economică care a contribuit la transformarea Franței în puterea dominantă din Europa.

insultă. Această insultă i-a căzut atât de rău din partea regelui, că Colbert cade bolnav. regele Luise al XIV-lea imediat își dă seama și cuprins de remușcări, căci pierderea acestui om ar fi fost ceva ireparabil pentru el, îi scrie o scrisoare, cerându-i scuze și îl roagă să caute să se restabilească cât mai repede. Dar Colbert refuză să citească scrisoarea venită de la rege și zice: „Nu mai vreau să aud de rege și mă lase să mor liniștit, căci de acum înainte eu numai Regelui Regilor am să dau socoteală”, iar mai târziu zicea din nou: „De făceam pentru Dumnezeu cât am făcut pentru acest om, aș fi iertat de zece ori, așa Doamne nu știu ce va deveni sufletul meu.” Și așa mai departe persecuțiile au continuat până la revoluție și numai revoluția a pus capăt persecuțiilor.

Acum Dl. Petrugan, să luăm situația din țara noastră. Noi românii nu avem Papi și biserica ortodoxă nici nu-i supusă Papei, dar avem preoți, episcopi și un patriarh, care ar trebui să fie capul bisericii, și trebuie să știi D-le Petrugan că preoții atât la noi, la ortodocși cât și la catolici, îi avem de toate categoriile, adică: bețivi, afemeiați, cartofori, afaceriști și numai foarte putini preoți adevărați, așa cum ar trebui să fie un preot și vezi Dle Petrugan, aceștia sunt adevărații dușmani ai credinței și ai religiei și acum vezi de unde vine proverbul acela care zice că e bine să faci ce zice popa, dar să nu faci ce zice el. Și apoi să vezi de unde provine această greșeală. Nu odată am auzit pe părinții mei zicând că o să facem popă din băiatul nostru, că vezi o muncă mai ușoară și apoi să vezi, moare cineva, se naște vreun copil sau se însoară cineva, el tot câștigă, și tot cu bani e. Ba mai are și pământ biserica, care cât trăiește e a lui și așa mulți din acești părinți, care au crezut că fac o faptă bună, în schimb au făcut o faptă rea, ba poate și-au făcut și păcate, că în loc să fii dat băiatul lor să învețe de negustor sau crâșmar, l-au făcut popă, care apoi a devenit dușman al credinței și a religiei prin faptele sale necuviincioase. Apoi să ști domnule Petrugan că mult m-am gândit cum s-ar putea remedia această greșeală și am ajuns la

convingerea că singura soluție ar fi ca acei care ar trebui să devină preoți, să fie recrutați încă de pe băncile școlii primare, care elevi sunt observați de învățător că sunt băieți blânzi, umiliți, nu sunt în stare să facă rău altuia și învață bine. Acești băieți trebuie adunați și internați la mănăstiri și acolo să învețe școala mai departe, tot sub observație și cum a observat că deviază, imediat predat înapoi părinților și tot la mănăstire să fie și seminarul, cu totul în afară de infecțiile orașului și după cum vezi Dle Petrugan aceasta ar fi singura metodă de a scăpa de dușmanii credinței și țin să amintesc că atunci când lumea își va găsi din nou credința adevărată, povățuită de preoți adevărați, lumea își va regăsi calea fericirii și ceea ce azi numai prin războaie se poate rezolva, pe cale pașnică vor fi învinse toate greutățile, căci numai credința va putea rezolva ceea ce știința nu-i în stare, că doar fascismul și comunismul sunt numai niște idei intelectuale care caută să guverneze, fără credință, dar o să vezi că credința totuși o să învingă, dacă nu direct, învinge indirect, ceea ce se și dovedește de multe ori, căci așa îmi povestea odată un prieten de-al meu, Dl. Roger.

Acest domn făcea parte dintr-o familie burgheză, bine situată. Tatăl său era ofițer superior, mama lui făcea parte dintr-o familie de nobili care murise abia când avea el 5 ani, într-un accident de călărit. El a fost crescut de o verișoară de al 2-lea rang al tatălui său, domnișoara Marie, care era o femeie foarte bună la suflet și credincioasă și iată ce-mi spune: „Tatăl meu începuse a se ocupa de mine în fiecare zi câte un ceas două, iar pentru restul zilei, eram încredințat D-rei Marie. N-am ce mă plâng, am fost crescut cu o adevărată dragoste de mamă, că mă și obișnuiam să-i zic mamă. În fiecare zi treceam și pe la biserică, iar când eram cu tatăl meu, totdeauna îmi cerea să îi povestesc pe unde am umblat cu domnișoara Marie, și eu îi povesteam că am fost pe la biserică, și vedeam cum oamenii se rugau și cereau ca Dumnezeu să le dea putere și sănătate, ca să poată munci, până ce odată tatăl meu îmi zise: dragă fiule, credința, biserica și rugăciunea nu sunt pentru noi,

toate acestea trebuiesc lăsate pe seama săracilor, căci cei săraci se duc la biserică și se roagă la Dumnezeu să-i ajute să devină și ei bogați, dar noi care avem atâta avere și bogăție, putem să trăim din belșug fără să muncim.”

Când am ajuns pe la 12 ani, nu mă mai duceam cu domnișoara Marie, mă interesau mai mult prietenii și sportul, apoi studiile și așa mai departe.

În timpul războiului eram ofițer și pe front pe la sfârșitul anului 1916 s-a întâmplat că am fost gazat cu gaze toxice și am stat în agonie aproape o noapte pe teren până dimineața când am fost găsit și transportat la spital. Pe lângă gazare, mă îmbolnăvisem grav. După vreo săptămâni de spital, m-au transferat acasă la mine, unde bătrâna Dșoara Marie mă îngrijea ca pe fiul ei și o auzeam încontinuu rugându-se pentru mine. Boala mea rămânea constantă, dimineața 38° febră seara 39-40° febră. De mâncat nu puteam, slăbisem peste 20 de kg, eram complet lipsit de puteri. Cei mai vestiți medici din Paris au trecut pe la mine, fiecare mă sucea, mă învârtea și dădea din cap și nici unul n-a putut să-mi facă nimic. Într-o săptămână de două ori ținuseră conferință asupra bolii mele. Ba odată aud pe bătrâna DșoaraMarie înaintea camerei mele căzând în genunchi înaintea unui profesor medic, care tocmai ieșea de la mine, cerând profesorului: „D-le Profesor, salvați-l pe Dl. Roger si aud pe profesor zicând: cu durere nu pot, e prea târziu și parcă o aud și acum pe DșoaraMarie cum începuse să plângă cu hohote, iar pe mine mă scuturaseră figurile la auzul acestor cuvinte și îmi zic: va să zică sun tcondamnat la moarte, fără speranță de salvare și simt cum puterile mă lasă.”

Tatăl meu murise și el în 1913, dar înainte de a muri, știu că trecuse un preot pe la dânsul. Eu singur moștenisem totul și uite că nici n-am intrat bine în posesia averii și va trebui să o părăsesc și acum încep să-mi dau seama că toată bogăția mea nu face nimic, ba chiar mă simțeam sărăcit de tot, căci bucuros aș fi făcut schimb, toată averea mea aș fi dat-o

contra sănătate și acum îmi dădeam bine seama că sănătatea este cea mai mare bogăție a omului de pe pământ.

Apoi începusem să-mi trec în revistă să-mi amintesc copilăria și de când mergeam cu Dșoara Marie la biserică și auzeam oameni rugându-se și deodată îmi vine în minte că la biserică oamenii se rugau pentru sănătate și îmi pun întrebarea: „oare nu ar fi bine să mă rog și eu la Dumnezeu pentru sănătate? Și deodată simt dorința să mă împac cu biserica să mă pot ruga și eu. Chem îndată pe Dșoara Marie și o întreb dacă nu știe vreun preot bun. Cum de nu? Imediat mă duc să-l chem.” Și plecă. Și imediat se și întoarse cu un preot bătrîn, care mi-a vorbit vreo două ceasuri atât de frumos și cu o blîndețe nemaiauzită pînă atunci, că l-aș fi tot ascultat.

După ce a plecat preotul, parcă mă simțeam cu totul altul. Noaptea m-am odihnit bine și dimineața parcă îmi era ceva foame, că am putut bea un ceai cu un biscuit. În decursul dimineții, preotul iar a venit la mine aducându-mi cărți de rugăciune, iar în decurs de o săptămână și mai bine, preotul venea odată și de două ori pe zi la mine, mă împrietenisem cu el și îi doream prezența, și pot să spun că numai după câteva zile, credința prinsese rădăcină în sufletul meu, așa că nu mă mai temeam de moarte, ba din zi ce trecea, mă simțeam tot mai bine, așa că după vreo două săptămîni am putut să mă scol singur din pat și să fac mici plimbări prin cameră și așa mai departe, că în luna martie 1917 iar eram pe front, dar acum mă simțeam cu totul alt om, înzestrat cu un curaj excepțional și fără frică, unde era primejdia mai mare acolo mă duceam și n-am mai avut nimic în schimb, m-am ales cu cele mai mari decorații. Azi am 45 de ani, credința în Dumnezeu nu m-a părăsit și sunt convins că nu mă va părăsi niciodată și cred în puterea și existența lui Dumnezeu, deși mulți prieteni mă întrebă că de unde sunt sigur că există sau poate l-am văzut. Nu l-a văzut nimeni și nu l-am văzut nici eu și totuși există, căci îi simțeam încontinuu prezența și dacă ne gîndim puțin și luând un obiect oarecare sau vreo mobilă oarecare, o vedem, o

putem pipăi și o vedem că există, dar mai știm că a existat și un creator care a contribuit cu înțelepciunea lui pentru a realiza acest obiect, deși la multe obiecte le cunoaștem creatorul, deși nu putem pune mâna pe el. Și dacă analizezi toate acestea, îți vine foarte greu să crezi că această lume s-a creat fără să existe vreun creator.

Prin anul 1929 lucram în Paris în apropierea gării St. Lasare, așa că prin gară treceam aproape în fiecare zi și totdeauna mă uitam ca să-l văd și pe Dl. Vuia dacă nu se află în gară, deoarece de acea lua trenul pentru Garche. Într-o seară îl întâlnesc pe Dl. Vuia care mă întrebă că unde merg: „Tocmai voiam să merg să cinez, am răspuns eu. Na hai, că merg și eu.” Așa că am plecat împreună și am intrat într-un restaurant și am consultat lista de mâncare. Eu mi-am ales un ragout (tocană de vițel) iar Dl. Vuia și-a ales un gigat (feli din pulpă de oaie friptă). Eu zâmbesc și zic: „Nu înțeleg Dle Vuia, de ce francezii țin atât de mult la carnea de oaie, că după cum știți și dvs., la noi în țară e cea mai ieftină carnea de oaie și aicea în Franța e cea mai scumpă. „Da, zice Dl. Vuia, și aicea în Franța e destul de ieftină, dar numai în provincie, aici în Paris și în suburbiile Parisului, carnea de oaie e mai scumpă, deoarece oile destinate a fi tăiate în abatorul din Paris, suportă un tratament oarecare, de exemplu sunt societăți care se ocupă special cu creșterea și aprovizionarea abatorului cu oi, și oile care sunt destinate să fie tăiate aici sunt întreținute pe malul mării cel puțin 2-3 luni de zile, ca să bea apă sărată de mare și această apă le ia complect mirosul de oaie. Dta n-ai observat că aicea carnea de oaie n-are nici un miros cum au de obicei oile. Este adevărat că acest lucru nici nu l-am observat.”

După ce învățasem să vorbesc și să citesc bine franțuzește, l-am rugat pe Dl. Vuia că întrucât aș dori să cunosc bine istoria Franței, să-mi recomande ceva cărți de istorie. „Da, zice Dl. Vuia, caută pe la librării sau mai bine zis la anticari, Istoria Franței de Henri Martin . Această istorie e cât se poate de complectă și în rezumate și vorbește de la 2000 de

ani înainte de era creștină până în secolul nostru. E foarte ușor de înțeles, având și la fiecare a doua sau a treia pagină gravuri explicative ale textului ce l-ai citit dinainte. Acest istoric Henri Martin a fost un scriitor foarte drept, n-a cruțat pe nimeni care a fost vinovat.”

Dl. Vuia a avut dreptate. Am găsit această istorie în 7 volume pe care le am și azi. Această istorie nu se ocupă numai de Franța. Cine o citește, e la curent cu evoluția lumii întregi.

Odată eram foarte necăjit în gara St.Lazare. Așteptam trenul, trebuia să mă duc la Judecătoria din St.Germaine, unde dădusem în judecată pe doi prieteni de ai mei, cărora le împrumutasem bani și nu voiau să mi-i mai restituie și hop, apare și Dl. Vuia. I-am explicat situația, ba unii prieteni plecaseră definitiv că nu mai știam de ei. Și Dl. Vuia mă consolează zicându-mi: „Nu fi supărat Dle Petrugan, căci Dta tot Petrugan vei rămânea și să ști că e mai bine să fii furat, decât să furi și apoi nu uita proverbul francez care zice: nu împrumuți bani, îți pierzi prietenia, împrumuți bani îți pierzi prietenia dar și banii cu ea.”

La o vizită de după masă, l-am găsit pe Dl. Vuia puțin cam agitat, iar în locuință mirosea a lapte ars. Dl. Vuia îmi zice: „Vezi Dle Petrugan, îmi vine să cred că proverbul francez ar fi adevărat care zice: laptele are ochi și vede și cum te uiți tu la el și aștepți să fiarbă, așa se uită și el la tine și așteaptă ca ceva să-ți atragă atenția de la el, ca apoi să profite și să dea în foc, zicând că numai atunci începe să fiarbă când vede că n-are încotro. Așa am pățit și eu acuma. Dacă ai ști cât timp am stat lângă lapte și tot îmi ziceam: acum fierbe și cu mâna eram pregătit dau la o parte și nu știu cum de mi-am întors privirea spre geam și deodată parcă ar fi explodat și mi-a inundat mașina de gătit.”

Prin anul 1930 eram angajat la o societate care se ocupa cu construcția fabricilor de bere și de malț și voiau să mă facă reprezentantul acestei societăți, deaceea am urmat și școala brasseriei și malțeri de la Nancy, iar după ce am terminat-o mi s-a mai cerut ceva, ca să poată avea mai multă încredere

în mine, să mă naturalizez francez. Vreo trei zile am luptat cu mine ca să fac acest lucru ori ba. N-am putut să mă decid și m-am gândit să mă duc la Dl. Vuia și să-i cer sfatul. La Dl. Vuia l-am găsit și pe avocatul Ciolac care era și consulul României la Paris. Și le spun că sunt necăjit că societatea îmi cere să mă naturalizez francez. Deodată Dl. avocat Ciolan sare și îmi zice: „Vino la mine că într-o săptămână te fac francez.” Dl. Vuia nu mi-a zis nimic, dar după ce a plecat Dl. Ciolan, am luat discuția cu Dl. Vuia care îmi zice: „Da, Dle Petrugan, eu sunt naturalizat francez, dar trebuie să ști că atunci când m-am naturalizat, eu nu aveam Patrie, dar Dta ai, așa că nu pot să-ți dau nici un sfat, fă cum ști, eu după mine mi-aș-i trage-o la sorti.” Așa am și făcut, cum am ieșit de la Dl. Vuia, am scos o monedă de 1 franc și mi-am zis că dacă cade cu partea de 1 franc mă naturalizez francez și dacă cade cu cealaltă parte înseamnă că nu, și am aruncat moneda în sus și a căzut cu partea de 1 franc și așa am făcut, nu m-am naturalizat francez.

De mai multe ori am luat discuția asupra războiului din 1914-1918. La care Dl. Vuia îmi zicea: „Ai văzut Dle Petrugan că armatele germane cât de bine pregătite, tot n-au făcut mare ispravă. Este adevărat că a fost și vina generalilor, căci când ei ajunseseră aproape de Paris, pe la începutul lunii septembrie 1914, numai la vreo 40 de km de Paris erau armatele generalului Von Kluck¹⁵, adică în apropierea orașului Meaux, orașul Coaloummier căzuse deja, când ofensiva germană fu oprită, iar generalii germani se certau între ei care să intre în Paris primul. Francezii au profitat de această tărăgăneală și venind mareșalul Joffre¹⁶ zice : Inamicul în scurt timp a avansat prea mult, deci nu sunt întăriți pe poziție și trebuie refuțați înapoi, costă cât costă, că dacă nu, ne va costa mai mult. La ac eastă idee a lui Joffre, s-a atașat și generalul

---

¹⁵Alexander Heinrich Rudolph von Kluck (1846 – 1934) a fost un general german din timpul Primului Război Mondial. Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, Kluck a fost numit la comanda Armatei I-a a Germaniei.

¹⁶Joseph Jacques Césaire Joffre (1852 - 1931) a fost un mareșal francez în timpul Primului Război Mondial, fiind artizanul victoriei strategice a aliaților în 1914, la debutul Primului Război Mondial.

Gallieni¹⁷, care era guvernatorul Parisului și care avea o armată de vreo 200 mii soldați pentru a apăra Parisul și zice: Parisul nu se apără așteptând inamicul să intre în Paris, trebuie respins înainte de a ajunge la Paris și imediat a rechiziționat toate vehiculele, autobuzele și tot ce se putea transporta ca trupe, așa că într-un timp foarte scurt, toată această armată era pe front și în 5 septembrie 1914 totul era pregătit pentru a începe contraofensiva. Germanii care credeau că armatele franceze erau complet distruse și nici prin gând nu le trecea ca Franța să-și mai poată redresa armatele într-un timp așa de scurt, și fiindcă generalii Germani nu fuseseră de acord care să intre primul în Paris și s-au hotărât să cheme pe Kron-Prințul să intre el în fruntea armatelor germane. Această hotărâre mai cerea încă câteva zile. În dimineața zilei de 6 septembrie 1914 mareșalul Joffre face un apel public, care a fost difuzat și pe front și în care zicea: În momentul în care se angajează o bătălie, de care va depinde salvarea Patriei, nu mai e timp să ne uităm înapoi, toate eforturile trebuiesc întrebuintate de a ataca și a respinge inamicul. O trupă care a cucerit un teren și nu mai poate avansa, costă cât costă, dar să păstreze terenul cucerit și mai bine să moară pe loc de cât să rezuleze. Acest apel al mareșalului Joffre, a avut un mare efect asupra armatelor franceze, că după 7 zile de contraofensivă, germanii erau respinși la peste 100 km, de Paris, de care armatele germane nu s-au mai putut apropia, căci armatele franceze n-au dat înapoi, și au păstrat terenul cucerit, ba chiar au avansat în mai multe sectoare.”

Îmi mai spunea Dl. Vuia că a întâlnit prizonieri români din Transilvania, ba chiar a făcut intervenție pe lângă ministrul de Război al Franței, cerând ca acești români să nu fie considerați ca dușmani ai Franței și că vorbesc aceeași limbă latină ca și francezii. A și obținut mari favoruri, căci acestora li s-a dat libertatea să lucreze în fabrici, ba mai mult ca aceasta, li s-a dat libertatea să intre ca voluntari în Armatele Franceze, bineînțeles pe front nu au fost duși, și ca santinele în anumite posturi. Și totodată mi-a povestit cum a căzut prizonier

---

¹⁷Joseph Simon Gallieni (1849 -1916)

întregul regiment 33 infanterie din Arad, care era în luptă pe frontul de la Verdun¹⁸. Acest regiment era 80% pur românesc și comandantul lui era tot un învățător român din județul Arad și zicea Dl. Vuia că după ce Statul Major Francez aflase prin contra spionaj poziția exactă a regimentului, a început cu bateriile a-l lua pe la spate și l-a măturat pur și simplu în liniile franceze. În comuna mea, Buteni mai există și azi unul care a căzut prizonier cu acest regiment. Multe ne povestea că ce bine a dus-o ca prizonier în Franța.

Am luat apoi discuția asupra aviației și dl. Vuia îmi zice: „Dta ști Dle Petrugan că Parisul a fost bombardat cu avioane echipate cu motoare de invenție franceză? Așa s-a întâmplat că prin anul 1912, nu-mi aduc aminte care fabricant francez a fabricat 5 motoare de aviație stabile și care erau expuse la expoziția din 1912, dar nu le-a cumpărat nimeni, că pe atunci erau la modă motoarele rotative. Este adevărat că motorul rotativ avea un avantaj asupra motorului stabil pentru o durată de 2-3 ore de zbor, dar după o durată mai mare, în prima oră pierdea avantajul câștigat și trecea la un dezavantaj foarte mare și periculos așa că un fabricant german le-a cumpărat pe toate cinci la un preț foarte avantajos, iar fabricantul francez a fost mulțumit că a scăpat de ele și după ce a început războiul de la avioanele căzute germane au văzut francezii că avioanele germane erau echipate cu motoare de invenție franceză. Azi motoarele rotative au dispărut complet.”

Am mai luat apoi discuția marinei sau mai bine zis a submarineei despre care Dl Vuia spunea: „Da, este adevărat că în anii 1914-1915 au avut un avantaj, dar în anul 1916 pierduseră acest avantaj și habar nu aveau nemții cum le dispăreau submarinele lor până la sfârșitul războiului. Așa s-a întâmplat că pe la începutul anului 1915 s-a făcut un apel ca

---

¹⁸Bătălia de la Verdun (21 februarie 1916 - 19 decembrie 1916), din timpul Primului Război Mondial, a mai fost numită și „Abatorul” deoarece numărul de morți, răniți și dispăruți seridică la 700 000 de persoane.

fiecare francez care ar avea vreo idee de felul cum am putea scăpa de submarinele germane să scrie și să trimită pe adresa ministerului Marinei. Și așa din zecile sau poate din sutele de mii de scrisori venite a atras atenția adresa unui căpitan de marină Breton, care zicea: „Să facem cât mai multe vase de pescari, iar în mijlocul vasului să fie camuflat un tun în adâncime cu o turelă, pentru a putea bate în toate direcțiile.” Așa au început francezii și englezii a fabrica din aceste vapoare și erau cu sutele lansate pe mare, bineînțeles că aceste vase erau echipate cu armate în costume pescărești, căci misiunea lor era să prindă pește, iar când un vas submain german vedea un asemenea vas îl credea inofensiv și se apropia de el să-i ia peștii, iar cel care era a tun stătea pregătit și aștepta momentul prielnic, iar cînd submarinul era destul de aproape și bine ochit trăgea cu tunul în submarin, care se scufunda, fără ca echipajul să poată da alarma sau vreun semnal, și așa dispăreau submarinele germane, fără să știe cum, până la sfârșitul războiului.”

Am mai luat discuția despre bogăția Franței. „Da, zice Dl. Vuia, Franța e o țară bogată, dar nu atât statul francez cât poporul, căci aproape toată bogăția Franței e în mâna poporului. Nu-mi aduc aminte care economist francez ar fi afirmat că un popor atunci e fericit când e bogat și că bogăția poporului îmi aduce de la sine cultura și civilizația, iar pe lângă cei bogați, trăiesc bine și cei săraci, pe care norocul nu i-a favorizat și totodată bogăția aduce de la sine și patriotismul, fapt care s-a și dovedit aici în Franța în anul 1870¹⁹ când

---

¹⁹ Războiul franco-prusac, de multe ori numit în Franța Războiul din 1870 (19 iulie 1870-10 mai 1871) a fost un conflict dintre Franța și Prusia, care a fost sprijinită de Confederația Germană de Nord și statele sud-germane Baden, Württemberg și Bavaria. Impunătoarea victorie germană a dus la actul final de unificare Germaniei și la formarea Imperiului German sub Kaiserul Wilhelm I de Prusia și la sfârșitul domniei lui Napoleon al III-lea și a celui de Al doilea Imperiu Francez.

Franța pierde războiul dus de Napoleon al III-lea contra germanilor și că marea parte a Franței era ocupată de nemți, iar Cancelarul Bismark²⁰ le cerea francezilor 3 miliarde de franci aur ca despăgubire de război ca să iasă din Franța și cum zice proverbul românesc că apa curge și pietrele rămân, așa s-a întâmplat și în 1870, când după pierderea războiului atât Napoleon al III-lea cât și guvernul său au fugit cu toate tunurile ce le aveau iar poporul a rămas să suporte consecințele. Guvernul nou a găsit trezoreria goală iar Franța zăcea în agonie, fără armate și fără finanțe, și fără aliați și cu patruzeci departamente ocupate de dușmani. Noul șef de guvern era M.Thiers²¹, un om foarte capabil care se ocupa ca să elibereze Franța de germani, dar știa că pentru ca să poată elibera Franța trebuie să plătească germanii. Atunci guvernul se decide să lanseze un împrumut național de 2,5 miliarde franci, din care 2 miliarde erau destinate să-i plătească pe nemți, și când împrumutul fu lansat, în prima zi s-au scris mai mult de 4 miliarde de franci, ba mai mult ca aceasta, după cum povestesc bătrânii, s-au instalat pe toate bulevardele și străzile principale creuzete de topit aur, căci nemților le trebuia numai aur și se zice că în multe locuri poporul stătea la rând cu diferite obiecte de aur-bijuterii, diferite monede etc., spre a le băga în creuzet să se topească și a le transforma în lingouri de aur, așa că într-o săptămână au și fost pregătite trei trenuri încărcate cu aur, spre a fi expediate în Germania și Franța achită toată datoria de război încât germanii au stat uimiți când au văzut cât de repede plătește Franța, iar cancelarul Bismark a zis că: „Dacă știam eu că voi plăti așa repede, vă ceream încă pe atâta”. Aceasta îi doare și astăzi pe vechii francezi care n-au

---

²⁰Leopold von Bismarck (1815-1898), prim-ministru al Prusiei între anii 1862-1890, a supervizat unificarea Germaniei care s-a produs în anul 1871. A devenit primul cancelar al Imperiului German.

²¹Adolphe Thiers (1797-1877) a fost un avocat, jurnalist, istoric și om politic francez.

uitat încă trenurile acelea încărcate cu aurul poporului francez, care au plecat spre Germania.

După terminarea războiului 1914-1918, Franța din nou sărăcită, deși datoriile de război ce le avea Germania, să le plătească Franței, ar fi umplut din belșug trezoreria Franței, este adevărat că și Franța avea datorii față de America, deoarece America era debitoarea tuturor țărilor aliate, o statistică prezentată de ministrul de externe al Franței M. Briand²², care prin anul 1926 arată în parlamentul francez că aliații datorau Americii 289 miliarde de franci iar Germania datora aliaților 732 miliarde de franci, a căror valoare era stabilită la 132 miliarde mărci aur. Din care Franța trebuia să primească 52% și România era interesată cu 1,1 %. Dar ce se întâmplă, Franța și aliații săi plăteau regulat Americii conform convenției, dar Germania nu plătea decât atunci când era constrânsă.

Prin anul 1926, Franța trece printr-o criză financiară, iar americanii doreau să închirieze de la Franța, poșta și telefoanele, și se vorbea prin ziare, de anumite acorduri franco-americe până într-o zi când a izbucnit explozia. Tocmai în aceeași zi după-masă plecaseră la Dl. Vuia și întrucât trenul era tocmai în gara St. Claud, mă urc în tren, trec prin mai multe vagoane să văd dacă Dl. Vuia nu se află în tren din întâmplare, și observ în tren, pe figura fiecărui călător o tristețe oarecare, ba o femeie în etate plângea cu ziarul în mână, și nu știam de ce. Ajunși în gară la Garche, mă dau jos și deodată apare și Dl. Vuia, și îl întreb că ce s-a întâmplat, că observ atâta tristețe pretutindeni. Dl. Vuia scoate ziarul „La Liberté” din buzunar și mi-l întinde, apoi luându-mă de braț îmi zice: „Am văzut și eu oameni serioși și femei plângând. Poate ai citit prin ziare că Franța trece printr-o criză financiară, și că americanii vreau să închirieze de la Franța poșta și telefoanele

---

²²Aristide Briand (1862 – 1932) a fost un politician și om de stat francez, care a ocupat în mai multe rânduri funcția de prim ministru al Franței. În 1926 a primit Premiul Nobel pentru Pace.

și s-a mai vorbit de niște acorduri franco-americeane, da așa-i cînd tigrul a sărit din bîrlog. Clemenceau, care era bătrîn, avea 85 de ani imediat după terminarea războiului s-a retras din politică și a scris o scrisoare deschisă către guvern și publicată de acest ziar „La Liberté” unde zicea: „Ce acorduri franco-americeane, că doar noi știm cu toții că casa de bani a Franței este goală, dar nu uitați că Franța nu este de vânzare nici măcar prietenilor noștrii, noi bătrînii am aflat.

După cum vezi Dle Petrugan, acest popor francez e atît de patriot, atît își iubește patria și țara lui, că aceste cuvinte publicate în acest ziar i-a străpuns inima, și fiecare francez simte durerea Franței.

Cînd Hitler veni la putere, Dl. Vuia îmi zise: „O să vezi Dle. Petrugan că germanii n-o să mai plătească Franței nici un fel de despăgubiri de război”, iar cînd Hitler ocupă zona demilitarizată a Renaniei, Dl. Vuia îmi zise: „ O să vezi Dle. Petrugan că germanii iar încep un război, dar să știi că iar îl pierd din nou”, arătîndu-mi un articol de ziar în care generalul Weigand zicea: „Războiul e pe început, nu se poate evita, deci să-l începem noi care suntem pregătiți întrucîtva, să nu mai așteptăm, căci cu cât vom aștepta mai mult, ne va costa mai mult” „ Și trebuie să ști Dle Petrugan că pe generalul Weigand îl cunosc personal și am toată încrederea în el. O să vezi că ceea ce spune o să fie așa”. Și atît Dl. Vuia cît și generalul Weigand au avut dreptate. Franța a mai tîrăgănit aproape 7 ani dîndu-le germanilor tot timpul să se înarmeze, iar cînd au fost înarmați au început războiul. Rezultatul îl știm cu toții.

În vara anului 1925, cînd începusem să-l vizitez mai des pe Dl. Vuia l-am găsit destul de bine situat. Avea o locuință într-o vilă foarte frumoasă, care se numea Vila Regina și se compunea din trei camere plus dependințele, mobilate cu mobilă antică stil Louis al XV-lea și dispunea de două vile în construcție, care erau terminate cam 85%, cînd îmi spunea Dl. Vuia: „Am cam gătat banii Dle Petrugan, nu pot să-mi termin vilele, apoi îmi spunea că a vîndut pe cea mai mică, ca să

poată termina pe cea mai mare și să-i mai rămână ceva bani, dar cu investițiile și experiențele avute în mai mulți ani de zile, Dl. Vuia își experimenta generatorul de vapori, care tocmai îl brevetase în toate țările industriale. Din ce se compunea acest generator? Acest generator de vapori avea o dimensiune foarte redusă față de capacitatea de evaporare. Îmi aduc bine aminte că Dl. Vuia îmi arată o dată caracteristicile unui generator de o capacitate de 2500 k. vapori la ceas. Avea diametrul de 900 mm, înălțimea de 1300 și dădea 2500 kgr. vapori la ceas supraîncălziți la 450° la o presiune de 120 atmosfere. Acest generator era un explozibil iar randamentul termic avea 90% și puteai obține vapori după 5' de la punerea în funcțiune. Acest generator se compunea dintr-o cămașă exterioară din tablă de 2 mm grosime, două capace din fontă iar în capacul de dedesubt era fixat tubul de ardere iar între cămașe și tubul de ardere erau aranjate tuburile de apă și de vapori în 4-6 rânduri în forma arcului spiral, așa că apa intra prin rândul din exterior și avansa forțată spre tubul de ardere, iar când ajungea apa în al treilea rând de tuburi, era transformată în vapori care se încălzeau tot mai mult, după cum avansau, așa că atunci când ajungea la ultimul rând de ieșire, vaporii erau supraîncălziți și ieșeau la 4500, apa fiind pompată cu o pompă specială la o presiune mai mare decât presiunea vaporilor la ieșire, adică apa circula dinspre exterior, spre tubul în care se producea arderea, iar gazele calde din tubul de ardere circulau dinspre interior spre exterior, adică spre intrarea apei ghidați în formă de zig-zag de niște sicane (?) spre exterior (intrarea apei). Aceste gaze la ieșire nu aveau mai mult de 40°, așa că aproape toate calorile degajate de combustibil erau absorbite și transformate în energie vapori.

Acest generator avea un defect destul de mare. Era prea sensibil la manipulare, adică reglarea de apă față de combustibil. Cum nu primea apă suficientă, tuburile se prea încălzeau, se deformeau, ba chiar se ardeau. Așa s-a întâmplat cu primele generatoare livrate în țară la Soc.[ietatea] Mica din

Brad, prin anul 1933, că după câteva săptămâni de funcționare s-au ars tuburile, deci au fost scoase din funcțiune. Experiențele au continuat mai departe. Mulți din străinătate veneau și se interesau de acest generator, iar Dl. Vuia lucra de multe ori nopți întregi și îi dădea individului dosare cu toată documentația așa că o dată îmi arată Dl. Vuia o revistă americană, unde generatorul Dlui Vuia era făcut după documentația dată și experimentat pe avion în America și Dl. Vuia l-a recunoscut din revistă că acest domn a fost pe la dânsul acum vreun an de zile, de unde a primit toată documentația.

Prin anul 1934, înainte de a părăsi eu Franța cu câteva luni, au sosit în Franța doi tineri studenți din aceeași comună cu mine Buteni-Arad, Brola Gavrilă²³ și Bocu Gheorghe. Acești doi tineri studenți, lipsiți de mijloace dar plini de ambiție și ca să poată studia și să poată și lucra, au fost nevoiți să se naturalizeze francezi, deoarece ca străini pe timpul acela era imposibil să afli de lucru, deoarece Franța trecea printr-o criză de lucru, așa că au putut să studieze și să și lucreze, apoi a venit războiul, au intrat în armată, iar după război Dl. Vuia, deși bătrân, a început din nou experiențele, dar nu singur, căci avea ca ajutor pe tânărul Brola, care acum era inginer de mai mulți ani, așa că au reușit să-l pună la punct și să-l automatizeze.

Prin anul 1950 meșterul Udrea de la Fabrica de Tractoare Or.[așul] Stalin²⁴, îmi comunică că i-a scris fratele său din Paris că Dl. Vuia și cu Dl. Ing. Brola au realizat un generator combinat de produs electricitate în miniatură, că doi oameni îl pot transporta și produse 150 kw ore, adică 200 cai putere. Această realizare a mers mai departe, dar cu durere că pe când Dl. Vuia și-a văzut visul realizat, obosit de atâta trudă,

---

²³ La experimentările generatorului, Traian Vuia a fost asista de Gavril Brola. Experimentările au fost continuate de G. Brola, care apoi a produs în serie aparatul sub titlul "Proceduri termice Brola"

²⁴Brașov

intrând în adâncul bătrâneții, se îmbolnăvește, iar când starea lui devenise gravă încât medicii s-au declarat că sfârșitul se apropie, atunci Dl. Avocat Ciolan, care fusese și consulul României la Paris, prin anul 1928 locuia tot la Garche și era vecin cu Dl. Vuia, s-a dus la Legația României din Paris, a luat legătura prin telefon cu Tov. Dr. Petre Groza spunându-i situația, iar Tov. Dr. Petre Groza a dat dispozițiuni ca imediat să fie adus în țară, iar după vreo câteva săptămâni și-a dat sfârșitul. I s-a făcut înmormântare națională, iar actualmente Dl. Vuia își are locuința de veci în cimitirul Belu din București, Aleea 86, locul 62.

Care au fost meritele Dlui Vuia în istoria aviației.

Istoria aviației începe de mult, încă din antichitate, când oamenii se îndreptau spre păsări, care deși erau mai grele decât aerul, totuși puteau să zboare, deci va trebui să zboare și omul, așa că azi a ajuns să zboare și omul și încă mai sus și mai repede ca păsările.

Prin anul 1900 la Paris începe o vie activitate spre a crea primul avion de bază, căci principiile avionului nu erau cunoscute de nimeni încă. Motoare ușoare de avioane nu erau motoarele ce existau pe timpul acela, erau motoare grele construite din oțel și fontă. Aluminiul și aliajele lui nu erau cunoscute încă, căci aluminiul abia prin anul 1905 a început să-și facă apariția prin industrii, deci inventatorul trebuia să-și creeze singur totul. Așa prin anul 1902, Dl. Vuia părăsește țara și pleacă la Paris. Aici face cunoștință cu toți cei care lucrau și își experimentau avioanele făcute de ei.

Așa începe și Dl. Vuia să-și construiască primul avion, care nu a dat rezultatele dorite, dar studiind-ul mai de aproape, văzându-i defectele, a început a-și construi al doilea avion, care atât avionul cât și motorul erau construite și executate în parte de Dl. Vuia personal și prin mijloace proprii, căci Dl. Vuia fiind străin, nu era sprijinit aproape de nimeni, nefiind în același timp nici român, nici ungar, nici francez, căci era de origine română din Transilvania, deci conta ca cetățean austro-

ungar, de aceea mi-a zis Dl. Vuia când s-a naturalizat francez, că el nu are patrie.

Motorașul care îl instalase pe avion era alimentat cu o anhidrie carbonică, deci un gaz obținut prin arderea completă a cărbunelui de lemn, dar această instalație nu putea fi montată pe avion, căci era prea grea, deci s-a mulțumit să fie instalată pe teren, iar gazul obținut captat și pompat într-o pernă impermeabilă, de unde era alimentat motorașul, dar care nu după decât câteva minute, când gazul se termina și motorul se oprea.

Puterea elicei nu era cunoscută încă de nimeni, deci nu se știa dacă elicea are puterea să pună în mișcare avionul, să ia viteză și să decoleze prin puterea proprie, deci aceasta a fost prima reușită a Dlui Vuia. Aplicând elicea antrenată de acest motoraș, în experiența din 18 martie 1906, Dl. Vuia reușește primul din lume, ca avionul să se pună în mișcare, să ia viteză și să decoleze, ridicându-se la o înălțime de aprox. 1 metru pe o distanță de aproximativ 12 m: „Când motorașul se oprește, avionul aterizează și se oprește. Toți din toate părțile alergau spre mine”, îmi spunea Dl. Vuia, „fără să știu de ce, că nici n-am observat că decolasem și au început să mă felicite, unul după altul.”

Așa s-a știut că elicea are puterea de a pune în mișcare avionul, să ia viteză și să decoleze. Dar ce se întâmplă după această realizare. Toți acei care lucrau la invenția aviației și erau francezi, erau asaltați de capitaliști, oferindu-le fonduri de capitaluri la dispoziție, să o ia înainte ca gloria în descoperirea aviației să fie a francezilor și nu a străinilor aflați în Franța.

Dl. Traian Vuia a fost omul care toată viața lui s-a gândit spre a crea ceva pentru omenire. Nu a fost lacom după bani, căci acești oameni sunt dezinteresați materialicește, ba cheltuiește totul ca să-și poată realiza ideile. Acest om putem spune că a făcut cinste neamului românesc, deaceia te rog, cititorule, dacă cumva vei trece prin cimitirul Belu, nu uita să treci și pe la locuința de veci a Dlui Vuia, oprește-te un minut înaintea mormântului acestui om și gândește-te că aici se odihnește pe veci acel Traian Vuia, care a dus peste hotare

mândria neamului românesc, deși nu a progresat așa cum ar fi vrut sau ar fi putut. O revistă franceză de prin anul 1907 își încheia articolul scris despre Dl. Vuia cu următoarele cuvinte: „Sărăcia împiedică spiritul bun să poată parveni.”

Consăteanul meu, Dr. Ing. Brola a continuat mai departe opera începută de Dl. Vuia, obținând succese prin transformarea completă a generatorului, așa că din generatorul vechi, ne-a mai rămas decât principiul, iar acest generator se fabrică azi la Paris sub titlul „Proceduri termice Brola”.

CĂSĂTORIILE TIMPURII - FACTOR IMPORTANT AL DISPARIȚIEI UNEI COMUNITĂȚI ETNICE

Mircea Măran

Românii din Banatul sârbesc trăiesc azi în cca 40 de localități reprezentând una dintre minoritățile naționale care au participat la crearea istoriei acestui spațiu geografic. De-a lungul deceniilor, în decursul secolului al XX-lea, numărul etnicilor români a cunoscut o continuă scădere, ceea ce a fost provocat de diferiți factori. Printre factorii care au contribuit în cea mai mare măsură la înjumătățirea numărului de români în Banatul sârbesc în ultimul secol se evidențiază trei, și anume natalitatea din ce în ce mai scăzută, numărul tot mai mare de emigranți în țările occidentale și asimilarea acestora în localitățile mixte. Fenomenul natalității scăzute a fost (și este și astăzi) principalul factor al dispariției acestei populații. Anume, familiile de români, ocupându-se în cea mai mare parte cu agricultura, și-au legat întreaga lor existență de pământul pe care îl cultivau, așa că nu se despărteau bucuroși de holdele lor. Numărul mare de copii însemna și împărțirea averii, fetele primind cu ocazia căsătoriei zestre, care consta, printre altele, și în pământ. Această grijă de a menține averea nevătămată a avut ca și consecință nașterea unui număr din ce în ce mai mic de copii în familie, de obicei unul sau doi, în special în rândul familiilor de țărani înstăriți și mijlocii, pe când numărul familiilor cu mai mult de doi copii era foarte mic (de obicei la familiile de țărani săraci), situație prezentă și azi. Natalitatea foarte scăzută este prezentă mai ales în localitățile frunțase, cu cel mai mare număr de locuitori și cu o poziție materială favorabilă.

Scăderea natalității la românii din Banatul sârbesc este direct legată de apariția fenomenului căsătoriilor premature, prezent la această populație începând cu primul deceniu al secolului al XX-lea, dar care a primit în intensitate în deceniile următoare. Iată cum prezintă situația în ceea ce privesc căsătoriile timpuri în localitatea Alibunar Andrei Zăria, autorul unei contribuții la monografia acestei localități, alcătuită prin 1955 și rămasă încă în manuscris: „Tinerimea de amândouă sexele în privința morală poate servi de model, dar o greșeală mare este aceea, că părinții își însoară și mărită copiii de la 14-15 ani, și aceasta numai din dorul și lăcomia după averi. Până la anul 1900 absolut nu vedeai tineri însurați sau fete măritate sub 19 ani. Începând de la anul 1910 se auzea ici-colo că unii dintre părinți își însoară copilul ori fata își mărită. Această raritate era până după primul război mondial, de la anii 1920-1930 se vede tot mai des însurământul și măritatul de timpuriu. De la anul 1930 și până la sfârșitul războiului al II cazurile de însurământ și măritat în vreme a ajuns cam la 50%. După al II război și până astăzi se poate spune cu drept cuvânt că nu sunt nici 10% dintre acea dintre care își lasă copiii ori fetele nemăritate până la 18 ani, și aceasta spre rușinea noastră, mai ales a românilor, care nu vedem cu ochii noștri proprii că pierim cu desăvârșire și putem zice drept cuvânt că noi românii tot așa făcând în decurs de 100 de ani, nu o să mai fim pe aceste plaiuri pentru că din acești tineri însurați și măritați fără de vreme nu pot ieși niciodată oameni mari, tari și vânjoși, ci niște pitici, piperniciți de care ușor se leagă toate boile și mai ales tuberculoza, și pe lângă aceasta mai este încă un rău, adecă sistemul de un copil, cel mult doi și aceasta iarăși de frica de sărăcie așa ca să nu se împartă averea, și e mirare că nu s-au luat și nici nu se iau măsuri ca odată să se pună capăt pentru totdeauna la aceasta, așa strict zis de aici încolo nu se mai poate face”.

Încă în perioada interbelică intelectualitatea română din Banatul sârbesc, puțină la număr, și-a dat seama de

fatalitatea acestui obicei care a prins rădăcini în mai toate satele românești din zonă. În special în urma înființării *Astrei* în Banatul iugoslav (1936), s-au luat măsuri în vederea organizării de prelegeri și a educării populației rurale în scopul combaterii căsătoriilor timpurii. Eficacitatea acestor măsuri însă nu a fost una de invidiat, însăși *Astra* având probleme în ceea ce privește activarea despărțămintelor și a secțiilor sale, care după anul 1938 a devenit aproape inexistentă în majoritatea localităților în care a fost înființată o secție a *Astrei*. Reactivarea acestei asociații în timpul războiului mondial a dus și la reactualizarea problemei combaterii căsătoriilor timpurii, însă nici de data aceasta nu s-a realizat ceva senzațional, *Astra* fiind interzisă odată cu preluarea puterii de către comuniști, în toamna anului 1944. În ceea ce privește atitudinea organelor de stat, până la instaurarea regimului comunist nu a existat un interes din partea acestora pentru rezolvarea problemei căsătoriilor premature.

De data aceasta însă, în ciuda numeroaselor efecte negative ale instaurării regimului comunist în Iugoslavia, se pot totuși observa și unele măsuri pozitive preluate de acesta, printre care alfabetizarea populației, emanciparea femeii etc., fiind în acest sens întreprinse anumite măsuri și pentru combaterea căsătoriilor timpurii. Paginile săptămânalului *Libertatea* din Vârșeț, principala publicație în limba română din Iugoslavia, erau pline de texte în care a fost abordat acest subiect, autorii lor fiind cei mai cunoscuți publiciști care au colaborat la publicația amintită. Printre aceștia un loc deosebit îl ocupă dr. Gheorghe Baloș, originar din Toracul Mic, care și-a început colaborarea cu *Libertatea* în anul 1946, cu toate că la colectarea materialului din acest domeniu a început încă în anii studenției, în preajma izbucnirii războiului mondial. Baloș este și unul dintre personajele romanului *Tinerețe frântă* de Mihai Avramescu, care avea ca subiect principal aceeași problemă: cea a căsătoriilor premature. În acest roman, Baloș este un personaj epizodic – un student care face cercetări prin satele românești.

Acest subiect al căsătoriilor timpurii a fost deosebit de prezent în anii de la răsândia anilor patruzeci și cincizeci ai secolului trecut, astfel cã una dintre principalele sarcini ale intelectualitãtii române din Banatul sãrbesc, în special a învãțătorilor și medicilor a fost ca prin intermediul prelegerilor, a articolelor în ziare și reviste și a emisiunilor radio, sã contribuie la combaterea acestui fenomen negativ și dãunãtor, prezent deja de atãtea decenii în șir în satul românesc. Activitãțile de combatere a cãsãtoriilor premature au fost de data aceasta susținute și de autoritãțile de stat, care au încercat prin intermediul aparatului agitprop, deci indirect prin intermediul propagandei executate de intelectuali, sã influențeze asupra eliminãrii acestui fenomen prezent în lumea ruralã bãnãțeanã. Cât era de important acest subiect o dovedește și faptul cã în cadrul Uniunii Societãților Cultural-Instructive din Voivodina – Departamentul pentru Români, a fost înființatã, în anul 1951, în urma reorganizãrii Uniunii, și o *Secție pentru sãnãtatea popularã și cãsãtoriile timpurii*, pe lângã Secția pentru instrucția popularã, Secția pentru activitatea literarã și editorialã, Secția muzicalã, Secția de dansuri populare, Secția de teatru și Secția pentru cercetãrile istorice și etnografice¹. Unele dintre aceste secții au desfășurat o activitate mai bogatã, pe cãnd altele nu activau aproape deloc, lipsindu-le cadrele necesare, printre care, de exemplu, Secția pentru cercetãrile istorice și etnografice.

În anul 1951 a avut loc, la inițiativa autoritãților și prin intermediul aparatului agitprop, o consfãtuire a intelectualilor români – medici, juriști și activiști culturali, având ca subiect cãsãtoriile premature, la care unul dintre cele mai interesante referate a fost susținut de învãțătorul Octavian Trifu. Se subînțelege cã toți intelectualii prezenți la aceastã consfãtuire și în general, toți cei care au fost angajați în serviciul de stat, au fost membrii Partidului Comunist Iugoslav și cã au urmãrit, cu

---

¹Mirãa Maran, *Kulturne prilike kod Rumuna u Banatu 1945-1952*, Vrșac, 2008, pp. 114-115

voie sau fără voie, directivele solicitate de aparatul agitprop și de alte organe ale regimului. De fapt, acțiunea a fost inițiată de Uniunea Societăților Cultural-Instructive din Voivodina – Secția pentru Români, în spatele căreia, după cum deja am amintit, stăteau autoritățile comuniste. Dintr-un articol publicat în *Calendarul poporului ilustrat*² aflăm că „Comitetul de conducere al Uniunii Culturale a început o acțiune serioasă pentru desrădăcinarea și rezolvarea acestei probleme”, cu toate că și în trecut au fost întreprinse acțiuni individuale care însă nu au dat rezultate. „Măsurile care vor fi luate în urma acestei consfătuiri” au fost bazate „pe examinarea și analiza amănunțită a acestei probleme”, hotărârile fiind aduse „de oameni de specialitate, de conducători competenți cari doresc și luptă pentru o viață mai bună și mai fericită a poporului nostru”.

Octavian Trifu a analizat mișcarea populației în localitățile Uzdin, Toracul Mare și Toracul Mic, Vladimirovaț, Seleuș, Alibunar, Nicolinț și în alte câteva localități, prezentând prin date statistice scăderea numărului locuitorilor în satele amintite, iar unul dintre cele mai interesante momente din referat l-a reprezentat analiza căsniciilor premature în ultimele trei localități amintite, în care în perioada anilor 1926-1936 au fost încheiate 400 de căsătorii timpurii, din care în anul 1951 s-au născut doar 308 copii, deci mai puțin de un copil pe familie. La colectarea datelor pentru elaborarea acestui studiu au contribuit și preoții locali, care au pus la dispoziție matricolele din arhivele parohiale, printre care Traian Bojin din Uzdin, Livius Dee din Nicolinț, Teodor Baloș din Toracul Mare și Ion Baloș din Toracul Mic. Datele statistice pe care le prezintă dr. Gheorgeh Baloș și Octavian Trifu sunt într-adevăr dureroase, cu toate că în unele situații se poate observa că nu sunt într-un tot exacte. Când scrie, de exemplu, despre numărul locuitorilor la Uzdin, Baloș amintește că la sfârșitul secolului al XIX-lea în această

---

²Xenia Avramescu, *Acțiunea întreprinsă pentru combaterea căsătoriilor timpurii*, în *Calendarul poporului ilustrat*, Vârșeț, 1952, p. 26

localitate au trăit 6700 de locuitori³, însă pe baza datelor oficiale de la recensământul populației din anul 1900 reiese că la Uzdin au trăit 5627 de locuitori, dintre care 5284 români. Mai sunt și alte cazuri similare. Baloș găsește câteva caracteristici principale în ceea ce privește mișcarea demografică în localitățile amintite:

1. Numărul nou-născuților se micșorează pretutindeni din ce în ce mai mult, pentru ca în ultimii ani să atingă cifre extrem de mici;
2. Pretutindeni se micșorază numărul nou-născuților comparativ cu cel al răposaților, astfel încât numărul răposaților depășește numărul nou-născuților;
3. Această micșorare a numărului nou-născuților are pretutindeni punctul de plecare aproximativ în același timp – prima cădere definitivă între anii 1905-1910, iar a doua între 1929-1932;
4. Numărul locuitorilor a scăzut pretutindeni în decurs de un secol. Aceasta se poate constata și fără date statistice, este suficient doar să faci o plimbare pe străzile acestor sate și să vezi cum cei de la marginea satului se mută înspre centru, în casele care au rămas fără urmași...⁴

Cu toate că acest proces este prezent și la alte popoare din Voivodina, Baloș consideră că la niciun popor nu este atât de evident ca la români. Concluziile acestui cercetător ar fi următoarele:

1. Ne găsim într-o scădere continuă și dacă lucrurile continuă să se desfășoare în acest mod, sfârșitul este aproape;
2. Situația sanitară este nefavorabilă, mortalitatea este mare, iar dezvoltarea fizică a tineretului slabă;

---

³Gheorghe Baloș, *Căsătoriile timpurii – un rău și o rușine a poporului nostru*, Vrșac 1954, p. 12

⁴*Ibidem*, p. 17

3. Nu avem tineret, iar tineretul reprezintă puterea și viitorul unui popor⁵.

Afirmațiile conform cărora căsătoriile timpurii reprezintă cauza principală a stării sanitare nefavorabile și a dezvoltării fizice insuficiente a populației nu se pot confirma în întregime. Aici se uită de calitatea alimentației, de condițiile igienice și de numeroși alți factori care pot reprezenta cauza acestui fenomen prezent la populația românească. În ciuda faptului că într-adevăr este vorba despre rezultate valoroase de investigare științifică, credem că dr. Baloș, asemănător altora care au cercetat acest subiect, a exagerat în anumite constatații. Aici ne referim și la faptul că numeroase perechi tinere nu-și făceau imediat copii, până la vârsta de 18-19 ani. În același timp, nu suntem convinși, noi cei care trăim în acest mediu în care până în urmă cu câteva decenii se nașteau copii din astfel de căsnicii, că acești copii, azi adulți, se deosebesc de alți cetățeni din localitățile Banatului sârbesc. Pentru a se observa aceasta nu este nevoie de cercetări științifice. Alta este problema aspectului juridic și moral al fenomenului, care ne fac într-adevăr să constatăm că generațiile care au trăit în satul bănățean în prima jumătate a secolului al XX-lea, ba chiar și mai târziu, au fost cu adevărat private de bucuriile adolescenței și tinereții și în acest sens scriitorul Mihai Avramescu a și explicat foarte clar acest fenomen prin sintagma *Tinerețe frântă*. Nu trebuie însă uitat încă ceva: în ciuda consecințelor negative a obiceiului încheierii căsătoriilor premature, acesta a asigurat totuși într-o oarecare măsură o continuitate în mișcarea demografică în lumea rurală bănățeană.

Fenomenul căsătoriilor timpurii a început să dispară în acest mediu în ultimele decenii ale secolului lăsat în urmă, devenind tot mai rar începând cu anii șaizeci și șaptezeci, chiar și în rândul țărănimii – celei mai numeroase pături sociale din cadrul minorității române din Banatul sârbesc. Unele cazuri izolate de căsătorii timpurii se mai pot întâlni și azi, dar ele nu mai reprezintă o caracteristică a societății de aici. În decursul ultimelor decenii ale secolului al XX-lea, această obișnuință de a se încheia căsătorii premature a trecut în cealaltă extremă,

---

⁵*Ibidem*, p. 18.

liberalizarea societății provocând un nou fenomen – al încheierii căsătoriilor în deceniul al patrulea sau chiar al cincilea de viață, a crescut numărul divorțurilor, cât și numărul celor care nu s-au mai căsătorit deloc, provocând astfel un reflux total de nașteri. Dacă la aceasta adăugăm emigrarea masivă a cetățenilor în țările occidentale, cât și procesul de asimilare cu populația majoritară sârbească, în special prin intermediul căsătoriilor mixte, iată factorii principali ai scăderii numărului etnicilor români în Banatul sârbesc în ultimele decenii ale secolului XX și la începutul secolului XXI, care va duce, dacă continuă cu aceeași intensitate, la dispariția totală a acestei etnii.

Din tabelul alăturat se poate observa scăderea numărului etnicilor români pe teritoriul Provinciei Autonome Voivodina (din care face parte și Banatul sârbesc) într-o perioadă de mai bine de un secol (1900-2011), unul dintre factorii principali care au contribuit la declanșarea acestui fenomen fiind și căsătoriile premature:

Anul	Numărul total al locuitorilor	Numărul de români	%
1900	1 432 748	74 718	5,2
1910	1 512 983	75 318	5
1921	1 528 238	67 675	4,4
1931	1 624 158	63 372	3,9
1948	1 640 757	57 899	3,5
1953	1 701 384	57 219	3,4
1961	1 854 965	57 259	3,1
1971	1 952 533	52 987	2,7
1981	2 034 772	47 289	2,3
1991	2 013 889	38 809	1,9
2002	2 031 992	30 419	1,5
2011	1 931 809	25 410	1,32

SITUAȚIA SOCIALĂ A JUDEȚULUI TIMIȘ-TORONTAL ÎN PERIOADA 1934-1937

Dr. Eusebiu Narai*

Situația socială a Banatului, în perioada studiată, este relevantă de multiple aspecte ale societății bănățene: contractele colective de muncă, șomajul, asigurările sociale, situația sanitară ș.a.

Publicațiile din această perioadă cuprind o serie de informații privind situația din județul Timiș-Torontal. **Concediile** reprezentau, în acest context, o problemă de importanță majoră pentru muncitorimea timișoreană. Astfel, de pildă, în luna iunie 1934, Camera de Muncă Timișoara îi informa pe toți patronii din localitate că, în conformitate cu dispozițiile *legii asupra contractelor de muncă*, publicate în Monitorul Oficial nr. 74 din 5 aprilie 1929, aceștia erau obligați a acorda salariaților lor un concediu anual de odihnă după normele următoare:

1. „Pentru lucrători, când au o vechime neîntreruptă de la 1-3 ani, vor beneficia de un concediu de 7 zile; de la 3-5 ani – 10 zile; de la 5-10 ani – 14 zile; pentru fiecare an în plus, câte una zi, fără a depăși, însă, totalul de 30 zile”.

2. „Pentru funcționarii din industrie și comerț (funcționari particulari): 1-3 ani – 10 zile; 3-5 ani – 14 zile; 5-10 ani – 22 zile; pentru fiecare an în plus, câte o zi, fără, însă, a depăși totalul de 30 zile”.

Mai mult chiar, în baza articolului 14 din legea citată mai sus, patronii erau obligați să acorde ucenicilor un concediu anual de odihnă de cel puțin 15 zile, în afară de sărbătorile legale. În același timp, se atrăgea atenția patronilor că toate aceste concedii trebuiau acordate de aceștia, fără să fie

reclamate din partea funcționarilor, muncitorilor sau ucenicilor; de asemenea, se preconiza faptul că, „pe tot timpul concediului, salariații vor primi o indemnizație egală cu salariul mediu, încasat în ultimele 3 luni, cu toate accesoriile raportate la zilele de concediu”, iar, „în caz contrar, vor suferi rigorile legii”. Totodată, se aducea la cunoștința tuturor patronilor (meseriași, comercianți) că „toate contractele de ucenicie, imediat după încheiere, trebuie înaintate Camerei (de Muncă) pentru înregistrare”; simultan, „contravenienții vor fi pedepsiți cu o amendă de la 500 la 5.000 lei”¹.

În decursul lunii august 1934 s-au încheiat 4 **contracte colective** în municipiul Timișoara, și anume: fabrica de mănuși din Timișoara, industria morăritului din Timișoara, tipografia și zingografia din Banat și Ardeal; aceste contracte colective au fost încheiate prin intervenția Camerei de Muncă².

Șlefuitorii de oglinzi timișoreni aveau o situație aparte printre meseriașii din localitate: până în 1934, aceștia câștigau foarte bine (15.000-20.000 lei lunar) și lucrau fără contract colectiv de muncă; însă, „în ultimul timp, lucrătorii din această branșă câștigă foarte puțin, au ajuns la un salariu de 400-500 lei săptămânal”; deoarece „aceștia își văd existența periclitată, au cerut Inspectoratului Muncii Timișoara încheierea unui contract colectiv de muncă între ei și patronii lor, înaintând, în acest scop, și un memoriu detaliat despre doleanțele lor”³. O situație similară era consemnată la Fabrica de pălării „Unio” din Jimbolia, unde „Direcțiunea – în vederea nivelării salariilor lucrătorilor săi – a făcut mai multe reduceri, până la 50%”; de asemenea, „sunt articole unde reducerea costului de lucru atinge chiar 70%”; „deoarece muncitorii nu au consimțit la această nivelare de salarii, s-a născut un conflict de muncă

---

* lect. univ. dr., Universitatea de Vest din Timișoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4; e-mail: eusebiu.narai@yahoo.com.

¹Știrea, Timișoara, anul IV, nr. 664, 20 iunie 1934, p. 3

²Unirea română, Timișoara, anul IV, nr. 856, 7 septembrie 1934, p. 4

³Curierul Banatului, Timișoara, anul XVIII, nr. 24, 12 iunie 1937, p. 4

între lucrători și fabrică”; „pentru a stabili adevăratele reduceri de salarii, Inspectoratul Muncii Timișoara a cerut conducerii fabricii să-i înainteze actualele și vechile tablouri pe baza cărora se fac plățile”⁴.

Pentru ilustrarea situației muncitorimii timișorene este relevantă prezentarea condițiilor de muncă și viață ale muncitorilor tâmplari din localitate (iunie 1937); astfel, spre exemplu, se preciza faptul că – în urma nesatisfacerii cererii muncitorilor tâmplari de a li se majora salariile cu 3 lei pe oră, aceștia (în număr de peste 500) au declarat grevă; mai mult chiar, „Inspectoratul Muncii, fiind sesizat, a procedat la mediațiune (mediere – *n.n.*) în vederea aplanării conflictului, care a și fost aplanat la sfârșitul săptămânii trecute, muncitorii reluând, imediat, lucrul”; de asemenea, „prin noul contract colectiv, muncitorii tâmplari au obținut o majorare a salariilor cu 1 leu pe oră, salariul maxim neputând trece de 18 lei pe oră”; „salariul ucenicilor a fost fixat la 6 lei pe oră”. În același timp, „patronii și muncitorii au hotărât să lupte, în comun, împotriva concurenței meseriașilor clandestini”⁵. Câteva luni mai târziu (octombrie 1937), lucrătorii tâmplari de la Timișoara au denunțat contractul colectiv de muncă, motivând acest gest prin aceea că, „cu salariile de astăzi, nu mai pot trăi, viața scumpindu-se din zi în zi”; de asemenea, „au cerut Inspectoratului Muncii fixarea tratativelor pentru încheierea unui nou contract”⁶.

Situația *șomajului* în Banat nu se ameliorează nici în anii următori. În această perioadă, Casa de Asigurări Sociale percepea un impozit pentru ajutorarea șomerilor. Spre exemplu, „conform informațiilor primite de la Corporația Meseriașilor din Timișoara, impozitul de 1%, ce încasează Casa de Asigurări Sociale pentru ajutorarea șomerilor, nu privește pe micii industriași și meseriași patroni, întrucât nu

---

⁴*Ibidem*

⁵*Curierul Banatului*, Timișoara, anul XVIII, nr. 26, 24 iunie 1937, p. 4

⁶*Vestul*, Timișoara, anul VIII, nr. 2063, 30 octombrie 1937, p. 2

există nicio dispoziție legală pentru încasarea acestor taxe, deci meseriașii – în caz că li se va pretinde acest impozit – îl pot refuza”⁷. Într-o *adresă* trimisă de Prefectura județului Timiș-Torontal către Ministerul Industriei și Comerțului, la data de 5 august 1934, se precizau următoarele: „măsura de contingentare luată de Guvern a avut consecințe favorabile asupra industriei noastre naționale, astfel că fabricile din județ sunt mai bine ocupate, putând face angajări de lucrători noi și astfel se contribuie, în mod destul de rapid, la diminuarea șomajului care bântuie, cu atâta furie, în anii din urmă”; „o greutate – mai din ordin administrativ, credem – este, totuși, că unele fabrici textile, neputând primi, în măsură suficientă, materii prime (mătase, bumbac, etc.), nu se pot angaja în comenzi cu care sunt, așa-zicând, invadați de comercianți revânzători”; „pentru înlăturarea acestui neajuns, ne permitem a opina ca fabricile să poată primi materiile prime, precum și piesele de mașini de care are nevoie, în raport cu puterea de muncă și capacitatea de producere a fiecăruia”; de asemenea, se atrăgea atenția „să nu se mai admită comercianții intermediari, ci autorizație de import să se dea numai fabricilor care prelucrează materialul”⁸.

La finele anului 1934, Ministerul de Interne a emis un *comunicat* către Prefectura județului Timiș-Torontal, în care se stipulau următoarele: „Avem onoare a vă ruga să puneți în vedere organelor în subordine din acel județ, a explica aceluia dintre sătenii care voesc să vină, pentru muncă, la orașe, să rămână în satele lor, renunțând de a mai veni în orașe, unde, din cauza situației critice din industrie și comerț, au rămas fără lucru destui muncitori și chiar dintre acei cu pregătire de meșteșug”; „de asemenea, li se va atrage atenția aceluia care,

---

⁷ *Gazeta Meseriilor din Banat*, Timișoara, anul I, nr. 2, 22 februarie 1934, p. 1

⁸ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale (în continuare SJTAN), fond *Prefectura județului Timiș-Torontal* (în continuare *PJTT*), d. 72/1934, f. 1

totuși, vor veni, că Ministerul Muncii nu numai că nu le va putea procura de lucru, dar, din lipsă de fonduri, nu le va putea acorda nici cel mai mic ajutor și nici foi de drum pentru a se înapoia în localitățile de unde sunt”⁹.

Concedierile de la Fabrica de Postav din Timișoara (februarie 1935) sunt descrise în ziarele timișorene, încercându-se explicarea – prin prisma patronilor – a motivelor pentru care s-a procedat la trimiterea muncitorilor în șomaj: „A concediat, astăzi (12 februarie 1935), după ce dăduse, deja, preavizul de două săptămâni, un număr de 360 de muncitori, motivând aceasta cu lipsa materiilor prime și cu regimul de contingentare, care a pus Secția țesătoriei în imposibilitatea de a continua lucrul; Inspectoratul Regional al Muncii a raportat cazul autorităților superioare, intervenind pentru satisfacerea cererilor fabricii, care, în mijlocul iernii, a trebuit să lase pe drumuri atâția muncitori”¹⁰.

În privința **saliarilor** muncitorilor, în județul Timiș-Torontal situația era aproximativ similară cu cea din județele Caraș și Severin: „muncitorii de la unele întreprinderi mici forestiere, precum și de la unele cariere de bazalt, nu sunt plătiți regulat de către antreprenori sau subantreprenori, iar, uneori, rămân chiar cu salariile neachitate; totodată, majoritatea muncitorilor de pădure sunt recrutați de la distanțe mari (Maramureș, Bihor, Satu-Mare, etc.), de către agenții amintitelor întreprinderi, fără a li se garanta condițiile de muncă și salarizare și, de cele mai multe ori, nu li se achită salariile pentru munca prestată, așa încât – la terminarea lucrărilor – muncitorii sunt lipsiți chiar de sumele necesare pentru înapoierea lor la locul de origine”. În acest context, Ministerul de Interne solicita prefectului județului Timiș-Torontal „ca organele în subordine să supravegheze, de aproape, situația, în sensul ca primăriile comunelor respective și posturile de jandarmi să constate dacă întreprinderile

---

⁹*Ibidem*, d. 71/1934, f. 3.

¹⁰*Vestul*, Timișoara, anul VI, nr. 1299, 12 februarie 1935, p. 4

forestiere sau carierele achită salariile muncitorilor cu regularitate, la 15 zile sau, cel mai târziu, la o lună, intervenind în acest sens, iar, în caz contrar, să sesizeze instanțele judecătorești prin cererile semnate de muncitorii în cauză”¹¹. După calculele economiștilor N.N. Constantinescu și C. Băloi, la Timișoara, în 1937, salariul real al muncitorilor reprezenta numai 88,1% din cel al anului 1933, iar, la Arad, 99,6%¹².

Și în județul Timiș-Torontal au fost mărite **impozitele** pe salarii, precum și cele asupra mărfurilor de larg consum. Au fost puse taxe noi de făină, pâine, sare, zahăr, etc. Toate acestea au dus la agravarea situației materiale a muncitorimii și a populației, în ansamblu. În aceste împrejurări, scade consumul la o serie de produse de primă necesitate. Astfel, în anul 1935, consumul de zahăr a scăzut, la Timișoara, cu 35%, iar al pâinii cu 50%. Scăderea consumului la aceste articole este relevată și prin creșterea neîncetată a prețurilor lor. Astfel, la începutul anului 1936, prețul unui kilogram de pâine semi-albă a ajuns la 8,50 lei, iar al pâinii negre la 7,50 lei. Prețul unui kilogram de zahăr a ajuns, în ianuarie 1936, la 32 lei. Fabricile de zahăr care erau unite într-un cartel realizau un beneficiu net de 60%¹³.

„Intensificarea exploatării muncitorilor” își găsea expresia atât prin introducerea, în numeroase uzine, a **metodelor de raționalizare a producției** prin sistemul Bedeaux în întreprinderile textile (la Timișoara, el era aplicat, în acea vreme, la „Industria Lânii”), cât și prin **metoda** veche, dar eficace, a **prelungirii zilei de lucru**. Muncitorii constructori din Timișoara lucrau, în 1933, 10-12 ore pe zi. La Uzinele Române Textile din Timișoara se lucra, în 1935, 12-16 ore pe zi, iar feroviarii din localitate lucrau 12-14 ore pe zi. La unele

---

¹¹ SJTAN, fond *Legiunea de Jandarmi Severin (1920-1949)* (în continuare *LJS (1920-1949)*), d. 92/1937, f. 68.

¹² W. Marin, Gh. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, Ed. Facla, 1971, p. 73

¹³ *Ibidem*, p. 72

întreprinderi, pe lângă faptul că nu se respectau cele 8 ore legale de muncă, se mai încălcau și prevederile privind respectarea repausului duminical. La fabrica de piele „Langer și comp.” din Timișoara nu numai că se lucra duminica, dar orele suplimentare nu erau plătite. Nici la fabrica de ghetete „Dermata” din Timișoara nu se plăteau orele suplimentare în acea vreme și, în plus, muncitorii erau supuși, aici, unui sistem de amenzi¹⁴.

Este semnificativ faptul că, în anii 1934-1937, construcția de vile a bogătașilor timișoreni cunoaște un avânt fără precedent în istoria orașului, conform unor surse. Înalta societate a metropolei bănățene, care trăia într-un lux sfidător, în veșnica ei goană după plăceri, a întemeiat – în 1936 – un club nudist; după cum relatează presa vremii, aici aveau loc orgii, de două ori pe săptămână¹⁵.

În municipiul Timișoara, reședința județului Timiș-Torontal, în perioada 1935-1936 sunt consemnate multe progrese în domeniul *asistenței sanitare*. Astfel, în anul 1935 se ridică încă un etaj la *Spitaluldecopii*, modernizând instalațiile; concomitent, se face o reparare completă la *Aziluldecopii*. În anul următor s-a construit *Palatul Antirabic*, „atât de imperios necesar, deoarece, până la acea dată, Banatul a fost racordat Institutului antirabic de la Cluj, fapt ce a fost defavorabil acestui tratament special”¹⁶. Dar marele interes manifestat pentru problemele sanitare în Timișoara, rezultă și din sumele alocate în acest scop: la Spitalul de Stat, între 1920-1943, s-au făcut investiții în valoare de 25.080.806 lei; la Centrul de Ocrotiri de copii – 3.532.273 lei; la Spitalul de copii – 7.565.000 lei; la Institutul Obstetric – 3.893.024 lei; la Spitalul „Victor Babeș” – 33.011.344 lei; la Institutul Antirabic – 7.294.040 lei; la Azilul de bătrâni (pentru 120

---

¹⁴*Ibidem*, p. 73

¹⁵*Ibidem*

¹⁶ C. Groșoreanu, *Banatul de altădată și de totdeauna. Sinteza problemelor istorice și social-politice*, Timișoara, f. e., 1946, p. 59

paturi) – 5.499.335 lei. De asemenea, la Timișoara au fost inaugurate 10 sanatorii particulare, „care se bucură de sprijinul nelimitat al oficialităților”, Palatul Asigurărilor Sociale și Policlinicile CFR-ului¹⁷. Cu toate progresele înregistrate, baza materială a instituțiilor sanitare din această perioadă era destul de redusă; numărul cadrelor medicale și medii (surori de ocrotire, asistente) era insuficient față de cerințe:

a) din 1913 până în 1940, numărul medicilor de circumscripție (de diferite grade) a rămas invariabil, de 7, iar al medicilor de spitale a sporit de la 21 la 53;

b) în 1940 existau 5 asistente sociale, 8 surori de ocrotire, 5 moașe¹⁸.

Simultan, la Timișoara s-a înființat o școală pentru personalul sanitar auxiliar. Trebuie menționate și alte realizări în domeniu, din județul Timiș-Torontal: spitalele de la Buziaș și Ciacova au fost completate, fiecare cu câte 16 paturi; la Jimbolia a fost construit un spital de alienați. În întregul județ (Timiș-Torontal) profesau 95 medici particulari, adică un medic la 2.556 locuitori și 59 farmacii; la fiecare sediu de circumscripție medicală funcționa un dispensar, plus încă 30 în celelalte comune nereședințe de circumscripție¹⁹.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, de pildă, *învățământul profesional* din România a fost organizat pe două trepte: gimnaziul și liceul industrial. Din rândul absolvenților de licee industriale erau recrutați, după un anumit stagiul în producție, șefi de ateliere și maiștri²⁰.

Pentru această problemă este semnificativă o *cerere* adresată de Corporația Meseriașilor din Timișoara către Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale și datată la 5 august 1934: „Timișoara fiind un centru eminent industrial-

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 61

¹⁸ Ștefan Pascu (coord.), *Timișoara – pagini din trecut și de azi*, Timișoara, f. e., 1969, p. 374

¹⁹ C. Groșoreanu, *op. cit.*, p. 65

²⁰ Ștefan Pascu (coord.), *op. cit.*, p. 285

comercial, trebuie să ne concentrăm toată energia, ca industria și comerțul să fie acaparate de elementul românesc; în Timișoara sunt 4 cămine de ucenici, un cămin de calfe și un cămin de ucenici, în permanență având peste 400 de ucenici și ucenice români; edificiile în care sunt plasate căminele sunt vechi, cetății seculare, care periclitează sănătatea generației tinere, iar inventarele sunt împrumutate de pe la spitale, armată, etc.; este timpul ca aceste cămine să fie adăpostite într-o clădire modernă, igienică, pentru a scoate ucenicii din edificiile existente insalubre, pe de altă parte asistența socială românească să se remarce aici, la granița de Vest; Timișoara a contribuit cu peste 15 milioane lei la fondul căminelor, e timpul suprem ca din acest fond să se zidească, și în Timișoara, un cămin, în care să fie concentrate toate cele 4 cămine; tot în acest edificiu să fie așezată o școală de ucenici, conform cerințelor moderne de astăzi și sistemului de predare și repartizare după branșe și specialități; pe lângă cămin să fie organizate ateliere de specializare în branșele care sunt mai bine profesate la noi, în Banat; pentru pătrunderea generației românești în industrie și comerț, apoi pentru însușirea acestor branșe de către români, propunem următoarele:

a) Pe lângă Inspectoratul Muncii din Timișoara să funcționeze o agenție de plasare a ucenicilor în Banat, iar leafa agentului să fie asigurată din bugetul Ministerului Muncii și să aibă gratuitate pe C.F.R.

b) Agentul va avea contact permanent cu Primăriile din Banat, purtând o evidență despre nevoile patronilor și cum îi sosesc băieții pe care îi recrutează prin anunțuri, îi duce la patron acasă, leagă contractele și, din când în când, îi cercetează pentru a se convinge de progresul ce-l fac ucenicii în meserii, precum și de starea lor din toate punctele de vedere. Ucenicii se vor recruta din tot cuprinsul Țării românești, de aceea să aibă gratuitate pe C.F.R.

c) Posibilitatea de plasare în Banat, la meseriașii șvabi, este, în prezent, foarte mare, însă, după părerea noastră, s-ar putea plasa, în scurt timp, cca 700-1.000 ucenici români.

d) Mai remarcăm că acest sistem de plasare este practicat în Iugoslavia pe o scară întinsă; or, în felul acesta, s-au plasat, în ultimul timp, peste 10.000 ucenici. Aici amintim că absolvenții școalelor (școlilor – *n.n.*) de arte și meserii nu pot intra în atelierile C.F.R., pe motivul că nu au făcut ucenicia la C.F.R. (cu acestea se fac excepții, chiar cu minoritari)²¹.

În această perioadă s-au înființat câteva colonii de vară pentru copiii muncitorilor bănățeni. Astfel, spre exemplu, înființarea coloniei de vară de la Poiana Mărului era descrisă – în presa vremii – în felul următor: „Primăria urmărește a înființa o colonie de vară pentru copiii muncitorilor și locuitorilor din Timișoara; în acest scop s-au dat dispozițiuni (dispoziții – *n.n.*) d-lui. dr. Micloși pentru construcția unui automotor în atelierile tramvaielor comunale, pentru deservirea coloniștilor de la stația Zăvoi până la Poiana Mărului, pe linia industrială, la o distanță de cca 25 km de linia Caransebeș-Hațeg²². Aceași primărie (timișoreană) a instalat – pentru copiii muncitorilor din localitate – pe lângă colonia de recreație de la Poiana Mărului (județul Severin), alte două colonii, în același scop declarat, la Balcic (Marea Neagră) și, respectiv, la Muntele Mic (județul Severin)²³. De asemenea, Camera de Muncă din Timișoara a hotărât trimiterea a 5 ucenici la Academia de Croitorie, ce funcționează pe lângă Camera de Muncă din București; „știnta acestei inițiative lăudabile e îndemnul spre specializarea și românizarea muncii organizate²⁴. Exemplele în acest sens pot continua și pentru celelalte județe componente ale Banatului.

---

²¹ SJTAN, fond *PJTT*, d. 52/1934, f. 40

²² *Unirea română*, Timișoara, anul V, nr. 1023, 10 aprilie 1935, p. 3

²³ C. Groșoreanu, *op. cit.*, p. 61.

²⁴ *Glasul Muncitorului Român*, Reșița, anul III, cenzurat, nr. 31, 4 august 1935, p. 3.

Așadar, măsurile cu caracter economic adoptate în perioada studiată, măsuri care vizau progresul economic general și limitarea penetrației capitalului străin în economia românească, s-au împletit cu măsurile sociale (ocrotirile sociale, asistența sanitară, condițiile de locuit, salarizarea, durata zilei de muncă ș.a.), încercându-se, și pe această cale, să se realizeze coeziunea societății românești, inițiativă laudabilă pentru autoritățile din acea vreme.

PERSONALITĂȚI BĂNĂȚENE

**CORIOLAN BREDICEANU - „LEUL”
COMITATULUI CARAȘ-SEVERIN:
PROPUNEREA PENTRU REVOCAREA
ORDINULUI DE DIZOLVARE A PARTIDULUI
NAȚIONAL ROMÂN ȘI A COMITETULUI
NAȚIONAL ROMÂN**

Prof. dr. Constantin-Tufan Stan

În 9 mai 1900, la Lugoj, în congregația de primăvară a comitatului Caraș-Severin, a fost prezentată și dezbătută petiția adresată de Coriolan Brediceanu (cu câteva zile în urmă, la 5 mai) lui Carol Fialka, vicecomitele (viceșpanul) comitatului Caraș-Severin, în care se solicita aprobarea și înaintarea sa Înalțului Guvern, pentru „revocarea ordinațiunilor” instituite, în 1894-1895, după Procesul Memorandului. În conștiința „intelighenției” lugojene (Lugojul, prin numărul avocaților români, al deputaților dietali și al instituțiilor naționale – reuniuni de muzică, societăți de lectură, fundații și asociații culturale –, reprezenta o adevărată citadelă culturală a românilor bănățeni)¹ erau încă vii resentimentele induse de

---

¹ Lugoj, „cel mai românesc oraș, cel mai puternic centru al fraților bănățeni, cel mai ilustru loc și prin lupte naționale, și prin fapte culturale; în acel Lugoj care singur a știut a valida întreg dreptul limbii românești și a păstra neștirbit acest drept până în zilele noastre”(Dr. Elie Dăianu, *ASTRA la Lugoj*, în „Transilvania”, Brașov, XXVII, VII-VIII, 1896, 196-197).În prima decadă a secolului al XIX-lea, cei mai mulți avocați români activi din Ungaria erau concentrați la Lugoj. În *Calendarul Poporului Român* (VIII, 1910, 74-78: *Catalogul avocaților români din Ungaria*) este consemnat numele lor: Aurel Ciupe, Caius Brediceanu, George Dobrin, Demetriu Galiciu, Nicolae Ioanovici, Cornel Jurca, Grigorie Mănărădean, Mihai Brădicean, Constantin Manea, Petru Maior, George Martinescu, Nicolae Petrovici, Ștefan Petrovici, Isidor Pop, Nicolae

intens mediatizatul episod al Procesului Memorandului, chiar dacă, la un an de la pronunțarea sentinței, prin implicarea nemijlocită a regelui Carol I – la presiunea opiniei publice –, cei 25 de inculpați fuseseră achitați și eliberați (Aurel C. Popovici, verișor cu Coriolan Brediceanu, condamnat la o detenție de patru ani și plata unei amenzi, se sustrăsese organelor de urmărire penală, reușind să se refugieze în România)². Ca o dramatică consecință, care obstrucționa legitimele demersuri politice ale intelectualilor bănățeni și transilvăneni, la aproximativ o lună de la pronunțarea sentinței de condamnare a memorandiștilor, autoritățile, prin ordonanțele ministrului de Interne, vor interzice activitatea Partidului Național Român și a Comitetului Național Român³.

În același timp, devenise preocupantă și chiar îngrijorătoare așa-numita „politică agrară și culturală” (legiferată în 1894), o interfață a unei agresive politici de colonizare, prin implantarea unor enclave, pe terenurile aflate încă în proprietatea statului, în zone în care românii erau majoritari. Era doar o parte a unui amplu și perfid proces de maghiarizare a minorităților conlocuitoare din Ungaria, în paralel cu agresiunile ce vizau, cu obstinație, sistemul educațional confesional românesc, care vor culmina, în anul 1907, prin promulgarea Legii „Apponyi”. „S-ar putea oare ca ocârmuirea ungurească să ia vreo măsură, fie chiar agrară ori economică, fără a ține seama de politica nenorocită de contopire națională ce-o urmăresc sistematic pe toată linia?”

Proștean, Ioan Stoian și Aurel Vălean. Spre comparație, mari burguri, precum Cluj sau Timișoara (unde românii erau minoritari), beneficiau de serviciile a opt, respectiv nouă avocați români

² v. *Memorandul și mișcarea memorandistă*, în Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, coordonator: acad. Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 328

³Așa-numitele ordonanțe „Hieronymi”, promulgate de Károly Hieronymi, ministru de interne în guvernul ungar între 1892 și 1895

se întreba, retoric, autorul unui articol publicat în „Gazeta Transilvaniei” (LVII, 8, 1894, 1). Astfel, în spiritul legii din 1894, au fost inițiate colonizări, prin înființarea unor așezări rurale în comitatele Caraș-Severin, Timiș și Torontal, iar terenurile aflate în proprietatea statului au fost distribuite preferențial, oferindu-se privilegii financiare (dobânzi mici și cote de amortizare rezonabile) coloniștilor maghiari, cu intenția mai mult decât străvezie de a încuraja dezvoltarea, în timp, a unor grupări etnice cu potențial dominant într-o perspectivă temporală apropiată.

Printr-un articol publicat în „Tribuna” arădeană (IV, 9, 1900, 2: *Teama de români*), preluat din „Egyetértés”, semnat de Ferencz Kossuth, fiul cel mic al lui Lajos Kossuth, se demonstra zădărnicia proiectului administrației ungare: „Unitatea de stat maghiar numai un singur neam o primejduiește serios: neamul românesc! Românii aceștia sunt primejdioși prin însușirile lor. Ei țin, adică, la limba lor cu o putere de neînvins, iar ungurul este îndată gata a vorbi o limbă străină, așa că, în comunele amestecate, ungurimea vorbește și ea românește. Pe întreaga câmpie (ardeleană) până la Cluj aproape, cei în căsătorie mixtă vorbesc limba românească. E fapt că, în Ardeal, cele trei neamuri (ungurii, secuii și sașii) vorbesc între dânsele românește Poporul românesc nu numai prin aceea atrage la sine pe alții, că ține la limba sa și nu vroiește să vorbească altă limbă, dar și prin alte însușiri. Cei cari îi cunosc bine pe români vorbesc cu multă laudă despre obiceiurile drăguțe ale acestui popor: se mulțumesc cu puțin, totdeauna sunt veseli, așa că neamurile străine ce locuiesc aproape de români se apropie bucuros de ei. Românii au reușit ca din școlile lor și din autonomia lor largă bisericească să facă un puternic cuib național. Pentru ei, legea gr.-orientală a devenit lege națională. Pentru liturghia lor românească, secuii gr.-cat. din Kebel, Șovard, Sovata etc. au fost siliți să învețe românește și s-au și romanizat pe jumătate”. În final, redactorul gazetei concluziona: „Și totuși, chiar acum, fruntașii maghiari își frământă capul cum să ne facă unguri cu ajutorul

colonizărilor. Le-am spus-o însă și le-o mai repetăm: trudă zadarnică!”⁴

Ca preludiv al aplicării viitoare Legi „Apponyi”, contele Albin Csaky, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, elaborase, în 1894, un proiect de lege care viza pensionarea învățătorilor de la școlile medii, susținute de confesiuni, municipii, comune, societăți sau fonduri⁵. Totodată, în ajunul desfășurării procesului intentat semnatărilor Memorandului, autoritățile dispuseseră sistarea unor publicații românești („Tribuna” și „Foaia poporului”), invocându-se o patentă din 1852⁶.

Coriolan Brediceanu (1850-1909), prin intransigența, fermitatea și consistența demersurilor sale social-politice, devenise un avocat-simbol în lupta de emancipare socială și politică a românilor bănățeni și ardeleni. Animat de cele mai înalte idealuri, în spiritul toleranței interetnice și interconfesionale (o superbă viziune *avant la lettre* a ceea ce înseamnă actuala construcție europeană!), tribunul lugojean n-

---

⁴ Privitor la politica de colonizare, cf. „Tribuna poporului” (V, 46, 1900, 2: *Colonizările în Banat*), în care este citat un comunicat al lui Kálmán Darányi, ministrul agriculturii, publicat în „Pesti Napló”: „Ministrul agriculturii a înființat, în toate coloniile, gospodării de model, școli de repetiție și însoțiri de credit. Unele din aceste colonii sunt atât de dezvoltate, ca, de pildă, Vadász, încât coloniștii, pe cale socială, și-au înființat acolo un internat, care este subvenționat acum și din partea ministrului agriculturii. În acest internat sătesc, românii și germanii din împrejurime își trimit copiii la școala de stat”. Redactorul „Tribunei”, vigilant, avertiza: „Românii de prin acele părți să fie însă cu ochii în patru și să se păzească de mreaja ce li se întinde”

⁵ Vezi „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, LVII, 11, 1894, 1-2: *Cronica politică. Legea colonizărilor*

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, LVII, 18, 1894, 2: *Orgiile absolutismului unguresc*; cf. „Biserica și Școala” (Arad, XVIII, 4, 1894, 26: *La situațiunea de astăzi a școalelor noastre*), în care se relatează despre pensionarea a 68 de învățători de la școlile confesionale greco-orientale din comitatul Timiș, invocându-se motivul că „n-ar poseda în deplină măsură limba maghiară”

a precupețit nicio diligență pentru apărarea *pro bono* a unor cetățeni de etnie romă din satul învecinat Măguri, episoade devenite proverbiale în istoria locală: „De neuitat rămâne, printre nesfârșitele lui glume, și felul cum a știut să devină un personajiu luminat de aureola superstiției în fața celor mai săraci și a celor mai disprețuiți «clienți» ai săi, care erau țiganii din împrejurimi. Prezentându-i o cauză unul dintre bronzații locuitori din Măguri, Coriolan Brediceanu îi spune: «Bine, te voi apăra, dar, ca să reușesc, trebuie să te uiți, tot timpul cât va dura dezbaterea, la cartea ce o voi avea subțioară». Și Coriolan Brediceanu se prezintă la proces, cum avea obiceiul, cu câte o carte în mână, având de data aceasta o colecție de poezii. Țiganul nu-și lua ochii de pe carte, iar avocatul Coriolan Brediceanu câștigă procesul. Urmă, apoi, droaia de procese ale țigănimii din Măguri, și, întotdeauna când pleca la dezbateri, clienții din Măguri nu uitau să întrebe îngrijorați: «Domnule, nu hați uitat cartea sfântă?»⁷.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și prima decadă a veacului următor, stindardul luptei pentru emanciparea socială, culturală și politică a românilor bănățeni a fost purtat de Coriolan Brediceanu, coborâtor, pe linie paternă, din comuna gorjeană Brădiceni, cu antecesori însă proveniți din plaiul mioritic transilvan. Lider *de facto* al Mesei Poganiilor (for *sui generis* al intelectualilor și reprezentanților micii burghezii lugojene, unde se dezbăteau subiecte de actualitate, de natură culturală, socială și politică), Coriolan Brediceanu a fost o personalitate complexă, cu multiple deschideri culturale: actor, declamator, președinte și corist al Reuniunii Române de Cântări și Muzică, regizor de teatru, scriitor (schițe, nuvele, discursuri, comedii și foiletoane), traducător, publicist, dar și un proeminent avocat, cu pledoarii marcate de o neobișnuită elocință oratorică, logică și persuasiune juridică, rostite în Dieta din Budapesta într-o impecabilă și expresivă limbă

---

⁷ v. Ioachim Miloia, *La 25 de ani de la moartea lui Coriolan Brediceanu. In memoriam*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, Timișoara, 6-9, 1934, 91-92

maghiară, prin care-și cucerea adesea adversarii politici (vezi Procesul Memorandului, procesele intentate lui Vasile Lucaciu și Valeriu Braniște și procesul *Cărții de aur* a lui Teodor V. Păcățian)⁸. La inițiativa lui Coriolan Bredeceanu, a fost edificat Hotelul „Concordia” (1885-1888), unde erau organizate, ritmic, serate literare (numite în epocă „carnavaluri” sau „serate de cântări și dans”), sub egida vechii Reuniuni Române de Cântări și Muzică, ce ofereau publicului concerte corale și instrumentale, lecturi și reprezentații teatrale. În incinta „Concordiei” își avea sediul Societatea de Lectură (Casina Română), iar pentru dezbaterile pe teme sociale și politice, o sală era rezervată Mesei Poganilor. O plastică descriere a acestui inedit for civic îi aparține lui Iosif Vulcan, oaspete, în 1903, cu prilejul participării la manifestările dedicate jubileului de 50 de ani al Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj: „În stânga, o masă lungă, la care ședeau fruntașii vieții publice românești din Lugoj și prietenii lor veniți la serbare. Masa aceasta, mi s-a spus, se numește «masa poganilor», adică a celor mai tari. Aici se întrunește inteligența română din Lugoj, la bere, în toate zilele de la șase și până la opt seara. Fiecare are locul său ba și pocalul propriu. Pofțiți cu amabilitate, am luat și eu loc la «masa poganilor», unde petrecurăm «pogan» până târziu”⁹.

---

⁸ Din creația literară a lui Coriolan Bredeceanu, amintim: nuvela *Peatra credinței. Istorioară din viața poporului*, Tipografia Sudungară, Timișoara, 1894 (tradusă și în limba maghiară), narațiunea romantică *Fira* (citită în 1886 și 1887 la seratele Reuniunii Române de Lectură și publicată, într-un prim fragment, în „Luminătorul”, Timișoara, VII, 52, 1886, 2); *Lecuit. Comedie într-un act*, Tiparul Tipografiei „Hereș”, Lugoj, 1902; monologul *Niță Panjen*, intercalat cu cuplete puse pe muzică de Liviu Tempea (prezentat, în primă audiție, în 1894 în „saletul” Hotelului „Concordia”); *Date și reminiscențe pentru Istoria Reuniunii Române de Cântări și Muzică din Lugoj*, culese și scrise de Coriolan Bredeceanu, fost membru activ al Reuniunii, Tipografia Ioan Florea, Lugoj, 1900

⁹ *Impresiuni de la Lugoj*, în „Familia”, Oradea Mare, XXXIX, 23, 1903, 272-273.

În acest context, trebuie subliniat profilul ideologic și politic al lui Coriolan Brediceanu – caracterizat prin moderație –, adept, într-o primă etapă, al pasivismului. Astfel, avocatul lugojean nu a achiesat niciodată, în pofida tumultuoaselor sale efuziuni oratorice, la ideologia iredentismului românesc, promovat, în Regatul Român, de Gh. Secășanu (fondatorul Societății „Carpați”) și Gh. Ocășanu, în anul 1885, ca reacție la politica de maghiarizare promovată de administrația ungară, respingând, în congregația comitatului Caraș-Severin, Proclamația (semnată la București în 18 august 1885) care dezavua așa-numita „rezistență pasivă” a intelectualilor ardeleni și bănățeni, afirmând loialismul populației românești față de statul ungar (evident, cu privirile îndreptate, pline de speranță și așteptări, spre Kaiserul de la Viena). Proclamația fusese condamnată și de Iosif Vulcan, cu prilejul adunării generale a Societății pentru Fond de Teatru Român, ținută la Bocșa, când toastase pentru dinastie și patrie¹⁰.

În sprijinul petiției înaintate viceșpanului Fialka și congregației comitatense, au susținut pledoarii membri de frunte ai corpului avocațial bănățean, unii dintre ei pledanți în Procesul Memorandului (Coriolan Brediceanu, George Dobrin, Ștefan Petrovici, Virgil Thomici și Isidor Pop), într-o tensionată dispută politică cu inspectorul școlar Francisc Suttag, reprezentantul partidului de guvernământ în Congregație, care, invocând articolul 1 din „Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților”, a tranșat disputa, decretând respingerea petiției: „Legea de naționalitate art. 44 din 1868 stabilește că, conform principiilor fundamentale ale

---

¹⁰ v. Alexandru Lapedatu, *Manifestul revoluționar de la 1885. Conferința rostită în fața Maiestății Sale regelui Carol II. și a Măriei Sale Marelui Voievod Mihai, Moștenitorul Tromului, în ședința festivă a secțiunilor științifice-literare ale „Asociațiunii”, din prilejul adunării generale publice ținute la Blaj în zilele de 20-21 septembrie 1936*, în „Transilvania”, buletin de tehnică a culturii, 68, 1, ianuarie-februarie, Sibiu, 1937, p. 7-42.

constituțiunii, toți cetățenii Ungariei formează, în privința politică, națiunea ungară unitară. Această stabilire legală eschide [exclde] ca în Ungaria cetățenii unei rase sau naționalități să se grupeze separat într-o comuniune pe această bază de rasă sau naționalitate. Din propunerea dlui Brediceanu reiese însă învederat [clar, evident] tendința ca, în detrimentul hegemoniei naționale ungare, prevăzute în art. 44 din 1868, să fie știrbită unitatea statului ungar. Comitatul Caraș-Severinului și-a ținut totdeauna de a se datora să scutească interesele tuturor cetățenilor de pe teritoriul său fără deosebire de confesiune și naționalitate. De aceea, în conștiința acestei datorii și din respect către lege, propunem a se trece, la ordinea zilei, peste propunerea făcută de dl Brediceanu”¹¹.

*

„Magnificenței Sale Domnului Carol de Fialka,
vicecomite al Comitatului Caraș-Severin în Lugoj

Propunerea lui Coriolan Brediceanu, avocat în Lugoj, membru
al Congregațiunii, membru al
Partidului Național Român, pentru înaintarea unei adrese la
Înaltul Guvern¹², cu scopul revocării ordinațiilor referitoare
la dizolvarea partidului și a Comitetului Național Român.

Magnifice d-le vicecomite!

---

¹¹ „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, LXIII, 97, 1900, 1. Pentru stenograma completă a dezbaterilor comitatense, care au cuprins pe ordinea de zi și alte subiecte, vezi „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, LXIII, 98, 1900, 1-2, și LXIII, 99, 1900, 2; cf. Aurel E. Peteanu, *Din galeria marilor dispăruți ai Banatului (Figuri reprezentative)*, vol. II, Coriolan Brediceanu. 1850-1909, Editura autorului, Tipografia Corvin, Lugoj, 1935, p. XIX-XXII.

¹² Prim-ministrul în funcție al guvernului Țărilor Coroanei Sfântului Ștefan (Transleithania) – denumirea oficială a ținuturilor administrate de Ungaria după instituirea dualismului în 1867 – era Kálmán Széll, care și-a exercitat mandatul în perioada 1899-1903

Constituțiunea de stat lipsită de dreptul libertății de întrunire nu e constituțiune. Dreptul libertății de întrunire [a] cetățenilor e recunoscut și în legile fundamentale ale patriei noastre¹³.

Cu toate acestea, guvernul din anul 1894, nesocotind acest postulat elementar al constituționalismului, pe calea ordinațiunii a sugrumat libertatea de întrunire și, în special, a lipsit poporul român și unica partidă politică a aceluia de dreptul de a se întruni și a funcționa pe baza organismului său propriu. Căci, prin amintitele ordinațiuni, Partidul Național Român și comitetul aceluia s-au desființat, iar convocarea alegătorilor sau a delegaților de Partidul Național Român s-a decretat de transgresiune oprită, sub pedeapsa normată în acele ordinațiuni.

Deoarece dreptul libertății de întrunire e nedespărțit de libertatea cugetării, gândirii, formarea părerii, formarea principiilor și a convingerilor, iar fără de aceste libertăți constituțiunea unei țări e trup fără suflet sau vorbă goală; mai departe, casarea acestor libertăți numai pentru poporul român e egală cu zdrobirea egalității cetățenilor și naționalităților, drept aceea susținerea numitelor ordinațiuni nu e compatibilă nici cu dreptul, nici cu dreptatea, nici cu legea.

Guvernul de la anul 1894 s-a dus, ducă-se după el și călcarea dreptății, dreptului și a legii.

Guvernul actual, cu mare emfază, a proclamat domnia dreptului, dreptății și a legii. Mă ține deci îndreptățit de a reclama revocarea numitelor ordinațiuni. Drept aceea, din adevărată iubire de libertate și constituțiune, propun ca Înaltul Guvern, prin o adresă, să fie rugat a revoca amintitele ordinațiuni, restabilind prin aceasta respectarea principiilor din legile fundamentale ale constituțiunii noastre, reînviind

---

¹³ Textul olograf al Petiției a fost identificat în Biblioteca muzicală „Tiberiu Brediceanu” (arhiva Sanda Brediceanu). În prezent, documentul se află în fondul Bibliotecii Academiei Române din București.

egalitatea cetățenilor și naționalităților în patrie, redându-le libertatea dreptului de întrunire, și, prin aceasta, libertatea cugetării, libertatea principiilor și a convingerii.

Lugoj, 5 mai 1900

Cu deosebită stimă,

Coriolan Brediceanu, avocat, membru al Congregațiunii și membru al Partidului Național Român”.

*

În pofida eșecului, diligențele lui Coriolan Brediceanu anunțau re poziționarea sa politică, unul dintre pașii care vor duce, gradual, la renunțarea la pasivism și implicarea sa nemijlocită în marile proiecte naționale, ce vor culmina, în 1918-1919, cu împlinirea dezideratului Marii Uniri.

ASPECTE PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI VICTOR BÂRLEA (1882-1959)

Silviu Mureșan,
cercetător independent

Mult timp după Marea Unire, Lugojul era încă un oraș cosmopolit, piestriț. O serie de edificii religioase impozante precum biserica romano-catolică, ortodoxă, greco-catolică, reformată ori sinagoga evreiască sunt și astăzi printre puținele dovezi rămase ce atestă caracterul multicultural, plurilingvistic și multiconfesional¹ al orașului de pe Timiș. Fiecare confesiune de aici a dat oameni valoroși, clerici și laici deopotrivă care și-au adus cu toții contribuția la dezvoltarea orașului pe toate palierele sale. Am aminti aici doar trei personaje ale comunității greco-catolice care s-au implicat profund în viața religioasă, culturală, și artistică a comunității în anii din preajma Unirii dar și mult timp după aceea: arhiereul și istoricul Ioan Boroș (1850-1937), canonicul Nicolae Brînzeu (1883-1963) și profesorul cu studii teologice la Roma, Victor Bârlea (1882-1959).

Victor Bârlea (1882-1959)

---

¹O foarte bună analiză a fenomenului multicultural în Banat vezi la Victor Neumann, *Interculturalitatea Banatului*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015.

Istoriografia regională i-a reabilitat astăzi pe Ioan Boroș² și Nicolae Brînzeu³. Memorii, jurnale, scrisori, scrieri istorice, conturează și întregesc profilul uman și intelectual al acestora aducând unele informații inedite. Victor Bârlea⁴ ar merita la fel de mult credem, mai ales că un bogat fond arhivistic de documente personale dar și multe alte scrieri cu caracter literar-artistic au rămas în manuscris așteptând încă un editor⁵. Cronologic și în mare parte pe baza documentelor din arhiva personală, vom încerca în cele ce urmează să prezentăm sumar câteva aspecte privind viața și activitatea acestui valoros om de cultură.

---

²Ioan Boroș, *Memorialistică*, Studiu introductiv, ediție și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Costin Feneșan, Ion Cârja, Cristian Sabău; au mai colaborat Mihaela Bedecan și Loránd Mádly, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012; Idem *Scrieri istorice*, vol. I, Studiu introductiv, ediție și note de: Gh. Naghi, Ibolya Șipoș, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019

³Pia Brînzeu, „Microistoria reconsiderată: Nicolae Brînzeu”, în *Banatul din memorie. Studii de caz*, volum coordonat de Smaranda Vultur, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, pp. 261-271

Nicolae Brînzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, Ediție, prefață și note de Pia Brînzeu, Timișoara, Editura Marineasa, 2008; Idem, *Jurnalul unui preot bătrân*, Ediție, prefață și note de Pia Brînzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, Cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011; Idem, *Scrisorile unui preot bătrân 1952-1953*, Editor Sergiu Soica, prefață de Pia Brînzeu, Timișoara, Editura Triade, 2016; Sergiu Soica, *Nicolae Brînzeu și dosarul din arhiva CNSAS: Povestea unui eroism discret*, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2013

⁴ Date biografice privitoare la viața și activitatea lui V. Bârlea mai regăsim în următoarele două volume: Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire: 1918*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1992, p. 169 și Gheorghe Luchescu, Vasile Muntean, Victor Lăzărescu, *Spiritualitate lugojeană*, Precuvântare de Nicolae Mitropolitul Banatului, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1993, p. 145

⁵*Direcția Județeană Timiș Arhivele Naționale, Fondpersonal dr. Victor Bârlea (1882-1962)* cuprinde 62 de dosare. (în continuare DJTAN)

Născut la 18 ianuarie 1882 în Vărădia, comună situată pe malurile râului Caraș, Victor Bârlea urmează cursurile școlii primare din localitatea natală absolvindu-le în 1895⁶. Părăsește comuna natală, și se înscrie mai departe la Gimanziul greco-catolic din Beiuș, urmând cursurile acestei școli între 1896-1902⁷, iar în 1903 primește și certificatul de maturitate⁸.

După absolvirea gimanziului, urmează o nouă etapă de formare profesională, cu studii avansate la Roma, la Colegiul Urban Pontifical De Propaganda Fide⁹, și unde va obține următoarele diplome: *Bacalaureatus* în filozofie (1904)¹⁰, *Prolitem* în filozofie (1905)¹¹, *Bacalaureatus* în teologie (1906)¹², *Bacalaureatus* în drept canonic (1907)¹³, și *Prolitem* în teologie (1908)¹⁴. După terminarea cursurilor în 1908, primește și diploma în dreptul canonic de la prefectul de studii G. Sebastianetti prin care era declarat *Prolitem* al

---

⁶ Vezi matricola de absolvire în DJTAN, *Fond personal dr. Victor Bârlea (1895-1962)*, nr. 1, 2, 4/1895. (Originale și copii în limba maghiară și română)

⁷ *Ibidem*, nr. 3/1896-1902, aici se află matricolele școlare din clasele I-VII ale emise de gimnaziul greco-catolic din Beiuș. (Originale și copii în limba maghiară și română). Istoricul Ioan Munteanu fixează frecventarea gimnaziului greco-catolic între 1903-1907, ori la această dată el se află deja la Roma. Munteanu, *Banatul și Marea Unire: 1918*, p. 169

⁸ DJTAN, nr. 5/1903 din 29 mai

⁹ La San Pietro a fost coleg de studii cu viitorul episcop și cardinal Iuliu Hossu (1885-1970)

¹⁰ DJTAN, nr. 6/1904 din 4 decembrie. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

¹¹ *Ibidem*, nr. 10/1905 din 14 decembrie. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

¹² *Ibidem*, nr. 11/1906 din 3 decembrie. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

¹³ *Ibidem*, nr. 13/1907 din 16 decembrie. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

¹⁴ *Ibidem*, nr. 12/1908 din 5 decembrie. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

Gimnaziului Superior de Filosofie din Roma¹⁵. Un an mai târziu, în 1909, obține și doctoratul în filozofie, teologie, Sfânta Scriptură și istoria ecleziastică, titlu acordat de I. Bonzano, rectorul Colegiului Orășenesc din Roma¹⁶.

Reîntors de la Roma, în 1912 primește o scrisoare de la noul episcop greco-catolic de Lugoj, Valeriu Traian Frențiu (1875-1952), unde se atestă faptul că Victor Bârlea preda deja din acest an la Gimnaziul greco-catolic de Stat din Lugoj, deținând în paralel și funcția de prefect al Convictului Diecezan greco-catolic dar și cea de arhivar¹⁷. În 1913 același episcop, îi face cunoscută numirea ca prefect de studii la Seminarul Diecezan Greco-Catolic, funcție de care se va achita până în 1915¹⁸. Începând cu anul 1917, urmează cursuri de perfecționare la Universitatea din Budapesta unde va trece examenul de capacitate devenind în anul următor profesor secundar la Școala Normală de Fete din Lugoj până în 1919¹⁹.

Caracter responsabil, Victor Bârlea se dovedește un valoros intelectual, implicându-se în aproape toate evenimentele politice, sociale și mai ales culturale ale Lugojului din acei ani. Astfel, la 1918, Dieceza greco-catolică a Lugojului, este reprezentată la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, pe lângă episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu, Teofil Crișan vicar, Ioan Boroș prepozit consistorial,

---

¹⁵*Ibidem*, nr. 7/1908 din 5 iunie. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

¹⁶*Ibidem*, nr. 8/1909 din 25 mai. (Original în limba latină, sigiliu timbrat)

¹⁷*Ibidem*, nr. 15/1912 din 2 aprilie, f. 1. Prefect = conducător al internatului; Convinct = internat; Vezi și scrisorile adresate de Victor Bârlea lui Paul Munteanu, tatăl lui Cassian R. Munteanu, mort prematur în 1922, în Ioan Stratan, *Dor de frați. Epistolar lugojean*, Timișoara, Editura Facla, 1977, scrisoarea I/Lugoj, 2 noiembrie 1910, p. 148-150 ; scrisoarea II/Lugoj, 13 februarie 1911, p. 155-158 ; scrisoarea III/Lugoj, 2 martie 1911, p. 158-160

¹⁸*Ibidem*, nr. 17/1913 din 23 septembrie, f. 1-2

¹⁹*Ibidem*, nr. 19/1918 din 3 ianuarie, f. 1 și nr. 20/1918 din 3 ianuarie, f. 1-3, unde se află și traducerea din limba maghiară a certificatului de atestare.

Valeriu Giurgiu asesor consistorial, Ioan Magyar profesor la Seminarul Teologic Diecezan și de Victor Bârlea, profesor la Institutul greco-catolic de Fete²⁰. Tot acum fiind ales și notar al Adunării Naționale de la Lugoj din 3 noiembrie 1918, pronunțându-se fără rezerve pentru unirea Banatului cu România²¹, dar și cel care va organiza în oraș marea sărbătoare în cinstea Unirii din 12 decembrie 1918²².

După Unire, întreținând relații strânse de prietenie cu gazetarul și omul politic Valeriu Braniște, acesta din urmă îi va încredința conducerea ziarului *Drapelul* între 1 aprilie - 31 iulie 1919²³, funcție de care se va achita într-un mod onorabil,

---

²⁰ Anunț făcut de ziarul *Drapelul*, XVIII, nr. 121, (1918), p. 3. Vezi și în *Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria*, Sibiu, nr. 10, 30 Ianuarie (12 februarie), 1919, p. 49.

²¹ I. D. Suciu, „Unirea Banatului cu România”, în *Studii. Revistă de Istorie*, 21, (1968), nr. 6, p. 1089-1104.

²² „Lugojul prăznuiește. E praznicul mare al neamului. Păvăliiile sunt închise, steagurile arborate, lume multă pe străzi, în strae de sărbătoare. Ceriul senin ca lacrima, aerul cald primăvărat. Se bucură parcă și natura. La ora 9 clopotele tuturor bisericilor din localitate încep a suna în dăngăt sărbătorească. Lumea ce mișună pe străzi se îndreaptă grupuri, grupuri spre diferitele biserici. Mulțimea de ofițeri și soldați în ținută de gală, pășesc în șiruri mândre. Autoritățile civile vin grave în corpore, din toate direcțiunile. Colo șiruri lungi de copii dela toate școlile, începând de la mititeii din clasele elementare până la liceenii fercheși și eleganți. Dincolo fetele, în frumoase costume naționale. După biserică lumea o ia spre liceu, unde în sala mare, corată cu brad, în fața portretelor Suveranilor, elevi și profesori vestesc însemnătatea zilei. Om lângă om, în sala ticsită, neîncăpătoare pentru publicul imens, ascultă în picioare „Imnul Regal” executat de orchestra elevilor. Directorul liceului Dr. Victor Bârlea vorbește însuflețit despre solemnitatea zilei...” în *Drapelul*, XVIII, nr. 128, (1918), cu titlul, „Aniversarea Unirii dela prima Decemvrie 1918”.

²³ „Potrivit dorinței sale, legitim *Drapelul* a continuat să apară în condiții bune ca și o tribună curajoasă și demnă, cu un trecut atât de mare în istoria presei bănățene, și pe timpul absenței sale din Lugoj. La început sub conducerea d-lui dr. Alexandru Vasile, apoi a d-lui prof.

publicând aici o serie întreagă de articole politice, sociale și culturale. Datorită seriozității și maturității dovedite la *Drapelul*, Victor Bârlea este recomandat Consiliului Dirigent de la Sibiu care, printr-o telegramă, îl va numi Comisar al Consiliului Dirigent pentru liceele de Stat din Lugoj și Caransebeș²⁴, concomitent cu această funcție încredințându-se cu data de 5 iunie 1919 și conducerea liceului Coriolan Brediceanu, preluat de la administrația maghiară, fiind astfel primul director român al acestei instituții²⁵. Din motive încă necunoscute, la 9 octombrie 1920, Secretariatul General al Ministerului Instrucțiunii și Cultelor reprezentat de Ioan Petrovici, îl va transfera contrar dorinței sale, din nou la Școala Normală de Fete²⁶. În acest sens ne stă la dispoziție un memoriu semnat la 19 octombrie 1920 de 20 de profesori, printre care Aurel E. Peteanu și compozitorul Ion Vidu, prin se cerea retransferarea lui Victor Bârlea înapoi la liceul Coriolan Brediceanu²⁷, dorință neîmplinită, acesta rămânând în continuare director și profesor la Școala Normală de Fete până în 1937. De menționat ar mai fi faptul că începând cu 1920 este numit de episcopul greco-catolic Valeriu Traian Frențiu, protopop onorific și asesor consistorial²⁸.

Victor Bârlea (1 apr.-31 iul. 1919), și de la 1 aug. 1919 până la 8 iunie 1920 sub conducerea d-ilor: Canonic dr. Nicolae Brânzeu și Protopop Mihail Gașpar (de la 10 oct. 1919 până la 8 iun. 1920 zilnic”, din Aurel E. Peteanu, „*Drapelul* (1901-1920)”, în *Dacia*, I, (1939), nr. 61, p. 8

²⁴ DJTAN, nr. 21/1919, f. 1; nr. 22/1919 din 26 mai, f. 1-2; nr. 23/1919 din 25 iunie, f. 1; nr. 25/1919 din 15 iulie, f. 1.

²⁵ Pentru această problemă vezi articolele lui Victor Bârlea din *Drapelul*: „Ce limbă de propunere va fi în liceul „C. Brediceanu” din Lugoj?”, în *Drapelul*, XIX, nr. 62, (1919), p. 1; „Așadară ce limbă de predare va fi în liceele românizate. Considerații și reflexii”, în *Drapelul*, XIX, nr. 64, (1919), p. 1; „Români dați-vă copiii la școală!”, în *Drapelul*, XIX, nr. 66, (1919), p. 2; „La Liceul Coriolan Brediceanu”, în *Drapelul*, XIX, nr. 100, (1919), p.1

²⁶ DJTAN, nr. 27/1920 din 9 octombrie, f. 1

²⁷ *Ibidem*, nr. 26/1920 din 19 octombrie, f. 1-3

²⁸ *Ibidem*, nr. 28/1920 din 5 august, f. 1

Printr-o adresă semnată la 12 decembrie 1920, Andrei Bârseanu, președintele de atunci al Asociației Pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, Victor Bârlea este numit membru corespondent al Secției Școlare²⁹, iar în 1923 regele Ferdinand, președintele de onoare al Asociațiunii, îi conferă titlul de cavaler al ordinului „Coroana României”³⁰. Demitățile cu care acesta este onorat vor continua și mai departe, astfel că în anul următor este ales membru activ în comitetul „Societății regale române de geografie”, instituție culturală de prestigiu a cărei președinte era regele Ferdinand³¹.

Începând cu deceniul trei, se implică și în viața politică. Astfel că în perioada guvernării P. N. Ț. (6 iunie 1932-13 noiembrie 1933), condus atunci de Alexandu Vaida-Voevod, mandatul I-II-IV și Iuliu Maniu mandatul III, ocupă și funcția de senator, dovedindu-se extrem de activ la dezbaterile parlamentare din acele vremuri³². Pentru activitatea politică, exercitată din funcția de senator, este decorat cu „Medalia Peleş”, acordată de Cancelaria Ordinului cu ocazia Semicentenarului Castelului Peleş (1883-1933), la care a și participat alături de alți 600 de invitați³³, dar și cu brevetul „Vulturul României” în perioada lui Carol al II-lea.³⁴

Între 1937-1942 este din nou profesor la liceul Coriolan Brediceanu din Lugoj³⁵ de unde se va și pensiona la

---

²⁹*Ibidem*, nr. 29/1921 din 12 decembrie, f. 1

³⁰*Ibidem*, nr. 30/1923 din 9 martie, f. 1. (Original și copie)

³¹*Ibidem*, nr. 31/1924 din 10 noiembrie, f. 1 (Original)

³² Monitorul Oficial, nr. 49, 16 iunie 1933 și nr. 50, 29 iunie 1933

³³ DJTAN, nr. 38/1933 din 26 septembrie, f. 1 (Original și copie)

³⁴*Ibidem*, nr. 40/1933 din 11 noiembrie, f. 1 (Original și copie)

³⁵ Despre profesorii, elevii și situația liceului din acele vremuri vezi, Vasile Lohan, *Anuarul V al Liceului Coriolan Brediceanu din Lugoj pe anii școlari 1925-1928*, Lugoj, Tipografia Husvéth și Hoffer, 1928; Aurel E. Peteanu, *Anuarul VI al Liceului Coriolan Brediceanu din Lugoj pe anii 1928-1940*, Lugoj, Tipografia Corvin, 1945

15 iulie 1942³⁶, urmând ca mai apoi să se implice din nou în viața politică a Banatului. Astfel, din 1944 ocupă funcția de vicepreședinte în biroul provizoriu de conducere al P. N. Ț. Severin condus de Sever Bocu, liderul țărâniștilor bănățeni, iar din 1945 este desemnat președinte al comitetului provizoriu județean al P.N.Ț.³⁷. Despre perioada de după 1945, atunci când regimului comunist începea să se instaureze decisiv în România, nu deținem deocamdată informații privind viața și activitatea acestuia³⁸. Va trece la cele veșnice la 28 februarie 1959³⁹, fiind înmormântat în cimitirul ortodox al Lugojului lângă mai marele său frate, canonicul Ioan Boroș.

Dincolo de activitatea religioasă, culturală, pedagogică și politică, Victor Bârlea a fost și un harnic publicist⁴⁰. A înființat în 1919 la Lugoj, alături de un alt profesor, Ioan Șepețian, revista satirică și umoristică *Scorpionul*, ce deranja destul de rău oficialitățile politice ale provinciei⁴¹. Colaborează de asemenea cu diverse articole politice, pedagogice, culturale

---

³⁶ DJTAN, nr. 47/f. d., unde se află toate actele înaintate de acesta „Casei Generale de Pensi”

³⁷ Eusebiu Narai, „Aspecte din activitatea Partidului Național Țărănesc în județul Severin (1944-1947)”, în *Analele Banatului, S.N., Arheologie-Istorie*, XV, 2007, p. 273-274

³⁸ Vezi *Drapelul*, seria a II-a, (29 octombrie 1944-12 august 1945) avându-l ca director pe Filaret Barbu și unde Victor Bârlea publică ultimele sale articole.

³⁹ Găsim important să menționăm faptul că Victor Bârlea a avut trei copii: Nina, Delia Pia (1920-1993), dramaturg, prozator și poetă în grai bănățean; căsătorită mai târziu cu viitorul academician Marcu Botzan (1913-2011) și Ulpiu. Acesta din urmă – după o notă informativă a securității – a plecat la studii în Roma refuzând să se mai întoarcă în țară; vezi mai pe larg în Sergiu Soica, *Nicolae Brînzeu și dosarul din Arhiva CNSAS: Povestea unui eroism discret*, Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2013, 9. 192

⁴⁰ DJTAN, nr. 50/f.d., 51/f.d., 52/f.d., 53/f.d., 54/f.d., 55/f.d., 56/1936, 57/1932, 58/1920, 59/1937, 60/1938, 61/1915, dosare care au în componența lor o serie de caiete cu diferite conferințe, poezii, poeme, epigrame, însemnări istorice etc.

⁴¹ Vezi pentru aceasta cele două numere ale revistei umoristice *Scorpionul*, nr. 62/1920, f. 1-2

și istorice în *Cultura Creștină* (Blaj), *Drapelul* (Lugoj), *Primăvara Banatului* (Lugoj), *Semenicul* (Lugoj), *Revista Asociațiunii române de teatru „Thalia”* (Lugoj), *Drum Nou* (Bocșa Montană), *Fruncea* (Timișoara), *Banatul* (Timișoara), *Luceafărul* (Timișoara), *Almanahul Banatului* (Timișoara), *Curierul Banatului* (Timișoara), *Vestul și Voința Banatului* (Timișoara), etc. Editează de asemenea împreună cu compozitorul Ion Vidu, volumul, *Marșul Libertății. Muzică de Ion Vidu, poezie de Dr. V. Bârlea*, apărut la Lugoj în 1919, dar și *Monografia Școlii Normale de Fete din Lugoj* în 1923.

Victor Bârlea se reprezintă astăzi ca fiind doar un simplu personaj al microistoriei, al faptelor mărunte în istoria României, însă dincolo de aceasta, este și va rămâne o personalitate importantă a istoriei orașului de pe Timiș. Am putut vedea cum întreaga sa viață și activitate s-a concentrat în totalitate asupra dezvoltării și înfloririi vieții culturale și artistice, de aceea numele său merită să fie așezat și păstrat în galeria marilor personalități lugojene⁴².

---

⁴²Iată cum îl va reține un contemporan, frate, coleg și prieten, canonicul Nicolae Brînzeu: „*Acest foarte talentat om, după ce a făcut studiile la Roma (am arătat cum a mers acolo în locul meu), venind acasă a stat încă 8 ani nehirotonit. A fost rectorul comitetului diecezan, apoi profesor de teologie, dar, căsătorindu-se, a trecut la școala normală, a făcut în particular și literale, iar în 1919 a fost numit director al liceului din Lugoj, de unde în 1921 guvernul Averescu l-a trecut în aceeași calitate la școala normală; în 1930 s-a reîntors profesor la liceu. În aceste servicii civile, aproape a uitat că este preot; dar când era pus pe listă, își făcea predica în catedrală, dovedindu-se un bun orator. Dar ani de-a rândul nu se știe să fi făcut liturghie nici măcar de Paști. Adevărat bănățean. A publicat câteva articole prin reviste, la început epigrame. În *Cultura Creștină*, a dat dovadă de profunzime și seriozitate, dar nu a scris nimic major pe teren literar. Mi-a fost bun prieten, aș dori să vorbesc cât mai mult bine despre el. Din păcate, a fost înmormântat de preoți ortodocși”, în Nicolae Brînzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, Timișoara, Editura Fundația Triade, 2016, p. 288; „*Azi a predicat Bîrlea în catedrală. Și nenorocitul, crezând din greșeală că e Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul, a ținut toată predica despre asta*”, în Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Ediție, prefață și note de Pia Brînzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, Cuvânt înainte de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Eurostampa, 2011, p. 487*

Anexa 1

Articole și studii publicate de Victor Bârlea (selectiv)

- Vidu Ion, Bârlea Victor, *Marșul Libertății. Muzică de Ion Vidu, poezie de Dr. V. Bârlea*, Lugoj, Tipografia Iosif Szidon, 1919.
- Bârlea, Victor, *Monografia Școalei Normale de Fete din Lugoj*, Tipografia Iosif Szidon, 1923.
- Idem, „Muncă, muncă și iar muncă!”, în *Drapelul*, XIX, nr. 3, (1919), p. 1.
- Idem, „Talente tinere îmbrățișați teatrul”, în *Drapelul*, XIX, nr. 10, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Căderea guvernului comunist din Budapesta”, în *Drapelul*, XIX, nr. 42, (1919), p. 1.
- Idem, „Socialism ori reforme sociale”, în *Drapelul*, XIX, nr. 44, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Încă odată chestia Banatului”, în *Drapelul*, XIX, nr. 46, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Sfaturi de zile mari”, în *Drapelul*, XIX, nr. 49, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Dare de seamă”, în *Drapelul*, XIX, nr. 50, (1919), p. 3.
- Idem, „Pluțim încă pe ape tulburi”, în *Drapelul*, XIX, nr. 57, (1919), p. 1.
- Idem, „Hora politică”, în *Drapelul*, XIX, nr. 58, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Idealismul în politică și materialismul în toate”, în *Drapelul*, XIX, nr. 59, (1919), p. 1.
- Idem, Victor, „Legalitatea jurământului oficial”, în *Drapelul*, XIX, nr. 60, (1919), p. 1.
- Idem, Victor, „Ce limbă de propunere va fi în liceul „C. Brediceanu” din Lugoj?”, în *Drapelul*, XIX, nr. 62, (1919), p. 1.

- Idem, „Flastrul în politică și diplomație”, în *Drapelul*, XIX, nr. 63, (1919), p. 1.
- Idem, „Așadară ce limbă de predare va fi în liceele românzate. Considerații și refelxii”, în *Drapelul*, XIX, nr. 64, (1919), p. 1.
- Idem, „O călătorie în jurul scumpetei . . .”, în *Drapelul*, XIX, nr. 65, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Români dați-vă copii la școală!”, în *Drapelul*, XIX, nr. 66, (1919), p. 2.
- Idem, „Puterea de viață a neamurilor și a indivizilor”, în *Drapelul*, XIX, nr. 67, (1919), p. 1.
- Idem, „Avis”, în *Drapelul*, XIX, nr. 67, (1919), p. 3;
- Idem, „Poșta Redacției”, în *Drapelul*, XIX, nr. 67, (1919), p. 3;
- Idem, „Ce vom face cu internatele de băieți și fete?”, în *Drapelul*, XIX, nr. 67, (1919), p. 3.
- Idem, „Guvernul de rezistență”, în *Drapelul*, XIX, nr. 68, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Omul cu un ochi. Plugarul român”, în *Drapelul*, XIX, nr. 70, (1919), p. 1-2.
- Idem, „Moartea civilă”, în *Drapelul*, XIX, nr. 71, (1919), p. 3. (Recenzie).
- Idem, „Recomandația și Gringoire”, în *Drapelul*, XIX, nr. 72, (1919), p. 2.
- Idem, „Se apropie alegerile. Grijiți cui dați votul!”, în *Drapelul*, XIX, nr. 73, (1919), p. 1.
- Idem, „O vizită de 12 ore în Timișoara noastră. (Impresiile redactorului nostru)”, în *Drapelul*, XIX, nr. 73, (1919), p. 2.
- Idem, „Diamante în nisip. Românul ese născut poet iar Bănățeanul cântăreț și muzician”, în *Drapelul*, XIX, nr. 90-91, (1919), p. 5-6. Urmare în nr. 92, p. 2.
- Idem, „Diamante în nisip. O vizită la d-na Ana Nistor”, în *Drapelul*, XIX, nr. 95, (1919), p. 2.

- Idem, „La Liceul Coriolan Brediceanu”, în *Drapelul*, XIX, nr. 100, (1919), p. 1.
- Idem, „Însemnări pe marginea broșurei: „Casian Munteanu, viața și activitatea sa de P. Nemoianu”, în *Semenicul*, I, nr. 2, (1928), p. 27-29.
- Idem, „Stabilirea situației profesorilor secundari din provinciile alipite”, în *Semenicul*, I, nr. 2, (1928), p. 43-44.
- Idem, „Ravagiile regionalismului cultural. Reflexii pro domo”, în *Semenicul*, I, nr. 4, (1928), p. 39-42.
- Idem, „Vântului” – poezii de P. Târbățiu, Comoriște, jud. Caraș, 1928”, în *Semenicul*, I, nr. 5, (1928), p. 25-29. (Recenzie).
- Idem, „Pribeagul (Casian R. Munteanu)”, în *Semenicul*, I, nr. 6, (1928), p. 1-4. (Recenzie)
- Idem, „Amintiri de P. Nemoianu”, în *Semenicul*, I, nr. 10-11, (1928), p. 51-53. (Recenzie).
- Idem, „Revoluția din anul 1918. Considerații asupra caracterului ei”, în *Semenicul*, II, nr. 3, (1929), p. 7-12.
- Idem, „Însemnări pe marginea unui apel”, în *Banatul. Revistă literară, artistică și socială*, II, nr. 1, (1927), p. 1-5.
- Idem, „Culturale (Conferința d-lui prof. univ. V. Bărbat despre: Factorul principal al preogresului)”, în *Banatul. Revistă literară, artistică și socială*, II, nr. 1, (1927), p. 33-35.
- Bârlea, Victor, „Talentul lui Grozăvescu”, în *Banatul. Revistă literară, artistică și socială*, II, nr. 2, (1927), p. 9-11.
- Idem, „Icoane cultural-artistice din trecutul românilor lugojeni”, în *Almanahul Banatului*, Timișoara, Editura Timișoara IV, Str. Timotei Cipariu 7, (1929), p. 51-54.
- Idem, „Casian R. Munteanu”, în *Vestul*, nr. 143, (1930), p. 2.
- Idem, „Conservatorismul popoarelor mici”, în *Drapelul*, I, seria I-a, nr. 5, (1944), p. 1.
- Idem, „Țăranii vor numai pământ sau și altceva?”, în *Drapelul*, I, seria I-a, nr. 7, (1944), p. 1-2.

- Idem, „Madosz-ul și Madoszismul”, în *Drapelul*, I, seria I-a, nr. 15, (1944), p. 1 și 3.
- Idem, „Puterea civilizatoare a creștinismului”, în *Drapelul*, I, seria I-a, nr. 16-17, (1944), p. 1-2.
- Idem, „Rechinii”, în *Drapelul*, II, seria I-a, nr. 21, (1945), p. 1.
- Idem, „Rămânem fermi pe poziție”, în *Drapelul*, seria II, seria I-a, nr. 30, (1945), p. 1.
- Idem, „O zi de mare sărbătoare la Lugoj”.

Anexa 2

**Victor Bârlea în rândul II,
de la stânga la dreapta, al treilea**

Anexa 3

Extras din procesul-verbal⁴³

luat în ședința extraordinară a corpului profesoral dela Institutul pedagogic gr[eco]-cat[olic] de fete din Lugoj, ținută la 24 noi[embrie] 1918, fiind de față Ds. Elisabeta Butean, directoare, Dșoarele: Maria Frits, VilmaSzánthó, Maria Fasy, Irina Berinde, profesoare, Dl. Dr. Victor Bîrlea, profesor, Ds. Vesnila Blășian, guvernantă.

Obiectul

Alegerea unui delegat la Marea Adunare ce se va ținea la Alba Iulia, în 1 dec[embrie] a.c.

1) Prezidenta deschide ședința. Cu însuflețire vorbește de scopul Marii Adunări Centrale, cu bucurie aduce spre cunoștință decisiul Consiliului Național Român, că la acest mare sfat sunt invitați românii din toate clasele societății. Dezvoltă mai departe ideea națională și când neamului românesc i se deschide un viitor strălucit, datorința de a sprijinii această constituire a românilor.

Provoacă corpul profesoral de a alege un delegat care să [re]prezinte Institutul pedagogic la marea serbare națională din Alba Iulia.

Se ia spre știre.

2. Se trece la alegerea delegatului Institutului pedagogic de fete.

Se alege cu unanimitate Dl. Dr. Victor Bîrlea.

3. Cl. Dl. Dr. Bîrlea mulțumește corpului profesoral pentru că l-a ales de delegatul institutului și declară că va reprezenta cu plăcere corpul profesoral de la Institutul

---

⁴³ Original aflat la Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Colecția documente, Documentele Unirii, vol. I, f. 629-630. Document scanat și transcris pe <http://dspace.bcuculuj.ro/handle/123456789/84273>.

pedagogic gr[eco]-cat[olic] de fete din Lugoj la Marea Adunare Națională Română:

Decis.

Prezidenta declară de delegat al Institutului pedagogic gr[eco]-cat[olic] de fete din Lugoj la Marea Adunare Centrală Română din Alba Iulia pe Cl. Dl. Dr. V. Bîrlea și-i predă credenționalul.

D.c.m.s.

Elisabeta Butean,
prezidentă

Irina Berinde,

notar

Alegerea delegatului p[en]t[ru] A[lba] Iulia al Institutului ped[agogic] gr[eco]-cat[olic] de fete din Lugoj.
Lugoj, 24 Nov. 1918

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII ACADEMICIANULUI NICOLAE BOȘCAIU, FIU AL BANATULUI

Constantin Brătescu

Marele botanist român și academician Nicolae Boșcaiu a provenit dintr-o familie de intelectuali cu origini în Ardeal după tată și din Banatul sârbesc după mamă, așezați la Caransebeș la începutul secolului al XX-lea. Tatăl, Sever R. Boșcaiu, a fost profesor de limba franceză la Școala ol. I. în normală de învățători „Ioan Popasu” din Caransebeș, cu ore de limba franceză și la Liceul „Traian Doda” din oraș, iar mama, Elena, învățătoare la școala elementară. Din partea mamei unchi îi erau judecătorul timișorean și dramaturg Alexandru Țințariu și profesorul de limba română Nicolae Tomici de la aceeași școală normală, și el cu preocupări literare. Climatul familial era unul propice studiului, lecturii și introspectării unor domenii de mare interes. Limba franceză a învățat-o atât în familie cât și pe băncile liceului, unde a beneficiat de prezența la catedra de limba franceză a profesorului francez Lorand Papavoine, care a știut să-și stimuleze elevii, acordându-le celor mai studioși premii în cărți primite de la Institutul Francez de Înalte Studii din România. Elevul Nicolae Boșcaiu a primit și el asemenea premii pe parcursul mai multor ani.

Cursurile primare le-a urmat la școala elementară din oraș între anii 1933-1937, rezultatele la învățătură fiind de excepție. Va fi admis la Liceul de stat „Traian Doda” în vara anului 1937 în urma examenului de admitere, unde a obținut media 9,33 (locul II) între 73 elevi înscriși, din care 55 admiși.¹

---

¹*Anuarul X al Liceului de stat Traian Doda din Caransebeș pe anii școlari 1936-1937, 1937-1938 și 1938-1939*, Tiparul tipografiei diecezane, Caransebeș, 1939, p. 34

De-a lungul anilor de liceu, în permanență aflându-se printre premianți, o înrâurire deosebită asupra sa au avut-o profesorii Matei Armaș, Nicolae Domășneanu, Roland Papavoine, Vladimir Olariu, Romulus Ciric, Dumitru Săvulescu, Ion Costinescu ș.a.

Încă de pe băncile liceului a acordat o atenție aparte, sporită, științelor naturii și îndeosebi botanicii dar și religiei. Ca elev în clasa a VIII-a a participat la concursul organizat în Dumineca Ortodoxiei din 25 martie 1945 cu tema „*Învierea Domnului*” care a obținut premiul întâi și a fost publicată în *Foaia diecezană*.² Împrejurimile orașului natal, cu dealurile sale încărcate de o bogată vegetație : Teiușul, Corcana, Dealul Viilor, apoi Valea Sebeșului și Muntele Mic au fost cercetate de către pasionatul elev botanist, adeseori însoțit de cei doi frați și de tată, fiecare cu rucsacul în spate.

În anul 1942 a avut ocazia să-l asculte și să-l cunoască pe marele botanist român Alexandru Borza, creatorul Grădinii Botanice din Cluj, care în ziua de 1 martie a conferențiat în sala festivă a liceului Traian Doda despre *Urmele stăpânirii romane în Banat*.³

În acea perioadă profesorul Alexandru Borza se stabilise vremelnic la Timișoara împreună cu personalul Institutului Botanic și Grădinii Botanice din Cluj ca urmare a Dictatului de la Viena. Aflând despre preocupările științifice ale elevului caransebeșan, acesta l-a încurajat în permanență. Pentru știința românească relația dintre savantul clujan și elevul caransebeșan a fost mai mult decât benefică, căci l-a luat sub îndrumarea sa încă din anul 1942 și cu mai multă izbândă începând din anul 1945 când Nicolae Boșcaiu a devenit student la Universitatea din Cluj. În acel an se

---

²*Foaia diecezană*, an LX, nr. 14, 1 aprilie 1945, p. 5-6

³Anuarul XI al Liceului de stat Traian Doda din Caransebeș pe anii școlari 1939-1940, 1940-1941, 1941-1942 și 1942-1943, Tiparul Tipografieie diecezane, Caransebeș, f. a. p. 79

împlinea visul său de a lucra sub îndrumarea unor mari specialiști în domeniul botanicii.

În condițiile destul de grele ale perioadei de război (1941-1945), datorită calităților sale de-a dreptul excepționale și studiului sistematic al botanicii, devine colaborator la publicațiile *Natura*, *Buletinul Grădinii botanice și al Muzeului botanic de la Universitatea din Cluj* mutate la Timișoara dar și la *Primăvara Banatului*, publicație a elevilor lugojeni.

Articole precum „*Flora luncii Sebeșului*” (*Natura*, an XXXI, martie 1942), „*Muntele Gugu*” (ibidem, nr. 11-12), „*Iedera*” (ibidem, an XXXII), „*Contribuții la flora și vegetația Muntelui Mic din Banat*” (*Primăvara Banatului*, Lugoj an V, nr. 5/1944) sau „*Melolontha zullo pe Muntele Mic*” (*Natura*, an XXXIII, nr. 2, februarie 1944) au atras atenția specialiștilor care au constatat că la Caransebeș se forma un promițător botanist încă de pe băncile liceului. Elev fiind în clasele a VI-a și a VII-a de liceu a colectat semințe spontane necesare Grădinii botanice.

În darea de seamă despre activitatea Muzeului botanic și a Grădinii botanice din Cluj pe anii 1940-1945, ani ai exilului, numele lui Nicolae Boșcaiu figurează printre colaboratorii externi remarcați pentru contribuția la sporirea ierbarului universității, căci aceste instituții fînțau ca structuri ale acesteia.⁴

În *Buletinul Grădinii Botanice* (vol. XXIII, nr. 1-2/1943) a publicat un valoros articol intitulat „*Doi arhierii români botanofili*”, prezentând pe larg preocupările arhierului caransebeșan Filaret Musta pe baza unor informații primite de la dr. Cornel Corneanu, fost secretar al Consistoriului diecezan și de la Aurel Moaca, fost asesor consistorial. Filaret Musta a cercetat munții din zona Caransebeșului dar și Bucegii, însoțit fiind de Ilarion Pușcariu și Ioan Bartolomeiu. A călătorit și în munții Ceahlăului. Pe cărți din bogata sa bibliotecă, unele

---

⁴ Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale (S. J. C. S. A. N.), Fondul familial Sever Boșcaiu, dosar IX D 1, f. 1-4

având ca autori pe Grecescu, Panțu, Prodan, Alexandru Borza, Pokorny, E. Postel ș.a. a făcut notițe de interes botanic. Elevul caransebeșan Nicolae Boșcaiu concluziona astfel preocupările arhierelui caransebeșan: “Cărțile din biblioteca sa ne arată că avea izvoare suficiente de unde să-și însușească cunoștințele botanice. Cu drept cuvânt caransebeșenii îl numesc episcopul botanist.”⁵

În timpul excursiilor sale Nicolae Boșcaiu aduna exemplare rare din bogăția de plante și flori de pe dealurile, munții și văile din Banat, pe care le compara cu cele publicate în cărți și studii de specialitate și adeseori își exprima părerea, propunând îmbogățirea tezaurului floristic.

Ultimii ani de liceu i-au cimentat idea că va putea să joace un rol important în domeniul botanicii. Câteva exemple se impun amintite. Dr. G. Bujoreanu-conservator la Institutul botanic din Cluj-Timișoara se adresează elevului caransebeșan, recomandat de către profesorul dr. Alexandru Borza, ca să vadă plantele pe care le-a prezentat într-un articol din revista *Natura*, posibil cele prezentate în articolul «*Flora luncii Sebeșului*”. Dr. G. Bujoreanu, prin cartea poștală expediată în 14 aprilie 1942, îi propunea elevului caransebeșan să facă schimb de idei și să colaboreze în continuare.⁶

La sfârșitul aceluiași an profesorul Alexandru Borza îi confirma elevului Boșcaiu primirea unor specii pentru *Flora României*, căruia îi oferea în schimb o centurie și un *Index generalis* pentru orientare în speciile editate.⁷ Profesorii clujeni îl considerau deja un colaborator de nădejde. Iată o mărturie documentară elocventă :

« *Universitatea din Cluj*

Timișoara, 26 martie 1943

Institutul de botanică sistematică

Aleea Spiru Haret nr. 1

---

⁵ *Foaia diecezană* (Caransebeș), an LVI, nr. 37, 12 septembrie 1953, f. 2-3

⁶ S.J.C.S.A.N., Fondul familial Sever Boșcaiu, dosar IXC 27-29. f.1

⁷ *Ibidem*, dosar IXC 46/1942, f. 1

*Grădina botanică și Muzeul botanic
Cabinetul directorului*

Iubite Tinere,

Heuffel a descris planta Thlaspi dacicum din Muntele Baicu pe unde știu că ai umblat. Mi-ar părea foarte bine dacă ai fi găsit vreun exemplar din locul clasic al acestei plante, pe care ar trebui să o compar cu Thlaspi banaticum de la Băile Herculane. Te rog scrie-mi ori trimite-mi într-o scrisoare chiar un exemplar din această plantă care ne interesează pentru Flora Romaniae exsiccata.

Multe salutări pentru părinți. Te salută

*Prof. Al. Borza.*⁸

În 5 aprilie 1943 profesorul Borza, printr-o scrisoare expediată din Timișoara, str. Gl. Domășneanu nr. 15, îi mulțumea lui Nicolae Boșcaiu pentru plantele trimise în scopul confruntării cu altele. Din aceeași scrisoare rezultă că elevul caransebeșan îi mai trimisese și o plantă, de fapt un mușchi, care se găsea prin torenții și pâraiele de munte. Scrisoarea se încheie cu câteva cuvinte încurajatoare: “*Cu salutări de la toți ai noștri (n.n. colectivul instituției refugiate) și de la cei ai Casei, îți doresc spor la muncă. Complimente de la Prof. Al. Borza.*”⁹

În noiembrie 1949, când Nicolae Boșcaiu, student eminent al Facultății de științele naturale din Cluj, era în detenție pentru că participase la marea demonstrație studentească din primăvara anului 1946, profesorul Eugen Ghișa-director al Institutului Botanic scria următoarele: “*Numele lui Nic. Boșcaiu, elev la Liceul de Băieți din*

---

⁸*Ibidem*, dosar IXC 25/1943, f. 2

⁹*Ibidem*, dosar IXC 17/1943, f 1

*Caransebeș, l-am întâlnit prima dată în 1942 în revista **Natura**, unde Profesorul I. Simionescu publica un articol în care-l dădea ca exemplu de ce poate face un elev sânguincios pasionat pentru studiul științelor naturale. Era vorba, după cât îmi aduc aminte, de faptul că acest elev eminent recoltase plante din împrejurimile Caransebeșului, pe care le publicase în acea revistă de popularizare a Științelor Naturale. Era prezentat ca un îndemn și ca exemplu vrednic de urmat și de alți elevi.*

Un an mai târziu, în 1943, tânărul N. Boșcaiu, încă elev, ne-a vizitat la Timișoara, unde ne găseam în timpul refugiului întreg personalul Institutului Botanic din Cluj. Atunci l-am cunoscut personal. Mi-a făcut impresia unui băiat modest, timid și foarte cuviincios, impresie pe care mi-am păstrat-o până azi. »¹⁰

Academicianul E. I. Nyarady, laureat al Premiului de stat clasa I, într-o referință din 19 ianuarie 1955, la puține zile după eliberarea din detenție a lui Nicolae Boșcaiu, îi prezenta astfel activitatea de excepție din timpul celor aproape patru ani de studenție: « *Boșcaiu Nicolae, cu toate că era student tânăr, a dat dovadă de o experiență neobișnuit de mare și de o ambiție demnă de toată lauda în ce privește disciplina botanică. În timpul său liber el desfășura o activitate foarte remarcabilă la Muzeul Botanic al Universității din Cluj, activitate pentru care ar putea fi mândri chiar și cei care au terminat studiile lor universitare.*

Boșcaiu Nicolae, încă de pe timpul când era elev de liceu, în timpul vacanțelor de vară, s-a ocupat cu multă perseverență de vegetația din jurul Caransebeșului, întocmind colecția florei acestui oraș, care apoi au fost prelucrate în diferite publicații științifice de specialitate.

---

¹⁰*Ibidem*, dosar IXD3/1949, f. 2

*Boșcaiu Nicolae singur a descoperit anumite date greșite din publicațiile unor botaniști deja formați și a rectificat determinări greșite ale acestora în herbare.*¹¹

Am selectat doar câteva dintre multele caracterizări și aprecieri la adresa elevului de liceu și mai apoi a studentului capabil să interpreteze de pe poziții egale cu ale specialiștilor botaniști consacrați unele informații și afirmații deja publicate.

Relațiile stabilite cu lumea științifică clujană din domeniul care îl pasiona în permanență nu a avut niciodată un caracter oportunist, deoarece Nicolae Boșcaiu cerceta cu pasiune flora și vegetația înconjurătoare cât și literatura de specialitate. Iar colectivul clujan, stabilit vremelnic la Timișoara în timpul refugiului dar și după întoarcerea la Cluj, a știut să-l promoveze și să-i ofere noi provocări de care nu s-a ferit. Profesorul Alexandru Borza a fost cel dintâi care i-a analizat resursele intelectuale, stârnindu-i permanent interesul pentru studiul anevoios al botanicii.

Alexandru Borza a fost ales în toamna anului 1944 în înalta demnitate de rector al Universității din Cluj, aflată încă în refugiu la Sibiu și Timișoara. Tânărul elev caransebeșan îl felicitase pentru meritatea alegere, însă Alexandru Borza, el însuși un împătimit cercetător pe teren al florei și vegetației, îi scria în 12 decembrie 1944 că *“mai curând este de compătimit decât de felicitat. Acum, câtva timp, nu mă voi putea ocupa de botanică. Dacă vom avea norocul să ne putem duce la Cluj, aflăm acolo herbarul—până acum—intact și o bibliotecă bogată. Și grădina botanică ete în stare bună.”*¹² Veștile transmise de către profesor sunau ca o invitație și un imbold pentru tânărul care se pregătea cu asiduitate pentru cariera dorită încă din copilărie.

Printr-o altă scrisoare a profesorului Alexandru Borza tânărul Boșcaiu era înștiințat că personalul Institutului botanic, Muzeului botanic și Grădinii botanice din Cluj, împreună cu

---

¹¹*Ibidem*, dosar IXD1/1955, f. 21

¹²*Ibidem*, dosar IXC20/1945, f. 7

toate bunurile aduse la Timișoara, abia în 20 iulie 1945 se va întoarce din refugiu acolo unde îi era locul și menirea. Îl felicita pentru terminarea cu succes a studiilor liceale. În încheiere îi scria: *“Acum îți este deschis drumul să te ocupi temeinic de științele care îți fac atâta plăcere. Facultatea noastră te așteaptă. Institutul botanic îți este deschis.”*¹³

Municipiul Cluj era un centru universitar puternic, unde fuseseră aduse după Unirea cea Mare cadre didactice dintre cele mai valoroase. Însă schimbările de ordin politic petrecute mai ales după 6 martie 1945 s-au resimțit și în viața universitară. Mulți profesori au fost contestați pentru colaborarea cu regimurile politice anterioare și cu cel militar al lui Ion Antonescu. Studenții erau și ei împărțiți în două tabere politice. Se mai adăugau în plus și disputele dintre studenții maghiari și cei români cât și cele dintre maghiari și români.

Din bogata corespondență a familiei Boșcaiu din Caransebeș aflăm că studentul Nicolae Boșcaiu fusese ales președinte al Secției Științe Naturale din Cluj a Uniunii Naționale a Studenților din România, dar că în scurtă vreme și-a dat demisia. Scria părinților că era să aibă dificultăți dar că momentul dificil creat a fost depășit.¹⁴ A fost depășit dar nu uitat de către autorități.

Pentru cunoștințele botanice însușite în anii de liceu profesorul Alexandru Borza l-a desemnat asistent-preparator onorific în anul universitar 1946-1947. La sfârșitul aceluiași an profesorul Borza a părăsit pentru moment facultatea și celelalte obligații profesionale, fiind nevoit să se ascundă pentru a nu fi arestat.¹⁵

În primăvara și vara anului 1946 Clujul a fost locul unde s-au înregistrat mișcări studențești fără precedent până atunci. Studenții români au ieșit în stradă, manifestând pașnic,

---

¹³*Ibidem*, dosar IXC20/1945, f.7.

¹⁴*Ibidem*, dosar VC24/1945, f. 1.

¹⁵Valeriu Alexiu, Vasile Sandală, *In Memoriam*, în *Eccos-21/2009*, p. 57-60.

când autoritățile universitare au încercat să mușamalizeze incidentul de la căminul studențesc « Avram Iancu », vandalizat de către muncitorii maghiari de la fabrica « Dermata ». Studenții români nu au avut revendicări politice, dar au dorit pedepsirea făptașilor. Cei 3000 de studenți români au desemnat o delegație care a discutat cu conducerea rectoratului. Unii profesori în frunte cu Fl. Ștefănescu-Goangă au contribuit la liniștirea de moment a spiritelor.

Evenimentul de la Cluj a fost astfel prezentat de către studentul Nicolae Boșcaiu părinților: *„A fost ceva ce nu se poate descrie, o răfuială cum cred că nu s-a mai pomenit în istoria studențimii noastre între rector și delegații studențimii. (...) a salvat situația, liniștind spiritele dl. prof. Ștefănescu-Goangă care a dat dovadă de deosebit tact, alăturându-se studențimii, simțind românește și câștigând simpatia studențimii. Adunarea a durat câteva ceasuri. S-au dat cărțile pe față fără nicio șfială.”*¹⁶

În vara anului 1946, a urmat greva studenților români în semn de protest față de mușamalizarea acțiunii dușmănoase față de aceștia, refuzând să se prezinte la examene. Studenții au fost amenințați cu excluderea din universitate. În fruntea grevei s-a aflat studentul medicinist Valeriu Anania, viitorul mitropolit al Ardealului. Nicolae Boșcaiu părăsise între timp Clujul, însă un coleg student la Facultatea de agronomie, Petru (?) din localitatea Armeniș, l-a informat despre atmosfera tensionată din acest centru universitar. Se pregătea exmatricularea în masă a studenților. Citez: *“După unele zvonuri era vorba să se înființeze 2 lagăre pentru studenți(i) care lucrează împotriva intereselor superioare ale țării.”*¹⁷

Trebuie subliniat faptul că românii nu se înghesuiau în anul 1946 să se înscrie în Partidul Comunist din România, în timp ce mulți maghiari s-au reorientat și s-au înscris repede în acest partid, printre ei și cei care lucrau la fabrica “Dermata”.

---

¹⁶S.J.C.S.A.N., *Fondul familial Sever Boșcaiu*, dosar VC35/1946, f. 1.

¹⁷*Ibidem*, dosar IXC62/1946, f. 1-2.

Conflictul căpăta acum, în preajma alegerilor parlamentare, un pronunțat caracter politic, conducerea Partidului Comunist fiind nevoit să-i sacrifice pe studenți.

Participanții și mai ales instigatorii la greva studenților clujeni au fost înregistrați și abia la începutul anului 1949 mulți dintre ei au fost arestați, anchetați, judecați și condamnați. Printre ei s-a aflat și studentul Nicolae Boșcaiu din anul IV al Facultății de Științe Naturale. În 5 aprilie 1949 se afla la penitenciarul Tribunalului din Cluj, loc din care expediază o carte poștală părinților, solicitând să i se trimită alimente, ciorapi ș.a. În încheierea cărții poștale pe care scrisese la expeditor "*deținutul politic Nicolae Boșcaiu*" transmitea că era "*sănătos din toate punctele de vedere*".¹⁸ Cunoscând noi din studii și cărți care era atmosfera din pușcăriile politice din România acelor ani și mai ales "blândețea" și "omenia" cu care erau tratați așa-ziii dușmani ai orânduirii socialiste, cele scrise de către studentul Boșcaiu trebuie interpretate ca o încercare de a-și liniști părinții în ceea ce privea starea lui de sănătate și rezistența la interogatoriile procurorilor militari și bătăile zilnice din perioada anchetei.

Prin sentința definitivă nr. 715 din 23 aprilie 1949 a Tribunalului Militar din Cluj studentul Nicolae Boșcaiu a fost condamnat la 6 ani de închisoare. În numele său, la insistența familiei, avocatul Traian N. Berea a adunat numeroase aprecieri și caracterizări pe care le-a depus la dosarul de judecată nr. 2515/1949, sperând că va fi achitat.¹⁹

După condamnare a ispășit pedeapsa în penitenciarul de la Pitești, destinat exterminării studenților prin metode de neînchipuit, apoi la Canal în zona Peninsula—Valea Neagră și în final la Gherla până la mijlocul lunii ianuarie 1955 când a fost pus în libertate.

Conform regulamentelor din închisorile românești avea voie, în anumite condiții, să trimită cărți poștale familiei

---

¹⁸ *Ibidem*, dosar VC53/1949, f.1

¹⁹ *Ibidem*, dosar IXD3/1949

și să înștiințeze despre zilele în care putea fi vizitat la vorbitor. Toate cărțile poștale erau cenzurate înainte de expediere și ajungeau la familie cu întârziere. Informațiile nu trebuiau să fie defavorabile locului de detenție. În luna mai 1949 era deja mutat la penitenciarul din Pitești, locul atâtor orori ieșite la iveală, dar pentru a nu-și înrăutăți situația scria părinților că mâncarea este bună și că beneficiază de condiții igienice asemănătoare. Dar tânărul obligat să întrerupă studiile cerea părinților să nu i se piardă cursurile de studii, notițele și cărțile aduse la Caransebeș de la Cluj. Solicita primirea unui pachet cu alimente care să nu depășească 3 kg., acesta urmând a fi însoțit de o dovadă oficială de la autorități din care să rezulte că era trimis de către familie.²⁰

În încercarea de a sensibiliza organele judiciare și cele de securitate pentru a-i reduce sau anula pedeapsa, membrilor familiei lui Nicolae Boșcaiu s-au alăturat cadre didactice universitare din Cluj dar și persoane din lumea intelectuală a Caransebeșului. Apelăm la câteva aprecieri, dovezi ale seriozității cu care pășise pe porțile facultății elevul eminent venit de la Caransebeș.

Conferențiarul universitar Victor Popa remarcă faptul că în cei trei ani și jumătate de studenție acesta devenise « *specialist recunoscut în Botanică* », fără a neglija „*celelalte studii de științe naturale.*” Asiduu și neobosit acesta era *fire blândă, liniștită, cercetător de viitor în care ne punem mari speranțe.*

Asistentul universitar dr. Daniel Coman de la catedra de biologie generală scria: « *Este remarcabil faptul că în domeniul mai restrâns al studiilor sale, Botanica, studentul Boșcaiu se poate considera ca un element complet format, încât nu adesea botaniști consacrați îi cereau părerea sau dezbăteau îndelung probleme de specialitate, fapt care îl situează în centrul stimei colegilor și profesorilor săi, cari toți*

---

²⁰*Ibidem*, dosar VC53/1949, f.1

sunt de acord de a recunoaște în studentul Boșcaiu excepționale calități de cercetător în domeniul științei pozitive și deci implicit dialectice, incompatibile cu atitudini aștiințifice, mistice sau nedemne, ce nu-l pot caracteriza în niciun caz pe studentul Boșcaiu."²¹

Au fost zadarnice toate încercările de a-i reduce sau anula pedeapsa. Societatea politică românească din acei ani trăia din « beneficiile » luptei de clasă, din îngenunchierea și distrugerea valorilor intelectuale.

Ferindu-se de a arăta situația dramatică din închisorile politice, în cărțile poștale trimise familiei, păstrându-se cele de la Canal, Nicolae Boșcaiu comunica de fiecare dată că era sănătos și bine. Solicita bani, obiecte de îmbrăcăminte și mâncare.²²

Eliberarea sa ca deținut politic s-a petrecut în ianuarie 1955; în ziua de 13 ianuarie telegrafia părinților de la Gherla că va sosi la Caransebeș într-o zi de vineri, adică a doua zi după eliberare.²³

O scrisoare primită în august 1955 de la profesorul și mentorul său, botanistul Alexandru Borza, oferă câteva informații de mare importanță privind conduita și preocupările sale din anii de detenție de la Canal. Iată ce-i scria acesta: „*Tot timpul cât ai lipsit de pe scena actualității botanice aveam știri despre condițiile între care ai trăit. Prin Oltenia îmi povestea cineva cum le țineai confrăților conferințe științifice, cum te interesai de flori în Dobrogea și cât erai de iubit de tovarășii D-tale.*”²⁴

Neaflând că Nicolae Boșcaiu a fost lăsat liber, în 13 ianuarie 1955 academicianul E. I. Nyarady semnează o referință prin care recomanda „*călduros autorităților competente punerea lui în libertate, pentru ca să-și poată termina studiile începute și pe baza capacităților lui științifice foarte promițătoare să i se dea posibilitate de a duce pe viitor*

---

²¹*Ibidem*, dosar IXD1/1949, f. 4a-5

²²*Ibidem*, dosar VC58/1952; VC62

²³*Ibidem*, dosar VC68/1955, f.1

²⁴*Ibidem*, dosar IXC21/1955, f. 1

muncă științifică constructivă, spre binele patriei noastre socialiste."²⁵

Dar trecerea de la satutul de deținut politic la cel de cetățean integrat într-o instituție a statului de democrație populară era foarte anevoioasă, iar pentru unii chiar imposibilă. Însă Nicolae Boșcaiu, trecut prin iadul de la Pitești, Canal și Gherla, era hotărât la vârsta de 30 de ani să recupereze anii pierduți și să se lupte cu viața, acceptând chiar slujbe umile. Sfaturile primite de la familie și cei care l-au prețuit i-au fost de mare folos.

Dintr-un memoriu al tatălui său, profesorul Sever R. Boșcaiu, reiese că Baza de cercetări a Academiei Române din Timișoara prin adresa nr. 2473 din iulie 1955 a adeverit că Nicolae Boșcaiu a participat la cercetări geobotanice și floristice în regiunea Hunedoara alături de un colectiv de tehnicieni care au studiat fânețele din regiune.²⁶

În luna noiembrie 1955 era angajat la Muzeul raional Lugoj, la început ca îndrumător apoi ca muzeograf principal. Pe lângă această instituție de cultură ființa deja Secția botanică, creație a aceluiași profesor Alexandru Borza din perioada refugiului de la Cluj la Timișoara.²⁷ Director al acestui muzeu era profesorul Ion Stratan și împreună cu acesta Nicolae Boșcaiu s-a deplasat la sfârșitul lunii noiembrie la Caransebeș, unde urma să se întâlnească cu profesorul pensionar dr. Dimitrie Cioloca de la Academia teologică, desființată abuziv în anul 1958, și cu Nicolae Cornean, fost redactor responsabil al *Foii diecezane* între anii 1927-1944, ambii buni cunoscători ai istoriei Banatului, cel din urmă autor al *Monografiei eparhiei Caransebeșului*. Dintr-o scrisoare adresată familiei de către Nicolae Boșcaiu reiese că scopul deplasării era „în legătură cu act(ivitatea) noastră la muzeu.”²⁸

---

²⁵*Ibidem*, dosar IXD1/1955, f 21

²⁶*Ibidem*, dosar VC85/1955, f. 10

²⁷*Ibidem*, dosar IXC22/1955, f. 1

²⁸*Ibidem*, dosar VC77/1955, f. 1

În 28 martie 1957 Ion Stratan i-a dat o caracterizare laudativă despre activitatea desfășurată în cadrul muzeului, unde s-a remarcat prin redactarea unui capitol din monografia orașului Lugoj dedicat florei și vegetației din oraș.²⁹

Pentru tânărul doritor să recupereze perioada petrecută pe nedrept în detenție, anii 1956-1957 au fost dedicați obținerii aprobării pentru înscriere la facultate în anul IV la fără frecvență la Facultatea de Științe naturale-Geografie și la frecvență la cea de Științe naturale-Chimie. A fost nevoit să susțină multe examene de diferență mai ales la geografie dar și la obiecte noi precum marxism-leninismul și limba rusă. În sesiunea din aprilie 1957 a susținut toate examenele prevăzute pentru anul V în numai șase zile, calificativele obținute fiind deosebite. Astfel, absolvind cei cinci ani de facultate s-a putut înscrie la concursul pentru ocuparea postului de cercetător științific la Monumentele Naturii din cadrul Filialei Cluj a Academiei Române, care a avut loc în 8 aprilie. În luna iunie a susținut examenul de stat iar în 1 august 1957 a fost numit cercetător științific, însă în urma unei sesizări că a fost deținut politic a fost destutuit.³⁰

Hotărât să nu abdice de la preocupările științifice în domeniul botanicii, pentru a-și acoperi cheltuielile zilnice s-a angajat ca ziler la Stațiunea de cercetări pomiviticole Polocsay de lângă Cluj, iar în timpul liber din luna august 1957 a ordonat arhiva Comisiei Monumentelor Naturii.

Pentru a înțelege și starea sa sufletească, edificatoare este o carte poștală a sa trimisă părinților la Caransebeș în 29 octombrie 1958. Îi informa că lucrează la Stațiunea experimentală hortipomicolă, completând: „*Aștept totuși să fiu repus în drepturi. În timpul liber lucrez la labor(ator)ul fiziologia plantelor. Am început o lucrare mai mare cu dl.*

---

²⁹*Ibidem*, dosar VB85/1957, f. 10

³⁰*Ibidem*

prof. Borza pe care vrem să o terminăm până la 31 dec. spre a depune la editură.”³¹

Abia în anul 1961 a fost angajat ca muncitor cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată la laborator.

În această perioadă, încă plină de incertitudini pentru viitorul său, va definitiva remarcabila carte *Introducere în studiul covorului vegetal*, scrisă împreună cu profesorul și ocrotitorul său Alexandru Borza.

Din puținii bani pe care îi primea ca salariu își completa biblioteca cu cărți de specialitate apărute în țări precum Olanda. În primăvara anului 1961, când avea statutul de muncitor cu contract de muncă, mărturisea părinților: „*Bineînțeles că acest fapt (n.n. statutul de muncitor) nu mă poate împiedica să plec atunci când aş găsi o altă posibilitate mai avantajoasă, deși aici am devenit indispensabil. Întrucât inginerul șef a mai primit și alte sarcini în mare măsură sunt nevoit să conduc singur laboratorul de protecția plantelor de la stațiune, care este primul pe țară pe institut(ele) de cerc(etări) horti-pomicole.*”³²

În pofida atâtor privațiuni, în perioada 1957-1960 a desfășurat o activitate de cercetare intensă, care—coroborată cu solida pregătire anterioară arestării—s-a concretizat în volumul *Sociologia vegetală* și a stilizat în limba română cursul de botanică al profesorului Ștefan Peterfi, prorector al universității clujene, scris în colaborare cu alt coleg.³³

În anul 1962, în urma unor demersuri justificate ale profesorului Alexandru Borza, Nicolae Boșcaiu va fi angajat ca cercetător la Institutul Botanic care aparținea de Filiala Cluj a Academiei Române. Într-o scrisoare din 29 mai 1962 a amintitului profesor, adresată părintelui celui care abia acum avea deschis un orizont de lucru nelimitat, acesta sublinia laborioasa activitate a fiului lor „*care și-a legat soarta de a*

---

³¹*Ibidem*, dosar VC111/1958, f. 1

³²*Ibidem*, dosar VC133/1961, f. 1

³³*Ibidem*, dosar VC121/1960, f. 1

mea. Are mult de luptat cu adversitățile invidioșilor și oamenilor răi, peste care se va ridica însă biruitor."³⁴

Abia începând din acel an 1962 activitatea științifică a lui Nicolae Boșcaiu se va desfășura acolo unde îi era locul doar prin meritele proprii: botanist la Grădina botanică din Cluj (1962-1967), cercetător la Centrul de cercetări biologice din cadrul Filialei Cluj a Academiei Române (1967- 1970), cercetător la Centrul de cercetări biologice din Cluj al Ministerului Învățământului (1970-1972), cercetător și biolog principal la Subcomisia Monumentelor Naturii-Filiala Cluj (1972-1984), bibliotecar principal la biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române (1984-1990).³⁵

Exemplara putere de muncă a viitorului academician s-a concretizat în această perioadă prin elaborarea monografiei *Flora și vegetația munților Țarcu, Godeanu și Cernei*, care va fi și subiectul tezei sale de doctorat susținute în 1971. Această importantă carte a fost distinsă cu premiul „Emanoil Teodorescu” al Academiei Române.³⁶ Încă din anul 1968 această carte fusese inclusă în planul editorial al Academiei Române.³⁷

Părinții lui Nicolae Boșcaiu, ceilalți membri ai frumoasei sale familii cât și prietenii împărtășeau în anul 1971 bucuria pentru succesele științifice ale pasionatului botanist. Despre lucrarea menționată mai sus Sever R. Boșcaiu scria fiului său: „*Mă gândesc la satisfacția dlui profesor Borza, care a dat primul impuls și a avut inspirația să susțină că mergi pe urmele marilor înaintași Heuffel și Bochel pe care îi întreci.*”³⁸

---

³⁴*Ibidem*, dosar VC5/1962, f. 1-2

³⁵ *Viața academică în Banat* (coordonator academician Păun Ion Otiman), București, Editura Academiei Române, 2016, p. 240

³⁶*Ibidem*; *România liberă*, 3 martie 1974, p. 2

³⁷ S.J.C.S.A.N., fondul familial Sever R. Boșcaiu, dosar VC176/1968, f. 1-2

³⁸*Ibidem*, dosar VC303/1971, f. 1

Studiile și cărțile sale sau cele la care a colaborat l-au impus printre botaniștii de mare prestigiu ai lumii. Enumerăm doar câteva titluri dintre cele peste 270 lucrări ale sale, unele amintite deja:

Biogeografie. Perspectivă genetică și istorică, 1973, în colaborare;

Problema conservării vegetației alpine și subalpine, 1975;

Biogeographie. Fauna und Flora der Erde und ihre Geschicliche Entwicklung, 1978, în colaborare;

Viitorul parc național al Munților Apuseni, 1981, în colaborare;

Importanța sistematicii pentru protecția florei, 1986 ș.a.³⁹

Îndelungata sa activitate științifică în domeniul botanici și protecției naturii a fost apreciată de către cel mai important for științific românesc, Academia Română, care în 13 noiembrie 1990 l-a ales între membrii săi corespondenți iar un an mai târziu, în 18 decembrie 1991 ca membru titular.

Rezultatele cercetărilor sale, din ce în ce mai vizibile după ocuparea postului de cercetător în cadrul Filialei Cluj a Academiei Române, l-au impus și în lumea științifică din străinătate. În luna martie 1997 Universitatea din Camerino (Italia) i-a decernat titlul de Doctor Honoris Causa în științe biologice cu ocazia congresului internațional de fitosociologie găzduit de către această țară.⁴⁰

A îndeplinit funcția de președinte al Asociației Române de Fitosociologie afiliată la Federația Internațională de Fitosociologie și ca de membru de onoare al Societății Internaționale de Fitosociologie.⁴¹

---

³⁹ *Viața academică în Banat*, p. 240-241

⁴⁰ Valeriu Alexiu, Vasile Sandală, *In Memoriam*, în *Ecos-21/2009*, revistă de ecologie, p. 57-60

⁴¹ *Viața academică în Banat*, p. 241

A fost redactor și secretar de redacție la reviste de profil, unde a depus o muncă imensă dar plină de satisfacții. În cadrul Filialei Cluj a Academiei Române a coordonat și îngrijit publicarea unor volume precum: *Făgetele carpatine* (1982), *Rezervația Pietrosul Rodnei la 50 de ani* (1983), *Recherches ecologiques dans le Parc Național de Retezat* (1984), *Pădurea și poporul român* (1987).⁴²

Dar în bogata și îndelungată sa activitate de botanist se înscrie și atenția pe care a acordat-o botaniștilor bănățeni. Ca elev a scris despre interesul arhierului caransebeșan Filaret Musta pentru botanică, iar mai târziu, în 1978, a dedicat un studiu interesului pe care l-a avut academicianul orăvișan Simeon Manguica (1831-1890) pentru etnobotanică⁴³, preocuparea savantului botanist pentru acesta fiind atestată încă din anul 1975⁴⁴, adică la 101 ani după publicarea de către Manguica în revista *Familia* a articolului *De însemnătatea botaniceii românești*.⁴⁵

Temeinica sa cultură dobândită în bună parte încă din timpul liceului reiese și din amintirile lui Gheorghe Stănescu, fost coleg de închisoare cu Nicolae Boșcaiu la Canal, care relatează că acesta, beneficiind de dreptul de a utiliza un creion pentru a însemna anumite activități zilnice ale întemnițaților, a redactat pe circa 30 de pagini confecționate din hârtie de sac un rezumat al *Trilogiei cunoașterii* a poetului și filosofului Lucian Blaga.⁴⁶

Dintr-un articol omagial publicat în *Gazeta de Cluj* aflăm că s-a pensionat abia în anul 2005 la frumoasa vârstă de 80 de ani. În momentul retragerii din activitate, într-un cadru

---

⁴²*Ibidem*

⁴³ Boșcaiu, Nicolae, *Un precursor al etnobotanicii românești în lumina ecologiei culturale: Simion Manguica*, în *Studii și cercetări de geologie, geografie și biologie*, Reșița 1978, (Caietele Banatica 7, Seria Științe naturale)

⁴⁴ S.J.C.S.A.N., *Fondul familial Sever R. Boșcaiu*, dosar VC 207/1975

⁴⁵ Marcu Mihail Deleanu, *Academicianul Simeon Manguica*, Reșița, Editura Tim, 2002, p. 40

⁴⁶ Valeriu Alexiu, Vasile Sandu, *art. cit.*, p. 58

solem a ținut să aducă mulțumiri Academiei Române--Filiala Cluj-Napoca, unde a putut lucra alături de Alexandru Borza, Emil Pop sau Erasmus Iuliu Nyarady-nume de rezonanță în știința românească, pentru că i-au oferit un adăpost *spre a-l feri de presiunea exterioară, determinată de trecutul politic. Aici a făcut ce i-a plăcut cel mai mult, adică știință.*⁴⁷

Provenind dintr-o familie de cadre didactice poate că ar fi dorit să fie în permanență alături de studenți, însă autoritățile au hotărât să-l țină departe de acești tineri setoși de adevăr și mai ales de adevărurile ascunse. Dar a făcut știință, iar în ceea ce privește protecția naturii stă alături de mari cercetători precum Emil Racoviță, Grigore Antipa, Alexandru Borza, Emil Pop și Valeriu Pușcariu.⁴⁸

A conferențiat în multe orașe din țară, dar se cuvine să amintim că a participat la congrese și simpozioane de profil din Italia, Austria, Cehia, Polonia, Rusia, Spania și Japonia.

În anul 2000, când academicianul împlinea 75 de ani, Consiliul local al municipiului Caransebeș l-a invitat, ca fiu distins al urbei, pentru a-i înmâna titlul de *Cetățean de onoare „pentru întreaga activitate științifică pusă în slujba științei românești”* prin hotărârea nr. 70 din 29 martie.

Țintuit la pat timp de aproape doi ani blajinul, firavul dar mult înțeleptul botanist Nicolae Boșcaiu, care în perioada de reclusiune nedreaptă a rezistat ororilor fizice și psihice, a trecut în eternitate la 22 octombrie 2008 în Cluj Napoca, lăsând moștenire științei românești o operă de excepție.

Cei care i-au fost aproape, colegi, colaboratori și doctoranzi au simțit și scris despre marea pierdere pentru știința românească. În clipa *Marii treceri* era singurul membru titular al Academiei care reprezenta domeniul atât de vast al Biologiei.

---

⁴⁷ Adrian Man, *La trecerea în eternitate a Academicianului Nicolae Boșcaiu*, în *Gazeta de Cluj* din 25 octombrie 2008

⁴⁸ Valeriu Alexiu, Vasile Sandu, *art. cit.*

CONTRIBUȚIA LUI TRAIAN SIMU LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI MEDIEVALE A BANATULUI

Conf. univ. dr. Tiberiu Ciobanu*
Universitatea „Ioan Slavici” Timișoara
tiberiuciobanu_yt@yahoo.co

Printre cărturarii români, care s-au aplecat cu interes și pasiune asupra cercetării istoriei Banatului, se numără și valorosul dascăl, istoric și om politic bănățean Traian Simu (1893-1962)¹. Prin urmare, în semn de

---

*Membru de onoare al Academiei Pontificale Internaționale Mariane de la Vatican, prorector al Universității „Ioan Slavici” Timișoara, director al Liceului Teoretic „Vlad Țepeș” Timișoara, vicepreședinte al Filialei „Mihai Pârdulescu” Timiș a Societății de Științe Istorice din România, vicepreședinte al Filialei Timișoara (Banat) a Ligii Scriitorilor Români, fondator, director și redactor-șef al revistei de cultură istorică „Columna 2000”, redactor-șef al anuarului „Studii și cercetări istorice bănățene”, realizator și moderator al emisiunii „Convegențe” de la Televiziunea „Europa Nova” Timișoara, referent științific și coordonator de colecție („Bibliotheca Historia”) la Editura Eurostampa Timișoara, membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, deținător al Ordinului „Meritul pentru Învățământ” în grad de Ofițer, conferit prin Decret Prezidențial, în anul 2004, „pentru abnegația și devotamentul puse în slujba învățământului românesc, pentru contribuția deosebită la dezvoltarea și promovarea cercetării științifice din țara noastră”.

¹ Tiberiu Ciobanu, *Traian Simu, în Cărturari români cu preocupări referitoare la istoria medievală a Banatului. Cuprinderi biobibliografice*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010, p. 109-112, 176.

prețuire pentru contribuția sa la dezvăluirea trecutului provinciei românești bănățene îi dedic acest modest studiu.

În perioada interbelică, Traian Simu făcea parte din stirpea prestigioșilor profesori de liceu, care se impuneau în viața culturală a țării printr-o activitate intelectuală

similară cu aceea a cadrelor universitare.

Profesorul Traian Simu, de la Liceul „Coriolan Brediceanu” din Lugoj (căruia i-a fost o vreme și director), se pregătise

Traian Simu (1893-1962)

temeinic în domeniul istoriei, așa după cum învederează și titlul științific de doctor, obținut la Universitatea din Cluj, precum și, mai ales, cele câteva lucrări pe care le-a tipărit în perioada premergătoare celui de-Al Doilea Război Mondial. După aceea a urmat tăcerea, întreruperea cercetărilor din biblioteci și arhive, marginalizarea din partea autorităților comuniste, boala și stingerea din viață. A murit cu regretul imens că împrejurările nu i-au îngăduit să-și împlinească o operă pe măsura capacității sale.

Între cele mai cunoscute lucrări istoriografice ale lui Traian Simu se află studiul *Organizarea politică a Banatului în Evul Mediu*, apărut la Lugoj, în anul 1941.

Având ca bază documentară lucrările lui Ioan Lupaș² și Patriciu Drăgălina³, istoricul lugojan prezintă pătrunderea ungarilor în Banat, în timpul lui Glad, apoi al lui Ahtum, și concluzionează: „Din cele expuse se constată faptul că atunci când ungurii au ajuns în contact cu românii, îi găsesc organizați în ducate și voievodate”⁴. Prezintă apoi statutele avute de voievozi și de cnezi – folosite pentru lămurirea acestor aspecte, fiind lucrările lui I. Lupaș despre voievodatul Transilvaniei. Revenind la situația istorică specială din Banat, autorul evidențiază: „Datorită faptului că la Dunăre, față de imperiul bizantin, regii unguri avură, încă de la început, raporturi încordate, strămoșilor noștri, după moartea lui Ohtum, le-au lăsat toate libertățile personale. Aceștia, la rândul lor, când regele le cerea brațul de luptă, conduși de cnezii lor, cu «iobagiones castrii», alcătuiau miliția, care, deodată cu apărarea moșiei străbune,

---

² Ioan Lupaș, *Voievodatul Transilvaniei în secolele XII-XIII*, București, 1936; Idem, *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei din secolele XII-XIII*, București, 1938. Ioan Lupaș = istoric, academician și om politic român ardelean, care a trăit între 1880-1967 (ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Lupaș).

³ Patriciu Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, I, Caransebeș, 1899. (Lucrarea nu este trecută la bibliografia de la sfârșitul studiului lui Traian Simu, cu toate că se fac 12 trimiteri la aceasta. E trecută lucrarea lui George Popoviciu, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, și modesta broșură *Orișinea și trecutul orașului Timișoara*, Timișoara, 1925, de Emanuil Ungurianu, la fiecare dintre scrierile acestea făcându-se doar câte-o singură trimitere. *Patriciu Drăgălina* = profesor, pedagog, istoric și om politic român bănățean, care a trăit între anii 1849-1917 (enciclopediaromaniei.ro/wiki/Patriciu_Dragalina).

⁴ Traian Simu, *Organizarea politică a Banatului în Evul Mediu*, Tipografia „Corvin”, Lugoj, 1941, p. 7.

aduceau servicii neprețuit de mari regilor, fiind considerați ca cele mai bune elemente de luptă și rezistență la graniță. Aduc aici ca exemplu, într-altele, încă de la început crâncena luptă a regelui Ungariei, Ștefan al II-lea⁵ de la anul 1129, din preajma râului Căraș, cu împăratul [bizantin] Ioan [al II-lea] Comnenul⁶, unde apa râului, cum o spune cronicarul, se înroșise de sângele vitejilor”⁷.

Apărând dinspre Dunăre primejdia otomană, Regatul Ungar a înființat o unitate teritorială politico-administrativă cunoscută în istorie sub denumirea de Banatul de Severin. Aceasta era „o formație de graniță creată de unguri (după modelul avaro-slav) dar stăpânită mult timp în secolul al XIV-lea, cu intermitențe, până la Mircea cel Bătrân (1386-1418), de voievozii și domnii Țării Românești și evoluată, dintr-o întinsă unitate inițială, spre două zone: una numită *bănie*, sub autoritatea Țării Românești, și alta numită *banat*, sub dominația ungară, vecine în zona dinspre Dunăre a Carpaților Meridionali”⁸. Folosind informații dintr-un

---

⁵ Acesta a domnit între 1116-1131 (*Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 564).

⁶ Acesta a domnit între 1118-1143 (*Ibidem*, p. 554).

⁷ Traian Simu, *op. cit.*, p. 9.

⁸ Ioan-Aurel Pop, *Transilvania în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea (cca 1300-1456)*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. I (*până la 1541*), coordonatori: Ioan-Aurel Pop și Thomas Năgler, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, p. 246; vezi și Viorel Achim, *Despre vechimea și originea Banatului de Severin*, în „Revista istorică”, nr. 3-4, București, 1994.

studiu al lui Ion Conea⁹, Simu face localizarea Banatului de Severin, arătând că „diregătoria banilor de Severin s-a extins și peste jumătatea de vest a județului Mehedinți și o mică parte a Gorjului, spre comuna Celeiul Gorjului și nu până la Olt și lacul Celei de la Dunăre”¹⁰. Îl citează pe Ioan Lupaș¹¹, spre a evidenția că demnitatea de ban era a doua, după rege, banul situându-se, în ordine ierarhică, alături de palatinul (viceregele) țări¹². Banatul de Severin „devenise, pentru regii maghiari, în decursul veacurilor, un zid de solidă rezistență împotriva inamicului din afară. Românii autohtoni de aici, servind, cu brațul lor de luptă, interesele Regatului Ungar, și-au păstrat moșiile și toate drepturile politice avute. Cei mai viteji și devotați regelui fură răsplățiți cu slujbe și moșii noi și, ca urmare, mulți dintre foștii cneji deveniră nobili feudali”¹³. Banatul de Severin a fost amintit prima oară în documente în anul 1233 – susține Simu, pe urmele lui Drăgălina –, când în funcția de ban era Luca. De altfel, Traian Simu îl urmează îndeaproape pe Drăgălina și în privința prezentării unor aspecte specifice ale districtelor românești, integrate în Banatul de Severin. Dar, spre

---

⁹ I. Conea, *Corectări geografice în Diploma Ioaniților*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, București, 1937, p. 246-271. *Ion Conea* = geograf, geopolitician și scriitor român, care a trăit între 1902-1974 și a fost un reputat specialist în geografie istorică și toponimie geografică (ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Conea).

¹⁰ Traian Simu, *op. cit.*, p. 9.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 10.

deosebire de Iuliu Vuia¹⁴, care s-a înfruptat din lucrarea istoricului caransebeșan fără să-i pomenească vreodată titlul și autorul, Traian Simu îl citează pe Drăgălina, respectând cerințele deontologice ale cercetării și publicării. Între altele, subliniază importanța unui argument aparținând lui Drăgălina, privind autonomia districtelor românești, acestea fiind o „corporațiune organică”, independentă față de „vreun comitat”¹⁵. De aici rezultă că „*până la prima jumătate a veacului al XVI-lea, Banatul, din punct de vedere politic și administrativ, nu era parte integrantă a coroanei regilor maghiari* (subl. lui Traian Simu), cu toate că istoricii unguri au susținut-o în lucrările lor”¹⁶. Ideea aceasta – așa cum se vede și din titlul lucrării lui Simu – este axa principală a studiului său. De asemenea, este sesizat de Simu faptul că districtele apar în actele ungurești și sub denumirea de comitate (unități administrative-teritoriale statale, regale): „De multe ori se constată o confuzie, poate intenționată, la diecii (secretarii, copiiștii – n.n. T.C.) din cancelaria regească, când *pe aceleași districte le menționează de comitate, adică de județe* (subl. lui Traian Simu) ca, de pildă, pe timpul regelui [Ungariei] Sigismund de Luxemburg¹⁷, la 1390, când banul Ioan, într-

---

¹⁴ Profesor, director de școală, publicist și om politic (participant la Marea Unire și deputat) român bănățean, care a trăit între 1865-1933 (ro.wikipedia.org/wiki/Iuliu_Vuia).

¹⁵ Traian Simu, *op. cit.*, p. 12.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Acesta a fost rege al Ungariei (1387-1437) și împărat al Sfântului Imperiu Roman de Neam German, începând din 1410, fiind

un litigiu al familiei Dees, aduce la judecată, în baza declarațiilor nobililor și oamenilor de altă stare din comitatele Sebeș, Lugoj și Mehadia («nobilibus et alterius status hominibus Comitatum Sebes, Lugos et Mihald»)»¹⁸. Sau altă dată, mai târziu, într-un document din anul 1440, se consemnează că localitățile Luncavița Mare, Luncavița Mică, Toplețul și Criva (posesiunile nobililor Ladislau de Tămășel și Dees) erau cuprinse „in comitatu seu districtu Myhald”¹⁹. Simu presupune că folosirea în documente a denumirii de „comitat” în loc de „district” i-ar fi determinat pe istoricii maghiari să nu facă nici o diferențiere administrativă între Banat și Ungaria: „Probabil că și împrejurarea aceasta, pe lângă mistificarea adevărului, i-a determinat pe istoricii unguri să-l înglobeze, în mod samavolnic, Banatul în cadrele statului maghiar, ca un complex din punct de vedere politic și administrativ”²⁰. Dar, dacă ar fi fost o integrare organică a Banatului în cadrul Regatului Ungar, atunci – notează Traian Simu – în unele documente emise de cancelariile regale, n-ar mai exista precizarea că moșiile donate unor nobili români să fie stăpânite potrivit vechiului obicei valah. Dă exemplul diploma de intrare în posesiune a unui nobil român, semnată în 1407 de regele Sigismund de Luxemburg, în care se consemnează că „moșia primită, acesta s-o stăpânească după uzul

---

încoronat ca atare, însă, abia în 1433 (*Istoria lumii în date*, p. 561, 564).

¹⁸ Traian Simu, *op. cit.*, p. 12.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 13.

cnezilor: *quam ut fertur ipsi et eorum progenitores more Keneziatus, hactenus tenuissent et possedissent*²¹. De asemenea, „avem dovezi – scrie el în continuare – că și în materie de sentințe judecătorești se respectau și vechile legi românești. Iată la anul 1478 ce se poate constata: *juxta antiquam et approbatam legem districtuum valachicalium universoru*”²². Citatele și le-a extras din lucrarea *Din istoria Banatului de Severin*, vol. I, a lui Patriciu Drăgălina, iar concluzia pe marginea lor este preluată din studiul aceluiași autor: „Din cele expuse până aici rezultă, fără îndoială – conchide Simu – că cnezatele de pe vremuri, adică districtele românești existară ca o corporațiune organică cu prerogative și jurisdicțiune independentă față de statul maghiar”²³.

Traian Simu prezintă contextul istoric în care regele maghiar Ladislau al V-lea Postumul (1444/1453-1457)²⁴ a întărit, în 1457, privilegiile districtelor Almăj, Bârzava, Carașova, Comiat, Lugoj, Mehadia, Ilia și Sebeș, „nu din vreo iubire personală – precizează el – ci pentru interese dinastice. În toată țara era fierbere mare împotriva regelui care decapitase pe Ladislau Corvinul²⁵,

---

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*. Patriciu Drăgălina scria: „Districtele ni se prezintă ca o corporațiune organică și e semnificativ că nu se face pomenire că s-ar ținea de teritoriul vreunui comitat. Acest moment e decisiv pentru autonomia districtelor române” (*Din istoria Banatului de Severin*, vol. I, p. 103-104). Traian Simu, *op. cit.*, p. 13.

²⁴ *Istoria lumii în date*, p. 564.

²⁵ Născut în anul 1431, Ladislau Corvinul a fost fiul cel mare al lui Iancu de Hunedoara*. El și-a însoțit tatăl, încă din copilărie, în campaniile întreprinse de acesta împotriva turcilor, ajungând să

deși jurase că nu se va răzbuna în nici un chip pentru omorârea lui Ciley (Ulrich de Cilli – n.n.T.C.), iar românii erau partizanii Corvinilor, în fruntea cărora sta Mihail Szilágyi (Sălăgeanul), fratele văduvei lui Huniade. Regele a căutat să-i domolească, întărindu-le privilegiile pe care le avuseră de altfel și înainte”²⁶.

---

dețină la un moment dat înalta dregătorie de ban al Croației și al Dalmației (între 1453-1455). După moartea părintelui său, însă, va fi în cele din urmă executat (prin decapitare), în 16 martie 1457, din porunca regelui Ladislau al V-lea Postumul, aceasta pentru că la rândul său la ucis, în 9 noiembrie 1456, pe unul din marii magnați al Regatului Maghiar, și anume pe contele Ulrich de Cilli, care a trăit între 1406-1456 și s-a numărat printre adversarii de moarte ai Huniazilor (Tiberiu Ciobanu, „*Fortissimus athleta Christi*”, *Iancu de Hunedoara 555*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 191). *Valoros om de stat și genial conducător de oști de origine română, care a trăit între 1407-1456 (*Ibidem*, p. 15, 27) și a deținut înalte demnități în cadrul Regatului Maghiar, inclusiv pe cea de guvernator general sau regent al Ungariei, funcție pe care a îndeplinit-o între 1446-1453 (*Ibidem*, p. 24-26, 118). El a fost principalul promotor al luptei creștinătății împotriva expansiunii Imperiului Otoman (luptă pe care a condus-o, practic, între 1441-1456 [*Ibidem*, p. 49-123]), motiv pentru care este socotit drept „ultimul mare cruciat european” (Ioan-Aurel Pop, *Numele din familia regelui Matia Corvinul: de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XXVI, București, 2008, p. 138), însuși Papa de la Roma, Calixt al III-lea (care a „păstorit” Biserica Romano-Catolică între 1455-1458 [*Istoria lumii în date*, p. 556]), considerându-l a fi „*Fortissimus athleta Cristi*” (adică „atletul [apărătorul, luptătorul] cel mai puternic al lui Hristos”) și „salvator Christianitatis”, adică „salvatorul Creștinătății” (Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I/2, București, 1890, p. 61).

²⁶ Traian Simu, *op. cit.*, p. 17.

Reproduce decretul privilegial, după lucrarea *Istoria românilor bănățeni* de George Popoviciu.

Având în vedere suprafața și organizarea celor opt districte privilegiate, precum și a altora mai puțin însemnate, Simu vrea să demonstreze că, de fapt, aceste unități teritorial- politice ale românilor domină în Banat rânduielele administrației, pe când comitatele (numite de el „județe”) s-au dovedit a fi formațiuni administrative-teritoriale artificiale. O asemenea realitate istorică a Banatului medieval a fost sesizată și de Drăgălina și de Popoviciu, dar Traian Simu se oprește în mod special asupra acestui aspect, subliniindu-i semnificația istorică. Din dorința de a evidenția forța și viabilitatea districtelor, Simu nu are o viziune clară despre existența comitatelor bănățene – Timiș, Cenad, Caraș, Torontal – și le minimalizează rolul. Constatând că acestea aveau „granițe incerte și cu suprapuneri cu comitatele efemere ca Horom, Cuvin sau Somlyó”²⁷, le consideră slab organizate. De altfel, nici Frigyes Pesty²⁸ nu a prezentat foarte clar organizarea comitatelor bănățene, Simu suspectându-l pe istoricul maghiar că vrea să eludeze puternica existență a districtelor românești. Copleșit de această idee, istoricul nostru ajunge să considere că și comitatul Keve (Cuvin – n.n. T.C.) ar fi fost district românesc.

---

²⁷ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 240.

²⁸ Istoric și om politic maghiar, născut la Timișoara, în 23 martie 1823, și decedat la Budapesta, în 23 noiembrie 1889 (hu.m.wikipedia.org/wiki/Pesty_Frigyes).

Pesty arătase că într-un document al regelui Ungariei, Andrei al II-lea (1205-1235)²⁹, din anul 1238, apare sintagma „Keve cum toto Comitatu”, fiind enumerate apoi numele a 55 de localități, sălașe, moșii regale, care au aparținut acestui comitat, „dintre care abia câteva comune – subliniază Simu – își pot identifica continuitatea lor până-n zilele noastre”³⁰. De aici, Simu trage concluzia eronată că „județul” respectiv ar fi fost „fictiv”. În privința „județului imaginat *Horom* sau *Hara*”, Traian Simu menționează că Pesty „nu-i poate arăta nici o localitate, care să-i fi aparținut cândva; nici întinderea sau marginile lui nu le poate contura”. Pornind de la diferite teorii și păreri, constată că acest „comitat” a dispărut foarte curând, iar vicecomiții din Caraș, care pentru Horom erau comiți și totodată castelanii cetății, își datau corespondența oficioasă, când din Mezö-Somlyo, când din Horom. Afirmă, la urmă, că „Horom” a fost un scaun cu o autonomie oarecare, legat de comitatul Cărașului. Evită să-l numească district, afirmând că „*Horom bizonyos autonomiá-val biró, Krassó-megyéhez kapcsolt szék*, adică „Horom era un cnezat cu scaun de judecată având o anumită autonomie în cadrul comitatului Căraș”³¹. Deci, fără să vrea, ne evidențiază existența unui „cnezat cu scaun de judecată”³². Se vede din această interpretare a textului lui Pesty că Traian Simu, plecând de la ideile preconcepute legate de rolul

---

²⁹ *Istoria lumii în date*, p. 564.

³⁰ Traian Simu, *op. cit.*, p. 17.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

important al districtelor românești, eludează rolul comitatelor și deosebirile dintre comitate și districte. Pe același ton decurge comentariul lui Simu și în privința situației „județului” Torontal. Despre aceasta, Csánki Deszö³³ scrisese că a fost în veacul al XV-lea cel mai mic comitat și că, la început, întinderea sa „a fost cât o moșie mai mărișoară”³⁴. Apoi i-ar fi aparținut „trei orășele și 10 comune”³⁵. Simu se întreabă „care a fost la bază criteriul ce a determinat pe primii regi unguri să înființeze un județ, pentru un teritoriu cât o moșie a unui latifundiar?”³⁶. Se miră că istoricii unguri admit, fără șovăire, că acest județ „a existat aieva”³⁷. Limitele interpretării lui Simu sunt, într-un fel, și ale epocii. Atunci se știa încă destul de puțin despre organizarea Regatului Ungariei la începuturile sale, despre statutul unor autonomii în cadrul regatului, despre nesiguranța formării unora dintre comitate etc.

Ceea ce ar fi putut să fie o parte deosebit de importantă a lucrării lui Simu – una dedicată cetăților bănățene – începe cu o aserțiune greșită, și anume că acestea „sunt de origine romană”³⁸. Este corectă, însă, părerea că, „în strânsă legătură cu districtele românești, apar și cetățile bănățene din Evul Mediu și numărul lor

---

³³ Istoric, geograf, arhivar, topograf, profesor, academician și om politic maghiar, care a trăit între anii 1857-1933 (hu.m.wikipedia.org/wiki/Csánki_Deszö).

³⁴ Traian Simu, *op. cit.*, p. 17.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 17-18.

³⁷ *Ibidem*, p. 18.

³⁸ *Ibidem*, p. 19.

este însemnat, toate fiind puncte de rezistență împotriva atacurilor din afară³⁹. La fel de adevărat este că „la câmpie numărul lor este foarte redus. Terenul inundabil de aici era o condiție sigură ce-i făcea inamicului intrarea foarte dificilă”⁴⁰. În continuare, Simu „prezintă sumar pe cele mai însemnate cetăți din Banat”⁴¹. Începe cu cetatea Beče (Becse) care, în prezent, este în Banatul sârbesc. Probabil din acest motiv nu este cuprinsă în impunătoarea lucrare *Castelarea Carpatica* de Adrian Andrei Rusu (Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005). Simu o localizează vag, „spre Tisa” și menționează că în documente apare *castrum regni Beche*, pe urmă *Bechey* și *Bechew*. Regele Sigismund de Luxemburg a donat-o, în anul 1386, familiei Losonczy. Apoi, această cetate trece, prin succesiune, în stăpânirea familiei lui Gheorghe Brancović⁴². A fost, de asemenea, și în posesiunea regelui Ungariei, Matia Corvin (1458-1490)⁴³, iar în 1551 va fi ocupată de turci⁴⁴.

Cetatea Keve (Kevi, Kovi) sau «castrum (regis) nostrum Couiniens», așa cum o menționează Simu, apare amintită prima dată în *Cronica Notarului*

---

³⁹ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Despotul (conducătorul) Serbiei între 1427-1456 (*Istoria lumii în date*, p. 128).

⁴³ *Ibidem*, p. 564. Matia Corvin a fost fiul cel mic (născut în 1443) al lui Iancu de Hunedoara (Tiberiu Ciobanu, „*Fortissimus athleta Christi*”, *Iancu de Hunedoara 555*, p. 190).

⁴⁴ Traian Simu, *op. cit.*, p. 28.

*Anonymus*⁴⁵. În anul 1233, este amintită odată cu cetatea Ilidiei, ceea ce îl face pe Simu să creadă că aceste cetăți „au fost încă de la început în strânsă legătură politică și militară”⁴⁶. Locuitorii cetății și ai așezării Keve au fost obligați în anul 1435, de regele Sigismund de Luxemburg, să-și repare fortificația, singuri, pe cheltuiala lor. Într-un document din 1445 se arată că „cetatea aparținea banului de Severin. A avut mult de suferit datorită numeroaselor incursiuni turcești. Pe la anul 1439, în urma multor lupte cu turcii, ajunsese într-un stadiu înaintat de dărâmare, iar pentru a redeveni funcțională, dieta maghiară a luat hotărârea să se asigure fonduri financiare pentru repararea ei. Nu după mult timp, însă, iarăși a ajuns în mână turcilor”⁴⁷. Cetatea Keve (Cuvin), fiind pe teritoriul Serbiei, n-a beneficiat de cercetări din partea arheologilor români. Nici aceasta n-a fost inclusă în cuprinzătoarea lucrare a lui Adrian Andrei Rusu. Tot în Serbia este menționată și cetatea Horom (Haram, Hram), situată la vărsarea Carașului și Nergăului în Dunăre. Simu consideră că aceasta „este vechea cetate romană *Lederata*”⁴⁸. Potrivit surselor

---

⁴⁵ *Ibidem*, p. 29; Ioan-Aurel Pop, *Români și Maghiarii în secolele IX-XIV*, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2003, p. 149, 152, 156.

⁴⁶ Traian Simu, *op. cit.*, p. 29.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*. În lucrarea *Castelarea Carpatica*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, de Adrian Andrei Rusu, la p. 478 apare: „Hram, *Contra Lederata*, Serbia”. În aceeași lucrare se consemnează în tabelul *Polifuncționalitatea fortificațiilor și cetăților* că Haram apare în 1310, ca târg (p. 338); La p. 246: „... în 1374, castelanul de Haram își ținușe judecata în dublă calitate de vicecomite de Caraș,

documentare ale lui Traian Simu, cetatea Haram este atestată în 1152, pe timpul regelui maghiar Geza al II-lea (1141-1162)⁴⁹, care era în conflict cu împăratul bizantin Manuel I Comnenul (1143-1180)⁵⁰. La rândul său, suveranul ungar, Béla al IV-lea (1235-1270)⁵¹, a fost la cetatea Haram în 18 mai 1239. Castelanii de Haram, pe la mijlocul secolului al XIV-lea, erau subordonați „comiților din cetatea Carașului și ai cetății Mezö-Somlyo, adică Șemliug”⁵². În anul 1428, în ziua de Florii, regele Sigismund de Luxemburg emite documente din Cetatea Harom. În 1519 a fost ocupată de turci⁵³.

Szent Lászlóvar sau Cetatea Sf. Ladislau este și ea luată în atenție. Simu menționează doar că istoricul maghiar Bodóg (Félix) Milleker⁵⁴ pune construcția

---

astfel încât este greu de știut care dintre cele două slujbe îi dăduse dreptul să se pronunțe”.

⁴⁹ *Istoria lumii în date*, p. 564.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 554.

⁵¹ *Ibidem*, p. 564.

⁵² Traian Simu, *op. cit.*, p. 29.

⁵³ *Ibidem*; Dumitru Țeicu, în capitolul *Fortificații medievale* din lucrarea *Banatul Montan în Evul Mediu*, Editura Banatica, Timișoara, 1998, p. 200, menționează că „cele două fortificații”, care apar în *Cronica lui Anonymus*, au fost localizate la Cuvin („Castrum Keve”) și la Palanka („castrum Horom”).

⁵⁴ Profesor și istoric maghiar de origine germană (după tată), care s-a născut în anul 1858, la Vârșeț (pe atunci oraș în «Voivodina Sârbească și Banatul Timișana») [o mare unitate administrativ-teritorială a Imperiului Habsburgic, ce a existat numai între 1849-1860], astăzi aflându-se pe teritoriul Provinciei Autonome Voivodina din nordul Serbiei) și a decedat în 1942, la Salzburg, în Austria (hu.m.wikipedia.org/wiki/Milleker_Bódog).

acesteia pe seama regelui Sigismund de Luxemburg, în 1427 și, după care, în anul următor „a rezistat eroic unui atac turcesc”⁵⁵. Este localizată de cercetătorii mai noi la Coronini (Pescari), în județul Caraș-Severin⁵⁶.

Cetatea *Peech* sau *Pez* este localizată lângă localitatea Dubova, din apropierea Dunării. Traian Simu face o referire generală la această cetate, care, pe la mijlocul secolului al XV-lea, a fost apărată de atacurile turcești, de câteva ori, de către nobilii români Mihai Ciorna și Nicolae Bizerea. Într-un document în anul 1522, castelan al cetății apare Emeric Gârlișteanu, fiul banului Iacob. Simu o găsește ultima dată în documente în anul 1539⁵⁷.

Ridicarea cetății *Iladia* (Ilidia – n.n. T.C.) este plasată de Simu la începutul secolului al XIV-lea, în

---

⁵⁵ Traian Simu, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁶ Șt. Matei, I. Uzum, *Cetatea de la Pescari*, în „Banatica”, vol. II, Reșița, 1973, p. 141-155; Șt. Matei, *Aspecte ale evoluției arhitecturii de fortificații în Banat în perioada feudalismului timpuriu*, în volumul *Studii de istoria artei*, Cluj-Napoca, 1982, p. 103-123; Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 513-514; la p. 193 se consemnează că donjonul cetății s-a construit în secolul XIV.

⁵⁷ Traian Simu, *op. cit.*, p. 30; Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 549: „*Dubova*. Cetate considerată ca atestată la 1323 (Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1979, p. 275), necunoscută de critica modernă. De fapt este vorba despre cetatea Peth (menționată la 1419). Dar o serie de autori o localizează pe malul Dunării și-i atribuie un turn hexagonal vizibil (Th. Trâpcea, în „Studii de Istorie a Banatului”, I, Timișoara, 1969, p. 44-45) socotind-o, totodată, mai veche, respectiv din sec. XIII (D. V. Rosetti, în „Drobeta”, I, Drobeta-Turnu Severin, 1976, p. 147-153)”.

acord cu părerea lui Milleker Bodóg⁵⁸. Apare cu numele de cetate regală în anul 1428. În același an, a stat aici timp mai îndelungat regele Sigismund de Luxemburg. Potrivit unui document publicat de Frigyes Pesty, castelan al cetății pe la 1325 era Seri Posa (*castelanus castris Ellyied*). În anul 1382 în demnitatea aceasta a fost numit Dominic, fiul magistrului Nicolae. Iancu de Hunedoara o donează în 1454 lui Petru Danciu, banul de Severin. A fost cucerită în anul 1551 de armata otomană, condusă de Mehmed Beg. Pe vremea lui Simu, ruinele fortăreței se zăreau aproape de Socolari, la sud de localitatea Ilidia.

Cetatea *Cărașului* sau *Cărașovei*, potrivit datelor avute de Simu, a fost atestată în anul 1230⁵⁹. „Urmele cetății – scrie Simu – și astăzi se mai văd deasupra comunei Cărașova, care, în Evul Mediu, a fost «oppidum»⁶⁰. A mai fost și centrul districtului Căraș”⁶¹.

---

⁵⁸ Traian Simu, *op. cit.*, p. 30; Dumitru Țeicu, în *op. cit.*, p. 202, face o datare aproximativă a cetății și consideră foarte probabil că „la data primelor mențiuni din 1233 și 1240 a banilor de Severin, cetatea nu a fost încă construită, cum, de altfel, nici actul din 1247 nu o menționează”. Adrian Andrei Rusu, în amintita sa lucrare *Castelarea Carpatica*, datează construirea acesteia în secolul XII (p. 193). În această lucrare, apar mai pe larg informații despre Ilidia I, județul Căraș-Severin (posibil turn-locuință) și Ilidia II – fortificație pe dealul *Cetate* (p. 521-522).

⁵⁹ Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 437: „Castelania cetății Cărașovei apar menționați în documente începând cu anul 1323”; Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 508: „Cetatea nouă ne apare în documentele scrise la 1323, legată de comitele Timișului”.

⁶⁰ Așezare romană fortificată, centru economic, politico-administrativ, religios și militar, un început de oraș (dexonline.ro/definiție/oppidum). La romani, termenul de „oppidum” (care în limba latină înseamnă „loc

Dumitru Țeicu arată că „ruinele fortificației de piatră ocupă un pînten stîncos, care domină intrarea în Cheile Carașului”⁶². Comitele Nicolae de Voila a fost printre primii stăpînitori ai cetății, el fiind pus în drepturile de posesiune de către regale Ungariei, Andrei al II-lea. Tot în baza surselor lui documentare, Simu scrie că regale maghiar Béla al IV-lea a donat-o în anul 1247 lui Ioan, banul de Severin. În anul 1266, cetatea și pămînturile sale aparțineau comitelui Parabuch. În anul 1335, Carol Robert de Anjou, regele Ungariei (1308-1342)⁶³, l-a investit pe nobilul Thouka *de Ersolyu et de Karasow* cu

---

înalț, fortificație”) desemna așezările fortificate, întărite. Acestea erau în multe privințe asemănătoare orașelor romane, adică erau un loc unde trăiau oamenii, meșteșugarii își expuneau produsele, erau depozitate grâne din fermele învecinate, aici avînd loc și târguri de vite. Aceste „orașe” erau fortificate cu palisade și valuri de pămînt, cu șanțuri și, adeseori, cu ziduri cu osatura de lemn și paramente de piatră necărisată. În epoca medievală, în Regatul Ungariei (deci și în Voievodatul/Principatul Transilvaniei), „oppidum” (în maghiară „mezőváros”) era termenul oficial pentru a denumi „orașele-târguri”, care aveau un statut inferior orașelor regale libere, dar superior satelor. În Banatul medieval, „oppidum, oppida” erau denumite localitățile aflate sub jurisdicție seniorială. Din punct de vedere legal, locuitorii acestora erau tratați precum țărani dependenti, în timp ce locuitorii din „civitates” (orașe) erau oameni liberi (ro.wikipedia.org/wiki/Oppidum). *Parament* = față exterioară, finită, a unei construcții, a unui element de construcție, a unui zid etc., acoperită cu blocuri regulate de piatră cioplită și fășuită sau cu cărămidă specială (dexonline.ro/definiție/parament). *Ecarisat* = (despre lemne, bușteni, piatră etc.) tăiat în formă prismatică (dexonline.ro/definiție/ecarisat).

⁶¹ Traian Simu, *op. cit.*, p. 210.

⁶² Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 211; La p. 240, foto: „Vedere cu amplasarea cetății Caraș și a Cheilor Carașului”.

⁶³ *Istoria lumii în date*, p. 564.

funcția de jude⁶⁴. Lipsită de necesarele explicații istorice este afirmația lui Simu: „Comiții acestei cetăți de multe ori purtau și titlul de castelani ai fortăreței Mezö-Somlyó”⁶⁵. Adrian Andrei Rusu consideră că „nu se cunoaște rolul vreunei cetăți care să fi fost la dispoziția comitatului arpadian”⁶⁶ și arată ce cetatea nouă apare în documente scrise la 1323, legată de comitele Timișului, după cum spune și Engel Pál⁶⁷. Nu au fost luate în seamă de Țeicu și de Rusu „atestările documentare” anterioare anului 1324 prezentate de Simu. De altfel, cei doi autori nici nu-l cuprind în bibliografia temei. Mai adăugăm trei atestări consemnate de Dumitru Țeicu, și anume: „Cetatea Carașului aparținea, în anul 1335, arhiepiscopului de Calocsa, după cum lasă să se înțeleagă un document din anul 1335, pentru ca, în anul 1358, să fie menționată ca cetate regală”⁶⁸.

Borzafő – s-ar numi pe românește Cetatea Bârzavei – precizează Traian Simu. Atât cetatea Bârzava cât și districtul omonim și-au luat numele de la râul Bârzava. Pesty – sursa de bază a lui Traian Simu – menționase că „locul cetății de odinioară este necunoscut”⁶⁹ și că „la

---

⁶⁴ Traian Simu, *op. cit.*, p. 30.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 508.

⁶⁷ *Ibidem*. Engel Pál = valoros istoric medievist (deși a fost autodidact, el neavând studii și diplomă în domeniu), arhivar și academician maghiar, care a trăit între 1938-2001 (en.m.wikipedia.org/wiki/Pál_Engel).

⁶⁸ Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 211-212.

⁶⁹ Traian Simu, *op. cit.*, p. 31; Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története (Istoria Comitatului Caraș)*, vol. II, Budapesta, 1884, p. 72.

izvoarele Bârzavei nu s-au descoperit atari ruine⁷⁰. Deszö Csánki⁷¹, la fel ca Frigyes Pesty, susținuse că totuși la izvoarele Bârzavei trebuie căutat locul acestei cetăți. Milleker Bodóg⁷² face o localizare mai concretă, susținând că cetatea Bârzavei a fost pe vârful Gradașului. Simu susține că cetatea Bârzava apare prima dată în documente în anul 1370. Într-un document de atunci, palatinul Ladislau, într-o sentință judecătorească, îi declară vinovați pentru o infrațiune pe doi iobagi ai cetății, anume pe Balint, fiul lui Nicolae, și pe Balc, fiul lui Petru. Într-un alt document – acesta fiind un act donațional din anul 1400 – sunt informații referitoare la Gheorghe Orbonaș de Borzafew, castelanul acestei cetăți. În anul 1452 a fost numit castelan al cetății nobilul Egidiu. În privința cercetării cetății Bârzava, investigațiile n-au progresat deloc. O asemenea stare este justificată prin „informațiile lacunare din izvoarele scrise⁷³ și a pieririi urmelor acestei cetăți, împrejurări care au împiedicat pînă acum localizarea și, implicit, întreprinderea unor săpături arheologice acolo. Iată sumarele referințe la cetatea Bârzava, din ultimele două lucrări apărute la noi în 1998 și, respectiv, 2005, și anume *Banatul montan în Evul Mediu* a lui Dumitru Țeicu și

---

⁷⁰ *Ibidem*; Traian Simu, *op. cit.*, p. 31.

⁷¹ Csánki Deszö, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniade)*, Budapesta, 1894, p. 48, apud Traian Simu, *op. cit.*, p. 31.

⁷² Milleker Bodóg, *Délmagyarország középkori földrajza (Geografia medievală a Ungariei)*, Timișoara, 1913, p. 48, apud Traian Simu, *op. cit.*, p. 41.

⁷³ Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 214.

Castelarea Carpatica a lui Adrian Andrei Rusu, cu merite deosebite privind istoricul cetăților bănățene. Astfel, Dumitru Țicu scrie că „în interiorul zonei montane a Banatului de sud, s-a aflat cetatea Bârzava, neidentificată încă pe teren. Un document din anul 1370 atestă existența unor sate în preajma cetății regale Bârzava. Castelanii cetății regele au fost consemnați în anul 1418 și 1452, cu ocazia unor adunări cneziale, care au avut loc în districtul Bârzava”⁷⁴. La rândul său, Rusu menționează: „*Bârzava (Borzafew, jud. Caraș-Severin)*. Cetate de pe cursul superior al râului omonim. Construcție regală menționată la 1370, ca centru al unui district. A supraviețuit până în sec. al XV-lea, dar este încă nelocalizată pe teren”⁷⁵.

Cetatea *Bocșei* numită – precizează Simu – și „Buza Turcului” și „Cetatea lui Ierolie” este așezată între comunele Bocșa Română și Vasiova, pe vârful unei coline, deasupra râului Bârzava, prin anii ’40 ai veacului trecut mai văzându-se acolo „puțină zidărie și șanțul ce-o împrejmuia”⁷⁶. Localizarea este confirmată de cercetările ulterioare⁷⁷. Simu dă referințe despre cetate

---

⁷⁴ *Ibidem*, p. 213.

⁷⁵ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 504.

⁷⁶ Traian Simu, *op. cit.*, p. 31.

⁷⁷ Pavel Binder, *Localizarea districtului român bănățean Cuiesti, o veche organizație a populației băștinase*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, VII, Cluj, 1964, p. 321; Dumitru Țicu, *O reședință feudală româ-nească la începuturile Reșiței medievale*, în volumul *Arheologia satului medieval din Banat*, Reșița, 1996, p. 5; Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 504: „Bocșa Română (Cuiesti, jud. Caraș-Severin). Amplasată pe cursul mijlociu al Bârzavei, în locul numit *Buza Turcului*, la o altitudine de circa 250 m”.

doar din secolul al XVI-lea, arătând că în anul 1534 *castrum Bokcha* aparținea familiei nobile române din Racovița. După căderea Timișoarei sub turci (1552) și cetatea Bocșa intră în stăpânirea otomanilor. Apoi a fost „temporar” proprietatea lui Sigismund Báthory⁷⁸. Dumitru Țeicu, pe urmele lui György Györffi⁷⁹, arată că cetatea a fost amintită prima dată în anul 1331. El menționează că, pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea, familia Himfy – care avea un mare domeniu feudal vecin – întreținea un conflict continuu cu castelanii acestei cetăți⁸⁰. Cercetătorul reșițean consideră că „implantarea cetății regale în această zonă a Banatului se leagă de existența zăcămintelor metalifere din Munții Dognecei. De altfel, într-un act din octombrie 1395, cetatea este amintită cu satele și munții cu zăcămintele de fier ce țin de ea”⁸¹.

Cetatea *Ér-Somlyo* s-a înălțat pe dealul Vărădiei – scrie Simu – citându-i pe Csánki și Pesty și, potrivit părerii acestora, este vechea *Arcidava*⁸². Alți istorici – continuă Simu – „o identifică cu așa numita «Culă»”⁸³

---

⁷⁸ Principele Transilvaniei între 1581-1597, 1598-1599, în 1601 și între 1601-1602 (*Istoria lumii în date*, p. 570).

⁷⁹ *Az Árpád-kori Magyarországnak történeti-földrajza (Geografia istorică a Ungariei în epoca lui Árpád)*, vol. III, Budapesta, 1897, p. 487. György Györffi = istoric și academician maghiar, care a trăit între anii 1917-2000 (en.m.wikipedia.org/wiki/György_Györffi).

⁸⁰ Dumitru Țeicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, p. 318.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Traian Simu, *op. cit.*, p. 32.

⁸³ În arhitectura medievală, clădire în formă de turn, cu baza dreptunghiulară, care servea, în trecut, ca loc de observație și apărare; locuință boierească fortificată, cu mai multe caturi,

a Vârșetului”⁸⁴. În privința localizării cetății, date mai concludente ne oferă Dumitru Țeicu. El arată că documentele scrise din secolul al XIII-lea amintesc zona Vârșetului cu denumirea de Ersumlo, iar culmea Vârșetului se situa pe o cale de comunicație importantă care, ocolind zona montană, lega prin Câmpia Banatului bazinul dunărean de spațiul panonic⁸⁵. Același cercetător, scriind în registrul așezărilor medievale despre Vărădia, menționează că această așezare este în lunca Carașului, lângă ruinele castrului Arcidava. Și aceasta avea o bună poziție geografică, fiind la răscrucea de drumuri care făceau legătura între zona montană a Banatului cu Valea Dunării. „Satul a făcut parte din domeniul cetății regale Erdsumlio de la Vârșeț, așa cum se vede dintr-un document din anul 1390 (*possessionis et vilis Erdsomlio, Crossofew, Chermende, Iabolnok, Varadia et Vizvar*)”⁸⁶.

Cetatea *Timișoara* a intrat în atenția lui Traian Simu prin intermediul lucrărilor lui Pesty, Csánki, Milleker, la care se adaugă modesta broșură a lui Emanuil Ungurianu, *Originea și trecutul orașului Timișoara* (Timișoara,

---

răspândită în secolul XVIII, îndeosebi în Oltenia, dar și în Muntenia și Banat, unde era de regulă turn de observație; (învechit și specializat) turn boltit în palatul domnesc, în care se păstra vistieria, (prin extensie) vistierie, tezaur, comoară, ladă sau ceauz cu bani, (învechit) turn circular, cupolă, boltă, (popular) beci boltit, subterană, (popular și specializat) ascunzătoare, (prin extensie) gazdă de hoți. Termenul de „culă” provine din cuvântul turcesc „kule”, care înseamnă „turn” (dexonline.ro/definiție/culă).

⁸⁴ Traian Simu, *op. cit.*, p. 32.

⁸⁵ Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 382.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 391.

1925). Despre cetatea propriu-zisă avea informații foarte puține, fapt care îl determină să-și formeze o imagine destul de confuză despre fortificația Timișoarei, nereușind să coroboreze datele istorice legate în general de istoria orașului cu cele referitoare numai la întemeierea și dezvoltarea cetății. Aspectele acestea se vor lămuri mult mai târziu în lucrările lui Mihai Opreș⁸⁷, la care se adaugă studiul de arheologie medievală al lui Alexandru Rădulescu⁸⁸. Față de pretențiile pe care le ridică cetatea Timișoarei pentru istoric, prezentarea acesteia de către Traian Simu este cu totul modestă. Simu arată că cetatea Timișoarei apare prima dată în documente în anul 1203, cu denumirea de *castrum Temesiense*. În 1278, o găsim cu numele de *Temesvar*, aici stând atunci timp de câteva zile regele maghiar Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290)⁸⁹. Până în anul 1315, Simu nu mai găsește nici o mărturie istorică despre Timișoara. În acest an, regele Carol Robert și-a mutat reședința la Timișoara, de unde va governa Ungaria timp de opt ani. „Pe vremea aceea Timișoara avea aspectul unui sat”⁹⁰ – scrie Simu. Din exces de zel românesc,

---

⁸⁷ Mihai Opreș, *Timișoara, evoluția structurii medievale*, în „Arhitectura”, nr. 3, București, 1986, p. 33-52; Idem, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, București, 1987, p. 18-24; Costin Feneșan, *Domeniul cetății Timișoara până în 1552*, în „Revista de istorie”, nr. 7-8, București, iulie-august 1997, p. 517-532.

⁸⁸ Alexandru Rădulescu, *Cercetări de arheologie medievală din Banatul de câmpie; scurt istoric*, în „Studii de istorie a Banatului”, nr. XXIII-XXIV-XXV/1999-2000-2001, Universitatea de Vest, Timișoara, 2001, p. 52.

⁸⁹ *Istoria lumii în date*, p. 564.

⁹⁰ Traian Simu, *op. cit.*, p. 32.

Simu spune că până la 1441 Timișoara era sediul districtului Timiș⁹¹, „confundând” intenționat *comitatul* cu *districtul*. Atunci, în 1441 – continuă Simu – „datorită numirii lui Ioan Corvinul în funcția de ban, întreaga provincie a primit numele de Banat”⁹². (O perspectivă mai largă asupra denumirii *Banat* și a apariției acestui nume pentru teritoriul dintre Mureș și Dunăre, apare în studiul lui Marius Bizerea, intitulat *Banatul ca unitate și individualitate istorico-geografică în cadrul pământului locuit de români. Originea numelui de Banat și a conștiinței de „bănățean”* și apărut în volumul „Tibiscus - etnografie”, Timișoara, 1975, p. 7-25). Simu mai precizează că „Ioan Corvinul” (adică Iancu de Hunedoara – n.n. T.C.) a împrejmuit cu noi ziduri puternice orașul Timișoara și că, în anul 1478, regele l-a numit comite al Timișoarei pe Pavel Chinezu⁹³. De atunci, până în anul

---

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*. Doar Simu exprimă această opinie (nefondată) în istoriografia românească.

⁹³ Mare conducător de oști de origine română (născut în Banat), care a trăit între cca. 1432 și 24 noiembrie 1494 (Ioan Hațegan, *Pavel Chinezu*, Editura Helicon, Timișoara, 1994, p. 5, 209). Foarte apreciat de regii Ungariei Matia Corvin și Vladislav al II-lea (1490-1516 [*Istoria lumii în date*, p. 564]), Pavel Chinezu va fi numit de aceștia în cele mai înalte funcții din ierarhia politico-administrativă, militară și chiar civilă a Regatului Maghiar, printre care remarcându-se, în mod deosebit, cele de comite de Timiș (Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 121), conducător cu prerogative speciale (îndeosebi de ordin militar, vizând apărarea antiotomană) al unei întinse regiuni din sudul statului medieval ungar [cuprinzând, în vremea lui Pavel Chinezu, 10-12 comitate, inclusiv pe cel de Timiș, el cumulând, practic, funcțiile de comite al tuturor acestor unități administrativ-teritoriale), cunoscută sub denumirea generică de «Căpitănatul

1514 (când izbucnește războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja⁹⁴), Simu menționează că nu mai sunt

---

sudic» (*Ibidem*, p. 129, 155), „gencium regalium summus capitaneus” (adică „comandant suprem al tuturor armatelor regale maghiare” [Imre Nagy, Gyula Nagy, Ferencz Deák, *Hazai oklevéltár 1234-1536*, Budapesta, 1879, p. 435-436]), căpitan general (comandant șef) al oștilor însărcinate cu apărarea „părților de jos ale țării ungurești” (Nicolae Iorga, *Observații și probleme bănățene*, Editura Academiei Române, București, 1940, p. 36-37) și jude al Curții regale, adică locțiitor juridic al regelui (Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 17). Deși „nu știa nici să scrie și nici să citească” (*Ibidem*, p. 211; Miklós Istvánffy, *Regni Hungariae Historia*, Köln, 1685, p. 25), de corespondența sa zilnică ocupându-se omul său de încredere, Iosa de Som (cel care, de altfel, îi va succede „în funcțiile de comite de Timiș și căpitan suprem al țărilor inferioare” [Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 211]), Pavel Chinezu s-a ridicat atât de mult în ierarhia clasei conducătoare a Regatului Ungar, încât a ajuns să se numere printre cei mai de seamă magnați ai acestuia (*Ibidem*, p. 17).

⁹⁴ Gheorghe Doja (Dózsa György) s-a născut pe la 1477, în localitatea Dalnic (situată în actualul județ Covasna), într-o familie de *primipili*, adică mici nobili secuici (după alte opinii, el era de origine țărănească, fiind înnobilit pentru vitejia arătată pe câmpul de luptă, priceperea dovedită în mânăuirea armelor și destoinicia de care a dat dovă-dă în conducerea trupelor avute sub comanda sa în timpul luptelor purtate de oștile maghiare împotriva Imperiului Otoman). Gheorghe Doja și-a petrecut copilăria și tinerețea la Dalnic și Ghindari (în prezent, comună în județul Mureș). A participat, în 1506, la o puternică răscoală a secuilor (cauzată de nerespectarea vechilor drepturi și libertăți ale acestora de către nobilimea și regalitatea maghiară), motiv pentru care autoritățile statului feudal ungar l-au caracterizat, într-un document de epocă, drept „tâlhar cunoscut în întreg regatul Transilvaniei”. Bravura demon-strată mai apoi în confruntările cu turcii otomani i-au adus, până la urmă, iertarea. Moare, la 20 iulie 1514, fiind executat în chinuri groaznice la Timișoara, după înfrângerea suferită aici de oastea răsculaților condusă de el și căderea sa în captivitatea magnaților maghiari (*Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001,

momente istorice importante legate de Timișoara. În anul 1518 „au fost încorporate, în mod arbitrar comitatului Timiș districtele românești de pe Valea Begheiului”⁹⁵. Cu începere din 30 iulie 1552, Timișoara ajunge sub stăpânire turcească „și în starea aceasta rămâne până în anul 1716”⁹⁶.

O sinteză lămuritoare despre cetatea Timișoarei este făcută de Adrian Andrei Rusu, în volumul des citat mai sus. El arată că „istoriografia pozitivistă a lansat ideea unei prime fortificații de pământ, cu o formă aproximativ dreptunghiulară, eventual cu antecedente romane”⁹⁷. (Și Simu susține că „Timișoara, pe vremea dacilor, s-a numit Zurobara, iar pe timpul goților Zambara”⁹⁸.) Dar, acea fortificație – continuă A.A. Rusu – „este cu mult mai posibil să fi fost cu totul nouă, destinată fiind vechiului castru de comitat, arpadian”⁹⁹. Nici până în ziua de azi nu au fost aduse dovezi privind existența și planul unei cetăți de pământ la Timișoara, așa că: „Logica îndeamnă la prezumția potrivit căreia, alegerea lui Carol Robert (de a se stabili în Timișoara – n.n. T.C.) a fost determinată de existența unei baze militare mai vechi (arpadiene?). Prezența regelui acolo, la începuturile domniei sale, poate

---

p. 148, 151-152; *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Editura Militară, București, 1986, p. 454, 458; *Istoria României. Compendiu*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 142, 143-144).

⁹⁵ Traian Simu, *op. cit.*, p. 33.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 538.

⁹⁸ Traian Simu, *op. cit.*, p. 32.

⁹⁹ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 538.

fi legată de intenția unui program de construcții noi. S-a propus în continuare că, la începutul sec. al XIV-lea (1315-1323), regele Carol ar fi ridicat la est de cetatea de pământ (cum am văzut, nesigură), într-o insulă, o cetate mai mică, de cărămidă, dotată cu turnuri de colț. Unul dintre ele a putut fi un donjon¹⁰⁰. În privința cetății angevine a Timișoarei – pentru o perioadă mult mai târzie, după ce aceasta suferise multe modificări – foarte importante sunt două documente iconografice, unul din anul 1596, celălalt din anul 1650. Apoi, semnificativă este cartografia militară habsburgică referitoare la Timișoara de la începutul secolului al XVIII-lea. Trebuie să se țină seama că „cetatea angevină a fost afectată de un incendiu în 1396, dar a rezistat cu succes până la cutremurul din anul 1443, dată după care a fost radical transformată. Șirul castelanilor ei începe din anul 1322 și continuă, apoi, fără întrerupere, până dincolo de anul 1403¹⁰¹.

Castellum Chery semnalat de Traian Simu, pornind de la lucrarea lui Csánki Deszö *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniade)*, Budapesta, 1894, p. 11, 149, n-a mai intrat în atenția niciunui cercetător. Simu arată că această fortificație apare sub denumirile de *Catellum Chery* și apoi *Castrum Chery*, iar numele Chery este dat și districtului zonei. În secolul al XV-lea fortificația a aparținut familiilor Coragi și Canya. Tot în același veac, după mențiunile lui Csánki, districtului

---

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 539.

Chery „i-au aparținut mai multe localități, pe care le crede neînsemnate, un fel de sălașe, probabil ca să nu diminueze autoritatea districtului Timiș”¹⁰². Milleker Bodóg, în lucrarea *Délmagyarország középkori földrajza (Geografia medievală a Ungariei)*, vol. II, Budapesta, p. 153, scrie că i-au aparținut 31 de sate. Același istoric localizează fortificația în hotarul comunei Izvin, pe colina numită Cireș, căreia i se mai spune și Ceriș¹⁰³.

Turnul medieval de la *Ciacova* – păstrat în teren – este foarte succint și irelevant prezentat de Simu. El scrie doar atât: „Printre cetățile de la câmpie, înregistrăm și *Castrum Chaak*, adică Ciacova. Apare prin documente în veacul al XIV-lea și al XV-lea. La anul 1421 este pomenit de *oppidum sub castro Chaak*. A fost multă vreme posesiunea familiei Ciac. Ajunge sub turci la anul 1551”¹⁰⁴. Se fac trimiteri la cele două lucrări amintite înainte, la Milleker (vol. II, p. 153) și Csánki (la pagina 17). Mai târziu se va referi mai pe larg la acest turn Th. N. Trâpcea¹⁰⁵, iar Nicolae Săcară îi va consacra un studiu special.¹⁰⁶ O sinteză despre cetate și donjon e cuprinsă în lucrarea de referință a lui Adrian Andrei Rusu despre fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile

---

¹⁰² Traian Simu, *op. cit.*, p. 33.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Th. N. Trâpcea, *Despre unele cetăți medievale din Banat*, în „Studii de istorie a Banatului”, Timișoara, 1969, p. 67.

¹⁰⁶ Nicolae Săcară, *Turnul medieval din Ciacova* în „Tibiscus”, 1, Timișoara, 1971, p. 157-172, studiu pe care, după trei decenii, l-a inclus în lucrarea *Dincolo de zidiri*, vol. I, Editura Aura, Timișoara, 2002, p. 31-46. Facem trimiteri la studiul cuprins în volum.

învecinate (sec. XIII-XIV)¹⁰⁷. Reținem din lucrarea lui Nicolae Săcară că, așa cum arăta Traian Simu (pe care Săcară nu-l citează), prima mențiune despre fortificație – o cetate sau un castel – este din deceniul al III-lea al secolului al XIV-lea, aceasta fiind consemnată de Csánki Deszö. *Castrum Chaak* făcea parte din proprietățile nobilului maghiar, cu același nume, feudalul cel mai bogat din zonă. Astfel *Castrum Chaak* era o fortificație seniorială, formată dintr-un turn-locuință, cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de *donjon*, construcția cea mai puternică a cetății, ultimul loc de refugiu în caz de primejdie¹⁰⁸. Nicolae Săcară propune ca datare provizorie pentru construirea turnului sfârșitul secolului al XIII-lea¹⁰⁹. Adrian A. Rusu arată că la Ciacova exista „o cetate regală a cărei primă menționare este prilejuită de donația ei de către frații Nicolae și Gheorghe Zsidói (probabil la 1394). După o încercare de reluare prin schimb, stabilită în intervalul 1395-1401, cetatea va reveni aceleiași familii, care își va forma noul nume de nobilitate (Csáki) de aici”¹¹⁰. A fost ocupată de turci în septembrie 1551. Prin pacea de la Karlowitz din 1699, încheiată în favoarea austrieșilor învingători, se prevedea ca turcii să distrugă toate fortificațiile din Banat. Cu excepția turnului, în anul 1701 a fost dărâmată și fortificația de la Ciacova¹¹¹.

---

¹⁰⁷ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 511.

¹⁰⁸ Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 35.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 37.

¹¹⁰ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 511.

¹¹¹ Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 41.

Când Simu scria despre fortificația de la *Mănăștiur*, jud. Timiș, nu se cunoșteau decât foarte puține lucruri despre aceasta, de aceea textul respectiv este laconic și neclar: „*Castellum Monostor*, adică Mănășturul, *Castellum Fagyath*, orașelul Făget, Margina, care survine și cu numirea de Icuș, Fârdia, în Evul Mediu *Twrd*, *Bosar*, adică Bujor, pe urmă *Zwgya*, *Swgdya* pare a fi Sudriașul sau Susani, toate își au loc de onoare în istoria Banatului, deși uneori, în Evul Mediu, aparținuseră și Hunedoarei”¹¹². Până în prezent nu a fost descoperită nici o cetate la Mănăștiur. Săpăturile arheologice efectuate de Al. Rădulescu s-au soldat cu descoperirea unei biserici romanice medie-vale¹¹³.

În loc să se oprească numai asupra *cetății Lugojului*, Simu reia numeroase informații despre districtul omonim. În anul 1369, așezarea apare în documente, având denumirea de *Lugas*. Apoi, în 1373, fortificația Lugojului a fost numită cetate regală. Ca sediu al districtului, apare în 1390. Ca și *oppidum*, Lugojul este menționat începând cu anul 1439¹¹⁴. Același an îl amintește și Adrian Andrei Rusu în tabelul privind polifuncționalitatea fortificațiilor și cetăților, unde arată că atunci Lugojul este atestat ca târg¹¹⁵ (*oppidum* se traduce cel mai frecvent prin târg). O altă referire la

---

¹¹² Traian Simu, *op. cit.*, p. 33.

¹¹³ Alexandru Rădulescu, *Mănăștiurul de Bega (jud. Timiș - secolele XIV; date preliminare*, în „Studii de istorie a Banatului”, nr. XIX-XX/1995-1996, Universitatea de Vest, Timișoara, 1999, p. 85.

¹¹⁴ Traian Simu, *op. cit.*, p. 33.

¹¹⁵ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 338.

Lugoj, ca cetate, nu mai face. Avem informația că, în 1995, Al. Rădulescu și Maria Moroz au efectuat un sondaj arheologic în regim de salvare, în timpul construirii fundației clădirii Universității de Drept Administrativ „I.C. Drăgan” din Lugoj, urmărind depistarea vechii cetăți de piatră de aici și a fortificației de lemn și pământ. Din păcate, s-au ivit dificultăți de ordin organizatoric care au dus la sistarea prea devreme a cercetărilor, înainte de a se ajunge la rezultate semnificative¹¹⁶.

Prezentarea *Comiatului (oppidum de Cumyath)* de către Simu nu aduce nici o informație privind vreo fortificație de aici. Localitatea – neidentificată pe teren – apare în documente doar ca și centru de district. Autorul o localizează la Fârliug. Tot aici o va localiza, după patru decenii, și cercetătorul Viorel Achim¹¹⁷.

Cetatea *Jdioara*, jud. Timiș, este atestată documentar la începutul secolului al XIV-lea (1320). Ulterior, regele maghiar, Ludovic I cel Mare (1342-1382)¹¹⁸, îl înștiințează pe Dionisie, comitele cetății Zsidovar, adică Jdioara, că a dăruit cetatea lui Benedict Himfy. În continuare, Simu arată că în anul 1387 regele Sigismund de Luxemburg a cedat-o familiei Losonczy

---

¹¹⁶ Alexandru Rădulescu, *Observații privind istoriografia Banatului medieval; o privire de ansamblu*, în „Studii de istorie a Banatului”, nr. XXI-XXII (1997-1998), Universitatea de Vest, Timișoara, 2000, p. 97.

¹¹⁷ Viorel Achim, *Districtul Comiat. Contribuție la geografia istorică a Banatului în Evul Mediu*, în volumul *Banatul în Evul Mediu*, Editura „Albatros”, București, 2000, p. 29.

¹¹⁸ *Istoria lumii în date*, p. 564.

pentru meritele acesteia. Gavril Posa o avea în stăpânire în timpul regelui Ungariei, Vladislav I (1440-1444)¹¹⁹. Într-un act din 1454 se arată că atunci ajunsese în posesiunea comitelui Iacob Pongrácz, iar după un deceniu, în 1464, printr-un act de donație a regelui Matia Corvin, cetatea intră în stăpânirea lui Ioan Pongrácz, voievodul Ardealului și comite al secuilor. În 1470 sunt menționați în documente Iacob Măcițaș și Ioan More, ca fiind castelani ai Jdioarei. După patruzeci de ani, în 1510, era în proprietatea lui Dan de Zachal. În 1551, apare ca proprietar al cetății Jdioara celebrul comite al Timișului, nobilul Petru Petrovici. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea era în posesiunea Báthoreștilor. Principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, a donat-o, în anul 1590, cancelarului său, Ștefan Josika, bănățean de origine română. În anul 1605, principele ardelean, Ștefan Bocskay (1605-1606)¹²⁰, a donat-o lui Nicolae de Harmadia, acesta fiind răsplătit fiindcă rezistase în cetate timp de 29 de zile, sub un asediu violent al oastei lui Mihai Viteazul. A fost ocupată de turci în 2 septembrie 1613¹²¹. Din prezentarea acestor date, am putea crede că Simu a intenționat să epuizeze izvoarele documentare referitoare la cetatea Jdioara. De data aceasta însă, nu a făcut trimiteri la documente. Anumite lămuriri asupra trecutului medieval al Jdioarei au adus săpăturile arheologice efectuate aici de către Adrian

---

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 570.

¹²¹ Traian Simu, *op. cit.*, p. 36-37.

Bejan¹²². Despre cetate au mai scris recent – prezentându-i structura – Dumitru Țeicu¹²³ și Adrian Andrei Rusu¹²⁴. Dumitru Țeicu susține că „fortificația de la Jdioara a fost o cetate regală construită în a doua jumătate a secolului al XIII-lea sau în primii ani ai veacului al XIV-lea. Diploma din 16 decembrie 1320 atestă pe Dionisie Szechy castelan de Sydovar. Același personaj, răsplătit de regele Carol Robert pentru slujbe credincioase, ocupa, în anul 1322, funcții importante în această zonă a Banatului, fiind pomenit în continuare castelan de Jdioara, dar și de Mehadia. Ridicarea fortificației de la Jdioara de către regalitatea maghiară se leagă, fără îndoială, de impunerea autorității regale în mediul feudal românesc din zona montană a Banatului. Documente de cancelarie din sec. XIV-XV atestă existența unui district românesc al Caranului în acest sector al văii Timișului. Cetatea de la Jdioara a devenit probabil centrul militar al districtului românesc Caran”¹²⁵.

Prezentând cetatea *Sebeșului*, Traian Simu subliniază că nu se poate vorbi izolat de fortificație pentru că trecutul acesteia a fost în strânsă legătură cu orașul și districtul Caransebeș. Se ivesc însă sporadic și situații când în documente sunt referințe numai la castelanii cetății. De pildă, într-un document se

---

¹²² Adrian Bejan, *Locuința din epoca feudalismului timpuriu descoperită la Jdioara (jud. Timiș)* în „Studii de istorie a Banatului”, VIII, Timișoara, 1983, p. 34-41; Idem, *Banatul în secolele IV-XII*, Editura de Vest, Timișoara, 1995, p. 139-140.

¹²³ Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 209.

¹²⁴ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 522.

¹²⁵ Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 209.

consemnează că, pe timpul regelui Ladislau al IV-lea Cumanul, castelanul cetății era Ubul. Într-o scrisoare a lui Carol Robert, din 1318, este amintit comitele de Sebeș, iar într-un document din 1325 este menționat magistrul Seri Posa, castelanul cetăților Sebus și Ilyed (Ilidia). În urma împăcării regelui Ludovic I cel Mare cu țarul Bulgariei, acestuia i se donează cetățile Timișoara, Sebeș, Mehadia și Orșova. Regele Sigismund de Luxemburg i-a încredințat lui Ștefan Losonczy cetățile Severin, Orșova, Mehadia, Sebeș și Jdioara, să facă din acestea un puternic tampon de apărare împotriva incursiunilor armatei otomane. În 30 noiembrie 1429, regele Sigismund de Luxemburg a fost în cetatea Sebeșului. Aceeași cetate a fost vizitată și de Iancu de Hunedoara, în 29 mai 1453. Cetatea Sebeș apare pentru ultima oară în documente în anul 1457, când este menționată de fapt și ca *oppidum*, adică târg¹²⁶. Dumitru Țeicu precizează că „fortificația medievală din Caransebeș a constituit până în momentul actual, într-o mică măsură, obiectivul cercetării istorice și arheologice. Reconstituirea cetății regale din secolele XIII-XIV s-a făcut îndeobște pe baza planurilor din secolele XVII-XVIII (...). O descriere a cetății Caransebeșului de la mijlocul secolului al XVII-lea, rămasă de la Evlia Celebi¹²⁷, redă nucleul inițial ca o

---

¹²⁶ Traian Simu, *op. cit.*, p. 37.

¹²⁷ Cunoscut și sub numele de Derviș Mehmed Zilli, acesta a fost un istoric, geograf și scriitor turc, care a trăit între anii 1611-1682 și este considerat a fi unul din cei mai cunoscuți călători otomani, care a colindat timp de 40 de ani teritoriile „împărăției turcești” și regiunile învecinate acesteia (ro.wikipedia.org/wiki/Evliya_Çelebi).

«puternică cetate interioară, în cinci colțuri, solid construită». Stabilirea perioadei de construcție a nucleului inițial și etapele de evoluție a cetății în secolele XIV-XV rămân un deziderat al cercetărilor arheologice viitoare”¹²⁸.

Cetatea *Mehadiei* este atestată prima dată în diploma regelui Carol Robert, din anul 1325, când stolnicul Dionisie a fost denumit castelan al Mehadiei și al cetății Jdioara. Atestarea susținută de Simu n-a fost contestată de istoricii ulteriori. Nicolae Săcară o completează, arătând că pe același „mare stolnic regesc care are și atributul de *castellanus de Myhald* (...) îl întâlnim și în alte două documente datate la 26 februarie și 2 martie 1323. La 29 martie 1323 se menționează că Dionisie deține la curte titlul de mare comis regesc, fiind în același timp castelan al cetăților Mehadia și Jdioara”¹²⁹. În anul 1385 fortificația este menționată ca cetate regală, castelan fiind Petru, fiul lui Dionisie. În 1402 este menționat Filip Karoghy, *comes de Mihald*. Între 18 și 23 noiembrie 1428, Sigismund de Luxemburg a stat în cetatea Mehadia, împrejurare în care locul apare în documente ca „târg” (*in oppido nostro Myhald*). Regele Vladislav I, în anul 1440, a dat în grija lui Iancu de Hunedoara cetățile Orșova, Mehadia și Gheurin (Gewrin – cetate dispărută, până în prezent nelocalizată, care, după părerea lui Nicolae Săcară, „ar putea fi căutată

---

¹²⁸ Dumitru Țicu. *op. cit.*, p. 212.

¹²⁹ Nicolae Săcară, *Castrum Myhald*, în lucrarea *Dincolo de zidiri*, vol. I, p. 63.

în zona Toplețului”¹³⁰). Iancu de Hunedoara le-a întărit, cheltuind mari fonduri financiare pentru repararea lor. Banul de Severin, Iacob de Gârliște, la începutul veacului al XVI-lea, a fost numit comite al cetății Mehadia. La anul 1559 este amintit Petru Gămaș, în demnitatea de *castellanus districtus Mihald*. Simu își încheie prezentarea isto-rică a cetății Mehadia foarte vag: „În prima jumătate a veacului al XVIII-lea, Mehadia ajunge sub turci”¹³¹. Din fericire, există astăzi despre cetatea Mehadiei un studiu foarte bun, al lui Nicolae Săcară, în care autorul, efectuând cercetări în teren, aduce date concludente referitoare la planul fortificației și la transformările suferite în timp de donjonul de aici. Autorul afirmă că, „în lipsa unei cercetări arheologice la ruinele castelului, datarea și precizarea fazelor în evoluția monumentului sunt dificil de stabilit. Iată de ce considerăm oportună prezentarea documentelor istorice ce se referă la castel, care coroborate cu analiza tipologică a resturilor arhitectonice, pot contribui, la elucidarea monumentului atât din punct de vedere al istoriei arhitecturii militare, cât și din cel al istoriei acestor meleaguri”¹³². Această „coroborare” dintre sursele documentare și datele resturilor arhitectonice a condus la rezultate foarte bune. Înainte de a apărea în volumul *Dincolo de ziduri* (Timișoara, 2002), studiul lui Săcară a fost publicat în „Tibiscus”, Timișoara, 1975, p. 167-183. Între timp, cercetările asupra cetății Mehadiei

---

¹³⁰ *Ibidem*, p. 69.

¹³¹ Traian Simu, *op. cit.*, p. 38.

¹³² Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 60.

au adus în lumină noi date, așa după cum arată studiile publicate de Ștefan Matei¹³³ și Dumitru Țeicu¹³⁴. Acesta din urmă consideră prima atestare documentară a cetății Mehadia anterioară anului 1323. El scrie că „documentul din 23 octombrie 1317 face dovada că cetatea se afla, în acel moment, ocupată de fiul magistrului Theodor de Voiteg”¹³⁵. Mai mult chiar, Dionisie Széchy apare, într-un document din 16 martie 1322, în funcția de castelan al cetăților Mehadia și Jdioara, atunci, la începutul aceluși an, cetatea revenind „sub stăpânire regală.”¹³⁶ Mai reținem de la Dumitru Țeicu o informație foarte importantă, anume că „fortificația de la Mehadia a fost ridicată de către regalitatea maghiară ca avantpost «pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul transalpin, a regelui schismatic al Rasciei și a tătarilor ce năvăleau neîncetat, cu dușmănie, atacând hotarele regatului nostru», după cum menționează actul din 1329”¹³⁷.

Cetatea *Gewren* sau *Castrum Gewryen* și *Gyewren* a fost localizată de Simu, ținând seama de informațiile lui Pesty, pe vârful Bărcanului în preajma Mehadiei. Am văzut mai înainte că N. Săcară considera cetatea respectivă localizabilă în zona Toplețului din județul Caraș-Severin. Autorul presupune că cetatea „a fost construită

---

¹³³ Ștefan Matei, *Aspecte ale evoluției arhitecturii de fortificații în Banat în perioada feudalismului timpuriu*, în volumul *Studii de istoria artei*, Cluj-Napoca, 1982, p. 103-123.

¹³⁴ Dumitru Țeicu. *op. cit.*, p. 204-205.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 205.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Ibidem*.

la 1425”¹³⁸, fiind pomenită în documente împreună cu fortificațiile Orșova și Mehadia. A fost în proprietatea Corvineștilor, precum și a familiei Ciorna. A ajuns sub stăpânire turcească odată cu cetatea Mehadia¹³⁹. Cetatea „Găureni” n-a mai intrat în atenția cercetătorilor.

Cetatea *Drencova* este prezentată de Simu doar în patru rânduri: „În documente apare cu numele de *Castrum Dranco*. A aparținut districtului Almăj. În veacul al XV-lea cetatea era proprietatea familiilor Ciorna și Bizerea. La începutul veacului al XVI-lea se vorbește de *Drinko oppidum*”¹⁴⁰. Mai târziu, Nicolae Săcară a localizat-o exact: „La 30 km de Moldova Veche și 70 km de Orșova, la numai câteva sute de metri spre est de micul port dună-rean Drencova (jud. Caraș Severin), sălășluiesc ruinele unei vechi cetăți, scăldate de apele ridicate ale bătrânului fluviu zăgăzuit”¹⁴¹. Același cercetător arată că prima atestare documentară a cetății Drencova este din anul 1430, într-un raport al magistrului Nicolae Radewitz, conducătorul grupului de cavaleri teutoni, aduși de Sigismund de Luxemburg în Banatul de Severin, pentru a apăra linia fortificată a Dunării¹⁴². Din anul 1451 sunt două acte emise de Iancu de Hunedoara, din care aflăm că încă din vremea regelui Ungariei, Albert I (1438-1439)¹⁴³, cetatea Drencovei

---

¹³⁸ Traian Simu, *op. cit.*, p. 38.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ *Ibidem.*, p. 39.

¹⁴¹ Nicolae Săcară, *Cetatea Drencova*, în *Dincolo de zidiri*, vol. I, p. 47.

¹⁴² *Ibidem*, p. 49.

¹⁴³ *Istoria lumii în date*, p. 564.

(*castrum Dranko vocatum cisdanubium existens*) împreună cu toate posesiunile acesteia au fost donate lui Mihai de Ciorna (banul Severinului) și fratelui său Blasius, precum și lui Nicolae Bizere, nobili români care-și pierdu-seră actele de posesie în timpul unei incursiuni turcești. Cetatea Drencova și împrejurimile acesteia făceau parte din districtul românesc al Almăjului. În anii 1522-1524, cetățile dunărene au fost ocupate de turci și apoi Drencova nu mai este menționată multă vreme. În anul 1693, armatele otomane debarcate aici, aducându-l pe István Thököly – pretendentul la demnitatea de conducător al Transilvaniei – găesc turnul de la Drencova în ruină¹⁴⁴. Și Ferdinando Marsigli semnaleză turnul de la Drencova în ruină, dar greșește când afirmă că este vorba despre ruinele unei construcții romane¹⁴⁵.

---

¹⁴⁴ Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 49. *István Thököly* = mare nobil (conte) maghiar, care a trăit între anii 1623-1670 ([hu.m.wikipedia.org/wiki/Thököly_István_\[főúr,_1623–1670\]](http://hu.m.wikipedia.org/wiki/Thököly_István_[főúr,_1623–1670])).

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 50-51; Louis Ferdinand de Marsigli, *Description du Danube*, tom. II, Paris, Sorbonne, 1744, p. 12.

Luigi Ferdinando Marsigli (latinizat *Marsilius*) = nobil (conte), savant (matematician, naturalist, istoric) și militar (ofițer) italian, care a trăit între anii 1658-1730 și s-a aflat în slujba Sfântului Imperiu Roman de Neam German, el luptând contra turcilor pentru împăratul Leopold I de Habsburg (care a domnit între 1658-1705 [*Istoria lumii în date*, p. 561]) și pentru Republica Venețiană, ocazie cu care, în 1683, a căzut prizonier și a cunoscut condiția de sclav al otomanilor, el fiind eliberat, prin răscumpărare, după aproape un an, când a reintrat în slujba monarhului romano-german; după încheierea Marelui Război Turcesc (o serie de conflicte între Imperiul Otoman și Liga Sfântă [alianță politico-militară constituită din Monarhia Habsburgică, Uniunea polono-lituaniană, Veneția și Rusia] desfășurate între 1683-1699 și încheiate cu victoria creștinilor,

Simu consideră că cetatea *Almas* (Almăj) ar fi „existat în împrejurimile Bozoviciului”¹⁴⁶. Într-un document din anul 1437 este numită cetate regală. Într-un alt document, din 1484, se menționează că această cetate este în posesiunea familiei Gârliște¹⁴⁷. Și ulterior, istoricii au găsit doar puține date despre această cetate. Dumitru Țicu arată că „actul din 1307 consemna existența unei *possesio Halmas*, confirmată din nou în anul 1370, când au fost pomeniți iobagii regali în *villa Amas*”¹⁴⁸, iar Adrian Andrei Rusu consemnează numai atât: „Fortificație atestată doar în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg dar presupusă ca fiind apărută la turnura secolelor XIII-XIV (se face trimitere la Engel Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* [*Archontologia - istoria familiilor nobiliare - seculară a Ungariei; istoria familiilor nobiliare*], vol. I, Budapesta, 1996, p. 324). Localizarea este propusă la Borloveni (Vechi și Noi), dar nici un fel de ruină nu a fost semnalată încă acolo, după cum reiese inclusiv din lucrările mai noi”¹⁴⁹.

Cetatea *Orșova* este pomenită și de Anonymus – scrie Traian Simu. În documente apare cu numele de

---

turcii pierzând acum o serie de teritorii în favoarea învingătorilor [en.m.wikipedia.org/wiki/Great_Turkish_War] și semnarea Tratatului de la Karlowitz (26 ianuarie 1699), Marsigli a participat la trasarea frontierei dintre Imperiul Otoman, Republica Venețiană și Imperiul Romano-German (ro.wikipedia.org/wiki/Luigi_Ferdinando_Marsigli).

¹⁴⁶ Traian Simu, *op. cit.*, p. 39.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Dumitru Țicu, *op. cit.*, p. 290-291.

¹⁴⁹ Adrian Andrei Rusu, *op. cit.*, p. 544.

*Castrum Ursova, Urchow, Urschia, Orswe, Oroswe și Orsoua*¹⁵⁰. Probabil că Simu are dreptate, fiindcă la Anonymus apare o cetate numită *Urschia*. Narațiunea spune că, după ce l-au supus pe Glad, „ungurii și-au continuat drumul spre cetatea Urschia (Orșova sau, după unele opinii, Vârșeț) pe care au cucerit-o de asemenea, locuind în ea timp de o lună”¹⁵¹. Dumitru Țeicu optează pentru opinia cercetătorilor timișoreni M. Bizerea și Fl. Bizerea care susțin că localizarea cetății Urschia (Vrcia) este la Vârșeț. În favoarea acestei păreri vin și o seamă de „descoperiri arheologice timpurii din sec. X-XI, care dovedesc prezența maghiarilor la Vârșeț”¹⁵². Simu prezintă următoarele date istorice legate de cetate: „Pe la mijlocul secolului al XIII-lea cetatea este amintită de Béla al IV-lea”. Într-un document din 1325, apare ca cetate regală. La sfârșitul verii anului 1366, regele Ludovic I a staționat cu oastea sa în această cetate. După trei decenii, în 13 august 1396, a fost aici regele Sigismund de Luxemburg. Începând cu anul 1439, Corvinești sunt proprietarii acestei cetăți, care are de suferit în urma multor incursiuni ale turcilor peste Dunăre. Pentru puțină vreme, în anul 1595, a fost cucerită de oastea lui Mihai Viteazul. În anul 1621, Orșova ajunge în mâna turcilor¹⁵³.

În încheierea studiului său, Simu crede că prin datele prezentate „se învederează îndeajuns care a fost

---

¹⁵⁰ Traian Simu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁵¹ Ioan-Aurel Pop, *op. cit.*, p. 149.

¹⁵² Dumitru Țeicu, *op. cit.*, p. 393.

¹⁵³ Traian Simu, *op. cit.*, p. 39.

structura vieții politice a românilor bănățeni în Evul Mediu”. Autorul, când afirmă aceasta, are probabil în vedere mai ales prima parte a materialului său, aceea referitoare la districte. Partea a doua a studiului, cea despre fortificații, se constituie într-un documentar, care dovedește numărul mare al acestor construcții în Banat, edificate de mâinile românilor și, adeseori, apărute de armele lor. Opiniile exprimate în prima parte a lucrării sale au fost vehiculate, în mare parte, și de istoricii români, dinaintea sa, care au scris despre Evul Mediu bănățean. Din păcate, așa cum am văzut, uneori Simu chiar i-a pastșat (copiat). În partea a doua a studiului, el reușește să schițeze un ghid istoric referitor la fortificațiile din Banat, primul de acest fel în istoriografia românească. Istoricii care s-au ocupat ulterior de această temă nu au acordat nici o atenție lucrării lui Simu, poate și datorită faptului că, din titlul ei, nu reiese că autorul se referă și la cetățile medievale din Banat. Noi, prin excursul înfățișat aici, am dorit să-l repunem pe Traian Simu în locul cuvenit în istoria istoriografiei bănățene, ca modest precursor al cercetătorilor care se consacră „castelologiei” bănățene – un domeniu fascinant al istoriografiei noastre contemporane.

PREOTUL IOVA FIRCA (1908-1988), „DEVOTAT SLUJITOR AL ALTARULUI ȘI TEOLOG DE EXCEPȚIE“*

Preot dr. Ionel Popescu

Preotul Iova Firca s-a născut la 19 mai 1908, din părinții țărani (Miu și Maria, n. Samoilă), în localitatea Cacova (astăzi Grădinari), de pe Valea Carașului, județul Caraș-Severin. Școala primară-confesională, de 6 clase, a făcut-o în satul natal (1914-1920), iar studiile secundare le-a urmat la Liceul „General Dragalina” din Oravița (1920-1928). A fost un elev foarte bun la învățătură, mereu premiantul clasei și al școlii, la examenul de bacalaureat susținut la Timișoara, în luna iunie 1928, reușind al doilea pe regiune. Între anii 1928 și 1932 a fost student, ca bursier pe toată durata studiilor (având și cantină gratuit), la Facultatea de Științe a Universității din București, licența luând-o, în anul 1932, la Facultatea de Științe naturale, cu mențiunea „foarte bine”, cea mai înaltă pe atunci. În anul școlar 1932-1933 a urmat cursurile Seminarului pedagogic universitar „Titu Maiorescu” din București, pe care l-a absolvit cu media generală 9,17¹.

„Confruntat cu presiunea crescândă din mediul universitar și al celui din biologie în special a materialismului și a darwinismului - scria fiul său, muzicologul Gheorghe Firca, s-a hotărât să se înscrie la Facultatea de Teologie a aceleiași Universități bucureștene, pe care a urmat-o, cu reducere de frecvență (datorită licenței în științe), în numai doi

---

* Preot dr. Ionel Popescu, *Iosefinul ortodox, contribuții monografice*, Ed. „Învierea”, Timișoara, 2012, p. 133-137.

¹*Cronica parohială*, p. 133.

ani (1932-1934)"². Teza de licență în Teologie, intitulată *Cosmogonia biblică și teoriile științifice* a susținut-o în primăvara anului 1934, obținând nota 10, mențiunea *magna cum laude*. În toamna aceluiași an s-a prezentat la examenul de *evaluare profesională* (capacitate preotească, n.n.) organizat la Academia Teologică din Caransebeș, pe care l-a promovat cu mențiunea „distins”.

La îndemnul profesorilor săi, Irineu Mihălcescu și Nichifor Crainic, Iova Firca s-a înscris la cursurile de doctorat în Teologie, a întocmit toate lucrările de seminar și a finalizat perioada doctorală cu aceeași mențiune de *magna cum laude*. Tema tezei de doctorat, *Creație și evoluție*, dezvăluie aceleași preocupări de a pune în acord creația divină cu descoperirile științei, infirmând, desigur, viziunea evoluționistă. Din cauză însă, cum însuși spunea, că „apologetica nu mai era de actualitate”, iar evenimentele politice nu mai făceau posibilă o asemenea opțiune teoretică, inclusiv din partea unui teolog, teza nu a mai fost niciodată susținută, deși lucrarea fusese terminată; a lucrat la ea aproape întreaga viață, apelând la o informație impresionantă în vederea aprofundării exegezei³.

S-a căsătorit cu Victoria, născută Pascotă (n. 19.01.1910), în satul Rusova Nouă, com. Nicolinț (Oravița), de profesie învățătoare și au avut doi copii: Gheorghe Bujor (n. 15.04.1935) și Viorica (n. la 20.02.1939).

Iova Firca a fost hirotonit diacon pe seama capelei aflate în reședința episcopală din Caransebeș, la 11 decembrie 1934, iar preot pentru parohia natală Cacova (Cacoveni) I, protopopiatul Oravița, la 13 aprilie 1935. Aici a slujit până la data de 1 august 1939, când a fost transferat la parohia Caransebeș III și mai apoi la Caransebeș II, unde a păstorit până la 1 august 1943, dată la care a fost transferat ca preot paroh la parohia Timișoara IV Iosefin⁴.

---

² Prof. dr. Gheorghe Firca, *Lucrări corale religioase*, Editura Arhiepiscopiei Timișoarei, Timișoara, 1998, *Cuvânt înainte*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Cronica parohială*, p. 33; Nicolae Corneanu, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Editura autorului, tiparul Tipografiei diecezane,

Pe parcursul celor nouă ani de activitate pastorală la parohia Timișoara Iosefin, vrednicul preot cărturar, cum l-a numit regretatul preot și profesor de Teologie Constantin Galeriu⁵, a revigorat toate sectoarele parohiale, a pus în rândulială gestiunea, inventarul și toată administrația, a reînființat corul, a contribuit, alături de ceilalți preoți, la realizarea *Mormântului Domnului*, lucrare sculpturală de o rară frumusețe, a înfrumusețat parcul și l-a împodobit cu o troiță și „a înființat, împreună cu colegii săi, o tipografie, în care s-au plasat banii parohiei amenințați cu devalorizarea”⁶. A activat apoi în cadrul „Oastei Domnului”⁶ și a susținut mai multe conferințe în Cacova, la Caransebeș, în cadrul *Astra*, la Timișoara, la Asociația studenților de la Politehnică, la Arad, în catedrala episcopală și la Lugoj, Oravița, Lipova⁷.

Ostenelile sale pe tărâm pastoral au fost răsplătite cu distincția de iconom, primită cu prilejul sfințirii catedralei mitropolitane din Timișoara, 6 octombrie 1946⁸.

La data de 1 septembrie 1952, preotul Iova Firca a fost transferat la parohia Timișoara Ronaț I, unde a funcționat până la 1 februarie 1953, când a fost mutat la parohia Timișoara V Mehala. Acolo a slujit doar până la data de 27 mai același an, când a fost suspendat din serviciu prin sentința Consistoriului Eparhial⁹. Sancțiunea i-a fost aplicată în urma unei discuții cu caracter *teoretic* ce a avut loc la o ședință de „îndrumare” interconfesională (unde a afirmat primatul lui Dumnezeu asupra păcii - „Dumnezeu fiind Bunul Suprem iar nu pacea, un

---

Caransebeș, 1940, p. 82; *Arhiva Parohiei Timișoara Iosefin*, dos. nr. 7/1946-1947

⁵ Părintele Galeriu, *Cuvânt înainte* la lucrarea *Cosmogonia biblică și teoriile științifice*, de preot Iova Firca, Editura Anastasia, București, 1998, p. 6

⁶*Cronica parohială*, p. 33

⁷*Cronica parohială*, p. 34

⁸ Firca, *op. cit.*

⁹*Cronica parohială*, p. 35

bun omenesc ce tot de la El decurge“) și a refuzului de a retracta cele susținute, fiind acuzat de nesupunere față de autoritatea ecleziastică¹⁰. Ne oprim puțin asupra cauzei disciplinare în care a fost judecat eruditul preot Iova Firca, pentru ca și preoții cei mai tineri să înțeleagă în ce atmosferă tensionată activau slujitorii Bisericii în perioada regimului comunist-ateu, cât era de supravegheată și de controlată Biserica în acele vremuri și ce consecințe grave suporta un slujitor al altarului care nu respecta întocmai doctrina materialist-științifică. Iată pe scurt ce s-a întâmplat.

Oficiul protopopesc Timișoara a înaintat un raport Centrului eparhial, în care se arăta că preotul Iova Firca se face vinovat de următoarele abateri:

- 1) la conferința preoțească din 28 aprilie 1953 a criticat titlul ales: „Pacea, bunul suprem al tuturor oamenilor și al tuturor popoarelor“, stabilit de Administrația Patriarhală, punând în discuție autoritatea centrală bisericească;
- 2) a absentat de la conferința interconfesională ținută la 23 martie 1953;
- 3) în predica ținută duminică, 22 martie 1953, nu a amintit nimic despre combaterea folosirii armei bacteriologice de către anglo-americani în Coreea;
- 4) a continuat să funcționeze în asociația desființată „Oastea Domnului“.

Acestea au fost, așadar, motivele care au determinat trimiterea preotului Iova Firca în judecata Consistoriului Eparhial. Preotul Firca le-a respins argumentat pe toate, invocând atât viciile evidente de procedură, cât și lipsa unor documente din dosarul cauzei, cum a fost, de pildă, referatul consilierului administrativ-bisericesc și înlocuirea acuzatorului la Consistoriul Eparhial, preotul Nicolae Mieș, inspector eparhial, cu consilierul administrativ-bisericesc.

---

¹⁰ Firca, *op. cit.*

În ceea ce privește acuzația principală, preotul Iova Firca arăta că la conferința preoțească a luat cuvântul „cu gândul să introducă în acele discuții ceva mai substanțial decât obișnuitele laude la adresa conferențiarului“. Critica sa - se spune în continuare - nu a avut scopul de a denigra pe cineva, ci a dorit să facă o precizare teologică a termenilor în care a fost formulată tema conferinței. Nu a pus în discuție, nu a contestat autoritatea bisericească și nu a vizat nicio altă autoritate. Pe de altă parte, se apăra afirmând că nu a cunoscut mecanismul formulării subiectelor pentru conferințele preoțești, pentru că dacă ar fi știut că tema a fost fixată de către Sfântul Sinod sau de Administrația Patriarhală, nu ar fi luat cuvântul.

Acuzarea, reprezentată de diaconul dr. Nicolae Corneanu, a susținut verbal pledoaria, spunând în rezumat că discuția iscată pe o temă teologică de protopopul Iova Firca în conferința preoțească din 28 aprilie 1953, a fost pentru acuzat un pretext de a-și manifesta atitudinea de totdeauna față de autoritatea bisericească. Pe el nu-l interesa atât lămurirea unui adevăr teologic, pe cât îl interesa demascarea conducerii Bisericii. Ca urmare, a părăsit linia ei de două ori milenară, din dorința de a se acomoda unor circumstanțe de moment. Ori, conducerea Bisericii care și-a trădat menirea ei, nu mai merită să fie respectată, nici ordinele și îndrumările ei executate. În acest sens - susținea acuzaarea - trebuiesc interpretate învinuirile care i s-au pus în sarcină preotului Iova Firca: neprezentarea la conferința de luptă pentru pace, neexecutarea dispoziției de a lămuri credincioșii asupra războiului bacteriologic, continuarea activității interzise pe linia „Oastei Domnului“.

Ținând seama de aceste împrejurări, cum și de altele mult mai grave, pe care acuzatorul preferă a nu le da în vileag din considerație pentru un purtător de haină preoțească, rezultă că preotul Iova Firca s-a situat în mod conștient pe o poziție în afara Bisericii, preferând să intre în conflict față cu conducerea superioară și să o dezavueze public. Pedepsa

cerută pentru aceste abateri a fost aceea de depunere din treapta preoției.

În apărarea sa, preotul Iova Firca a precizat că nimeni din cei aflați la conferință nu a avut impresia că el ar fi fost necuviincios față de autoritatea superioară bisericească, că ar fi voit să micșoreze prestigiul acesteia și să producă o stare de confuzie între preoți. De altfel, nimeni nu i-a pus în vedere vreodată că o chestiune pusă pe ordinea de zi a unei conferințe nu poate fi discutată și din punct de vedere teologic.

Hotărârea nr. 1/1953 adusă de Consistoriul eparhial în ședința din 14 august, arată că preotul Iova Firca a criticat titlul conferinței preoțești, atunci când a afirmat că pacea nu poate fi numită „bunul suprem al oamenilor“, deoarece, făcând acest lucru, am cădea în „dualism“ sau în „păgânism“. Ca atare, preotul în cauză se face vinovat de neascultare față de autoritatea bisericească și prin această faptă gravă „a produs confuzie” în rândurile preoțimii, așa cum se arăta și în actul nr. 4633/20 iunie 1953, al Patriarhiei Române.

Pentru curajul de a apăra învățătura de credință a Bisericii noastre, mistificată de activiștii comuniști, preotul Iova Firca, în loc să fie răsplătit, a fost sancționat de Consistoriul Eparhial cu „transferarea“¹¹.

În timpul suspendării și a opririi sale de la cele sfinte (1953-1954) a fost angajat ca zilier la topitoria de cânepă *Timiș* din Cărpiniș și a lucrat efectiv la centrul de colectare Moșnița Nouă, lângă Timișoara. Cazul său a ajuns, însă, la Consistoriul Central Bisericesc, de pe lângă Patriarhia Română, unde preotul Iova Firca și-a susținut cauza „în mod strălucit, stârnind admirația colegilor săi“. Anulându-se sancțiunea, preotul Firca a fost încadrat pe postul de preot catedral, la 1 aprilie 1954 și a slujit până la 1 ianuarie 1958, când a fost numit preot paroh la parohia Timișoara Cetate I, al

---

¹¹ Cf. Consistoriul Spiritual Eparhial Timișoara, Registrul de Sentințe și Hotărâri (1946-1955), p. 129-142

cărei lăcaș de cult era tot catedrala¹². Din anul 1969, până la pensionare, a slujit la parohia Otopeni, lângă București.

Pe lângă activitatea pastorală, preotul Iova Firca, „devotat slujitor al altarului și teolog de excepție”¹³, a funcționat ca profesor suplinitor de științe naturale la liceul din Oravița și tot ca profesor suplinitor la catedrele de Istoria Bisericii și de Teologie practică de la Academia Teologică din Caransebeș (1934-1935 și respectiv 1937-1943). În această calitate a predat: Introducere în Filozofie, Catehetică, Omiletică, Liturgică și Teologie Pastorală, Metodică și Didactică. Concomitent a fost profesor la Școala de cântăreți bisericești din Caransebeș, iar în anul școlar 1941-1942 a predat Filosofia și Sociologia la Liceul „Traian Doda” din Caransebeș și la alte școli din oraș, ai căror profesori titulari fuseseră înrolați în armată și trimiși pe front¹⁴.

După transferarea la Timișoara, nu fără unele tensiuni¹⁵, a fost profesor la Școala de cântăreți bisericești din oraș (1947-1948), ale cărei cursuri au fost ținute și în *casa culturală-parohială* Timișoara Iosefin, a fost numit președinte al Consistoriului Eparhial (de la 7 septembrie 1948 și până la 1 februarie 1951), apoi a deținut funcția de protopop delegat al protopopiatului Timișoara (1 februarie 1951 - 1 aprilie 1952) și a fost ales membru în Adunarea Eparhială¹⁶.

În afara celor menționate deja, preotul Iova Firca s-a remarcat, încă din tinerețe, ca un entuziast susținător al

---

¹² *Cronica parohială*, p. 35

¹³ Mitropolitul Nicolae al Banatului, *Precuvântare* la volumul citat *Lucrări corale religioase*.

¹⁴ *Cronica parohială*, p. 34; preot prof. Ionel Popescu, *Seminarul teologic „Ioan Popasu” și Liceul „Traian Doda”. Colaborări și interferențe*, în rev. „Altarul Banatului”. Timișoara, anul VII, (XLVI), nr. 1-3 (ianuarie-martie) 1996, p. 88-94; dr. Roșu Laurențiu Ovidiu, *Activitatea Academiei Teologice Ortodoxe din Caransebeș în anul școlar 1941- 1942*, în vol. *Taină și Mărturisire*, Editura Episcopiei Caransebeșului, Caransebeș, 2011, p. 336-337; Vasile Petrica, *Academia Teologică Ortodoxă Română Caransebeș* (1927-1948), Ed. David Press Print, Timișoara, 2014, p. 178

¹⁵ *Ibidem*, p. 179

¹⁶ *Ibidem*, p. 35

„idealurilor naționale ce au dominat cele mai bune spirite ale perioadei interbelice“, implicându-se și pe tărâm social-cultural. Astfel, în timpul anilor de liceu, a înființat, la Oravița, Societatea „Propășirea“, ce-și propunea „luminarea poporului“. Nu s-a înrolat politic și a avut o atitudine intransigentă față de mișcările extremiste, de dreapta sau de stânga, fapt pentru care a avut de suferit. Așa de pildă, în timpul păstoririi la Caransebeș a refuzat să sfințească un steag al „Gărzii de Fier“, fapt pentru care a fost amenințat cu „înscriserea pe lista neagră“ a oponenților unui regim ce urma „să facă ordine“ după declanșarea rebeliunii legionare, iar despre problemele cu regimul comunist-ateu s-a arătat mai sus¹⁷.

Pregătirea teologică și științifică de excepție l-a ajutat pe preotul Iova Firca să elaboreze mai multe lucrări, pe care le-a publicat în volum și în revistele de specialitate: „Anuarul Academiei Teologice“ și „Foaia Diecezană“ din Caransebeș, „Biserica Bănățeană“, „Duh și Adevăr“ și „Mitropolia Banatului“ (în continuare M.B.) din Timișoara, „Biserica Ortodoxă Română“, București. Amintim aici: *Dogmă, cult și artă*, în „Anuarul Academiei Teologice“ din Caransebeș, 1919-1939, p. 20-56; *Argumentul antropologic pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu*, în „Anuarul Academiei Teologice“ din Caransebeș, 1939-1940, p. 109-144 (și extras); *Cosmogonia biblică și teoriile științifice*, Caransebeș, 1940¹⁸;

---

¹⁷ Firca, *op. cit.*

¹⁸ Această lucrare a fost reeditată cu binecuvântarea mitropolitului Nicolae Comeanu al Banatului, la Editura „Anastasia“, București, 1998, cuvântul înainte fiind semnat de pr. prof. Constantin Galeriu. Studiul preotului Iova Firca - arăta părintele Galeriu - „aduce în fața generației de astăzi, ca pe reamintire care obligă, o nouă dovadă despre nivelul cultural și efervescența creatoare la care ajunsese Teologia românească în perioada interbelică [...]. El se dovedește interesant nu numai pentru teolog, dar și pentru orice intelectual onest cu preocupări religioase, filosofice sau științifice, care ar dori să capete o îndrumare, într-o problematică adeseori prezentată tendențios și unilateral, mai ales sub presiunea ideologiei marxiste“ (p. 6); *Creație și evoluție*, teză de doctorat, îndrumată de Irineu Mihălcescu și Nichifor Crainic, dar rămasă până acum în manuscris; un masiv volum de predici, tot în manuscris, unele publicate în revistele

Acatistul Sfântului Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș; Problematika iconoclasmului, de Leonid Uspensky (trad. din limba franceză), în rev. „Mitropolia Banatului“, Timișoara, anul XV, nr. 13/1965, p. 91-122; *Liturghiile ortodoxe și misa catolică*, în rev. „M.B.”, Timișoara, anul XIX, nr. 7-9/1969, p. 445-482; *Unde a fost Cogheonul*, în rev. „M.B.” Timișoara, anul XXX, nr. 1-3/1980, p. 43-58; *Asceza la geto-daci*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română“, București, anul XCVII, nr. 7-8/1980, p. 782-798. La acestea se adaugă lucrările rămase în manuscris: *Creație și evoluție*, teză de doctorat, îndrumată de Irineu Mihălcescu și Nichifor Crainic și un masiv volum de predici, din care doar unele au fost publicate în revistele bisericești etc.¹⁹

La 29 octombrie 1980, preotul Iova Firca a plecat „din moarte la viață“ și „de pe pământ le cer“. El ne-a lăsat, însă, o frumoasă moștenire teologică, culturală și pastorală, dar mai ales o pildă de curaj, de dăruire și de apărare a adevărului revelat al credinței noastre dreptmăritoare, în vremea când mulți alți mărturisitori, clerici și mireni, erau târâți și umiliți prin „lagăre, închisori și deportări“.

---

bisericești; *Acatistul Sfântului Ierarh Iosif cel Nou de la Partoș*, ale cărui moaște sunt depuse în catedrala mitropolitană din Timișoara; *Problematika iconoclasmului* de Leonid Uspensky (trad. din limba franceză), în rev. *Mitropolia Banatului*, Timișoara, anul XV, nr. 13/1965, p. 91-122; *Liturghiile ortodoxe și misa catolică*, în rev. „M.B.“, Timișoara, anul XIX, nr. 7-9/1969, p. 445-482; *Unde a fost Cogheonul*, Păcurariu, *Dicționarul teologilor...*, p. 182-183; *Cronica parohială*, p. 32-35; Firca, *op. cit.*

¹⁹ În „Foaia Diecezană” de la Caransebeș publicat următoarele articole: 24 ianuarie, nr. 5/1938, p. 7-8; Cuvânt la Duminica a III-a a sfântului și Marelui Post, nr. 15/1938, p. 4-6; Natur ca materie de Religione, nr. 20/1938, p. 5-6; 21, p. 4-5; nr. 23, p. 4-5; Predică la ziua sfântului Ioan Botezătorul, nr. 2/1938, p. 6-18; Pe urmele hoardelor, nr. 40/1941, p. 1-3; Individualismul reacționist, nr. 43/1942, p. 3-6, cf. Petrica, p. 181.

BANATUL ȘI BĂNĂȚENII ÎN „REVISTA DE ISTORIE” (1974-1980)

*Prof. Petre Barangă,
Prof. Rodica Barangă*

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, România se găsea într-o situație fără ieșire: armata sovietică ocupase țara, iar consilierii sovietici pregăteau, pas cu pas, preluarea puterii de către cei aproximativ 1 000 de comuniști și transformarea României în stat comunist după modelul URSS.

După acapararea totală a puterii politice, comuniștii au trecut la stalinizarea rapidă a statului. În domeniul vieții intelectuale, *revoluția culturală* avea ca obiectiv important *reconsiderarea, în spirit marxist-leninist, a evenimentelor, operelor și figurilor reprezentative din trecut*, iar asta se putea face doar prin *rescrierea istoriei* pe baza materialismului dialectic și istoric¹.

Prin Decretul nr. 148 din 14 iulie 1948, Prezidiul Marii Adunări Naționale a hotărât desființarea tuturor institutelor de istorie tradiționale din România – Institutul de Istorie Națională, Institutul pentru Studiul Istoriei Universale, Institutul de Cercetări Balcanice și Institutul de Istorie Bizantină, toate patru cu sediile în București, Institutul de Istorie Națională și Centrul de Studii Transilvănene din Cluj, Institutul de Istorie Națională din Iași, ș.a. – locul lor fiind luat de nou înființatul *Institut de Istorie al Republicii Populare*

---

¹ Mihail Roller, *Pe drumul revoluției noastre culturale*, în „Lupta de clasă”, seria a V-a, nr. 2, octombrie-decembrie 1948, pp. 97-110; Marin Radu Mocanu, *Cenzura comunistă (documente)*, Editura Albatros, București, 2001, p. 66

Române, plasat sub egida Ministerului Învățământului Public². La 28 decembrie 1948 acesta a trecut sub egida Academiei RPR cu numele *Institutul de Istorie al Academiei RPR*. În primăvara anului 1949 i s-a adăugat noua Secție de Filosofie și numele i s-a schimbat în *Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei RPR*, dar a revenit la numele anterior în 1953, când Filosofia a primit propriul institut.

Odată cu vechile institute și-au încetat apariția și revistele lor de istorie, unele cu prestigiu european, în locul lor fiind impuse „Analele Româno-Sovietice. Buletin de știință și filosofie al Institutului Cultural Româno-Sovietic” (1946-1949), urmate de „Analele Româno-Sovietice” cu două serii: „Seria istorie-filosofie” (1949-1951) și „Seria istorie” (1953-1963). Dar conducerea politică a României a hotărât ca **principala revistă de istorie** să fie „Studii”, subintitulată „Revistă de știință-filosofie-arte” (nr. I, 1948), apoi „Revistă de știință și filosofie” (de la nr. I, 1949), „Revistă de istorie și filosofie” (de la nr. III, 1949) și „Revistă de istorie” (de la nr. I, 1955, până la ultimul număr, 6, din 1973). La început a avut apariție trimestrială, iar din 1955 au apărut câte șase numere anual. „Studii” a debutat ca *revistă ideologică generală*, dar a devenit *revistă de istorie* în care au publicat, pe lângă activiștii de profesie, majoritatea istoricilor importanți aflați atunci în activitate.

În „Studii” s-au publicat *noile teze privind trecutul românesc*, elaborate de activiștii Secției de Propagandă și Agitație a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, condusă de Iosif Chișinevschi și Leonte Răutu. Directivele pentru rescrierea istoriei erau transmise prin *articole programatice*, anonime sau semnate, în primii ani, de Mihail Roller și Petre Constantinescu-Iași. „Studii” este oglinda istoriografiei acelor vremuri. Revista a găzduit, pe lângă articole de linie, multe studii istorice solide, neinfestate

---

² Prezidiul Marii Adunări Naționale, *DECRET nr. 148 din 14 iulie 1948 pentru organizarea și funcționarea Institutului de Istorie al R.P.R.*, în „Monitorul Oficial”, anul CXVI, Partea I-a, nr. 161, joi 15 iulie 1948

de ideologie, precum și recenzii de ținută ori polemici interesante.

Începând cu numărul 2 din 1970, „Studii” iese de sub patronajul Academiei Republicii Socialiste România, Secția de Științe Istorice, și trece la nou înființata Academia de Științe Sociale și Politice a RSR, Secția de Istorie și Arheologie.

La începutul anului 1972 se schimbă componența Comitetului de redacție și apar noutăți în ce privește viitorul revistei „Studii”: „...**principala revistă de istorie** din țară [...] principala tribună de manifestare științifică, de orientare de pe pozițiile marxist-leniniste, de tratare a problemelor majore de istorie a României, a momentelor și personalităților de seamă din istoria patriei și universală [...]. Principalul organ central din țară [...] propunem schimbarea titlului revistei întrucât denumirea de <<Studii>> e generală, nesemnificativă, având justificare când a apărut și în anii de început; în prezent numeroase reviste științifice – nu numai din domeniul social, ci și tehnic, medical, agrar etc. – încep cu acest titlu [...] **propunem ca revista noastră să se numească <<Revista de istorie>>**, care e de altfel și subtitlul ei actual. Avem deci certitudinea că schimbarea titlului revistei va fi însoțită și de ridicarea nivelului ei științific și ideologic [...].

Principala publicație de istorie din țară și care ocupă un loc bine definit în frontul ideologic – în condițiile unor exigențe sporite – are pe lângă **un rol important din punct de vedere științific-documentar și unul ideologic-politic militant**. Din această cauză este necesar să apară în revistă materiale bine alcătuite din punct de vedere documentar și ca interpretare. Ea trebuie să reflecte în paginile sale problemele complexe ale istoriei P.C.R., cele ale istoriei contemporane în plină analiză și dezbateri, ale construcției socialiste, politica internă și externă a României și altele [s.n.]”³.

---

³ Ion Apostol, *Din activitatea noului Comitet de redacție al revistei „Studii”*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 25, 3, 1972, pp. 601-628

Studiul de față este o continuare a celui pe care l-am dedicat prezenței Banatului și bănățenilor în revista „Studii”⁴. În „Revista de istorie”, alături de materiale care fac cinste istoriografiei, au apărut editoriale, articole și studii scrise la comandă, impregnate de ideologie și propagandă comunistă. Spre meritul lor, istoricii bănățeni care au publicat în revistă nu au transformat istoria în ideologie.

„Revista de istorie” și-a îndeplinit fără preget rolurile încredințate de partid pentru recuperarea ideologică a trecutului, legitimarea sacrificiilor prezentului și a promisiunilor viitorului. În același timp, revista este un barometru al evoluțiilor istoriografiei române de-a lungul ultimilor 15 ani ai regimului comunist.

Schimbarea de titlu, de la „Studii. Revistă de istorie”, la „Revista de istorie”, începând cu primul număr din 1974, nu a afectat cu nimic sarcinile revistei și direcția urmată până atunci. Trecerea s-a făcut aproape nebăgată în seamă, doar o notă în subsolul primei pagini relua mesajul scris și în ultimul număr din 1973: „Începând din ianuarie 1974 <<Studii. Revistă de istorie>> va apare în continuare cu titlul <<Revista de istorie>>”, greșeala din exprimare fiind corectată în numărul următor, nota fiind menținută în toate numerele din 1974 și 1975.

În primul an al „Revistei de istorie” și în primele șapte numere din anul următor nu găsim nimic despre Banat și bănățeni! Primul istoric bănățean care publică în revistă este I. D. Suci, angajat la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București. Subiectul se referă la „una dintre cele mai controversate personalități ale literaturii române”, luministul Dimitrie Țichindeal (1775-1808), născut în Banat, la Becicherecu Mic, învățător, preot și profesor. A tradus cărți din limba sârbă, fabulele traduse după Dositej Obradovic au fost interzise de Consiliul locotențial din Budapesta la cererea

---

⁴Petre Barangă, Rodica Barangă, *Bănățenii și Banatul în revista „Studii”*, în „Restituiri bănățene”, VII, 2019, pp. 409-456

Congregației nobililor din Torontal și Timiș (decembrie 1814) fiindcă învățăturile care le însoțeau contestau monarhia absolutistă și sistemul feudal, proclamau egalitatea oamenilor, cereau luminarea maselor și afirmau unitatea poporului român. Cartea cu fabule „induce în eroare poporul neștiutor și mai ales tineretul”, așa că volumul a fost interzis. Acest volum și militantismul în favoarea ortodoxiei române i-au adus lui Țichindeal pierderea postului de la Preparandia din Arad⁵.

Tot I. D. Suciu este autorul recenziei unei lucrări a lui Aurel Țintă, care își publică, la Editura Facla din Timișoara, teza de doctorat despre primul val al colonizărilor habsburgice în Banat, între 1716-1740. Suciu este destul de critic față de autorul lucrării: „<<Conflictele>> dintre coloniști și administrația habsburgică din Banat sunt exagerate de autor [...]. Acțiunea de catolicizarea a Banatului a fost foarte intensă în această perioadă, dar aceasta e necunoscută autorului [...]. Desigur că concluziile la care ajunge autorul sunt valabile și merită toată atenția. Dar era mult mai bine și mai științific dacă autorul n-ar da impresia că el e primul care afirmă aceste lucruri.”, reproșându-i lui Țintă că nu menționează contribuțiile lui Silviu Dragomir și C. Grofșoreanu cu privire la colonizări. Suciu precizează: „Din fiecare capitol se resimte că autorul nu stăpânește epoca, nu e familiarizat cu istoria Banatului, n-a consultat direct documentele și, din acest motiv, nu scoate în evidență părțile esențiale. [...] Nefiindu-i familiară istoria Banatului, autorului îi scapă multe greșeli de detalii...”⁶.

Și cel de-al treilea material este scris tot de Suciu. Este o însemnare pe marginea apariției unei lucrări care „.... umple un gol resimțit în istoriografia română. Ea va constitui pentru mulți ani încă, de acum încolo, punctul de plecare al celor ce

---

⁵I. D. Suciu, *Luministul Dimitrie Țichindeal*, în „Revista de istorie”, tom 28, 1975, 8, pp. 1253-1258

⁶*Idem, AUREL ȚINTĂ, Colonizările Habsburgice în Banat, 1716-1740*, Timișoara, Edit. Facla, 1973, 215 p., în RDI, tom 28, 1975, 11, pp. 1764-1767

se ocupă de istoria Banatului”. Este vorba de *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat* întocmită de Nicolae Stoicescu, colegul de Institut al lui Suciu, lucrare care are multe merite, începând cu metoda de lucru și cu folosirea materialului edit și inedit la care a apelat autorul. Suciu aduce „unele rectificări și adaosuri care sperăm să-i folosească autorului la o viitoare ediție”⁷.

Arheologul Radu Vulpe a publicat prima parte a unui studiu despre cercetările tracologice în România și la capitolul „Începuturile cercetărilor moderne asupra dacilor și geților” amintește contribuțiile preotului Nicolae Stoica de Hațeg (1795-1832), juristului „Damaschin Bojincă (1801-1869), care, originar din Banat, a devenit profesor la Iași unde a publicat un bun studiu numismatic”, generalului „N. Cena (1844-1922), care a făcut săpături la Mehadia”. După care, la „Cercetările despre daci în Transilvania la începutul secolului XX”, precizează că „... antichitățile din Banat, în special cultura din epoca bronzului de la Vatina [din Banatul sârbesc, n.n.], au fost studiate de Felix Milleker, care a publicat rezultatele cercetărilor sale într-o serie de rapoarte” [tipărite la Vârșeț, n.n.]⁸.

Suciu revine în revistă cu un documentar dedicat unei probleme dintr-o epocă pe care nu o stăpânește bine. Folosind diverse documente, ajunge la concluzia că „... în Tabula Peutingeriană apar două localități cu același nume: Tibiscum = Jupa, de lângă Caransebeș și Tibisco pe primul drum de la Viminacium spre Dacia”, acesta din urmă fiind pe locul actualului oraș Timișoara⁹. A primit destul de repede replica

---

⁷ *Idem*, NICOLAE STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, 1973, 192 p., în Rdl, tom 29, 1976, 2, pp. 307-308

⁸ Radu Vulpe, *Începuturile cercetărilor moderne asupra dacilor și geților (I)*, în Rdl, tom 29, 1976, 6, pp. 809-840

⁹ I. D. Suciu, *Contribuții la problema continuității: castrul Timiș*, în Rdl, tom 29, 1976, 7, pp. 1051-1058

de la specialiștii competenți în domeniu, care au demonstrat, cu dovezi, existența singurului Tibiscum la Jupa, lângă Caransebeș¹⁰.

O însemnare pe două pagini aduce amănunte despre o masivă lucrare a profesorului lugojean Gheorghe Luchescu dedicată orașului Lugoj. Monografia oferă date din istoria orașului, din dezvoltarea economică, socială și culturală, despre marile personalități artistice și culturale¹¹.

Originar din Banat și școlit la Cluj, tânărul istoric Costin Feneșan ne oferă un studiu de mare acribie privind un capitol din evoluția culturală a Banatului medieval. Bazat pe un vast material documentar studiul „... își propune să prezinte – pe baza matricolelor universitare – frecventarea universităților străine de către studenții din Banatul istoric, împreună cu o serie de aspecte care decurg din acest fenomen cu importante implicații culturale”. Perioada studiată se întinde de la sfârșitul secolului al XIV-lea, până în anul 1552. Aflăm că, atunci, 173 de studenți au frecventat 8 universități: 107 la Viena, 55 la Cracovia, 3 la Wittenberg, 3 la Bologna, 2 la Paris, 1 la Praga, 1 la Padova, 1 la o universitate italiană incertă. Feneșan oferă tabele cu repartizarea pe localități și universități a studenților bănățeni, cu studenții care au peregrinat între universități, cu gradele academice obținute și universitățile unde au fost obținute aceste grade. Sunt date despre cuantumul taxelor universitare și cu numărul de studenți în fiecare deceniu al perioadei studiate. În anexă publică lista cu numele studenților, locul de proveniență, anul, universitatea și gradul obținut de către fiecare¹².

---

¹⁰ Petru Bona, Richard Petrovsky, *Tibiscum și drumurile romane în Banat. Însemnări pe marginea unui articol*, în „Studii și Comunicări de Etnografie-Istorie”, Caransebeș, II, 1977, pp. 377-378

¹¹ Marian Stroia, *GHEORGHE LUCHEȘCU, Lugojul cultural-artistic*, Timișoara, 1975, 418 p., în RdI, tom 29, 1976, 7, pp. 1101-1102

¹² Costin Feneșan, *Studenți din Banat la universitățile străine până la 1552*, în RdI, tom 29, 1976, 12, pp. 1945-1965

I. D. Suciu publică apelul președintelui Partidului Național al Românilor din Transilvania și Ungaria pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor din România, tipărit în „Gazeta de Duminecă”, 1907, IV, nr. 17, duminică 5 mai, pp.1-3. Pop de Băsești pune la dispoziția presiului de la <<Crucea Roșie>> din București, suma de 1 000 – una mie – coroane” și solicita guvernului român clemență față de arestați și măsuri care să amelioreze viața țăranilor. Apelul a fost preluat în multe gazete, inclusiv în „Drapelul” din Lugoj¹³.

În 1977 revista deschidea rubrica „În întâmpinarea centenarului independenței de stat a României”. Sub acest generic, în numărul 3 Ioan Dimitrie Suciu revine cu un studiu despre atitudinea românilor bănățeni față de războiul de independență al României. Suciu începe prin a prezenta măsurile impuse, după Unirea Principatelor Române, de către generalul Coronini, guvernatorul Banatului, nemulțumit de marele entuziasm produs în Banat de acest eveniment istoric: să se reducă contactele bănățenilor cu cei din Principate, pașapoartele să fie eliberate „cu ce mai mare zgârcenie” și călătorii „care nu pot prezenta o justificare precisă a șederii lor în Banat vor fi expulzați”. Cu toate acestea, la 24 ianuarie se sărbătorea ziua Unirii. Se dă exemplu serbarea din 1864 la care au participat „toți frunțașii vieții politice bănățene: frații Anton și George Mocioni, Vincențiu Babeș, Emanoil Gojdu”. În acea iarnă, Banatul fiind zguduit de o puternică foamete datorată secetei din 1863, frunțașii românilor au cerut ajutor guvernului de la București. Acolo, Parlamentul a votat un ajutor de 6 000 de galbeni oferit consului Austriei la București pentru a fi folosiți la cumpărarea cerealelor pentru toți locuitorii Banatului, indiferent de naționalitate. Se amintește decretul locotenenței domnești din România prin care, la 1 aprilie 1866, s-a înființat Societatea Literară, viitoarea Academie Română,

---

¹³ I. D. Suciu, *Apelul lui George Pop de Băsești pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor țăranilor din răscoala de la 1907*, în Rdl, tom 30, 1977, 2, pp. 231-236.

care grupa români din toate provinciile, Banatul fiind reprezentat de Andrei Mocioni și Vincențiu Babeș. Ziarul „Albina”, officios al Partidului Național Român din Banat și Ungaria, promova „dacoromânismul spiritual”, iar deputații bănățeni din Dieta Ungariei făceau interpelări parlamentare pentru susținerea statului român. Se amintesc intervențiile repetate, dar fără succes, ale guvernului român pe lângă împăratul Franz Joseph pentru a-i permite generalului bănățean Traian Doda să fie numit comandant suprem al armatei române. Se dau exemple de femei din Banat și Arad – Ersilia Sturza, Elena Țăranu, Iulia Rotaru, Victoria Maxim – care au lansat apeluri pentru „ajutorarea bravilor ostași din România” implicați în războiul de independență. În 41 de orașe și comune din Banat s-au lansat liste de subscripție pe care apar toți fruntașii românilor din acea vreme, dar și un număr impresionant de învățători, preoți, comercianți și țărani, mulți oferind sume impresionante, de exemplu, Alexandru Lebu din Cacova (azi, Grădinari, Caraș-Severin) a subscris 200 franci aur, iar soția lui a donat un mare număr de cămăși. Suciu umple două pagini cu numele celor implicați în astfel de acțiuni. Obținerea independenței României a avut ecou puternic în Banat. Autoritățile locale raportau înmulțirea cazurilor de nesupunere din partea românilor bănățeni. Preotul ortodox român din Orșova, Mihai Popovici, dar și cinci învățători confesionali de la sate au fost anchetați pentru activități ostile contra statului austro-ungar. Suciu povestește și primirea emoționantă a lui Mihail Kogălniceanu, în drum spre Congresul de la Berlin, în gara Orșova, organizată de Reuniunea română de cântări din Lugoj în frunte cu Coriolan Brediceanu¹⁴.

În secțiunea „Viața științifică” a revistei, I. D. Suciu ne dă o informație mai aparte prin pitorescul ei. În comuna Gârliște, județul Caraș-Severin, în zilele de 11-12 decembrie 1976 a avut loc o Sesiune de comunicări științifice, însoțită de

---

¹⁴*Idem, Solidarizarea românilor bănățeni cu războiul de independență, în RdI, tom 30, 1977, 3, pp. 397-412*

o interesantă expoziție de documente, dedicată istoricului și luptătorului unionist Damaschin Bojincă, născut în urmă cu 175 de ani în această localitate. Au fost susținute opt comunicări de către I. D. Suciu, Victor Țircovnicu, Nicolae Bocșan, Gh. Ciulei, Petru Oaldea, Valeriu Leu, George Chiriac și Pavel Bellu¹⁵.

În 1977 debutează cel mai prolific istoric bănățean la „Revista de istorie”: la rubrica „Însemnări”, Victor A. Neumann comentează pe marginea apariției celui de-al treilea volum al unei lucrări care „... se recomandă a fi o importantă sursă de cunoaștere asupra unei perioade în care marile contradicții între națiunile ce luptă pentru eliberare și progres și vechile imperii absolutiste multinaționale, ies tot mai pregnant în evidență”¹⁶.

O lungă analiză topo-cartografică aplicată pe *Tabula Peutingeriana*, hartă de tip „itineraria” romană, întreprinde C. Răileanu care, pornind de la documentarul publicat de I. D. Suciu într-un număr anterior al revistei, încearcă să demonstreze că cele două „Tivisco” de la capetele a două drumuri de pe hartă existau cu adevărat și, invocând argumente toponimice din secolele XVIII-XIX, că drumul Lederata-Tivisco de pe *Tabula* este Rama-Timișoara și nu Rama-Jupa, deci „Tivisco – Timișoara este o realitate”¹⁷!

Ultima apariție în revistă a lui I. D. Suciu care, bolnav fiind și pensionându-se, a preferat să acorde atenție altor proiecte ce țineau, în special, de subiecte religioase, este o analiză a revistelor muzeelor județene de istorie din Reșița,

---

¹⁵I. D. S., *Sesiunea științifică Damaschin Bojincă*, în Rdl, tom 30, 1977, 4, pp. 765-766

¹⁶Victor A. Neumann, *** *George Bariț și contemporanii săi*, vol. III, Ediție îngrijită de Ștefan Pascu, Iosif Pervain (coordonatori), Ioan Chindriș, Dumitru Suciu, Gelu Neamțu și Mircea Popa, București, Edit. Minerva, 1976, 498 p. + 14 pl., în Rdl, tom 30, 1977, 9, pp. 1753-1755

¹⁷C. Răileanu, *Tabula Peutingeriană și „Tivisco” – Timișoara*, în Rdl, tom 30, 1977, 12, pp. 225-2251

Timișoara și Arad. Numerele analizate, apărute la intervale apropiate, sunt comparate prin „seriozitatea studiilor, ținuta științifică și stadiul cercetărilor din județul respectiv”. După ce trece în revistă studii semnate de Gheorghe Lazarovici, Florin Medeleț, I. I. Russu, D. Protase, Doina Benea, N. Gudea, V. Boroneanț, I. Uzum, Costin Feneșan, N. Bocșan ș.a., Suciuc apreciază că „Banatica” din Reșița „... încearcă să dea studiilor apărute un nivel științific ridicat care au impus-o în viața istorică a țării.

E regretabil că nu putem spune aceleași cuvinte și despre revista muzeului din Timișoara, care se intitulează atât de pretențios <<Muzeul Banatului>>. Având un cuprins eclectic, cu studii de un conținut minor, cu unele excepții onorabile, dar și acelea nefiind semnate de localnici, revista muzeului timișorean are nivelul științific scăzut, în ciuda faptului că are într-un important centru universitar. Faptul e cu atât mai dureros cu cât Muzeul din Timișoara are tradiția glorioasă a eminentului cercetător, arheolog și artist, Ioachim Miloia, care a redactat singur, admirabila revistă <<Analele Banatului>>”. Printre semnatarii din „Tibiscus” sunt Gh. Lazarovici, Dorin Popescu, Marius Moga, I. H. Crișan, N. Gudea, D. Benea, Adrian Bejan, Costin Feneșan, Elena Borugă, Mihai Ziman, William Marin, Vasile Dudaș. Apoi, Suciuc apreciază faptul că revista din Arad se bazează pe cercetătorii din județ, considerând că „... acesta e rostul publicațiilor muzeelor, de a promova valorile și trecutul local, iar nu de a apela la cercetătorii de la București, Cluj sau alte centre, spre a-și plasa articolele nepublicabile în alte reviste.

Bogăția și varietatea cuprinsului, felul concis și științific de tratare a materialului, ineditul subiectelor abordate, precum și bogatul material arhivistic folosit, fac din revista muzeului din Arad un prețios auxiliar la nivelul secolului nostru”. Printre autorii materialelor sunt Petre I. Roman, Egon Dorner, Mircea Zdroba, V. Boroneanț, Eugen Gluk, Geza Kovach, Otto Greffner, Mircea Timbus, Liviu Mărghitan, Nicolae

Roșuț, Alexandru Porțeanu. Concluzia lui Suci: „Atât <<Banatica>> cât și <<Ziridava>> se impun prin înaltul nivel științific, printr-o ținută îngrijită cât și prin varietatea și noutatea articolelor. Ținuta sobră face din cele două reviste <<Banatica>> și <<Ziridava>> un exemplu de onestitate științifică”¹⁸.

Încă un tânăr istoric bănățean își arată calitățile într-un studiu care se citește cu sufletul la gură: Ioan Hațegan abordează un subiect puțin cercetat până atunci¹⁹, prezentând rolul Banatului și al lui Filippo Scolari în luptele antiotomane de la cumpăna secolelor XIV-XV. Astfel, aflăm că primele contacte ale acestei regiuni cu turcii otomani au avut loc pe la 1366-1367, urmate de repetate incursiuni de jaf ale turcilor, dar și replici ale regatului Ungariei. Filippo (Pippo) Scolari, născut în 1369 la Tizzano, lângă Florența, s-a educat pentru a deveni negustor dar, aflat cu afaceri în Ungaria, a câștigat încrederea episcopului primat din Esztergom/Strigoniu și s-a stabilit aici. Calitățile de administrator l-au propulsat la curtea regelui Sigismund de Luxemburg (1387-1437). S-a căsătorit cu o localnică, Barbara de Ozora, dintr-o localitate aflată între Dunăre și Balaton, folosind numele acesteia în titlul său: Pippo de Ozora. Primește mai multe funcții și, pe lângă calitățile administrative, dovedește calități militare de excepție, așa încât în 1404 ajunge comite de Timiș, Banatul fiind atunci o regiune cu potențialul uman și militar asigurat de cnezii români și numeroasele cetăți capabile să se opună atacurilor otomane dinspre Dunăre. Pippo Spano conduce armata regală

---

¹⁸I. D. Suci, „*Banatica*”, III, Reșița, 1975, 401p.; „*Tibiscus*”, IV, Timișoara, 1975, 362 p+XXIII planșe; „*Ziridava*”, VI, Arad, 1976, 504 p., în Rdl, tom 31, 1978, 3, pp. 544-550

¹⁹Ioan Hațegan, *Pippo Spano și lupta antiotomană în Banat în primele decenii ale secolului al XV-lea*, în “Studii și Comunicări. Etnografie-Istorie”, Caransebeș, II, 1977, pp. 389-402; Adolf Armbruster, *Un aliat italian al domnilor români - Pippo Spano*, în „Magazin istoric”, anul XI, nr. 2 (119), februarie 1977, pp. 42-44

victorioasă în Bosnia primind, în 1408, Ordinul Dragonului, apoi și funcția de ban de Severin. Dovedește reale calități diplomatice în tratativele cu Mircea ce Bătrân și Ștefan Lazarevic, despotul Serbiei, ca și în misiunea diplomatică de la curtea papei Ioan al XIII-lea, în 1410, ori la Conciliul Ecumenic de la Constanța (Elveția) în 1414. Face parte din Consiliul de Regență instituit între 1414-1418, când Sigismund de Luxemburg a călătorit în apusul Europei. S-a implicat în războaiele husite din 1420-1422. Colaborează cu domnul Țării Românești Dan al II-lea și, din 1423, are o serie de expediții victorioase contra turcilor. Problemele de sănătate l-au răpus în 27 decembrie 1426, la Lipova²⁰. Manuscrisul unei ample lucrări dedicată lui Filippo Scolari, terminat de Hațegan în 1977, a traversat o lungă odisee pe la editurile Militară și Facla, văzând lumina tiparului abia după 20 de ani²¹.

La rubrica „Însemnări”, Victor A. Neumann semnalează apariția unui instrument de lucru indispensabil pentru cercetătorii istoriei culturii și literaturii române moderne: bibliografia analitică „Românii în periodicele germane din Transilvania”, între anii 1778-1840. Cel care a început, la Cluj, lucrul la bibliografie a fost Lucian Blaga, au continuat munca Ana Ciurdariu și Aurel Sasu²².

Rubrica „Documentar” găzduiește un material scris de Gheorghe Naghi despre un moment important în lupta românilor din Banat împotriva anexării la Ungaria: conferința națională a bănațenilor din „... 18-19 noiembrie 1860 la Timișoara, convocată de Andrei Mocioni, sub președinția episcopului Alexandru Dobra și în prezența comisarului Mensdorff-Pouilly”. Autorul folosește două scrisori inedite

---

²⁰Ioan Hațegan, *Banatul și începuturile luptei antiotomane (1389-1426). Rolul lui Filippo Scolari*, în RdI, tom 31, 1978, 6, pp. 1025-1039

²¹*Idem, Filippo Scolari. Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Editura Mirton, Timișoara, 1997, 214 p.

²²Victor A. Neumann, *** *ROMÂNII ÎN PERIODICELE GERMANE DIN TRANSILVANIA*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 238 p., în RdI, tom 31, 1978, 6, pp. 1117-1118

semnate de Mocioni, ambele adresate lui Dobra, prima fiind invitația la conferința de la Timișoara, iar a doua propunerea ca Dobra să ducă împăratului, la Viena, memoriul cu 12 000 de semnături prin care românii respingeau anexarea Banatului la Ungaria și cereau ca, dacă nu poate fi acceptată organizarea ca provincie autonomă, „să fie încorporat la Marele Principat al Transilvaniei”. Împăratul Francisc Iosif nu a ținut seamă de memoriul bănățenilor și „... prin rezoluția din 27 decembrie 1860 decretează încorporarea Banatului la Ungaria pe motivul pretențiilor de drept public ale coroanei ungare asupra acestei provincii”²³

Din „Însemnări” aflăm că Nicolae Roșu și Nicolae Țirioi au editat scrierile publicistului bănățean Cassian R. Munteanu, participant la bătălia de la Mărășești din vara anului 1917. Cartea grupează amintiri, mărturii, fotografii, versuri și articole politice ale tânărului bănățean care și-a terminat viața înainte de a împlini 30 de ani. Mobilizat în armata austro-ungară, în vara anului 1915 a dezertat fugind în România. Deși cu sănătatea șubredă, a cerut să fie înrolat voluntar, fiind trimis la Biroul de informații al Marelui Cartier General al armatei române. După război a continuat activitatea publicistică, iar în 1920 consătenii din comuna natală Vermeș și din Ramna l-au ales deputat în primul Parlament al României Mari. A încetat din viață la 12 ianuarie 1921²⁴.

Din nou la „Însemnări”, V. A. Neumann semnaleză apariția, cu destui ani înainte, a două volume epistolare avândul ca subiect pe Alexandru Papiu Ilarian²⁵. Într-un alt număr de revistă însemnările lui Neumann au ca subiect epistolarul lugojean adunat de Ioan Stratan. Scrisori edite și

---

²³Gheorghe Naghi, *Lupta românilor din Banat împotriva anexării la Ungaria (1860)*, în Rdl, tom 31, 1978, 10, pp. 1833-1838

²⁴Mircea C. Dumitriu, *CASSIAN R. MUNTEANU, Bătălia de la Mărășești* (proză, versuri și articole), Edit. Facla, Timișoara, 1977, 158 p., în Rdl, tom 31, 1978, 11, pp. 2131-2132

²⁵V. A. Neumann, *IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ, Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, Edit. Dacia, Cluj, 1972, vol. I, 316 p., vol II, 495 p., în Rdl, tom 32, 1979, 1, pp. 190-191

inedite ale unor Eftimie Murgu, Coriolan, Caius și Tiberiu Brediceanu, Aurel E. Peteanu, Cassian R. Munteanu, Ion Vidu și ale altora îi provoacă lui Neumann „... rezerve asupra modului de expunere, alegerii textelor, precum și notelor explicative [...]. Stilul descriptiv, nu arareori utilizarea unui vocabular sărac (evitarea terminologiei științifice), citarea a prea multe pasaje din corespondența publicată determină un nivel relativ scăzut al lucrării”²⁶.

O lucrare dedicată eroului bănățean Moise Groza este semnalată de Mihai Opreșescu. Groza a demisionat în 1873 din armata austro-ungară și a trecut în România. Cu gradul de căpitan a lucrat ca topograf la statul major al armatei române care se pregătea pentru războiul de independență. Lucrarea folosește bogata corespondență trimisă de el de pe frontul de la sudul Dunării. Groza descrie participarea sa la cucerirea cetății Nicopole, la primul asalt asupra Plevnei, la cucerirea Griviței alături de maiorul Candiano-Popescu, apoi la asediul Plevnei, acțiunile de la Belogradcik și Vidin. A urmat o strălucită carieră militară, încheiată în 1907 cu gradul de general²⁷.

O interesantă lucrare în care Liviu Mărghitan prezintă, folosind izvoare arheologice și documentare, fortificațiile dacice și romane de pe Valea Mureșului, face obiectul unei alte însemnări²⁸.

Tot rubrica „Însemnări” ne oferă o amplă analiză a unei lucrări în care William Marin prezintă o istorie a șvabilor din Banat, începând cu colonizarea din 1718. Sunt amintite rolurile unor intelectuali ca Preyer, Martini, Grunn, rolul publicistului Adam Muller-Guttenbrunn în cooperarea șvabilor cu românii. Perioada Primului Război Mondial este amplu

---

²⁶*Idem*, IOAN STRATAN, *Dor de frați, epistolar lugojean*, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 313 p., în RdI, tom 32, 1979, 3, pp. 590-591

²⁷Mihai Opreșescu, *Lt. col. GHEORGHE PREDA, Maior LIVIU GROZA, Un erou bănățean al independenței, generalul Moise Groza*, Edit. Militară, București, 1977, 134 p., în RdI, tom 32, 1979, 4, p. 793

²⁸M. Străin, *LIVIU MĂRGHITAN, Fortificații dacice și romane*, Edit. Militară, București, 1978, 135 p., în RdI, tom 32, 1979, 5, pp. 988-989

analizată, în special evenimentele din 1918. Se prezintă pozițiile lui Rudolf Brandsch, critic al maghiarizării și lui Otto Roth, exponent al autonomismului Banatului în cadrul Ungariei, frământările prin care trece Banatul sub ocupația sârbo-franceză. Se dau explicații despre adunarea celor 40 000 de români din 10 august 1919, în care și-au exprimat dorința de unire cu România, și a adunării a peste 1 000 de șvabi care, tot în 10 august la Timișoara au adoptat rezoluția care hotăra ca „Banatul, unitar și nedespărțit să se alipească regatului României mari”. Hotărârea lor a fost transmisă de reprezentanții șvabilor Consiliului celor Zece la Conferința Păcii de la Paris în ziua de 19 august 1919. Lucrarea se încheie cu un capitol despre evoluția comunității germane din România până în acel moment²⁹.

Victor Neumann revine cu o însemnare despre o masivă lucrare a lui Vasile Netea care „... ne destăinuie cu trăsături distinctive, încoronarea studiilor acestuia, asupra epocii moderne din istoria României”³⁰.

Ioan Hațegan dedică studiul său altei mari personalități a Banatului medieval: Pavel Chinezu. Autorul precizează: „Studiul de față își propune – în cadrul său limitat – să evedențieze, în primul rând, contribuția lui Pavel Chinezu la lupta antiotomană, paralel cu prezentarea principalelor momente ale vieții în lumina unor mai vechi și mai noi cercetări istoriografice; într-un sens mai larg se dorește un prolog al cercetărilor viitoare asupra omului și epocii sale”. Hațegan oferă o bogată bibliografie din literatura istorică românească și din cea maghiară referitoare la legendarul conducător de oști, propunându-și să lămurească

---

²⁹Adrian Stănescu, *WILLIAM MARIN, Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 170 p., în RdI, tom 32, 1979, 7, pp. 1381-1383

³⁰Victor Neumann, *VASILE NETEA, Spre unitatea statală a poporului român*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, 605 p., în RdI, tom 32, 1979, 8, pp. 1598-1600

„naționalitatea, starea socială, locul și data nașterii, confesiunea religioasă” ale lui Pavel Chinezu. Variantele numelui: Pavel și Paul Chinezu la români; Kinizsi Pal la maghiari; cneazul Pavel la sârbi; cneazul Pavli la turci; Paulus de Kynys, de Kenys, Kinysio, Kynysio în formele latinizate din documentele vremii, își au originea fie în funcția îndeplinită, aceea de cneaz (românește) – kenez (maghiara) – chinez (graiul bănățean), fie se trag de la numele localității natale, una dintre cele propuse fiind Satchinez de lângă Timișoara. Coroborând bogăția de informații, cercetătorul bănățean aproximează data nașterii la 1430-1435, confesiunea inițială a fost ortodoxismul, apoi a trecut la catolicism, explică întâlnirea cu Matia Corvin și începutul carierei militare pe lângă comandantul Blasius Magyar pe la 1458-1460. Sunt prezentate participarea la luptele antiotomane, funcțiile deținute, de la cea de comite de Maramureș (1467), la cele de comite de Timiș și comandant suprem al armatei regale (1478), faptele de arme ieșite din comun, șirul neîntrerupt de victorii antiotomane care-l ridică la înălțimea lui Iancu de Hunedoara, transformarea lui Pavel într-un magnat al regatului maghiar. În 1492 sau 1493 suferă un atac de apoplexie, paralizază pe partea dreaptă a corpului și nu mai poate vorbi, dar continuă să-și însoțească armata călătorind în trăsură! Aflat în campanie militară, se îmbolnăvește, moare la 24 noiembrie 1494 și a fost înmormântat în mănăstirea construită de el pe domeniul Nagy-Vaszony din comitatul Veszprem, unde locuise cu soția sa, Benigna, fiica lui Blasius Magyar. Nu se cunosc urmași în linie bărbătească³¹. Ioan Hațegan a continuat să studieze despre Pavel Chinezu pe care l-a transformat în lucrare de doctorat, publicarea ei în 1994 (ajunsă la a treia ediție în 2016) primind Premiul „Dimitrie Onciul” al

---

³¹Ioan Hațegan, *Pavel Chinezu - un conducător al luptei antiotomane*, în RdI, tom 32, 1979, 10, pp. 1889-1913.

Academiei Române. În același an a publicat și un volum de povestiri despre viteazul bănățean (ediția a doua în 2008)³².

Într-o analiză a pătrunderii capitalului străin în industria Transilvaniei înainte de Primul Război Mondial sunt cuprinse și informații despre zona industrială a Banatului. Se fac referiri la cartelurile austriece și maghiare care au înglobat minele de cărbune din împrejurimile Reșiței, Aninei și Oraviței aparținând STEG-ului, la uzinele de fier din Reșița, Călan și Nădrag, rafinăriile din Oravița și Orșova, morile din Torontal, Timiș și Caraș, fabrica de spirt din Timișoara³³.

O nouă însemnare a lui V. Neumann semnaleză „o valoroasă apariție în istoriografia contemporană” datorată tânărului cercetător Nicolae Bocșan: o reeditare selectivă a scrierilor lui Damaschin Bojincă, jurist, pedagog, istoric, precursor al romantismului în cultura română și promotor al ideologiei naționale, născut în 1801 la Gârliște, în Caraș. Scrierile lui Bojincă sunt însoțite de note și de un valoros studiu introductiv scris de Bocșan³⁴.

În rubrica intitulată „Al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice” găsim amănunte despre un eveniment dedicat aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista. Este vorba despre primul Simpozion Național de Tracologie, desfășurat în 8 decembrie 1979, în sala mare a bibliotecii Institutului de Arheologie din București, organizat de proaspăt înființatul Institut de Tracologie, sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a RSR și a Ministerului Educației și Învățământului.

---

³²*Idem, Pavel Chinezu*, Editura Helicon, Timișoara, 1994, 235 p; *Idem, Din vremea lui Dracula. Fiul morarului din Satchenez*, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 1994, 80 p.

³³Iosif I. Adam, *Contribuții privind capitalul străin în industria Transilvaniei în preajma primului război mondial*, în RDI, tom 33, 1980, 2, pp. 299-316

³⁴Victor Neumann, *DAMASCHIN BOJINCĂ, Scrieri*, Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 155+LXII p., în RDI, tom 33, 1980, 2, pp. 391-393

La simpozion au participat și cercetători bănățeni. Florin Medeleț, directorul Muzeului Banatului din Timișoara, împreună cu Ion Horațiu Crișan, a făcut o fascinantă prezentare a primului mormânt princiar dacic descoperit în spațiul intracarpatic, în cetatea dacică de la Cugir-Alba, datat în sec. I î.Hr. Muzeograful Marian Gumă, de la Muzeul Județean Caraș-Severin din Reșița, a prezentat aspecte ale Hallstattului timpuriu în „sud-vestul României”; erau anii când nu se mai permitea istoriografia pe zone istorice, așa că în loc de Banat, trebuia folosit sud-vestul României! Prin urmare, nu este întâmplător titlul celei de-a doua comunicări susținută de Florin Medeleț: „Probleme privind dacii de sud-vest”³⁵. Unul dintre autorii studiului de față, student fiind, a asistat la acest simpozion fără să bănuiască vreo clipă că este parte a unei manifestări de propagandă, protocroniste, traciste, daciste, naționaliste, manipulative, cum a fost catalogat, mai ales după 1989, acest tip de activități desfășurate la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut³⁶. Era doar încântat să vadă, în superba

---

³⁵Niculae Conovici, *Primul simpozion național de tracologie*, în RdI, tom 33, 1980, 3, pp. 521-526

³⁶ Radu Popa, *Arheologia românească sub presiune. Activiști și securiști în templul lui Clio*, în „22”, anul I, nr. 2, 27 ianuarie 1990, p. 22; Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, Ediție îngrijită de Radu Popa, Humanitas, București, 1991, pp. 75-99; Mircea Babeș, *Oportuniști în sanctuarul istoriei*, în „22”, anul I, nr. 5, 16 februarie 1990, p. 9; *Idem*, *Denaturarea adevărului istoric*, în Pavel Chihaia, „Fața cernită a libertății. 20 de convorbiri la <<Europa liberă>>”, Editura „Jurnalul literar”, București, 1991, pp. 38-40; *Idem*, *Arheologie, societate și politică în România, înainte și după 1989*, în SCIVA, tomul 59-60, București, 2008-2009, pp. 5-15; Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 1997, pp. 109-114; *Idem*, *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)*, Humanitas, București, 2016, pp. 157-164; Mihaela Grancea, *Dacismul și avatarurile discursului istoriografic postcomunist*, în *Idem*, „Trecutul de astăzi. Tradiție și inovație în cultura română”, Casa Cărții de Știință Cluj-Napoca, 2009, pp. 197-222; Gabriel Moisa, *Clio în zodia ideologizării. Interferențe politico-istoriografice în România comunistă*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, pp.

clădire a Institutului, specialiști despre care doar citise sau auzise de la profesorii săi: I. I. Russu, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Sebastian Morintz sau cel care a fost sufletul acelui simpozion, Dumitru Berciu!

V. A. Neumann continuă să scrie la „Însemnări”, de data aceasta, despre o monografie „... de prestigiu, marcând o contribuție substanțială la cunoașterea sistemului politic românesc transilvănean” din a doua jumătate a secolului XIX. Scrisă pe baza cercetărilor în arhivele românești, maghiare și austriece, lucrarea abordează Dieta românească a Transilvaniei care a funcționat la Sibiu în anii 1863-1864³⁷.

Într-un consistent număr dublu al „Revistei de istorie”, dedicat întâmpinării celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, desfășurat la București între 10-16 august 1980, materialele dedicate istoriografiei românești conțin referiri la realizări specifice Banatului. Astfel, pentru istoria veche sunt pomenite stațiuni arheologice bănățene, printre care Coșava, Dumbrăvița, Cuina Turcului, Pecica, Tibiscum, Pojejena, Gornea, Mehadia³⁸. La perioada medievală se fac referiri la istoria bisericească din Banat, datorată lui I. D. Suciuc, Gh. Cotoșman, Th. N. Trîpcea³⁹. Sunt amintite scrierile lui I. Totoiu, Ioan Hațegan, Costin Feneșan, Victor Țarcovnicu, Dimitrie Onciulescu dedicate unor subiecte diverse din istoria medievală a Banatului. Lucrarea lui I. D.

118-119; Alin Henț, *Arheologie și național-comunism. Dacii și „istoria de parastas”*, în „Sargetia. Acta Musei Devensis”, S.N., IX, 2018, pp. 87-105

³⁷Victor A. Neumann, *SIMION RETEGAN, Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 268 p., în RdI, tom 33, 1980, 3, pp. 589-590

³⁸Constantin Preda, Florentina Preda, *Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea istoriei vechi a României*, în RdI, tom 33, 1980, 7-8, pp. 1253-1280

³⁹Paul Cernovodeanu, Constantin Rezachevici, *Înfăptuiri și priorități în medievistica românească*, în RdI, tom 33, 1980, pp. 1281-1376

Suciu dedicată revoluției de la 1848-1849⁴⁰ și cea a lui Traian Bunescu despre dictatul de la Viena sunt alte referințe considerate remarcabile pentru istoriografia dedicată Banatului⁴¹.

În ultimul număr din 1980 al „Revistei de istorie”, prima sinteză a cercetărilor arheologice asupra neoliticului bănățean, scrisă de Gheorghe Lazarovici, arheolog clujean cu origini cărășene, beneficiază de o atentă recenzie din partea arheologului Liviu Mărghitan, care precizează că studierea celor 104 stațiuni neolitice i-a permis lui Lazarovici să alcătuiască „... un foarte prețios instrument de lucru ce conține o luxuriantă bogăție de date și informații”⁴².

---

⁴⁰ Dan Berindei, *Realizări și perspective ale istoriografiei epocii moderne*, în RdI, tom 33, 1980, pp. 1377-1402.

⁴¹ Gheorghe I. Ioniță, Ioan Scurtu, *Coordonate majore în investigarea istoriei României dintre 1918-1980*, în RdI, tom 33, 1980, 7-8, pp. 1403-1440

⁴²Liviu Mărghitan, *GHEORGHE LAZAROVICI, Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, 273 p., 40 fig., 18 tab.+pliant cu XXIII pl., în RdI, tom 33, 1980, 12, pp. 2382-2385.

IN MEMORIAM

IN MEMORIAM PETRU URSULESCU (1946-2020)

Prof. dr. Dumitru Tomoni

Profesorul, directorul, istoricul și omul plin de viață și umor, mereu pus pe glume, a trecut în 6 mai 2020 în lumea umbrelor. S-a născut la 2 decembrie 1946 în comuna Curtea, într-o familie de țărani harnici, tatăl, tot Petru, fiind și muncitor forestier. Intelligent, cu dragoste de carte, și-a făcut studiile la Școala Curtea (1953-1960), Liceul Teoretic „Traian Vuia” Făget (1960-1964) și Facultatea de Istorie-Filosofie, secția Istorie, a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1964-1969). În anul 2000 și-a susținut doctoratul la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, coordonatori fiind academicienii Ștefan Pascu și Ioan-Aurel Pop).

A fost profesor la Liceul din Gătaia (1969-1979), Școala cu clasele I-X Tomești (1979-2001) și profesor și director la Școala Gimnazială Curtea (2001-2011).

Activitatea sa de cercetare științifică vizează probleme de istorie medievală și modernă în Banat. Specializat în cercetarea vechilor instituții autohtone anterioare cuceririi maghiare, introducerea structurilor maghiare de putere în spațiul banato-hunedorean, relevarea de obiceiuri și tradiții care atestă stăruința românilor în ortodoxie și probleme de toponimie și onomastică istorică.

A publicat numeroase studii și articole în „Analele Banatului”, „Drapelul Roșu”, „Orizont”, „Paralela 45”, „Redeșteptarea”, „Renașterea bănățeană”, „Studii de istorie a Banatului” și trei cărți: *Banatul de Nord-Est în secolele X-XVI*, Timișoara, 2005, 252 p., ed. a II-a (rev. și completată), Timișoara, 2018, 278 p.; *Curtea - File de istorie*, vol. I: *Destinul unui sat bănățean în contextul istoric al ținutului Făgetului - De la origini la Unirea din 1918*, Timișoara, 2011, 443 p. (în colaborare cu Ana Ursulescu).

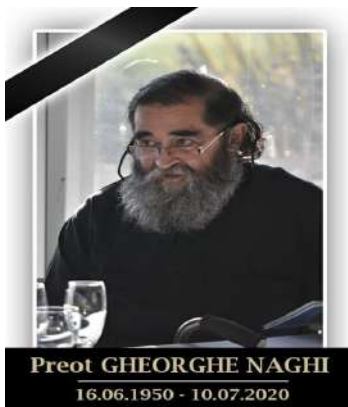
Chiar dacă a plecat spre stele, Petru Ursulescu, membru al filialei Lugoj a Societății de Științe Istorice din România, va rămâne în amintirea colegilor, prietenilor, cunoscuților și generațiilor de elevi ce au avut privilegiul de a-l avea profesor. Dumnezeu să-l odihnescă în pace!

IN MEMORIAM.
PREOT GHEORGHE NAGHI
(1950 - 2020)

Prof. dr. Ibolya Şipoş

O veste tristă ne-a îndurerat sufletele în dimineața zilei de 10 iulie 2020. Pe părintele Gheorghe Naghi îl știam de mai mulți ani datorită activității defășurate în folosul Bisericii și slujirii lui Hristos. Deși bolnav, nu credeam nicio clipă că sfârșitul este atât de aproape, pentru că îi cunoșteam proiectele viitoare și dorința de a scrie.

În acest moment de răscruce, dorim să creionăm crâmpoie din biografia vieții părintelui Gheorghe Naghi, pentru eterna aducere aminte și exemplul de lucrare misionară desfășurată atât în România, cât și după sosirea pe pământ american în anul 1992.

Născut în Timișoara la 16 iunie 1950 într-o familie multietnică, școala generală și liceul le-a absolvit în orașul natal în anul 1969, urmând apoi Institutul Teologic Universitar din Sibiu până în 1973. După terminarea studiilor, ocupă diverse funcții bisericești în cadrul Mitropoliei Banatului: crâsnic la catedrala din Timișoara (1973), cântăreț la strană (1974), preot la Pișchia, județul Timiș (1975-1977), arhivist la Mitropolia Banatului (1977-1981), preot la Bălteni, județul Buzău (1981), cântăreț la parohia Elisabetin Timișoara (1983-1985), preot la Herneacova, județul Timiș (1986-1989).

Atitudinea anticomunistă manifestată încă din perioada studenției atrage atenția securității, activitatea preotească și cercetare științifică fiind atent monitorizată de organele represive ale regimului ceaușist. Este deconspirat atunci când a dorit să întemeieze un „centru de cultură anticomunist“ alături de istoricul bănățean I. D. Suciu, preotul Ioan Negruțiu, prof. Victor Cârțu, Andrei Ujică - refugiat în Germania, viitor corespondent la radio „Europa Liberă“, Stela Radu, șefa secției de artă a Muzeului Banatului și numai faptul că întâlnirile se desfășurau la muzeul Catedralei Mitropolitane din Timișoara a făcut ca cei supravegheați să nu fie arestați. Pe baza unei acuzări de trecere ilegală a frontierei este ridicat, anchetat și închis la 21 septembrie 1982 timp de trei zile în arestul miliției din Timișoara. Astfel, se încerca înscenarea unui proces în care să fie condamnat și eventual obligat să părăsească România.

Ideea de a fugi din țară prinde contur în toamna anului 1989 datorită șicanelor, perchezițiilor și anchetelor tot mai dese făcute din partea securității din Timișoara. La 7 septembrie 1989 părintele Gheorghe Naghi a trecut granița în Ungaria și la 9 octombrie 1989 era la Aachen în Germania. Scăpase cu mari eforturi de o cârmuire nedreptă și începea drumul dureros al exilului, dorind să trăiască alături de familie într-o țară liberă și democratică.

Dorința înființării unui centru românesc pentru românii din nordul Californiei era anterioară sosirii părintelui Gheorghe Naghi în SUA. Proiectul început de comunitatea românească la 1977 nu s-a putut înfăptui în varianta inițială, dar, printr-un efort comun, donații și muncă voluntară –din care nu a lipsit și părintele Naghi- s-a pornit la realizarea edificiului.

Pentru părintele Naghi Casa Română și Capela a fost locul de alin și Casa celor care au avut de suferit în țară pentru atitudinea lui anticomunistă, locul de promovare a culturii și Bisericii strămoșești, de regăsire a identității românești și ortodoxe. După terminarea ridicării construcției în aprilie

1998, părintele spunea într-un interviu, că ridicarea Parohiei și Casei Române s-a datorat întregii comunități românești căci „aceasta Casă a românilor, alături de Biserica din Hayward, Dumnezeu ne-a învrednicit să o avem spre Gloria lui Dumnezeu și a poporului său românesc”. De-a lungul timpului au vizitat Casa Română numeroase personalități: Majestatea Sa Regele Mihai și Familia Regală, președinții Emil Constantinescu și Traian Băsescu, oameni de cultură, actori, sportivi și formații artistice. Biserica și Casa Română a gândit-o ca pe un proiect durabil de unitate și continuitate pentru cei tineri. Cu acest gând a inițiat educarea tineretului în spirit național și ortodox prin Școala Duminicală. Vigoarea, consecvența și puterea sufletească a pus-o în slujba și buna funcționare a parohiei din Hayward și altor biserici românești pe unde a mai slujit. A fost mai mulți ani editorul Buletinului Casei Române, a participat la toate evenimentele culturale, științifice și lansările de carte desfășurate în cadrul bisericii, evenimente prezentate constant în ziarele românești din America. E destul să-i parcurgem memoriul de activitate și lista de lucrări pentru a ne edifica asupra dimensiunii și diversității muncii sale de istoric.

Interesat de studiul istoriei, părintele Gheorghe Naghia găsit în documente plăcerea descoperirii, analizei și descrierii faptelor istorice petrecute în realitatea lor, temele abordate fiind dintre cele mai variate, de la istoria bisericii, mișcarea națională, viața personalităților politice din Banat și Transilvania până la publicistica presei românești din epoca modernă, zecile de studii și articole scrise în periodice și reviste de specialitate îmbogățind istoriografia românească cu lucrări valoroase și de multe ori inedite. Două sunt cărțile sale de referință: *Studii de istoria bisericii românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, București, Editura Criterion Publishing, 2006, și Ioan Boroș, *Scrieri Istorice*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Cluj, 2019. Din multitudinea de scrieri, în seria *Restituirilor bănățene* a reușit să publice patru articole: *Întregiri la un schimb epistolar*

George Barițiu și personalități din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în „Restituiri bănățene“, 2014, II, Timișoara, Editura Eurostampa, 2014, p. 220-254; *Contribuții la istoria Bisericii Unite din Banat până la începutul secolului al XX-lea (I)*, în „Restituiri bănățene“, 2015, III, Timișoara, Editura Eurostampa, 2015, p. 187-228; *Contribuții la istoria Bisericii Unite din Banat până la începutul secolului al XX-lea (II)*, în „Restituiri bănățene“, 2016, IV, Timișoara, Editura Eurostampa, 2016, p. 121-165; *Arhiereul istoric Ioan Boroș despre pictorul Nicolae Popescu în lumina unui manuscris inedit din 1877*, în „Restituiri bănățene“, 2017, V, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017, p. 169-181; *Protopopul misionar Ștefan Berceanu din Lugoj*, în „Restituiri bănățene“, 2018, VI, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018, p. 87-115.

„Cine nu-și prețuiește trecutul nu va avea parte de viitor”-este motto-ul care l-a călăuzit o viață întreagă pe părintele Naghi. S-a bucurat de sprijinul și respectul tuturor după ce a paralizat în anul 2005. Și după acest accident a continuat să lucreze ca istoric până la sosirea în 2017 a Sfinției Sale în România. Pentru munca de o viață în slujba Bisericii, de ajutorare a semenilor aflați în suferință, de slujitor a Muzei Clio, merită respectul și prețuirea noastră. Supraviețuirea departe de Timișoara, slujirea bisericească și scrisul documentar au fost trei căi de înțelegere a existenței părintelui Gheorghe Naghi.

Moartea părintelui a provocat o imensă suferință pentru familie, prieteni și toți cei cunoscuți. Rămași orfani și nemângâiați de pierderea ireparabilă, Sfinția Sa va rămâne printre noi prin scrierile istorice, teologice și munca neobosită în Ogorul Domnului, constituind un îndemn pentru noi toți.

Acum sus în cer, parintele Gheorghe Naghi, se va ruga neîncetat pentru noi, în fața Altarului Ceresc, așa după cum a slujit întreaga viață în fața Altarului pamântesc.

Din partea tuturor ne rugăm lui Dumnezeu să-l odihnească și cu dreptii să-l numere.

RECENZII

Studii și articole de istorie **Horațiu Suciu**

Prof. dr. Dumitru Tomoni

Horațiu Suciu, *Studii și articole de istorie*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2020, 295 p.

Unul dintre paradoxurile perioadei postdecembriste constă în faptul că deși se citește mai puțin, se publică mult mai mult decât în comunism. Și totuși, spațiul cultural bănățean în general, și cel lugojean în special, nu cunosc acest paradox mai ales în ceea ce privește valorificarea istoriei. Banatul așteaptă încă istorici pasionați, care să producă studii temeinice finalizate într-o sinteză monografică. Și asta în ciuda faptului că puține localități din România au avut un rol atât de important, ca Lugojul, în istoria națională, bucurându-se de aportul unor personalități culturale și politice de excepție: Coriolan Brediceanu, George Popovici, Valeriu Braniște, George Dobrin, Ion Vidu, Filaret Barbu, Traian Grozăvescu, Tiberius și Caius Brediceanu, A. C. Popovici.

De aceea, demersul profesorului Horațiu Suciu de a include într-un volum distinct studii și articole, în cea mai mare parte de istorie locală, m-a bucurat mai ales că autorul este un cercetător competent și pasionat, unul dintre cei mai activi membri ai Societății de Științe Istorice. Filiala Lugoj.

Volumul de față se adresează deopotrivă specialiștilor, dar și pasionaților de istorie. În cele paisprăzece articole autorul abordează o multitudine de subiecte, de la descrierile călătorilor străini din secolele XVIII-XIX și până la represiunea comunistă din anii '50. Sunt prezentate aspecte interesante și mai puțin cunoscute ale istoriei Lugojului și Banatului în timpul revoluției de la 1848-1849, a Marelui Război și a Marii Uniri, a administrației franceze din 1919, a celui de Al Doilea Război Mondial. Fiind vorba de istoria unui spațiu multi etnic și multiconfesional, autorul aduce contribuții importante la cunoașterea relațiilor dintre populația majoritară românească și celelalte etnii stabilite de-a lungul timpului în oraș. Evenimentele prezentate sunt însuflețite de prezența unor personalități cunoscute și mai puțin cunoscute: Ioan Marcu, Constantin Udrea, Cezar Bolliac, Valeriu Braniște, Eftimie Murgu, Adrian Dumitru, Ioan Uță.

Dincolo de varietatea problemelor abordate, volumul se impune prin ținuta științifică, aparatul critic ce respectă normele academice, dar și printr-un verb atractiv și plăcut. Scrisul este clar, elevat, cu unele aplecări spre meditație, citatele din documentele de arhivă sau din presa vremii sunt bine alese, conferind lucrării forță și credibilitate. Zeci de imagini, unele inedite, vizualizează textul și-l fac mai atractiv și mai convingător.

Lucrarea de față reprezintă o etapă și un îndemn pentru realizarea unei monografii a Lugojului atât de necesară pentru istoria spațiului bănățean și o motivație în plus pentru Horațiu Suciuc de a-și continua cercetările istorice.

CUPRINS

Cuvânt înainte – Dumitru Tomoni

STUDII ȘI ARTICOLE

Două documente timișorene de la sfârșitul secolului al XV-lea - Costin Feneșan

Aspecte comparative ale sculpturii baroce în Banatsecolele XVIII – XIX - Bogdan Pleș

Din cronologia Banatului imperial (Anul 1744) - Ioan Hațegan, Alexandru Kósa

Din cronologia Banatului imperial (Anul1745) - Ioan Hațegan, Alexandru Kósa, Tatiana Ostroveanu

Constantin Udria și mecenatul lugojean. Noi contribuții documentare -. Șipoș Ibolya

Cenad -biblioteci, săli de lectură, casine - Dușan Baiski

Cultură și naționalitate.Argumente ale multiculturalității active în Țara Cărașului istoric - Ionel Bota

Aspecte ale implicării învățătorilor din Banat în mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea - Florin Zamfir

Lupta de la Lugoj (1907) (I) - Horațiu Suci

Obținerea postului de învățător confesional în Banat la începutul secolului XX - Dumitrescu Angela

Structura etnică și confesională din comitatul Caraș-Severin (1900-1918) - Gabriela Hajdu

Un document inedit referitor la repartizarea Jandarmeriei Lugojene și a militarilor francezi pentru menținerea ordinii publice în Departamentul Lugoj - unitate politico-administrativă constituită de către misiunea militară franceză (martie - iulie 1919) - Vasile Dudaș

Avatarurile Marii Uniri (1918-1920) - Eugen Mioc

Normalizarea relațiilor diplomaticeale Regatului România cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor la sfârșitul anului 1919 - Miodrag Ciurușchin

Informații despre Traian Vuia, dintr-un document de arhivă - Dumitru Tomoni

Căsătoriile timpurii - factor important al dispariției unei comunități etnice - Mircea Măran

Situația socială a județului Timiș-Torontal în perioada 1934-1937 - Eusebiu Narai

PERSONALITĂȚI BĂNĂȚENE

Coriolan Brediceanu - „Leul” comitatului Caraș-Severin: propunerea pentru revocarea ordinului de dizolvare a Partidului Național Român și a Comitetului Național Român - Constantin-Tufan Stan

Aspecte privind viața și activitatea lui Victor Bârlea (1882-1959) - Silviu Mureșan

**Contribuții la cunoașterea vieții și activității
academicianului Nicolae Bocșaiu, fiu al Banatului –
Constantin Brătescu**

**Contribuția lui Traian Simu la cunoașterea istoriei
medievale a Banatului - Tiberiu Ciobanu**

**Preotul Iova Firca (1908-1988), „devotat slujitor al
altarului și teolog de excepție“ - Ionel Popescu**

**Banatul și bănățenii în „Revista de istorie” (1974-1980) -
Petre Barangă, Rodica Barangă**

IN MEMORIAM

**In memoriam Petru Ursulescu (1946-2020) - Dumitru
Tomoni**

**In memoriam. Preot Gheorghe Naghi (1950 - 2020) - Ibolya
Șipoș**

RECENZII

Studii și articole de istorie - Horațiu Suciu - Dumitru Tomoni